

TÜBA-KED

Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi
Turkish Academy of Sciences Journal of Cultural Inventory

17 2018
ISSN: 1304-2440

ANKARA

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

TÜBA-KED

Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi
Turkish Academy of Sciences Journal of Cultural Inventory

Sayı: 17
2018

TÜBA-KED**TÜBA Kültür Envanteri Dergisi**

TÜBA-KED uluslararası hakemli bir dergi olup TÜBİTAK ULAKBİM (SBVT) ve Avrupa İnsani Bilimler Referans İndeksi (ERIH PLUS) veritabanlarında taranmaktadır. **TÜBA Journal of Cultural Inventory** TÜBA-KED is an international refereed journal and indexed in the TÜBİTAK ULAKBİM (SBVT) and The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences (ERIH PLUS) databases.

Sahibi / Owner:

Türkiye Bilimler Akademisi adına Prof. Dr. Ahmet Cevat ACAR (Başkan / President)

**Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Managing Editor**

Prof. Dr. Ahmet Nuri YURDUSEV

**Basın ve Halkla İlişkiler
Press & Public Relations**

Asiye KOMUT

Grafik Tasarım / Graphic Design

Fatih Akın ÖZDEMİR

**TÜBA-KED İletişim Asistanı
Communication Assistant**

Cansu TOPRAK

Baskı: Sıfırlı Yayıncılık ve Çocuklar İçin Üretimler San. Tic. Ltd. Şti.

Tel: 0.312 222 72 74

Sayı: 17/2018 (750 adet)

Basıldığı Tarih: 2018

ISSN: 1304 - 2440

**TÜBA-KED Yazışma Adresi
Correspondence Address**

Türkiye Bilimler Akademisi
Rabi Medresesi

Süleymaniye Mahallesi

Mimar Sinan Caddesi No: 24

34116 Fatih – İstanbul

T (+90) (212) 513 4824

F (+90) (212) 514 9996

E-posta: cansu.toprak@tuba.gov.tr

**Türkiye Bilimler Akademisi
Turkish Academy of Sciences**

Piyade Sokak, No: 27, 06690

Çankaya- ANKARA

Tel: 0312 442 29 03

Faks: 0312 442 72 36

www.tuba.gov.tr

İletişim

Cansu TOPRAK

cansu.toprak@tuba.gov.tr

Yayın başvurusu ve yazım kuralları

tuba-ked@tuba.gov.tr

© Türkiye Bilimler Akademisi, 2018
© Turkish Academy of Sciences,
2018 (All rights reserved.)

Bu derginin tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz, CD ya da manyetik bant haline getirilemez. (Kaynağı belirtilmemiş görseller, makalelerin yazarlarına aittir.)

TÜBA-KED SÜRELİ BİR YAYINDIR

Zeytinyağı Fabrikası, Ayvalık.
K. Manisa-B. Yerliyurt'tan.

TÜBA-KED**TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ KÜLTÜR ENVANTERİ DERGİSİ**

Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından yıllık olarak yayımlanan uluslararası hakemli dergi statüsündeki TÜBA-KED'in yayın politikası, kapsamı ve içeriği ile ilgili kararlar Türkiye Bilimler Akademisi Konseyi tarafından belirlenen Yayın Kurulu tarafından alınır.

DERGİNİN KAPSAMI VE YAYIN İLKELERİ

Kültürel mirasın belgelenmesi, tanıtımı ve yaşatılarak gelecek kuşaklara aktarılması amacıyla 2003 yılında yayımlanmaya başlayan TÜBA-KED, her türlü maddi kalıntı, kültürel peyzaj, dekoratif sanatlar, doğal çevre, sözlü gelenek ve anlatımlar, gösteri sanatları, inançlar, ritüeller, şölenler, doğa ve evrenle ilgili toplumların belleklerinde yer etmiş olay ve uygulamalar olmak üzere sayısı daha da arttırılabilecek her türlü somut ve somut olmayan değerleri içeren uluslararası hakemli bir dergidir.

Kültür kavramı altında gerçekleşen tüm faaliyetlerin ortak zemini olmayı hedefleyen TÜBA-KED, ilke olarak, dönem ve coğrafi bölge sınırlaması olmaksızın arkeoloji, sanat tarihi, kırsal ve kentsel mimari, kırsal ve kentsel peyzaj, kültürel peyzaj, kentsel arkeoloji, endüstriyel arkeoloji, etnografya, etnobotanik, jeoarkeoloji ve tarih ile ilgili çalışmalara yer vermektedir. Ayrıca toplulukların, grupların ve bireylerin kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araç-gereçler ile kültürel mekânlar gibi farklı ölçek ve nitelikteki kültürel mirasa yönelik her türlü belgeleme, envanter ve sözlü tarih çalışmaları derginin kapsamı içindedir. Bununla birlikte dergimiz, kültür kavramı içinde tespit edilen tüm uygulamaların korunması, onarımı, sergilenmesi, topluma kazandırılması ve kültür sektörü olarak değerlendirilmesine yönelik proje ve fikirlerle açık olup bu alanlarda bir forum oluşturma işlevini de üstlenmiştir.

2003 yılında “Kültür Envanteri Dergisi” adı ve içeriği ile yola çıkan TÜBA-KED, sadece envanter çalışmaları ile sınırlı kalmayıp, yukarıda sıralanan çalışma alanlarının tamamından bilimsel nitelikte olmak üzere her türlü bilimsel yazıyı kabul etmektedir. Derginin ilgili kurulları tarafından değerlendirmeye alınan yayın başvurularının daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olması ön şarttır. Derginin yayın ilkeleri ve yazım kuralları ile ilgili detaylı bilgilere <http://tubaked.tuba.gov.tr> adresinden ulaşmak mümkündür.

TÜBA-KED**THE TURKISH ACADEMY OF SCIENCES JOURNAL OF CULTURAL INVENTORY**

TÜBA- Journal of Cultural Inventory (TÜBA-KED), is an international peer-reviewed journal published yearly by the Turkish Academy of Sciences (TÜBA). The publication policy, scope and content of the journal are decided by the Editorial Board assigned by the Council of the Turkish Academy of Sciences.

THE SCOPE AND PUBLICATION POLICIES OF TÜBA-KED

Turkish Academy of Sciences - Journal of Cultural Inventory (TÜBA-KED), which started publication in 2003 with the aim to document, promote and transfer cultural heritage to the new generation, is an international peer-reviewed journal with a wide-ranging scope covering all kinds of tangible remains, cultural landscapes, decorative arts, natural environment, oral traditions and narrations, performing arts, beliefs, rituals, festivals, events and praxes concerning nature and the universe that have made a place in the memory of the society as well many other tangible and intangible values.

Striving to become a common ground for all activities that take place under the concept of culture, the TÜBA- Journal of Cultural Inventory, as a principle, is open to all kinds of studies about archeology, art history, rural and urban architecture, rural and urban landscaping, urban archeology, industrial archeology, ethnography, ethno-botany, geo-archeology and history without limitation of period and geographical region. Also documentation, inventory and oral history studies concerning cultural heritage in different scales and types such as praxes, representations, narratives, information, skills, tools related to these and cultural spaces attributed as a constituent of their cultural heritage by societies, groups and individuals, are within the scope of the journal. In addition, our journal is open to all projects and ideas concerning the conservation, preservation, presentation of all the features defined within the concept of culture, their repossession to the society as well as their appraisal as culture sector; while it has also undertaken the role to establish a forum in these fields.

Having set out with the name and content of the “TÜBA- Journal of Cultural Inventory” in 2003, the journal is not limited to inventory work only, and hence, all kinds of articles with scientific content on the fields mentioned above are accepted as well. While, it is a prerequisite that, the manuscripts submitted to the journal and accepted for the evaluation by the journal's relevant boards, should not be under consideration or peer review somewhere else, or should not have been accepted for publication or in press or published elsewhere. Detailed information about the publication principles of the journal and the instructions for the authors are available at <http://tubaked.tuba.gov.tr>.

TÜBA-KED

Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi
Turkish Academy of Sciences Journal of Cultural Inventory

Kurucu (Founder)

Prof.Dr. Ufuk ESİN (İÜ)

Editörler (Editors)

Doç.Dr. Harun ÜRER (İKÇÜ)

Doç.Dr. Ebru ERDÖNMEZ DİNÇER (YTÜ)

Doç.Dr. A. Güliz BİLGİN ALTINÖZ (ODTÜ)

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof.Dr. Füsun ALİOĞLU (Kadir Has Ü)	Prof.Dr. Neriman ŞAHİN GÜÇHAN (ODTÜ)
Prof.Dr. Kenan ÇAĞAN (Afyon Kocatepe Ü)	Prof.Dr. Heath LOWRY (Bahçeşehir Ü)
Prof.Dr. Gül Gürtekin DEMİR (Ege Ü)	Prof.Dr. Gülrü NECİPOĞLU (Harvard U)
Prof.Dr. İclal DİNÇER (Yıldız Teknik Ü)	Prof.Dr. Öcal OĞUZ (Gazi Ü)
Prof.Dr. Cevat ERDER (ODTÜ)	Prof.Dr. Christopher ROOSEVELT (Boston U)
Prof.Dr. Elvan ALTAN (ODTÜ)	Prof.Dr. Zeren TANINDI (Sabancı Ü)
Doç.Dr. Akın ERSOY (Dokuz Eylül Ü)	Dr.Öğr.Üyesi Haydar YALÇIN (İKÇÜ)
Prof.Dr. İnci Kuyulu ERSOY (Ege Ü)	Prof. Dr. Şule PFEIFFER-TAŞ (Atılım Ü)
Prof.Dr. Tülin GÖRGÜLÜ (Maltepe Ü)	

Danışma Kurulu (Editorial Advisory Board)

Prof.Dr. Köksal ALVER (Selçuk Ü)	Prof.Dr. Cengiz CAN (Yıldız Teknik Ü)
Prof.Dr. Rüçhan ARIK (ÇOMÜ)	Prof.Dr. Halit ÇAL (Gazi Ü)
Prof.Dr. Oluş ARIK (ÇOMÜ)	Doç.Dr. Necmeddin DOĞAN (Ticaret Ü)
Doç.Dr. Metin ARIKAN (Dokuz Eylül Ü)	Prof.Dr. Ersin DOĞER (Ege Ü)
Prof.Dr. Işık AYDEMİR (Ticaret Ü)	Doç.Dr. Lale DOĞER (Ege Ü)
Dr.Öğr.Üyesi Mehmet Ali AYDEMİR (Selçuk Ü)	Prof.Dr. Neslihan DOSTOĞLU (Kültür Ü)
Prof.Dr. Ayşe AYDIN (Muğla Ü)	Prof.Dr. Şevket DÖNMEZ (İstanbul Ü)
Prof.Dr. Serpil BAĞCI (Hacettepe Ü)	Prof.Dr. Remzi DURAN (Selçuk Ü)
Prof.Dr. Ömür BAKIRER (ODTÜ)	Prof.Dr. Metin EKİCİ (Ege Ü)
Prof.Dr. Ali BAŞ (Selçuk Ü)	Prof.Dr. Osman ERAVŞAR (Selçuk Ü)
Prof.Dr. Sedat BAYRAKAL (Uşak Ü)	Doç.Dr. Ebru ERDÖNMEZ (Yıldız Teknik Ü)
Doç.Dr. A. Güliz BİLGİN ALTINÖZ (ODTÜ)	Doç.Dr. Namık ERKAL (ODTÜ)
Prof.Dr. Kenan BİLİCİ (Ankara Ü)	Doç.Dr. Osman EROL (İstanbul Ü)
Prof.Dr. Cana BİLSEL (ODTÜ)	Prof.Dr. Mehmet ERSAN (Ege Ü)
Prof.Dr. Demet BİNAN (MSGSÜ)	Prof.Dr. Yaşar ERSOY (Hitit Ü)
Prof.Dr. Can BİNAN (Yıldız Teknik Ü)	Prof.Dr. Bozkurt ERSOY (Ege Ü)
Prof.Dr. Hümeysra BİROL (Dokuz Eylül Ü)	Dr. Fuat GÖKÇE (ODTÜ)
Dr.Öğr.Üyesi Rüstem BOZER (Ankara Ü)	Prof.Dr. Turan GÖKÇE (İKÇÜ)
Dr.Öğr.Üyesi Hülya BULUT (Muğla Ü)	Prof.Dr. Emel GÖKSU (Dokuz Eylül Ü)
Prof.Dr. Nicholas CAHILL (Wisconsin U)	

Prof.Dr. Nuran Zeren GÜLERSOY (İstanbul Teknik Ü)	Doç.Dr. Ebru Omay POLAT (Yıldız Teknik Ü)
Prof.Dr. Deniz GÜNER (Dokuz Eylül Ü)	Prof.Dr. Gürcan POLAT (Ege Ü)
Prof.Dr. Gül IŞIN (Akdeniz Ü)	Doç.Dr. Yasemin POLAT (Ege Ü)
Prof.Dr. Başak İPEKOĞLU (İYTE)	Dr.Öğr.Üyesi Mert Nezih RİFAİOĞLU (Mustafa Kemal Ü)
Prof.Dr. Musa KADIOĞLU (Ankara Ü)	Prof.Dr. Nadide SEÇKİN (Kültür Ü)
Prof.Dr. Cüneyt KANAT (Ege Ü)	Doç.Dr. Semra SÜTGİBİ (Ege Ü)
Prof.Dr. Haşim KARPUZ (Selçuk Ü)	Prof.Dr. Cumhur TANRIÖVER (Ege Ü)
Doç.Dr. Gül Ünal KARSLIGİL (Yıldız Teknik Ü)	Doç.Dr. Macit TEKİNALP (Hacettepe Ü)
Dr. Machiel KİEL (Netherlands Institute in Turkey)	Prof.Dr. Cahit TELCİ (İKÇÜ)
Prof.Dr. Osman KONUK (İKÇÜ)	Prof.Dr. Tamer TOPAL (ODTÜ)
Prof.Dr. Gülgün KÖROĞLU (MSGSÜ)	Doç.Dr. Elvan TOPALLI (Uludağ Ü)
Prof. Dr Ayşegül KÖROĞLU (Ankara Ü)	Dr.Öğr.Üyesi Faruk TUNCER (Yıldız Teknik Ü)
Dr.Öğr.Üyesi Sema KÜSKÜ (İKÇÜ)	Dr.Öğr.Üyesi Nüket TUNCER (Yıldız Teknik Ü)
Prof.Dr. Zeynep MERCANGÖZ (Ege Ü)	Doç.Dr. Sarp Selim TUNÇOKU (İYTE)
Doç.Dr. Hasan MERT (Ege Ü)	Prof.Dr. Ahmet TÜRER (ODTÜ)
Prof.Dr. Selçuk MÜLAYİM (MSGSÜ)	Prof.Dr. Yelda Olcay UÇKAN (Anadolu Ü)
Prof.Dr. Mehmet OCAKÇI (İTÜ)	Prof.Dr. Ali Osman UYSAL (ÇOMÜ)
Prof.Dr. Gönül ÖNEY (Ege Ü)	Prof.Dr. Nil UZUN (ODTÜ)
Prof.Dr. Hakkı ÖNKAL (Dokuz Eylül Ü)	Prof.Dr. Rahmi Hüseyin ÜNAL (Ege Ü)
Prof.Dr. Mustafa ÖZER (Bahçeşehir Ü)	Doç.Dr. Harun ÜRER (İKÇÜ)
Dr. Nimet ÖZGÖNÜL (ODTÜ)	Prof.Dr. Zekiye YENEN (Yıldız Teknik Ü)
Doç.Dr. Devrim ÖZKAN (İKÇÜ)	Prof.Dr. Filiz YENİŞEHİRLİOĞLU (Koç Ü)
Doç.Dr. Deniz ÖZKUT (Yaşar Ü)	Doç.Dr. Hasan YILDIRIM (Ege Ü)
Dr.Öğr.Üyesi Şebnem PARLADIR (İKÇÜ)	Doç.Dr. Yılmaz YILDIRIM (İKÇÜ)
Doç.Dr. Saim PARLADIR (İKÇÜ)	Prof.Dr. Hüseyin YURTTAŞ (Atatürk Ü)
Prof.Dr. Sacit PEKAK (Hacettepe Ü)	

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Editörün Notu / Editor's Note	8
Harun ÜRER	
1. Yeni Bulgular Işığında Tire Bedesteni	11
<i>Bedesten of Tire under the Light of New Findings</i>	
Şakir ÇAKMAK - Görkem YALÇIN	
2. Kırsal Yerleşmelerde Özgün Dokunun Korunmasında Bir Araç Olarak Köy Tasarım Rehberleri: Ödemiş Bademli Örneği	25
<i>Village Design Guides as Tools for Conserving the Original Tissues of Rural Settlements: The Case of Ödemiş, Bademli</i>	
Esra Kut GÖRGÜN - Neriman YÖRÜR	
3. Batı Anadolu'da Eski Zeytinyağı İşlikleri ve Mimari Özellikleri	49
<i>Traditional Olive Mills in Eastern Anatolia and Their Architectural Features</i>	
Kunter MANİSA - Bora YERLİYURT	
4. Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: Isparta Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi'nin Gül Müzesi'ne Dönüşümü	63
<i>Refunctioning of Historical Buildings: The Transformation of Aya Ishotya Church in Isparta to the Rose Museum</i>	
Ayşe AYDIN - Özer ŞAHİN	
5. Soylulaşan Geleneksel Dokularda Koruma: Alaçatı'da Yaşanan Dönüşümün Mekana ve Koruma Süreçlerine Etkileri	77
<i>Conservation in Gentrifying Traditional Tissues: The Impacts of the On-going Transformations in Alaçatı on the Place and Conservation Processes</i>	
Deniz HEKİMOĞLU - Ayşegül ALTINÖRS ÇIRAK	
6. Doğu Akdeniz İslam Topraklarından Bir Bizans Kalesine: Kuşadası, Kadıkalesi'nde Orta Çağ İslam Seramikleri	93
<i>From Islamic Lands of Eastern Mediterranean to a Byzantine Castle: The Medieval Islamic Ceramics at Kadıkalesi, Kuşadası</i>	
Zeynep MERCANGÖZ	
7. Yeniden İşlevlendirilen Bir Geleneksel Konut: Tokat Vasfi Süsoy Evi	119
<i>A Refunctioned Traditional House: Vasfi Süsoy House, Tokat</i>	
Emine SAKA AKIN - Aygün KALINBAYRAK ERCAN	
Sadakat Safiyye MUMCUOĞLU - Elif YAPRAK BAŞARAN	

8. An Important Maritime Heritage:
Lighthouses on the Aegean Coast of Turkey 141
*Önemli Bir Denizcilik Kültür Mirası:
Türkiye'nin Ege Kıyılarındaki Deniz Fenerleri*
Özge BAŞAĞAÇ - Güliz BİLGİN ALTINÖZ
9. Geleneksel Antakya Konutunda Katmanlaşma İzlerinin Değerlendirilmesi 161
Evaluating the Traces of Layers in a Traditional Antakya House
Mert Nezih RİFAİOĞLU
10. Giresun, Şebinkarahisar İlçesinin Kültürel Mirası: Tamzara Bezi 177
Cultural Heritage of Giresun, Şebinkarahisar District: Tamzara Cloth
Arzu ARSLAN - Fatma Nur BAŞARAN

EDİTÖRÜN NOTU

17 yıl önce, Prof. Dr. Ufuk ESİN'in proje koordinatörlüğünü üstlendiği TÜBA-TÜKSEK (Türkiye Kültür Sektörü) projesinin en önemli çıktısı, kuşkusuz, 2003 yılından itibaren yayınlanan Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi TÜBA-KED'dir. Dergi, kısa bir duraklamanın ardından TÜBA Başkanı Sayın Prof. Dr. Ahmet Cevat ACAR'ın himayesinde eksik sayıları tamamlanarak daha güçlü bir şekilde kaldığı yerden yayın hayatına devam etmiştir. TÜBA-KED'in tekrar aktif hale gelmesindeki kararlılığı nedeniyle Sayın Başkan'a ve 2018 yılına kadar Başkanlık Danışmanlığı'nda bulunan ve editörlük görevinin bizimle paylaşılmasına vesile olan Prof.Dr. Kenan ÇAĞAN'a çok teşekkür ederiz.

Bugün 17. sayısı ile siz değerli okuyucuların istifadesine sunulan TÜBA-KED, 2010 yılından itibaren, süreli yayınlarla ilgili ülkemizde ve uluslararası arenada kabul gören bazı veri tabanlarına dahil olmuştur. Bu süreç hiç kuşkusuz önümüzdeki dönemlerde daha da genişleyerek devam edecektir. Kültür varlığı kapsamına giren somut ve somut olmayan her türlü değerin tespiti, korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması amacıyla faaliyet gösteren dergimiz, geldiği nokta itibarıyla ülkemizde bulunan süreli yayınlar içinde en popüler yayın organlarından biri konumuna ulaşmıştır. Bu başarının en önemli paydaşları ise öncelikle kıymetli bilimsel çalışmalarını bizimle paylaşan yazarlarımız, özveri ile oldukça detaylı değerlendirmeler yaparak derginin bilimsel kalitesinin artmasına vesile olan hakemlerimiz ve kurumun Ankara ve İstanbul ofislerinde çalışan, tüm bu aşamaların başarılı bir şekilde sonuçlanmasında en büyük pay sahibi olan Asiye KOMUT, Fatih Akın ÖZDEMİR ve Cansu TOPRAK'tan oluşan teknik ekibimizdir. Kendilerine bir kez daha teşekkür ediyoruz.

2018 yılından itibaren Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki kere yayınlanacak olan TÜBA-KED'in daha önce de ifade edildiği gibi en önemli hedefi, başta ülkemizde olmak üzere kültür varlıklarının tespiti, korunması ve yaşatılması ile ilgili tartışmalar yapılan ve fikir üretilen ortak bir platform olma arzusudur. Dergimizin uzun yıllar bu misyonunu sürdürmesi ve söz konusu alanda bilime yön verecek nitelikli yayınlarla toplumsal bilinç seviyesinin artmasına katkıda bulunması, editörlük görevini birlikte paylaştığım Doç. Dr. A. Güliz BİLGİN ALTINÖZ ve Doç. Dr. Ebru ERDÖNMEZ ile birlikte en büyük hedefimiz ve arzumuzdur.

Saygılarımızla...

Doç. Dr. Harun ÜRER
Editör

EDITOR'S NOTE

Turkish Academy of Sciences Journal of Cultural Inventory (TÜBA-KED) started to be published in 2003, as one of the most important outcomes of Turkey Culture Sector Project of TÜBA (TÜBA-TÜKSEK) conducted by Prof. Dr. Ufuk Esin 17 years ago. The journal, after a short interval, restarted to be published by strengthening its position and completing the publication of missing issues under the auspices of Prof. Dr. Ahmet Cevat ACAR, the President of TÜBA. As the editors of the journal, we would like to thank the President for his decisive attitude in reactivating the journal. We are also thankful to Prof. Dr. Kenan Çağan, who was the coordinator and supervisor to the Presidency of TÜBA until 2018.

Today, TÜBA-KED, which has been presented to our esteemed readers with number 17, has been included in some national and international databases. This process will undoubtedly continue to evolve further in the coming periods. The journal which aims at identifying, conserving and transferring all kinds of tangible and intangible values of cultural properties to next generations, has become one of the most popular publication medium in its field in our country. The most important contributors of this success are the authors, who share their valuable scientific works with us; the referees, who have contributed to increasing the scientific quality of the journal by making very detailed evaluations with self-sacrifice; and Asiye KOMUT, Fatih Akın ÖZDEMİR and Cansu TOPRAK, who work in the Ankara and Istanbul offices of the Institution and played a prominent role in the success of all these stages. We thank them once more.

As previously stated, the most important goal of TÜBA-KED, which is published twice a year (June and December) from 2018 onward, is to be a common platform for discussions on the identification, conservation and survival of cultural properties, especially in our country. Together with Assoc. Prof. Dr. Güliz BİLGİN ALTINÖZ and Assoc. Prof. Dr. Ebru ERDÖNMEZ, with whom I share the editorial task, it is our greatest desire for TÜBAKED to continue for many years its mission of contributing to the academic studies as well as to the public consciousness concerning cultural heritage..

Best regards.

Assoc. Prof. Harun ÜRER
Editor

YENİ BULGULAR IŞIĞINDA TİRE BEDESTENİ

BEDESTEN OF TİRE UNDER THE LIGHT OF NEW FINDINGS

Şakir ÇAKMAK* - Görkem YALÇIN **

Makale Bilgisi

Article Info

Başvuru: 25 Şubat 2018

Hakem Değerlendirmesi: 26 Şubat 2018

Kabul: 10 Nisan 2018

DOI Numarası: 10.22520/tubaked.2018.17.001

Received: February 25, 2018

Peer Review: February 26, 2018

Accepted: April 10, 2018

DOI Number: 10.22520/tubaked.2018.17.001

Özet

Günümüzde İzmir'in ilçelerinden biri olan Tire, geçmişi Antik Çağ'a kadar uzanan zengin bir mimari mirasa ev sahipliği yapmaktadır. Aydınogulları Beyliği'ne başkentlik de yapan kent, Osmanlı hakimiyetinin sağlanmasının ardından Aydın Sancağı'nın merkezi olmuştur. Osmanlı dönemindeki imar faaliyetleri, kenti 15. yüzyıldan itibaren Anadolu'nun önemli ticaret merkezlerinden biri durumuna getirmiştir. Tire'nin güney kesiminde, Yukarı Çarşı olarak bilinen bölgede yer alan bedesten, kentin ticari kimliğini yansıtan önemli tarihi yapılardan biridir.

Osmanlı bedestenlerinin klasik kurgusunu hatırlatan Tire Bedesteni, uzun süre metruk durumda kalmıştır. Yapının restitüsyonuna yönelik olarak 2014 yılında kazı ve temizlik çalışmalarına başlanmıştır; elde edilen veriler doğrultusunda şekillenen restorasyon çalışmaları da 2017 yılında tamamlanmıştır. Kazı, temizlik ve raspa çalışmaları sonucunda elde edilen bulgular, yapının özgün durumuna ilişkin önemli bilgiler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Tire, İbn Melek, Bedesten, Restitüsyon.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi, e-posta: sakir.cakmak@ege.edu.tr.

** Araş. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, e-posta: grkmylen@gmail.com.

Abstract

Tire, a county of İzmir today, possesses a rich architectural heritage dating back to Antiquity. The town, which was the capital of Aydınogulları Principality, later became the center of the Sanjak of Aydın during the Ottoman Period. The construction activities during the Ottoman Period enabled the town to become one of the important trade centers of Anatolia starting from the 15th century. The Bedesten (covered bazaar) of Tire, situated in the southern part of Tire, in the region known as Yukarı Çarşı, is one of the important historical constructions reflecting the trading identity of the place.

The Bedesten of Tire, which reflects the classical aspects of Ottoman Bedestens, had been abandoned for a long time. The excavation and cleaning studies in the building started in 2014. These studies provided data for the restitution of the building, which was then used during its restoration in 2017. Thus, the data obtained through excavation, cleaning and scraping studies, supported with an extensive literature research, constituted important information about the original properties of the Bedesten of Tire.

Keywords: İzmir, Tire, İbn Melek, Covered Bazaar, Restitution.

I. Giriş

Geçmiş Antik çağlara kadar uzanan Tire, Aydınoğulları ve Osmanlı dönemlerinde şekillenen kent dokusu ve çok sayıda anıtsal yapısı ile zengin bir mimari mirasa sahiptir. Aydınoğulları Beyliği döneminde bir süre başkentlik yapan kent, Osmanlı döneminde Aydın Sancağı'nın merkezi olmuştur. Osmanlı dönemindeki imar faaliyetleri, kenti 15. yüzyıldan itibaren Anadolu'nun önemli ticaret merkezlerinden biri durumuna getirmiştir. Bu dönemde inşa edilen Kutu Hanı (Tüzüner 1993: 24-36; Armağan 2003: 163; Çulcu 2005: 49-66; Caner Yüksel 2009: 402-403), Çöplüce Hanı (Tüzüner 1993: 37-44; Çulcu 2005: 33-48; Caner Yüksel 2009: 400-401), Karakadı Hanı (Tüzüner 1993: 141-146; Armağan 2003: 165), Abdüsselam Hanı (Tüzüner 1993: 52-60; Armağan 2003: 164; Caner Yüksel 2009: 405-407), Lütfi Paşa Hanı (Tüzüner 1993: 11-23; Armağan 2003: 166; Caner Yüksel 2009: 407-409) ve Bakır Hanı (Oğuz 1975: 157-182; Tüzüner 1993: 45-51; Armağan 2003: 167; Caner Yüksel 2009: 403-405) gibi yapılar kentin ulaştığı ticari zenginliği simgeleyen somut örneklerden bazılarıdır. Aynı dönemin bir diğer simge yapısı olan bedesten, Tire'nin güneyinde, Yukarı Çarşı olarak bilinen bölgede yer almaktadır. Osmanlı bedestenlerinin klasik kurgusunu hatırlatan yapı uzun süre metruk durumda kalmış, rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri 2012 yılında onaylanmış ve restorasyonu 2014-2017 yılları arasında gerçekleştirilmiştir¹. Restorasyon uygulaması sırasında gerçekleştirilen kazı, temizlik ve raspa çalışmalarında elde edilen bulgular, yapının özgün durumuna ilişkin önemli bilgiler edinmemizi sağlamıştır².

II. Bedestenin Genel Tanıtımı

Tire'nin erken Osmanlı dönemine ait en görkemli ticari yapılarından biri olan bedesten, kentin güneyinde, Yukarı Çarşı olarak adlandırılan bölgede yer almaktadır. Doğudan Uzunçarşı, kuzeyden Gazazhane Sokak, güneyden Bedesten Caddesi, batıdan ise Bedesten Geçidi ile çevrilidir.

¹ Yapının rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri Yrd.Doç. Dr. Şakir Çakmak'ın bilimsel danışmanlığında, Y. Mim. S. Semra Emek tarafından hazırlanmıştır. Restorasyon uygulaması İzmir Valiliği'nin maddi desteği ile Tire Belediyesi ve İzmir Vakıflar Bölge Müdürlüğü denetiminde 2014-2017 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Çalışmada emeği geçen tüm kurum ve kişilere teşekkürü borç biliriz. Ayrıca planların düzenlenmesinde yardımcı olan Y. Mim. Bengisu Koçer'e teşekkür ederiz.

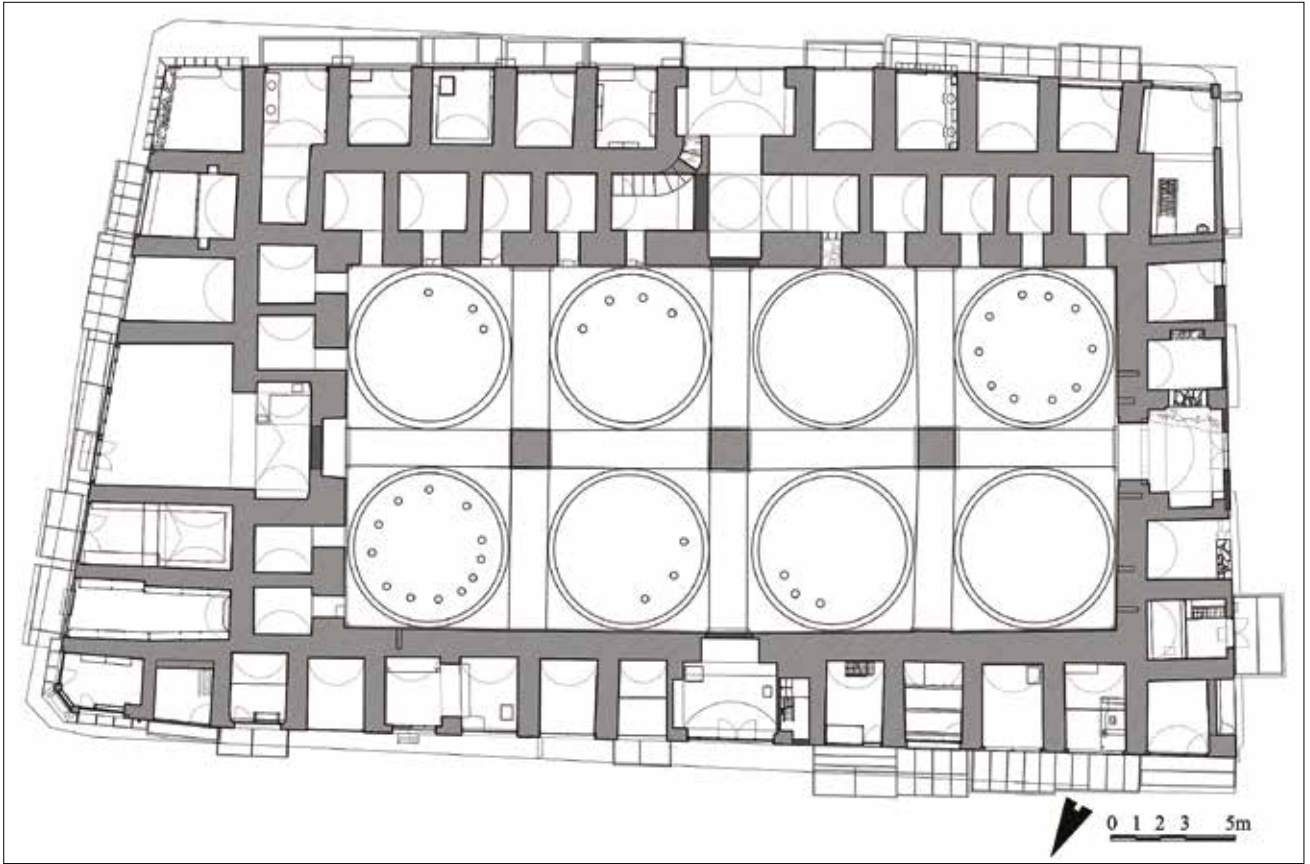
² Bu makalede, Tire Bedesteni'nde restorasyon öncesi gerçekleştirilen temizlik ve raspa çalışmalarında elde edilen bulgular ve literatür araştırmaları ile ulaşılan yeni bilgilerden hareketle yapının restitüsyonu ve tarihlendirmesine yönelik bir durum tespiti yapılmıştır. Yapının restorasyonu, bir başka çalışma kapsamında ele alınacaktır.

Yapının duvarları yöreye özgü kabayonu taş ve moloz taş, kubbe ve kemerleri ise tuğla malzeme ile inşa edilmiştir. Plan şeması açısından Osmanlı bedestenlerinin klasik kurgusunu hatırlatan yapı, ortada kare kesitli üç ayakla, yanlarda duvarlarla taşınan kubbeyle örtülü sekiz birimli bir ana mekâna sahiptir (Şek. 1). Ana mekânı dört yönden dışarıya açılan otuz üç dükkân çevrelemektedir. Ayrıca mekânın güney ve doğusunda sadece içeriyle bağlantılı on dört depo hücrelerine yer verilmiştir. Kuzey, güney ve batıdaki dükkânlar geç döneme özgü atkı taşı, kepenk vb. bazı ekler dışında kurgusunu korumuşken, doğudaki dükkânlar Uzunçarşı'ya doğru uzatılarak kısmen bozulmuşlardır. Ana mekân ve dükkânların kubbe ve tonozları kiremit kaplıdır (Şek. 2) (Foto. 1).

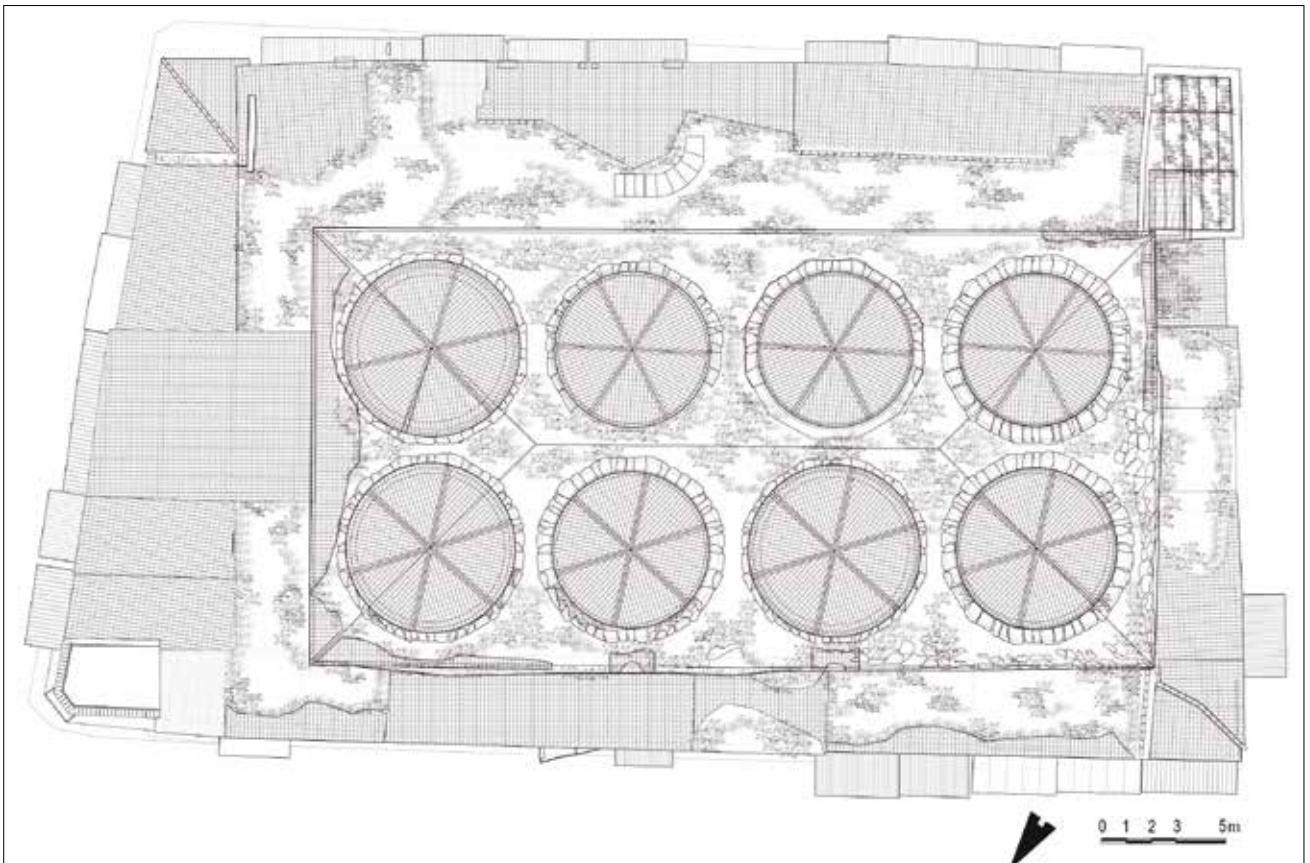
Bedesteni çevreleyen dükkânlar, her cephede eşit sayıda değildir. Yapının köşelerinde kalan dört dükkân iki cepheli olarak tasarlanmıştır. Bu dükkânlar, penetrasyona tabi tutulmuş beşik tonozlarla örtülüdür. Köşe dükkânları hariç olmak üzere cephelerde yer alan dükkânların sayısı; doğuda dört, batıda beş, kuzeyde on bir, güneyde dokuzdur (Foto. 2-5). Tümü birer beşik tonozla örtülü olan dükkânlar tuğla örgülü, sivri kemerlerle sokağa açılmaktadır. Batı eyvanının güneyindeki dükkân, hem cepheye hem de eyvana açılmıştır. Doğu eyvanının kuzeyindeki dükkânın eyvan ile ilişkisi, bir pencereden ibarettir. Yapının güney cephesinin doğu kesiminde, bir arastaya ait olduğu anlaşılan bazı kemer başlangıç izleri mevcuttur. Bedestenin ana yapısına ait duvarların alt kesimine dükkânlar nedeniyle pencere açılmamış, duvarların üst kesiminde doğu ve batı cephelerinde ikişer, kuzey ve güney cephelerinde dörder dikdörtgen biçimli pencere açıklığına yer verilmiştir.

Giriş eyvanları dört cephede de beşik tonozlu birimler şeklinde düzenlenmiştir. Kuzey (Foto. 6) ve batı eyvanları tek birimli, doğu (Foto. 7) ve güney eyvanları ise depo hücrelerinin yarattığı derinlik nedeniyle iki birimli olarak tasarlanmıştır. Doğu eyvanında öndeki birim doğu-batı, arkadaki birim kuzey-güney yönlü birer beşik tonozla örtülmüş, birimleri ayıran kemer de penetrasyona tabi tutularak yükseltilmiştir. Güneyde ise depo hücrelerinin arasında kalan hacim eyvana dahil edilmemiş; bir geçiş mekânı olarak değerlendirilmiştir. Mekânın üzeri iki yandan beşik tonozlarla genişletilmiş bir kubbeyle örtülüdür. Yapının çatısına, güney eyvanının kuzeydoğu köşesinde yer alan, duvar içine yerleştirilmiş merdivenle çıkılmaktadır.

Dikdörtgen planlı ana mekâna, eyvan dip duvarları üzerine yerleştirilmiş, sivri kemerli birer açıklıktan girilmektedir. Kare kesitli üç ayakla sekiz birime ayrılmış olan mekânı örten kubbelerin geçişleri pandantiflerle sağlanmıştır (Foto. 8,9). Kubbeler, dıştan iki kademeli

Şekil 1 - Plan (Y. Mim. S. Semra Emek'ten işlenerek) / Plan (From Arch. S. Semra Emek).

Şekil 2 - Çatı planı (Y. Mim. S. Semra Emek'ten işlenerek) / Plan of the roof (From Arch. S. Semra Emek).

YENİ BULGULAR IŞIĞINDA TİRE BEDESTENİ

Fotoğraf 1 - Restorasyon öncesi çatının genel görünüşü / *General view of the roof before restoration.*

Fotoğraf 4 - Restorasyon öncesi kuzey cephesi / *Northern façade before restoration.*

Fotoğraf 2 - Restorasyon öncesi doğu cephesi / *Eastern façade before restoration.*

Fotoğraf 5 - Restorasyon öncesi güney cephesi / *Southern façade before restoration.*

Fotoğraf 3 - Restorasyon öncesi batı cephesi / *Western façade before restoration.*

kasnaklarla çevrelenmiştir. Kasnakların alt kademeleri onikigen, üst kademeleri dairesel formludur. Kubbe eteklerinde dairesel formlu aydınlatma delikleri vardır.

Ana mekânın doğu ve güney kenarlarındaki depo hücrelerinin dışarıyla herhangi bir bağlantısı yoktur. Kare veya kareye yakın dikdörtgen planlı olan hücrelere, ahşap atkılı, sivri kemer alınlıklı birer açıklık aracılığı ile girilmektedir (Foto. 10). Doğu kenarındaki dört hücre kuzey-güney, güney kenarındaki on hücre ise doğu-batı doğrultusunda uzanan birer beşik tonozla örtülerek mekân bölünmeleri perde duvarlarla oluşturulmuştur.

Yapı, boyutları bakımından içinde bulunduğu yörenin en büyük bedestenidir. Yörede günümüze ulaşabilmiş bedesten sayısı sınırlıdır. Gerek Karesioğulları Beyliği, gerekse Erken Osmanlı döneminin önemli kentlerinden olan Bergama'da yer alan 15. yüzyıla ait bedesten, kubbeyle örtülü altı birimli bir ana mekân ve onu dört yönden çevreleyen dükkânlardan oluşmaktadır (Şek. 3) (Tüzüner 1993:125). Manisa'da 15. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen Rum Mehmed Paşa Bedesteni, beşik tonozla örtülü bir ana mekân ve dört yönden çevreleyen dükkânlara sahiptir (Şek. 4). Yöredeki bir diğer örnek olan Menemen Bedesteni ise Manisa Rum

Mehmed Paşa Bedesteni gibi beşik tonozla örtülü bir ana mekân ve çevresindeki dükkânlardan oluşan oldukça küçük boyutlu bir yapıdır (Şek. 5) (Tüzüner 1993:125). Tire Bedesteni'nin anıtsallığı, Aydınoğulları Beyliği ve Erken Osmanlı yıllarında sahip olduğu ticari potansiyelle doğru orantılıdır. Boyutları ve plan şeması bakımından 14. yüzyıl sonuna tarihlenen Bursa Bedesteni (Şek. 6) (Ayverdi 1976:131) ile 15. yüzyıla tarihlenen Edirne Bedesteni (Şek. 7) (Ayverdi 1972:197) ve İstanbul Büyük Bedesten (Şek. 8) (Ayverdi 1976:134) gibi yapılarla yarışacak niteliktedir.

Fotoğraf 6 - Kuzey eyvanı / Northern iwan.

Fotoğraf 7 - Doğu eyvanı / Eastern iwan.

Fotoğraf 8 - Restorasyon öncesi ana mekânın batıdan genel görünüşü / Main hall from the west before restoration.

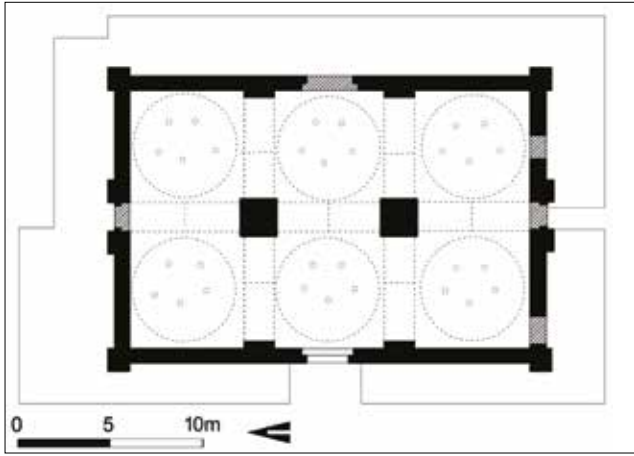

Fotoğraf 9 - Restorasyon öncesi ana mekânın doğudan genel görünüşü / Main hall from the east before restoration.

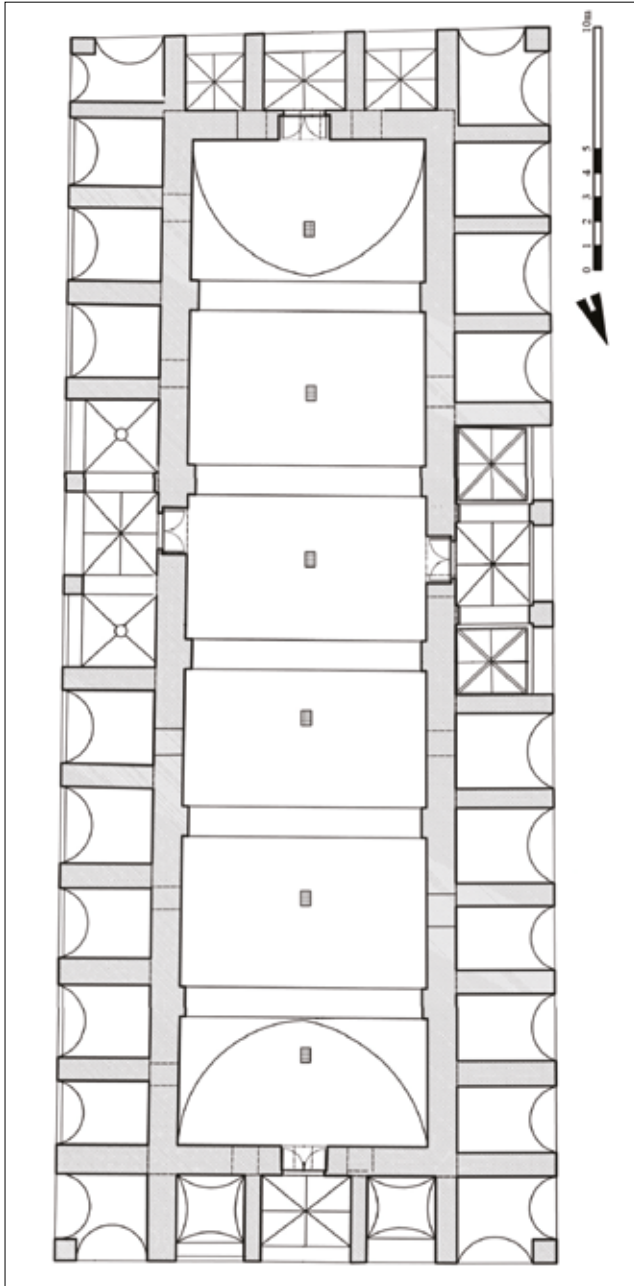

Fotoğraf 10 - Restorasyon öncesi ana mekânın güneydoğu köşesindeki depo hücreleri / Warehouse chambers on the southeastern corner of the main hall.

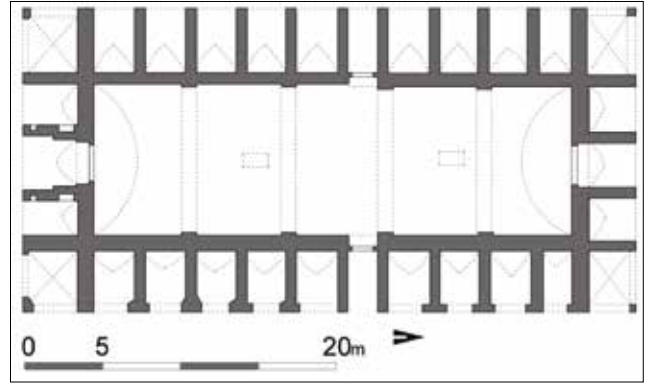
YENİ BULGULAR IŞIĞINDA TİRE BEDESTENİ

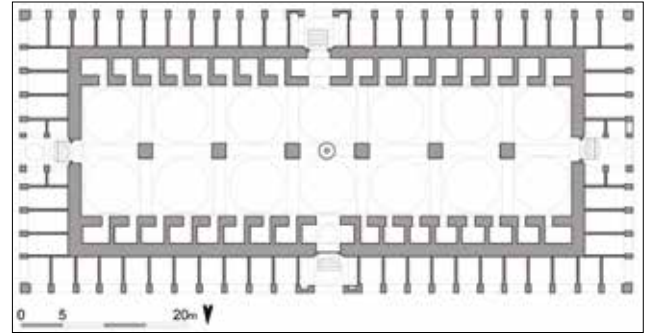
Şekil 3 - Bergama Bedesteni planı (M.V. Tüzüner'den işlenerek) / Plan of Bergama Bedesten (From M.V. Tüzüner).

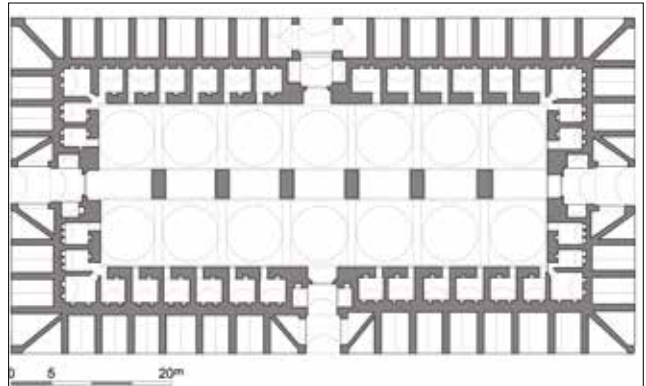
Şekil 4 - Manisa Rum Mehmed Paşa Bedesteni restitüsyon planı (Y. Mim. S. Semra Emek'ten işlenerek) / Restitution plan of Manisa Rum Mehmed Paşa Bedesten (From Arch. S. Semra Emek).

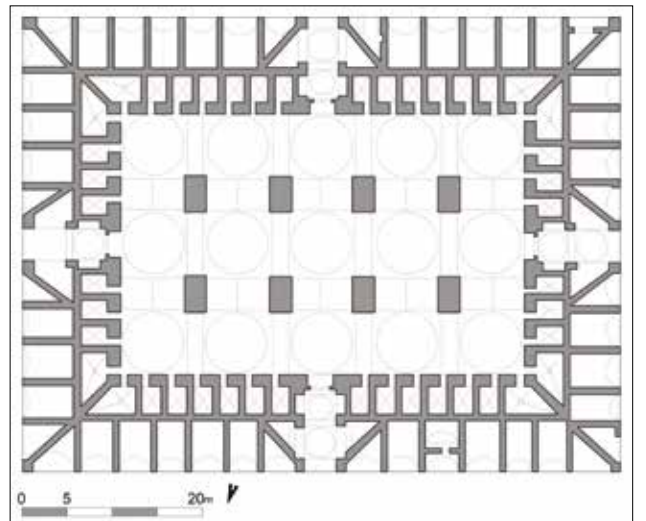
Şekil 5 - Menemen Bedesteni restitüsyon planı (M.V. Tüzüner'den işlenerek) / Restitution plan of Menemen Bedesten (From M. V. Tüzüner).

Şekil 6 - Bursa Bedesteni planı (E.H. Ayverdi'den işlenerek) / Plan of Bursa Bedesten (From E. H. Ayverdi).

Şekil 7 - Edirne Bedesteni planı (E.H. Ayverdi'den işlenerek) / Plan of Edirne Bedesten (From E. H. Ayverdi).

Şekil 8 - İstanbul Büyük Bedesten planı (E.H. Ayverdi'den işlenerek) / Plan of İstanbul Büyük Bedesten (From E.H. Ayverdi).

III. Tarihlendirme

Bedestenin inşa kitabesi yoktur. Araştırmacılar, 15. yüzyıl sonlarından 16. yüzyıla kadar uzanan farklı tarihler önermişlerdir. F. Tokluoğlu, çeşitli yayınlarında yapının İbn-i Melek Vakfı'na, yani Aydınogulları dönemine ait olduğunu ileri sürmektedir (Tokluoğlu 1956: 4; Tokluoğlu 1964:20; Tokluoğlu 1973: 112). Vakfiyenin orijinali veya herhangi bir sureti bilinmemekle birlikte, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki İzmir fihristinde bir kaydı bulunmaktadır (Tüzüner 1993: 116). R. M. Riefstahl, bedestenin 9. yüzyılın sonlarına veya 10. yüzyıla (miladi 15.yy. sonları veya 16. yy.) ait olabileceği görüşündedir (Riefstahl 1941: 27). G. Özdeş, 800/1397-1398 yılında yaptırıldığını kaydetmiştir (Özdeş 1953: 56). E. H. Ayverdi, bedesteni Mehmed I dönemi (1403-1421) yapıları içerisinde incelese de, inşa tarihinin Bayezid I dönemine (1389-1402) kadar uzanabileceğini belirtmektedir (Ayverdi 1972:196, 198, 209). M. Tunçel, M. Cezar ve M. V. Tüzüner'in çalışmalarında ise 15. yüzyılın başlarına tarihlendirilmiştir (Tunçel 1980: 105; Cezar 1985:247; Tüzüner 1993:116).

1520'li yıllarda tanzim edilen Aydın İli Evkaf Defteri'nde Ferišteoğlu (İbn-i Melek) Medresesi'nin gelir kaynakları arasında bedestenin kirası da sayılmaktadır (Erdoğan 2016:146). Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde (BOA) yer alan H.16.12.1132/M.19.10.1720 tarihli bir belgede "Tire'de Ferišteoğlu Medresesi Evkafı'ndan Bezzazistan için tayin olunan icarenin temin ve tesviyesi hakkında" şeklinde bir kayda rastlanmaktadır (BOA. C.MF.137/6804). Söz konusu belgeler, Tire'de başka bir bedestenin varlığı hakkında bir bilginin bulunmaması da dikkate alındığında, yapının F. Tokluoğlu'nun da ileri sürdüğü gibi Ferišteoğlu (İbn Melek) Vakfı'na ait olma olasılığını güçlendirmektedir. Aydınogulları döneminde Tire'de yaşayan Firişte/Ferişte oğlu Abdüllatif (İbn Melek), dönemin ünlü fıkıh ve hadis bilginlerindendir. Ölüm tarihi tartışmalı olmakla birlikte, son yıllarda yapılan çalışmalarda, Tire Necip Paşa Kütüphanesi'ndeki Şerhu Menâri'l-Envâr adlı eserini H.821/M.1418 yılında kaleme aldığı dikkate alınarak, bu tarihten sonra vefat ettiği kabul edilmektedir (Baktır 1999:175-176; Koca 2012:11-12).

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde (BOA) yer alan H.22.12.987/M.09.02.1580 tarihli para tahsiline yönelik bir başka belgeden Tire Bedesteni'nin bu tarihte faal olduğu anlaşılmaktadır (BOA. A. {DVNSMHM.d.41/949}).

Bedestenin kentsel konumu ve plan şeması da tarihlendirmeye ilişkin önemli veriler sunmaktadır. Yapının doğusunda Gazazhane Camisi (1457-1458), güneyinde ise Abdüsselam Hanı (16. yy. ilk yarısı) yer almaktadır. Yukarı Çarşı olarak bilinen bu bölge, Uzunçarşı vasıtası ile

15. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Yahşi Bey'in imar faaliyetleriyle şekillenen ticaret bölgesine bağlanmaktadır.

Ayrıca yapı, plan şeması bakımından yukarıda da sözünü ettiğimiz, 14. yüzyıl sonları ve 15. yüzyılda inşa edilmiş Osmanlı bedestenleriyle benzer özelliklere sahiptir. Bursa Bedesteni (1399-1400), Edirne Bedesteni (15. yy. ilk çeyreği) ve İstanbul Büyük Bedesten (Cevahir Bedesteni) (15. yy. ikinci yarısı) gibi yapılarda da iç mekânın kubbeli birimlerden oluştuğu ve kenarlarda depo hücrelerine yer verildiği görülmektedir.

Bedestenin kentsel konumu, mimari özellikleri, İbn Melek Vakfı'na ait oluşu ve İbn Melek'in ölüm tarihi dikkate alındığında, henüz hayatta olduğu 15. yüzyıl başlarına tarihlendirilmesi mümkün görünmektedir.

IV. Restitüsyona Yönelik Değerlendirmeler

Rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri İzmir II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 27.06.2012 gün 1005 sayılı kararı ile onaylanan yapının restorasyonu, 2014-2017 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Söz konusu kurul kararı uyarınca uygulama öncesinde çatı ve zeminde araştırmalar yapılmış, yapının özgün zemin kotları ve çatı kurgusu hakkında önemli verilere ulaşılmıştır (Şek. 9). Özellikle ana mekânda ortaya çıkan özgün seki izleri, bedestenlerin genel kurgusu ve çalışma sistemi hakkında fikir yürütülmesine imkân sağlayacak niteliktedir.

Yapının doğu cephesinde yer alan dükkânların bazılarında temel araştırmaları yapılmış ve özgün zemin kotuna ulaşılmıştır (Foto. 11, 12). Güneydoğu ve güneybatı köşelerdeki dükkânların ayaklarının altlıkları ortaya çıkarılmış, dolayısıyla bu dükkânların da kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerdeki dükkânlar gibi iki cepheli olarak tasarlandıkları anlaşılmıştır (Foto. 13).

Fotoğraf 11 - Restorasyon çalışmaları sırasında güney cephesi / Southern façade during restoration works.

YENİ BULGULAR IŞIĞINDA TİRE BEDESTENİ

Fotoğraf 12 - Restorasyon çalışmaları sırasında kuzey cephesi / Northern façade during restoration works.

Fotoğraf 15 - Ana mekânda ortaya çıkan seki kalıntıları / Remains of platform in the main hall.

Fotoğraf 13 - Güneydoğu köşedeki dükkânda ortaya çıkan ayak kalıntısı / Remains of a pier from the shop at the south-eastern corner.

Fotoğraf 16 - Ana mekânda ortaya çıkan seki kalıntıları / Remains of platform in the main hall.

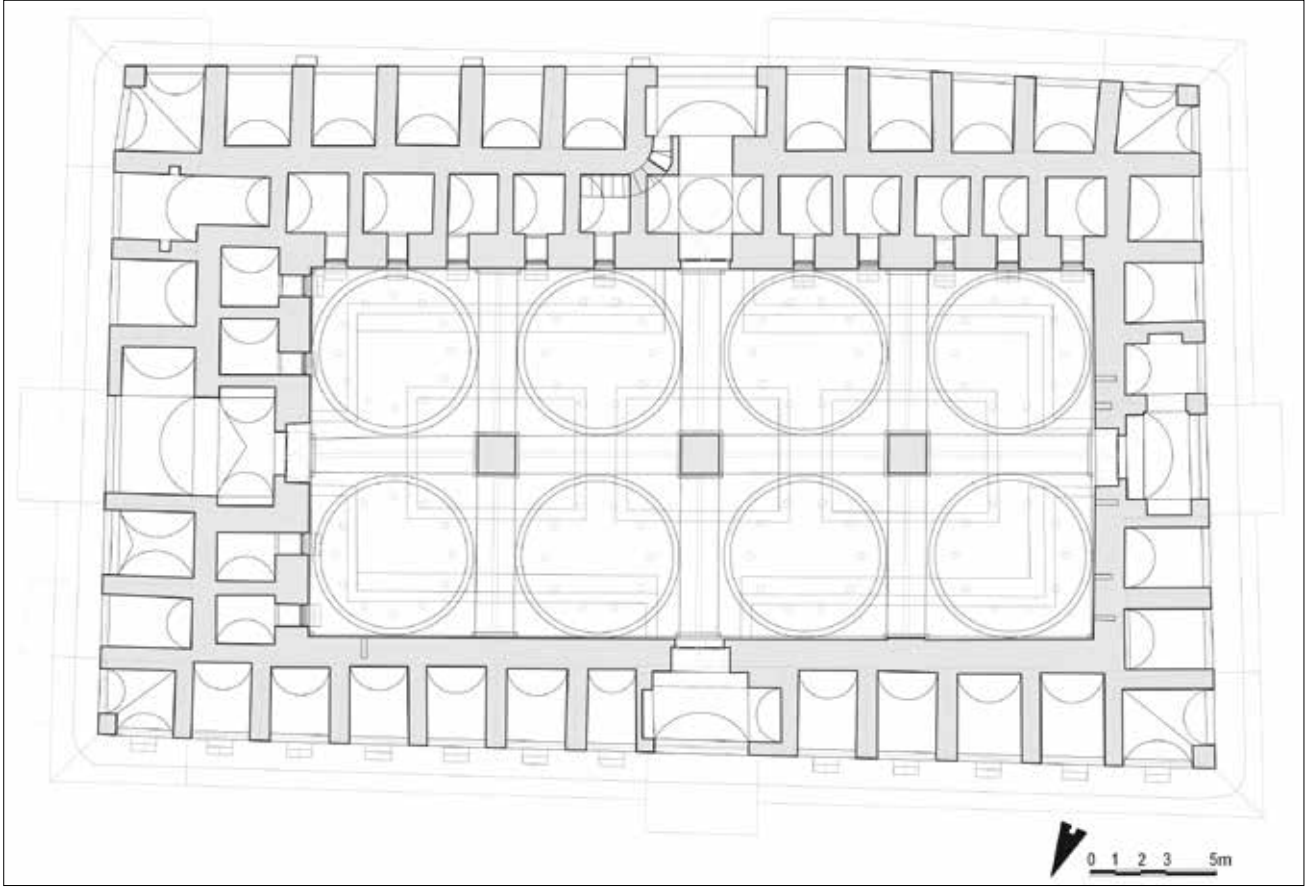
Fotoğraf 14 - Restorasyon çalışmaları sırasında ana mekân / Main hall during restoration works.

Fotoğraf 17 - Ana mekânda ortaya çıkan atık su kanalı / Drainage in the main hall.

Ana mekânın zemininde biriken ortalama 70 cm yükseklikteki toprak ve moloz tabakalarının özenli bir şekilde kaldırılması sonucunda, yapının giriş açıklıkları hariç, çepeçevre sekilerle kaplı olduğu, benzer sekilere kare kesitli ayakların çevresinde de yer verildiği

görülmüştür (Foto. 14- 16). Ayakların çevresindeki sekilerle duvar kenarlarını dolanan sekiler arasında kalan, bedestene eşya getiren hayvanların da yürüdüğü boşlukların ise kaba yonu taş ve toprakla kaplandığı anlaşılmıştır. Ayrıca yapının güney ve doğu kesimlerinde

Şekil 9 - Restitüsyon planı (Y. Mim. S. Semra Emek'ten işlenerek) / *Restitution plan (From Arch. S. Semra Emek).*

yer alan depo hücrelerinin giriş açıklıklarına da bu sekiler üzerinde bulunan basamaklarla ulaşıldığı saptanmıştır. Zemin kaplamasının, dışarıdaki yol kotlarında meydana gelen değişimlere bağlı olarak çeşitli dönemlerde yükseldiği de ortaya çıkmıştır. Ayrıca arazideki eğime bağlı olarak doğu-batı yönde uzanan atık su kanallarına dair izlere ulaşılmıştır (Foto. 17). Taşıyıcı sistemde kullanılan kare kesitli ayaklar üzerinde yapılan raspa çalışmaları, ayakların özgünde de sıvalı olduğunu kesin bir şekilde ortaya koymuştur. Ayaklarda düzgün kesme taşların yanı sıra moloz taş ve tuğlaların da kullanıldığı, hatta devşirme sütun parçalarına da yer verildiği görülmüştür (Foto. 18).

Giriş eyvanlarının tümünde özgün zemin araştırmaları yapılmış, zemin kotlarının yol kotlarındaki değişime bağlı olarak yükseltildiği anlaşılmıştır. Doğu, batı ve güney eyvanlarında giriş açıklıklarının eşiklerine ve özgün zemin kotlarına ulaşılmış, kuzey eyvanında da özgün kotlara ulaşmakla birlikte eşiklerinin günümüze gelemediği görülmüştür.

Yapının çatısında yapılan temizlik çalışmaları sonucunda da ilginç bulgular elde edilmiştir. Kubbeler, her ne kadar restorasyon öncesinde kiremit kaplı olsa

Fotoğraf 18 - Restorasyon çalışmaları sırasında ayaklardan görünüş / *View from pillars during restoration.*

da, temizlik çalışmalarında ana yapının kuzeybatı köşesindeki kubbede kurşun kalıntılarına rastlanmıştır. Nitekim 1671-72 yılında Tire'ye gelen Evliya Çelebi de, bedesteni sekiz kubbeli, tamamen kurşunla örtülü bir yapı olarak tanımlamaktadır (Kahraman 2011:186). Kubbelerin tümü iki kademeli kasnaklara sahiptir (Foto. 19-21). Çalışmalar sırasında ilk kasnak kademelerinin özgün olduğu; ikinci kademelerin ise sonradan eklendiği saptanmıştır. İkinci kademedeki kasnakların

YENİ BULGULAR IŞIĞINDA TİRE BEDESTENİ

Fotoğraf 19 - Restorasyon çalışmaları sırasında çatı / Roof during restoration works.

Fotoğraf 20 - Restorasyon çalışmaları sırasında kubbelerden / Domes during restoration works.

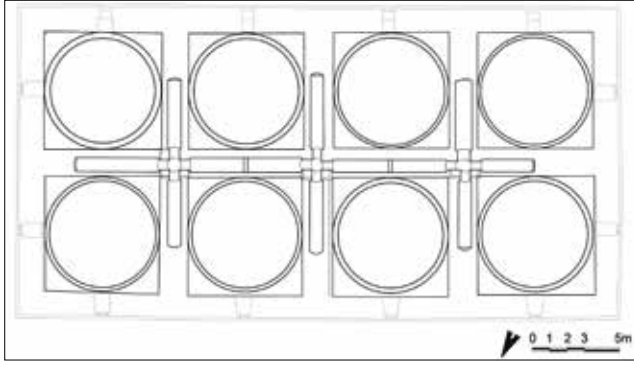

Fotoğraf 21 - Restorasyon çalışmaları sırasında kubbelerden / Domes during restoration works.

kubbelerdeki dairesel formulu aydınlatma deliklerinin bazılarını kapatmış olması, sonradan eklendiklerinin somut kanıtıdır. Bu da bir dönem kurşundan kiremit kaplamaya geçildiğinin göstergesidir. Evliya Çelebi yapıyı gördüğünde kubbeler kurşunla kaplı olduğuna göre kiremit kaplamaya 1671-72 tarihinden sonra, olasılıkla 18. ya da 19. yüzyılda geçilmiş olmalıdır. Kiremit kaplamanın oturacağı kubbe yüzeyindeki eğimi azaltmak ve kiremitlerin basacağı bir altlık sağlamak amacıyla gerçekleştirildiği anlaşılan bu uygulamanın bir benzerine Manisa Kurşunlu Han'da da rastlanmıştır. Olasılıkla 1843 yılında geçirdiği bir yangın nedeniyle kubbelerinin kurşun kaplamaları zarar gören yapıda, kurşun maliyeti yüksek olduğu için tüm kubbelere kasnak inşa edilerek kiremit kaplamaya geçilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce 1966-1970 yılları arasında gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları sırasında yapıya sonradan eklenen kasnaklar kaldırılmış, tekrar kurşun kaplamaya dönülmüştür (Çakmak 2012: 193).

Fotoğraf 22 - Dükkânların üzerindeki toprak dolgu / Earthfill over the shops.

Şekil 10 - Çatı galeri planı (Y. Mim. S. Semra Emek'ten işlenerek) / Roof gallery plan (From Arch. S. Semra Emek).

Yapıyı dört yönden çevreleyen dükkânları örten tonozların üzerinde çeşitli dönemlerde yapılmış müdahalelere bağlı olarak çok ciddi bir dolgu olduğu görülmüştür. Dolgu nedeniyle özellikle güney ve doğudaki dükkânların çatı kotlarında ciddi bozulmalar meydana gelmiştir. Bu dükkânların tonozlarının üzerinin parapetle yükseltilerek kiremit kaplı sundurmayla örtüldüğü, diğer cephelerdeki dükkânların tonozlarının ise toprak dolguyla yükseltildiği anlaşılmıştır (Foto. 22) Çalışmalar sırasında çatıda ulaşılan belki de en önemli bulgu, kubbeler arasında kalan boşluklarda ortaya çıkan dehlizler olmuştur. Ana hacmi örten kubbeler hayli büyük ve yüksektir. Kubbeler arasında kalan boşlukların toprak ya da bir başka malzemeye doldurulması çatıda ciddi bir yük yaratacağı için plan şemasına bağlı olarak, doğu-batı yönlü uzun eksen üzerinde bir, kuzey-güney yönlü kısa eksenler üzerinde ise üç dehliz inşa edilmiş ve beşik tonozlarla örtülmüştür (Şek. 10). Yaklaşık 1.80 m yükseklikteki doğu-batı yönlü dehlize, tonoz üzerinde bırakılmış kare şekilli üç açıklıktan inildiği anlaşılmıştır. Herhangi bir sabit merdiven izine rastlanmaması, dehlize taşınabilir ahşap merdivenlerle inildiğini düşündürmektedir (Foto. 23-25).

Fotoğraf 23 - Çatıda kubbeler arasındaki dehlizi örten tonoz / Vault covering the gallery on the roof between the domes.

Yapıların kubbe ve tonoz gibi örtü unsurları arasında kalan boşluklarının doldurulma biçimleriyle ilgili herhangi bir çalışma bulunmaması, bedestende karşımıza çıkan dehliz uygulamasının benzerleri konusunda yorum yapmamızı güçleştirmektedir. Tek yapı ölçeğindeki çalışmalarda da bu uygulamanın benzerine rastlanmamaktadır. 14. yüzyıl ikinci yarısına tarihlenen Manisa Gülgün Hatun Hamamı'nda 2007 yılında gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları sırasında halvet kubbelerinin boşlukları arasında bulunan seramikler, bu konuya ilişkin farklı

Fotoğraf 24 - Dehlize girişi sağlayan açıklıklardan / From the openings to enter to the gallery.

Fotoğraf 25 - Kubbeler arasındaki beşik tonozla örtülü dehliz / The gallery with barrel vault between the domes.

Fotoğraf 26 - Kubbeler arasındaki beşik tonozla örtülü dehliz / *The gallery with barrel vault between the domes.*

ve ilginç bir uygulamayı ortaya koymuştur. Kubbeler arasındaki boşluk, ağır bir malzeme yerine dönemin defolu seramikleriyle doldurulmuş, kubbe yükten kurtarılmış ve yalıtım sağlanmıştır (Gök Gürhan: 2011:19-23). Tire Bedesteni ve Manisa Gülgün Hatun Hamamı örnekleri, kubbe dolgu sistemlerinin ayrıntılı bir çalışma kapsamında incelenmeye muhtaç olduğunu ve özellikle restorasyon çalışmalarında bu durumun dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Ancak çatıların yalıtım sorunları nedeniyle yapıların en fazla müdahale gören kesimlerinden olmasının, özgün yalıtım uygulamalarının saptanması konusunda karşılaşılabilecek en büyük sorunlardan olduğu da unutulmamalıdır.

V. Sonuç

Tire’de 15. yüzyıl başlarında Firişte/Ferişteoğlu (İbn Melek) Vakfı’nca inşa ettirildiği anlaşılan bedesten, özgünde kare kesitli üç ayakla taşınan, kubbeye örtülü eş büyüklükte sekiz birimden oluşan bir ana yapı, ana yapıyı dört yönden çevreleyen dışarıya açılan otuz üç dükkân ve güney ve doğuda sadece içeriyle bağlantılı on dört depo hücresinden oluşmaktaydı. Güney cephesinde kalan kemer izlerinden, yapının güneyinde bulunduğu anlaşılan ancak günümüze ulaşamayan arastayla da bağlantılı olduğu söylenebilmektedir. Ancak bu bölgede yapılan kazı çalışmaları sonucunda herhangi bir veriye ulaşılamadığından arastayla ilgili bir yorum yapmak mümkün olamamaktadır. Yapının güney, kuzey ve batı cephelerindeki dükkânlar,

geç döneme özgü atkı taşı ve kepenk gibi ekler dışında genel mimari kurgusunu korumuş, doğudaki dükkânlar ise Uzunçarşı’ya doğru uzatılarak bozulmuşlardır. Yapının köşelerinde yer alan dükkânların iki cepheli olarak inşa edildikleri de kesinlik kazanmıştır.

Çalışmalar sonucunda elde edilen bulgular, bedesteni örten kubbelerin Evliya Çelebi’nin de belirttiği gibi özgünde kurşunla kaplı olduğunu, sonraki bir dönemde olasılıkla ekonomik nedenlerle kiremit kaplamaya geçildiğini göstermektedir. Bu uygulama sırasında kiremit kaplamaya altlık oluşturabilmek için, özgünde sadece onikigen kasnaklara sahip olan kubbelere, dairesel formu kasnakların eklendiği anlaşılmıştır. Eklenen kasnaklar, yapıya ışık sağlayan aydınlatma deliklerinin bir kısmının iptal edilmesine neden olmuştur.

Ana mekânı örten kubbeler arasında ortaya çıkan ve kiremit kaplama nedeniyle daha önceden görme imkânı bulunamayan tonozla örtülü dehliz uygulaması, yapıya ilişkin elde ettiğimiz en önemli bulgulardandır. Kubbelerin hayli anıtsal olması, aralarında kalan boşluğun genişliği ve derinliği, bu kesimlerin doldurulması yerine bir tonozla örtülerek yapının ciddi bir yükten kurtulması sağlanmış, yalıtım açısından da çok sağlıklı bir çözüm üretilmiştir.

Uygulama öncesinde gerçekleştirilen temizlik çalışmalarında elde edilen en değerli bulgulardan biri de ana mekân içindeki seki uygulamasıdır. Mekânı ve kare kesitli ayakları dört yönden çevreleyen iki kademe halinde düzenlenmiş sekiler, bedestenlerin çalışma sistemleri hakkında önemli ipuçlarıdır. Doğu ve güneyde yer alan içeriyle bağlantılı depo hücrelerine ulaşımın sağlanmasında basamak olarak kullanıldıkları da anlaşılan bu sekilerin aynı zamanda satış standı işlevinde de olduklarını söylemek mümkündür. Kenar sekileriyle ayakları çevreleyen sekiler arasında kalan yürüme alanında ortaya çıkan kaba yonu taş ve toprak dolgunun nedeni, yapıya giren yüklü hayvanlar olmalıdır.

Tire Bedesteni’nin gerek rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin hazırlanması aşamasında gerçekleştirilen literatür ve arşiv taramaları, gerekse uygulama öncesinde gerçekleştirilen temel araştırmaları ve sıva raspalarında elde edilen bulgular, restorasyon projelerinde multi-disipliner çalışmanın ne kadar önemli olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. Bu çalışmalar aracılığıyla yapının restitüsyon aşamalarına dair önemli verilere ulaşılmış, çatı ve iç mekân düzenlemesine yönelik ilginç ve yeni bilgiler edinilmiştir. Arşiv ve literatür taramaları ile ulaşılan bilgiler ise yapının tarihlendirilmesine yönelik tartışmaları ortadan kaldıracak niteliktedir. Bu veriler ışığında restorasyonu 2017 yılında tamamlanan yapı, Tire Belediyesi’nce kültürel amaçlı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA).
Mühimme Defterleri (A. {DVNSMHM.d.}:41/949.

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA).
Cevdet Maarif (C.MF): 137/6804.

Araştırma Eserleri

ARMAĞAN, A. M. 2003.
Devlet Arşivlerinde Tire, İzmir.

AYVERDİ, E. H. 1972.
Osmanlı Mi'mârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri
806-855 (1403-1451), II. İstanbul.

AYVERDİ, E. H. 1976
İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi, İstanbul.

BAKTIR, M. 1999.
“İbn Melek”, TDV İslam Ansiklopedisi, Yıl 1999, C. 20, s.
175-176.

CANER YÜKSEL, Ç. 2009.
A Spatial Inquiry into Western Anatolian Urban Centers:
Tire in the Making (14th and 16th Centuries), Orta Doğu
Teknik Üniversitesi Doktora Tezi, Ankara.

CEZAR, M. 1985.
Tipik Yapıları ile Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik
Dönem İmar Sistemi, İstanbul.

ÇAKMAK, Ş. 2012.
“Manisa Kurşunlu Han’ın İnşa Evreleri Hakkında
Gözlemler” Uluslararası Katılımlı XV. Ortaçağ ve Türk
Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu
(19-21 Ekim 2011), C.1, s.191-201, Eskişehir.

ÇULCU, S. 2005.
Evaluation of Alterations in Ottoman Hans in Tire for Their
Restitution, Yüksek Teknoloji Enstitüsü Yüksek Lisans
Tezi, İzmir.

ERDOĞRU, M. A. 2016.
Kanuni Sultan Süleyman Devri Aydın İli Evkaf Defteri
(Metin ve İnceleme), İzmir.

GÖK GÜRHAN, S. 2011.

Bir Seramik Definesinin Öyküsü, Saruhanoğlu
Beyliği’nin Mirası Manisa Gülgün Hatun Hamamı
Seramikleri, Manisa Belediyesi Kültür Yayını: Manisa.

KAHRAMAN, S. A. (Haz) 2011.

Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi:
Kütahya, Manisa, İzmir, Antalya, Karaman, Adana,
Halep, Şam, Kudüs, Mekke, Medine, 9. Kitap, 1. Cilt.
Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

KOCA, S. 2012.

“İbn Melek’in Mebâriku’l-Ezhâr Şerhu Meşâriki’l-
Envâr’ındaki Şerh Yöntemi ve Eserin Hadis Şerh
Literatüründeki Yeri”, Ankara Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Dergisi, C.53, S. 1, ss.1-33.

OĞUZ, F. 1975.

“İzmir-Tire Bakırhan”, Rölöve ve Restorasyon Dergisi,
Sayı 2, Ankara, 157-182.

ÖZDEŞ, G. 1953.

Türk Çarşıları, İstanbul.

RIEFSTAHL, R. M. 1941.

Cenubu Garbî Anadolu’da Türk Mimarisi, İstanbul.

TOKLUOĞLU, F. 1956.

Tire’de Yetişen Alim, Şair, Mütfeffik ve Mutasavvıflar,
Tire.

TOKLUOĞLU, F. 1964.

Tire, Tire.

TOKLUOĞLU, F. 1973.

Tire Çevre İncelemeleri, İzmir.

TUNÇEL, M. 1980.

Osmanlı Mimarisinde Bedestenler, Ankara Üniversitesi
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sanat Tarihi Kürsüsü
Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

TÜZÜNER, M. V. 1993.

İzmir İli Dahilindeki Türk Devri Ticaret Yapıları, Ege
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve
Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek
Lisans Tezi, İzmir.

KIRSAL YERLEŞMELERDE ÖZGÜN DOKUNUN KORUNMASINDA BİR ARAÇ OLARAK KÖY TASARIM REHBERLERİ: ÖDEMİŞ BADEMLİ ÖRNEĞİ*

VILLAGE DESIGN GUIDES AS TOOLS FOR CONSERVING THE ORIGINAL TISSUES OF RURAL SETTLEMENTS: THE CASE OF ÖDEMİŞ, BADEMLİ

Esra KUT GÖRGÜN** - Neriman YÖRÜR ***

Makale Bilgisi

Başvuru: 19 Şubat 2018
Hakem Değerlendirmesi: 22 Şubat 2018
Kabul: 10 Nisan 2018
DOI Numarası: 10.22520/tubaked.2018.17.002

Article Info

Received: February 19, 2018
Peer Review: February 22, 2018
Accepted: April 10, 2018
DOI Number: 10.22520/tubaked.2018.17.002

Özet

Kırsal yerleşimler; yaşam ve çalışma faaliyetlerinin daha çok doğal kaynakların değerlendirilmesine bağlı, geleneksel sosyal ilişkilerin devam ettiği alanlardır. Bununla beraber kırsal yerleşimlerde bulunan özgün doku günümüzde kaybolmaya başlama sorunu ile karşı karşıyadır. Mekânsal planlama sisteminde kırsal alanlar yeterince yer edinmemekte, özgün dokunun korunmasına yönelik yaklaşımlar yetersiz kalmakta ve kırsal alandaki çalışmalar tarım odaklı ekonomik kalkınma çabaları ile oluşturulmaya çalışılmaktadır. Dünyada ilk olarak 1993 yılında İngiltere’de ortaya çıkan ‘Köy Tasarım Rehberleri’ kırsal dokunun korunması ve geliştirilmesine yönelik planlama sistemine bir araç olmaktadır. Türkiye’de ise 3194 imar Kanunu’na ek madde ile 2013 yılında getirilen ‘köy tasarım rehberi yapılabilir’ ibaresine rağmen çalışmalar oldukça azdır.

Bu çalışma; kırsal dokunun korunması ve gelişmesine yönelik köy tasarım rehberlerinin bir araç olarak kullanılabileceğini örnek alan üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışma yöntemi olarak literatür taraması,

* Bu çalışma, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Şehir ve Bölge Planlama Programı, Esra Kut Görgün tarafından Yrd. Doç.Dr. Neriman Yörür danışmanlığında gerçekleştirilen, 2017.KB. FEN. 030 No’lu Dokuz Eylül Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi (BAP) birimi tarafından desteklenen, “6360 SAYILI BÜYÜKŞEHİR KANUNU SONRASI KIRSAL YERLEŞİMLERİN PLANLANMASINDA KÖY TASARIM REHBERLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ: ÖDEMİŞ/İZMİR ÖRNEĞİ” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, e-posta: esra.kut@deu.edu.tr.

*** Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, e-posta:neriman.yorur@deu.edu.tr.

mekânsal analizlerin yapılması (Ödemiş Bademli kır yerleşimi kapsamında yapılan saha araştırmaları ve analizleri), yerel halk ile anket ve yüz yüze görüşmeler olmak üzere nitel ve nicel araştırma teknikleri kullanılmıştır. Daha sonra ise yerleşime özgü köy tasarım rehberi önerileri geliştirilmiştir. İzmir İli kırsal yerleşmelerinde daha önce kırsal dokuya yönelik çalışmalar yapılsa da köy tasarım rehberi oluşturulması adına bu çalışma ilk olma özelliğini taşımaktadır. Ayrıca, çalışmada kırsal alanların sorunlarına ve büyükşehir kanunu ile yaşanan değişikliklerden etkilenmesine dikkat çekmesi amaçlanmakta, köy tasarım rehberinin geliştirilmesinin önemini vurgulayarak, oluşturulan izlenceyle sonraki çalışmalara ışık tutması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal planlama, kırsal yerleşimler, köy tasarım rehberi, Ödemiş Bademli.

Abstract

Rural settlements; are places, where the living and working activities are based on the proper use of natural resources, and where traditional social relations continue. The original tissues of in the rural settlements are now confronted with the problem of disappearance. In the spatial planning system, the rural areas do not take up enough space and the approaches to conserve the original tissue are insufficient. Besides, the studies on the rural settlements focus more the economic development based on agriculture. In the world, the first village design guide (1993), which emerged in England in 1993, developed to be a tool for planning for the conservation and development of rural tissue. In 2013, the phrase of ‘village design guides can be prepared’ was brought as an additional item for 3194 zoning law in Turkey. However, although there are studies in the literature, no activity has been done yet in practice.

This study aims to draw attention to the village design guides and to use them as a tool for the conservations and development of rural tissue in a selected case. Qualitative and quantitative research techniques such as literature review, field study, spatial analysis, surveys and face to face interviews with the inhabitants were used as the study method.

Subsequently, settlement-specific village design guides were developed. In rural settlements of İzmir Province, although previously studies on rural tissue have been done, this study is the first study that has been carried out in the scope of establishing village design guides. It is also aimed to draw attention to the problems of rural areas and changes made with the city law, to lead the future studies by emphasizing the importance of development of the village design guides.

Keywords: Rural planning, rural settlements, village design guide, conservation, Ödemiş Bademli.

1. Giriş

Özgün dokusu ve geleneksel yaşam biçimi ile kentten ayrılan kırsal alanlar, insanların doğayla daha çok etkileşim içinde bulunduğu yerleşimlerdir. Ancak, günümüzde kırsal yerleşimlerin özgün niteliklerinden uzak, kentsel alanlardaki gibi yapılaşma biçimiyle geliştiği görülmektedir. Kırsal dokunun korunmasında karşılaşılan temel sorunlar ise; toplumsal beğenin değişmesi, yapılar ve çevrelerinin gerekli bakımlarının ekonomik sorunlar nedeniyle yapılamaması, mevcut kırsal çevrelerin günümüz yaşam koşullarına uymaması, geleneksel yapı malzeme temini ve inşaat işlerini bilen ustaların kolay bulunamaması, sadece tescilli olan yapıların kültür varlığı olarak tanımlanmasıdır (Eres, 2016). Ayrıca köylerde daha çok yaşlı nüfusun bulunması, kentlere göç ile terk edilen evlerin harabelere dönmesi, 6360 Sayılı Büyükşehir Kanunu sonrasında büyükşehirlerdeki kırsal yerleşmelerde kentleşme/kentlileşme baskısının artması gibi bu sorunlara daha birçoğu eklenebilmektedir.

Türkiye’de kırsal yerleşimlerdeki özgün kır dokusunun korunması ve geliştirilmesine yönelik öneriler ile ilgili çeşitli çalışmalar¹ mevcuttur. Genellikle uygulamada kırsal yerleşmelere ilişkin tasarım ve planlama çalışmaları daha çok üst ölçeklerde yapıldığı için özgün yerleşme karakterleri göz ardı edilmektedir (İyimaya, 2013). Bununla birlikte mimari dokuya ilişkin geliştirilen tip projelerin üretildiği, ancak mimari ölçekte kaldığı görülmektedir (T.C. Çevre Şehircilik Bakanlığı, 2018)

Ayrıca köklü değişimlerin etkisi altındaki kırsal yerleşimlerin ele alınmasında planlamanın elindeki

araçlar da (442. Sayılı Köy Kanunu, 3194 İmar Kanunu, 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu gibi kanunlar) oldukça kısıtlıdır (Öğdül, 2013). Yetersiz planlama araçları sorunlarının yanında yasal düzenlemeler de kırsal yerleşimleri etkilemektedir. 2012 yılında kabul edilen 6360 Sayılı Büyükşehir Kanunu sonrası büyükşehirlerde köyler bulundukları il/ilçeye bağlı mahalle statüsüne geçmiştir. 6360 sayılı yasanın kırsal alanlar üzerindeki etkilerinin sosyo-kültürel, mali, hukuksal, yönetsel ve mekânsal boyutları bulunmaktadır (Kut Görgün ve Yörür, 2017). Ayrıca büyükşehirlerdeki köylerin mahalleye dönüşmesi ile geleneksel yaşam ve mimarinin kaybolmasının hızlanacağına dair endişeler yer almaktadır (Eminağaoğlu ve Çevik, 2007). Köylerin mevcut imar planı yaklaşımı ile planlanmasının, plansız kalmasından daha kötü sonuçlar doğurabileceği fikri de yaygındır (Yenigül, 2017; Öğdül, 2013). Bu nedenle, kırsala özgü politikaların ayrı bir alan olarak görülmesi gerektiği ortaya çıkmakta, yeni bir planlama aracı gereksinimi ortaya çıkmaktadır.

Dünyada, kırsal yerleşimlerin özgün dokuya uygun olarak mekânsal düzenlemeleri ve gelişimlerine ilişkin önerilerde bulunan köy tasarım rehberleri yer almaktadır. Bu rehberler kıra özgü yerel özellikleri, yerel halktan aktaran planlama sistemine bir araç olarak geliştirilmektedir. Türkiye’de ise 2013 yılında İmar Kanununa yapılan ek madde de ‘Yerleşme ve yapılaşma özellikleri, mimari doku ve karakteri, gelişme düzey ve potansiyeli açısından önem arz eden köylerde bu özellikleri korumak, geliştirmek ve yaşatmak amacıyla muhtarlık katılımı ile ilgili idarelerce köy tasarım rehberleri hazırlanabilir, köy tasarım rehberleri ilgili idare meclisi kararı ile onaylanır ve uygulanır’ ibaresi getirilmiştir. İzmir ili kapsamında ‘Köy Tasarım Rehberi’ üretmek adına henüz bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada; planlamada yerelin katılımcılığına dikkat çekilmesi, kırsal geleneksel dokusunun korunması ve yeni gelişmelerin buna uygun olarak belirlenmesi amacıyla köy tasarım rehberi üretilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Ödemiş, İzmir ilinde kır nüfus ile ilk en fazla, köy sayısı açısından da ikinci sıradadır. ‘Yerleşme ve yapılaşma özellikleri, mimari doku ve karakteri, gelişme düzey ve potansiyeli açısından önem arz eden köylerde bu özellikleri korumak, geliştirmek ve yaşatmak amacıyla’ uygun olarak Bademli yerleşimi örnek alan olarak seçilmiştir. Ön araştırmalarda edinilen bilgi ve yerinde yapılan gözlemlere göre Bademli özgün kır dokusunun bulunduğu bir yerleşimdir. Bununla beraber yeni gelişmelerin olduğu ancak bu gelişmelerin ve yapı tadilatları gibi onarımların dokuya uygun olmadığı, yerelin katılımıyla yeni gelişmeleri yönlendirecek bir dokümana ihtiyaç duyulduğu saptanmıştır. Köy tasarım rehberleri ile ilgili literatür ve dünya örnekleri incelenmesinin ardından bir izleni hazırlanmıştır (Şek.

¹ Eminağaoğlu ve Çevik (2007) ‘Kırsal Yerleşmelere İlişkin Tasarım Politikaları ve Araçlar’ başlıklı çalışmada, rehberlerin amacı ve içeriğini aktarmakta, bu konuda yurt dışında yapılan örnekleri irdelenmektedir. T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığının da desteğiyle 2008 yılında Kayseri’de, 2010 yılında Balıkesir’de Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi’nin hazırladığı ‘Kırsal Alanlarda Yöresel Doku ve Mimari Özelliklere Uygun Yapılaşmanın Yaygınlaştırılması’ çalışmalarında kır yöresel dokusu mimari açıdan değerlendirilerek, konut projelerine rehber olması amaçlanmıştır. İYTE çalışma grubunun hazırladığı ‘İzmir Kırsal Alan Yerleşim ve Konut Envanteri’ (2012) çalışmada, İzmir ilindeki çeşitli kırsal yerleşmelerde yöresel mimari özellikleri belirlenmiş ve örnek yapı projeleri oluşturulmuştur. Mimar Sinan Üniversitesi ve Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı işbirliği ile Öğdül ve diğerleri (2015) yılında Küre Ersizlerdere Köyü için bir çalışma yaparak köy tasarım rehberi üretmişlerdir. Görmüş ve diğerleri (2015) tarafından üretilen Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı destekli ‘Küre Dağları Milli Parkı Bartın Bölümünde Eko-turizm Potansiyeli Belirlenerek Köy Tasarım Rehberlerinin Üretilmesi’ başlıklı projesi de bir diğer köy tasarım rehberi üretme çalışmasıdır. Ayrıca köy tasarım rehberlerine ilişkin Özdemir (2015) Denizli Örneği ve Simavlı (2013) Kocaeli Örneği kapsamında hazırlanan tez çalışmaları da bulunmaktadır.

1). ‘Köy Tasarım Rehberi Hazırlama İzlenesi’ ne uygun olarak, öncelikle ön hazırlık olarak Bademli yerleşimi ile ilgili bilgiler toplanmış, sonrasında alanda çalışmalar yapılmış ve analizler ArcGIS bilgisayar programlarından faydalanılarak tematik haritalar oluşturulmuştur. Sonrasında ise yerel halkın görüşlerinin alınması amacı ile anket ve yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Nihai olarak Bademli Yerleşimi Köy Tasarım Rehberi Önerileri geliştirilmiştir. Bu çalışmada, gerek çalışma kısıtlılıkları gerek multidisipliner bir çalışma ihtiyacı olması sebebiyle köy tasarım rehberi üretme ve önerileri adına bütün aşamalara yer verilememiştir. Bu nedenle, yapı ölçeğinde kırsal mimari karakteristiklerin anlaşılmasını sağlayan analizler, avlu/bahçe elemanları gibi biçimsel tasarımlara ilişkin özgün tasarım ilkelerini anlamaya yarayan tipolojik detaylara girilmemiştir. Yerleşim hakkında genel bilgiler, arazi çalışmalarından elde edilen tematik haritalar ve yerelin istekleri göz önünde bulundurularak hazırlanan genel rehber önerileri aktararak, köy tasarım rehberlerine dikkat çekmek istenilmektedir.

Şekil 1. Köy Tasarım Rehberi İzlenesi / Village Design Statement Flow Chart

Köy tasarım rehberlerinin özellikleri ve içeriğine bağlı olarak iyi bir rehber; köy ve çevresinin ayırt edici özelliklerini tanımlamalı, toplumun görüşlerini yansıtarak yerel planlama otoritesi ile ortaklıklar gerçekleştirilmeli (Owen, 1999) ve planlama sistemi ile uyumlu olmalıdır. Köy tasarım rehberinin içeriği; amaçlarını, yerleşimin genel özelliklerini, peyzaj karakterini, ortak kullanım mekânları, ulaşımı, sokak mobilyaları, özgün mimari dokusu gibi detayları içermelidir. Ayrıca, Ögdül ve Olgun (2015) belirttiği gibi; ‘Köy tasarım rehberleri, imar yönetmeliği gibi görülmemeli, rehberlerin bir köy için hazırlandığı, her yere uygulanacak standartlar içermediği, köye has öneriler ve tavsiyelerde bulunduğu unutulmamalıdır’.

2. Bademli Yerleşimi Köy Tasarım Rehberinin Oluşturulması

Bademli yerleşimi özgün mimari dokuya sahip olsa da yeni gelişmeler kıra ve yere özgü gelişmemektedir. Bu nedenle; yerleşme ve yapılaşma özellikleri, mimari doku ve karakteri, gelişme düzey ve potansiyeli açısından önem arz eden köylerde bu özellikleri korumak, geliştirmek ve yaşatmak için köy tasarım rehberi önerileri geliştirilmiştir. Bununla beraber köy tasarım rehberlerinin içeriği yerelin özelliklerine göre farklılık gösterebileceğinden, analizler ve yerel halkın görüşlerinin alınmasıyla da önerilerde bulunulmuştur.

Bademli Köy Tasarım Rehberinin amaçları;

- * Kırsal alanlar için yeni bir kalkınma ve planlama aracı olması,
- * Yerelin planlama ve tasarım süreçlerindeki rolünün artırılması,
- * Yerel farkındalığı artırarak, geleneksel yaşamın devamlılığının sağlanması,
- * Yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, daha yüksek bir standartta yere özgü çevrenin gelişimini sağlaması,
- * Geçmişini unutmayan, geleceği düşünen bir kırsal yerleşim olarak yaşatılması,
- * Özgün mimari dokunun korunması,
- * Köy peyzajı ile yapılar arasındaki ilişkiyi sunarak yeni gelişme prensiplerini ve yapı tadilatlarını yönlendirici kararları tanımlamasıdır.

Kıra ve yere özgü hazırlanması gereken köy tasarım rehberinin içeriğini; genel özellikleri (coğrafi konum, ulaşım bağlantıları, tarihi, doğal yapı, demografik ve sosyo-kültürel yapı, ekonomik yapı), yerleşimin özellikleri (yerleşimin morfolojisi, yollar ve sınırlar, parsel-yapı-yol ilişkisi, ortak mekânlar, sokak mobilyaları, işaret levhaları) ve kırsal mimari karakter (yapı özellikleri, mimari detaylar ve karakteristik öğeler) oluşturmaktadır. Bu özelliklere bağlı olarak ve yerel halkın görüşleri alınarak rehber önerileri geliştirilmiştir.

2.1. Bademli'nin Genel Özellikleri

Bademli, İzmir İli Ödemiş İlçesi'ne bağlı belde iken bugün Ödemiş İlçesinin 99 mahallesinden biridir (Şek. 2).

Şekil 2. Ödemiş'in Mahalleleri / Bademli / *Odemis Neighborhoods / Bademli*

Coğrafi Konum ve Ulaşım Bağlantıları:

Bademli, 38 derece 59 dakika kuzey enlemi ve 27 derece 16 dakika doğu boylamında yer almaktadır. Ödemiş İlçe merkezinin güneyinde kalan yerleşime, kara yolu ulaşımıyla ilçe merkezinden Tire-Ödemiş yolu (Ödemiş - Ovakent yolu) üzerinden ulaşım sağlanmakta olup yaklaşık 21 kilometre uzaklıktadır. Yerleşimin doğusunda Beydağ İlçesi, batısında Ovakent Beldesi, kuzeyinde Kaymakçı Beldesi, güneyinde ise Aydın İlinin Köşk ve Sultanhisar İlçeleri bulunmaktadır. Yakın çevresine bakıldığında ise yerleşimin; doğusunda Pirinççi Köyü (mahallesi), kuzey doğusunda Bademli Barajı, güney doğusunda Bıçakçı Köyü (mahallesi) ve kuzey batısında Ovakent yer almaktadır (Şek. 3).

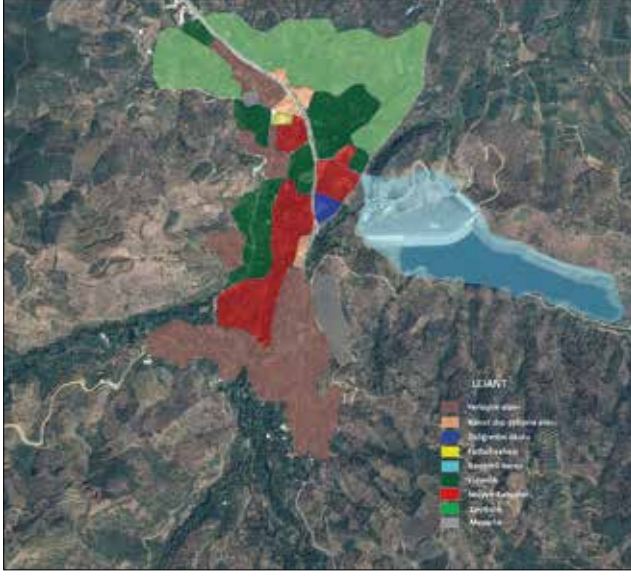
Tarihi:

Bademli'nin eski ismi, Rumca 'ırmaklar yurdu' anlamına gelen Potamia'dır. Küçük Menderes ovasında bulunan Potamia yöresi sırasıyla Lydia, Pers ve Helenistik uygarlıklarının, Roma, M.S. 395'te Bizans ve 1080 yılında ilk defa Türklerin hâkimiyetinde olmuştur. 1327'den sonra Bademli Aydınöğulları Beyliği Mehmet Bey oğullarından İbrahim Bahadır Bey'e verildikten daha sonra Osmanlı egemenliğine geçen yöre 1932 belediye olmuştur (Yavuz, 2015).

Doğal Yapı:

Bademli; Ödemiş ilçesinin en büyük akarsuyu Küçük Menderes Irmağına karışmakta olan, Kozluk, Kırkım, Karlık, Ahırlı, Pınar, Pirinççi, Selli, Bademli, Aşılık, Kocaçay dere ve çayların birleştiği bir coğrafyadır (Yavuz, 2015). Bademli Deresi yerleşimin temel doğal unsurudur (Foto. 1). Bunun yanında zeytinlik, fidanlık alanları ve meyve bahçeleri hem yerel halkın geçim kaynağını oluşturmakta hem de Bademli'nin doğal unsurlarıdır (Şek. 4).

Şekil 3. Bademli Yerleşiminin Yakın Çevresi (Google Earth, 2017'den üretilmiştir) / *Near Periphery of Bademli Settlement*

Fotoğraf 1. Bademli Deresi / *Bademli Stream*Şekil 4. Bademli Peyzaj Ögeleri (Google Earth, 2017'den üretilmiştir) / *Bademli Landscape Elements*

Demografik Yapı ve Sosyo-Kültürel Özellikler:

Bademli yerleşimi belde iken (2012 yılı) son nüfus verilerine göre 3.703 erkek, 3.676 kadın olmak üzere 7.379 kişiye sahip idi (TÜİK, 2017). 6360 Sayılı

Büyükşehir Kanunu (2013) sonrasında mahalle statüsüne geçen Bademli'nin, kendisine bağlı 5 köyün ayrılması sebebi ile nüfusu değişmiştir (Çize. 1).

Bademli sosyo - kültürel özellikleri bakımından incelendiğinde 'Ege Kültürü'nün var olduğu ve yaşatıldığı gözlenmektedir. İğne oyası, dantel, kanaviçe, hesap işi gibi el sanatları bulunmakta (Yavuz, 2009), ancak eskisi kadar yaşatılmamaktadır. Bununla birlikte, bugün halen keçeciliğin devam ettirildiği keçe atölyesi bulunmaktadır (Foto. 2a). Sırıkçılık; ağaçlardan zeytin gibi ürünleri düşürerek, zeytinin toplanmasına yardımcı alettir. Bademli'de sırık üretimi oldukça fazladır ve geçim kaynağı olmasının yanında bir kültür olarak da devam etmektedir (Foto. 2b).

Ekonomik Yapı:

Bademli yerleşmesinin temel ekonomisi tarımsal üretimlere dayanmakla birlikte yerleşimde küçük sanayi ve ticaret birimleri de yer almaktadır. En çok yetiştirilen ürünler kiraz, kestane, ceviz, erik olup, meyve fidanı yetiştiriciliği de yapılmaktadır. Bademli, Türkiye fidancılığında önemli bir paya sahip olup (% 60) genel olarak yerleşimin ekonomisi fidancılık üretimi ile ön plana çıkmaktadır (Ödemiş Belediyesi, 2017). 2013 yılı meyve fidanı üretim kapasitesi 21.000.000 adet olup 2013 yılı fidan satış sezonu için sertifikadan geçerek satışa sunulan toplam 6.037.435 adet çeşitli meyve fidanı vardır (Ödemiş Belediyesi Stratejik Plan 2015-2019, 2017). S.S. Bademli Fidancılık Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ve Yeşil Bademli Tarımsal Kalkınma Kooperatifi bulunmaktadır, meyve fidancılığı, süt hayvancılığı, meyvecilik, dış mekân süs bitkisi üretimi ve zeytinyağı üretimi yer almaktadır.

2.2. Yerleşim Özellikleri

Bademli yerleşiminin gelişimi ilk Kale mahallesinde oluşmuş ve zaman içerisinde Akçalı mahallesine doğru ilerlemiş, sonrasında ise diğer yerleşim bölgeleri oluşmuştur. Bademli yerleşiminin merkezi, kentsel sit

Yıl	Kadın	Erkek	Toplam
2007	1468	1432	2900
2008	1430	1416	2846
2009	1418	1380	2798
2010	1413	1402	2815
2011	1427	1429	2856
2012	1396	1405	2801
2013	-	-	2762
2014	1348	1348	2696
2015	1339	1338	2677
2016	1307	1332	2639

Çizelge 1. Bademli Kadın ve Erkek Nüfus Durumu (TÜİK, 2017) / *Bademli Population of Gender*

Fotoğraf 2a. Keçe Atölyesi / Felt Atelier

Fotoğraf 2b. Sırk Yapımı / Making Rod

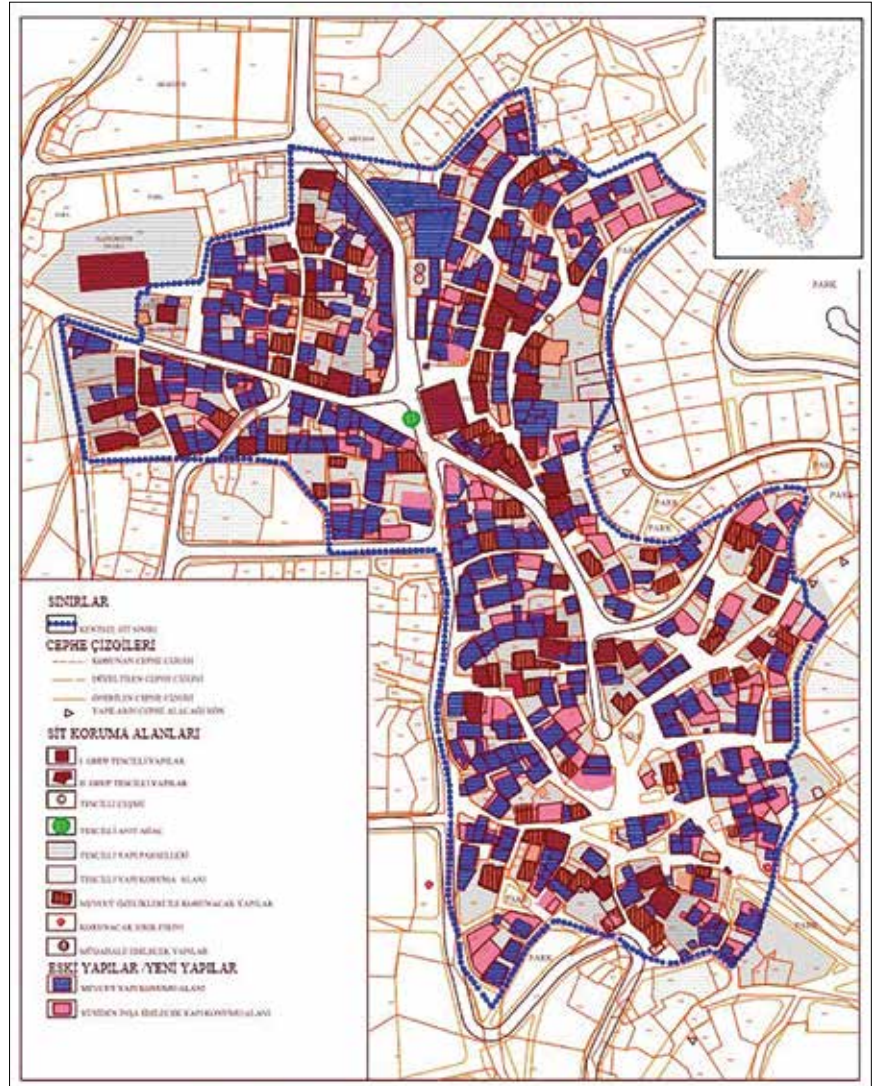
alanı (Şek. 5) içerisindeki Hayrettin Efendi Cami ve çevresindeki ticaret, kamusal birimlerinin oluşturduğu çevredir.

Yollar ve Sınırlar:

Bademli kırsal yerleşimi ilçeye ana yolla bağlanırken, yerleşim içi yollar ve patikalar, mahalle gibi alt yerleşmeler arasında erişilebilirliği üstlenmektedir. Ödemiş İlçesi'ne bağlanan yol kuzey-batıdan gelerek yerleşimin merkezine doğru gitmektedir. Kuzey-doğu doğrultusundaki yol ise Mescitli Köyü'ne ulaşımı sağlamaktadır. Bıçakçı Köyü'ne giden yol ise aynı zamanda Bademli Barajı'na da ulaşmaktadır. Yerleşimde duvar ve tel sınırları yerleşimin en belirleyici yapay sınırlar iken doğal sınır ise Bademli Deresidir. Yolların malzeme detayları incelendiğinde; ana yollarında kullanılan malzeme genellikle asfalt, yerleşimin iç kesimlerinde taş döşemeleri kullanılmıştır. Taş döşeme örneklerine bakıldığında ise sit alanı içerisinde kare taş görülürken yeni yapılanlarda genel olarak kilit taş kullanılmaktadır (Foto. 3).

Parsel-Yapı-Yol İlişkileri:

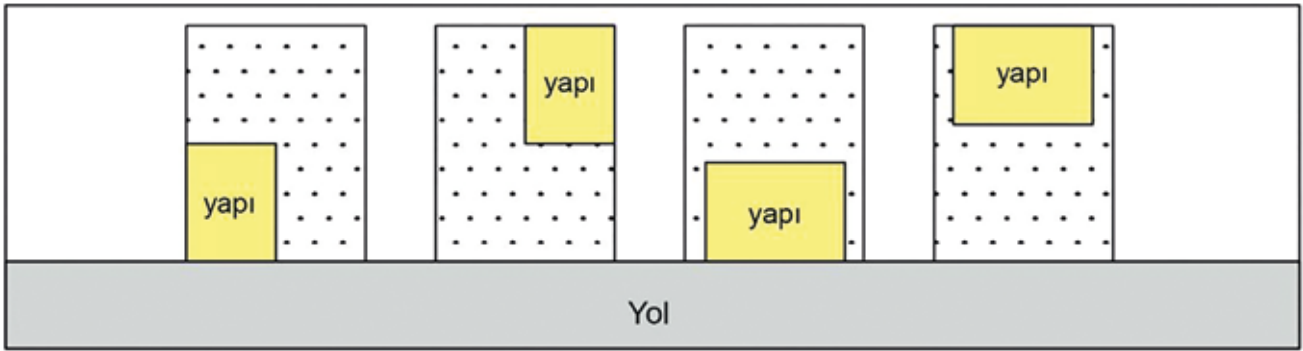
Kırsal yerleşimin karakteri; parsellerin arazi üzerindeki biçimlenişi, yapıların parsel konumlanış özellikleri ve bu özelliklerin yol ile ilişkilerinden oluşmaktadır. Bademli'de konutlar genel olarak yola cephe alacak şekilde bitişik olarak yer seçmiştir. Parsele yapının konumlanışı ve yol ile ilişkisine dair genel tipolojiler ise 4 tür olarak görülmektedir (Şek. 6).

Şekil 5. Bademli Yerleşimi Kentsel Sit Alanı ve Tescilli Yapılar (Ödemiş Belediyesi, 2017)
/ Urban Protected Area of Bademli and Registration Buildings

Fotoğraf 3. Yeni Yol Döşeme Örnekleri / Examples of New Paving

Şekil 6. Genel Tipoloji / General Typology

Ortak Mekân Kullanımları:

Bademli yerel halkından alınan bilgilere ve gözlemlere göre ortak mekân kullanımı cinsiyet ve yaş gruplarına göre değişmektedir. Erkekler için kahvehaneler, kadınlar için ev önleridir (Foto. 4). Çocuklar ise daha çok sokak aralarındaki küçük park alanlarında, ev önleri/sokaklarda bulunmaktadır. Düğün gibi herkesin bir arada olduğu etkinlikler ise 'Bademli Festival Alanı' olarak tanımlanan yerde gerçekleşmektedir.

Sokak Mobilyaları ve İşaret Levhaları:

Yerleşimin sokak mobilyaları incelendiğinde mekâna özgü bir tasarımla karşılaşmamıştır. Genelde görülen çöp konteyneri ve duraklardır. İşaret levhaları ise farklı renk ve boyutlarda olup (bazıları yıpranmış) (Foto. 5) geleneksel kır yerleşiminin öğelerinden olan ekmek fırınları en sık karşılaşılan unsurlardır. Fırınların bazıları sıvalı bazıları ise sıvasız tuğla örgü halindedir. Bademli'de sırikçılık uğraşına bağlı olarak sırik fırınları da bulunmaktadır. Bu faaliyetlerinin mekândaki yansıması olan ve bugüne yaklaşık on adedi ulaşmış olan sırik fırınlarını ekmek fırınlardan ayıran özellik karşılıklı olarak sıriğin girebileceği şekilde açık bölümün bulunmasıdır (Foto. 6).

2.3. Kırsal Mimari Karakter

Yapı Özellikleri:

Bademli yerleşiminin mimari dokusunun incelenmesi için saha çalışması yapılarak yapıların işlevleri ve yapısal özelliklerine dair (kat sayısı, yapının durumu, yapım sistemi, yapı malzemesi, çatı örtüsü ve çatı örtü malzeme türü, renk) analizler yapılmıştır. Yapı analizlerini oluştururken arazideki sınırlayıcılar (topografya, güvenlik vb.) sebebi ile erişilemeyen ya da bilgisi edinilemeyen yapılar bilgisi yok olarak girilmiş, bunun dışındaki yapıların bilgileri ArcGIS programı ile dijital ortama aktarılarak tematik haritalar oluşturulmuştur.

Yerleşimin merkezindeki ticaret ve hizmet yapıları Hayrettin Efendi Cami etrafında diğer bölgelerde ise ana aks üzerinde ticaret, cami etrafında da konutlar yer almaktadır (Lev. 1).

Genellikle 2 katlı yapılar görülmektedir. En çok kat sayısı olarak 3 katlı yapılar yer almakta ve %22 oranında ise tek katlı yapılar bulunmaktadır (Lev. 2).

Fotoğraf 4. Toplanma Mekânları / Meeting Places

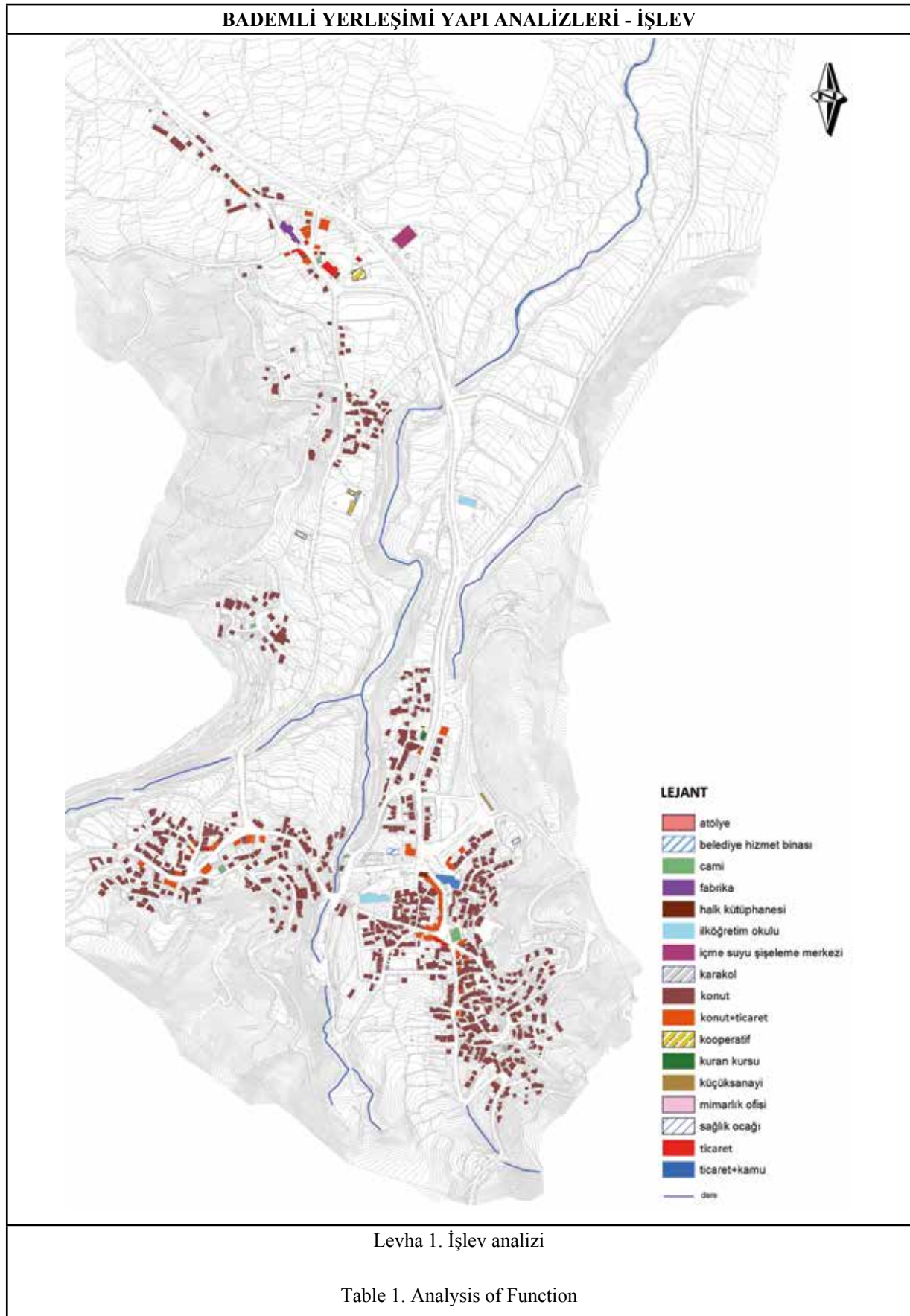
Fotoğraf 5. İşaret Levhaları / Signs

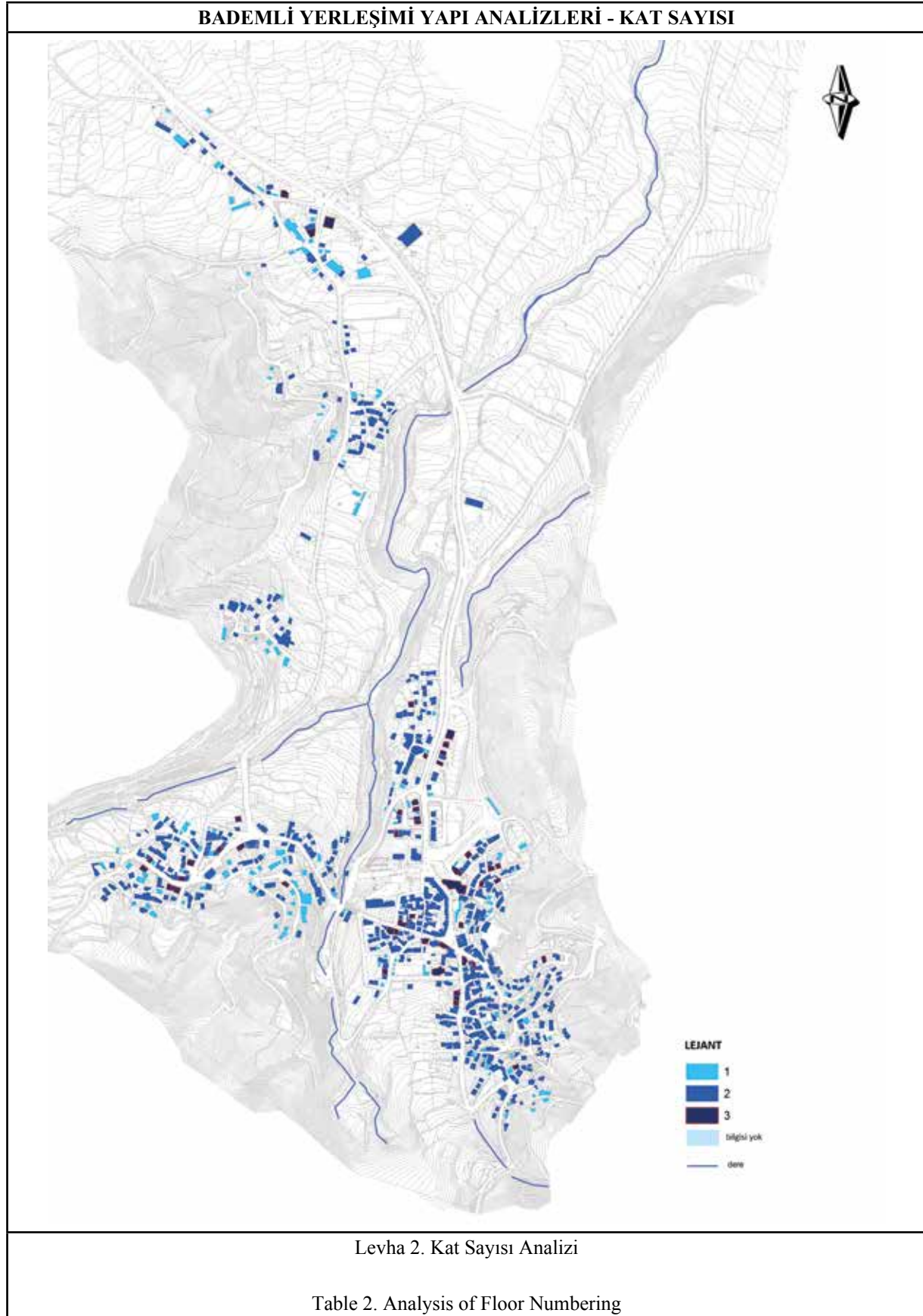
Yapılar bilgisine ulaşılamayan %3 dışında, basit ya da strüktürel onarım gerektirip gerektirmediği yönünde de incelenmiştir. %70'i sadece dış cephe sıvası gibi basit onarım gerektirmekte, %9'u ise herhangi bir onarım gerektirmeyip iyi durumdadır. Geri kalan %3'ü harabe, %2'si inşaat halinde %13'ü ise strüktürel onarım gerektirmektedir (Lev. 3).

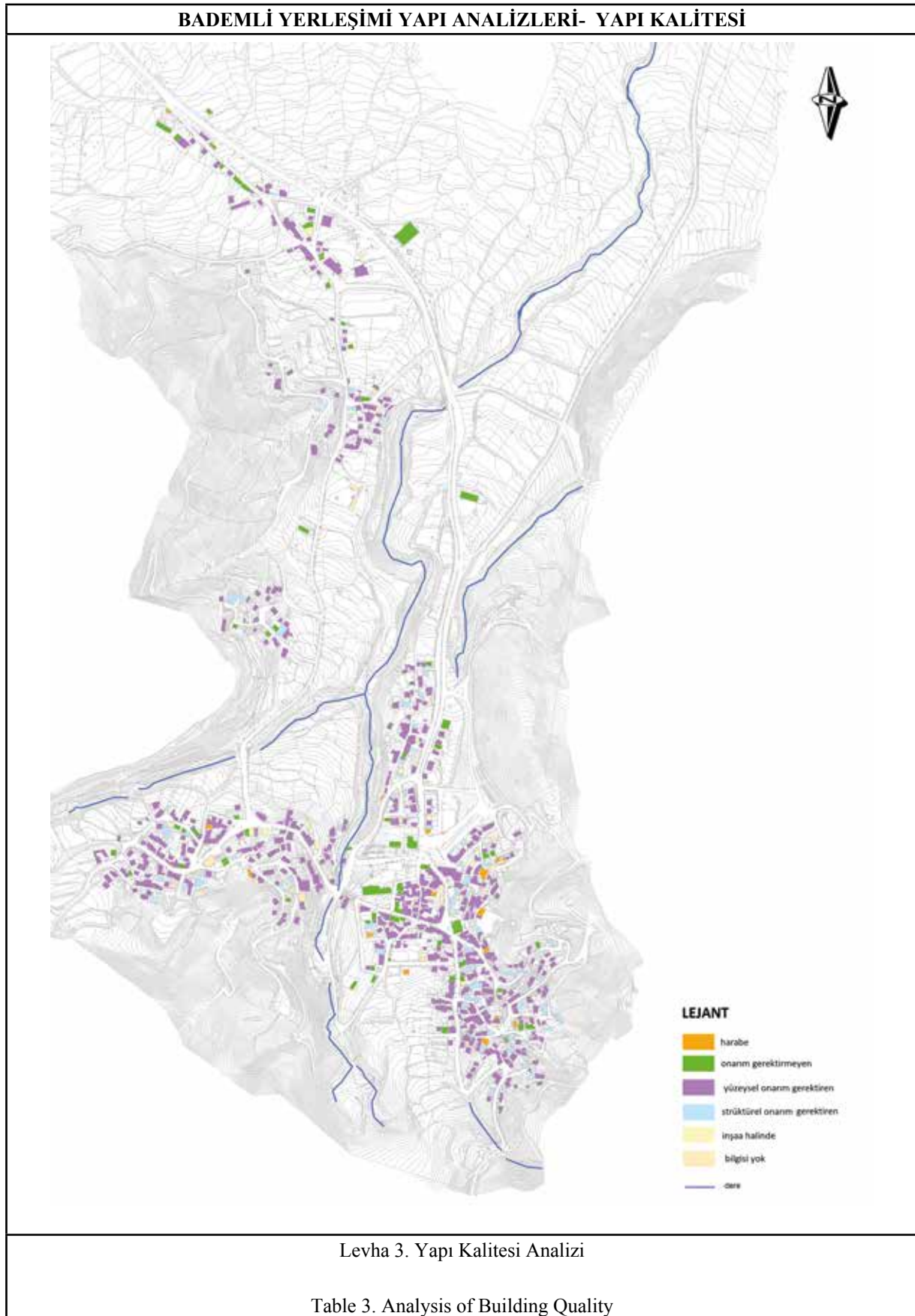
Yapıların bazılarının (%13) yapım sistemine dair bilgi edinilemezken, diğerlerinin betonarme (%14), yığma (%73) ve prefabrik (3 yapı) olduğu gözlemlenmiştir (Lev. 4).

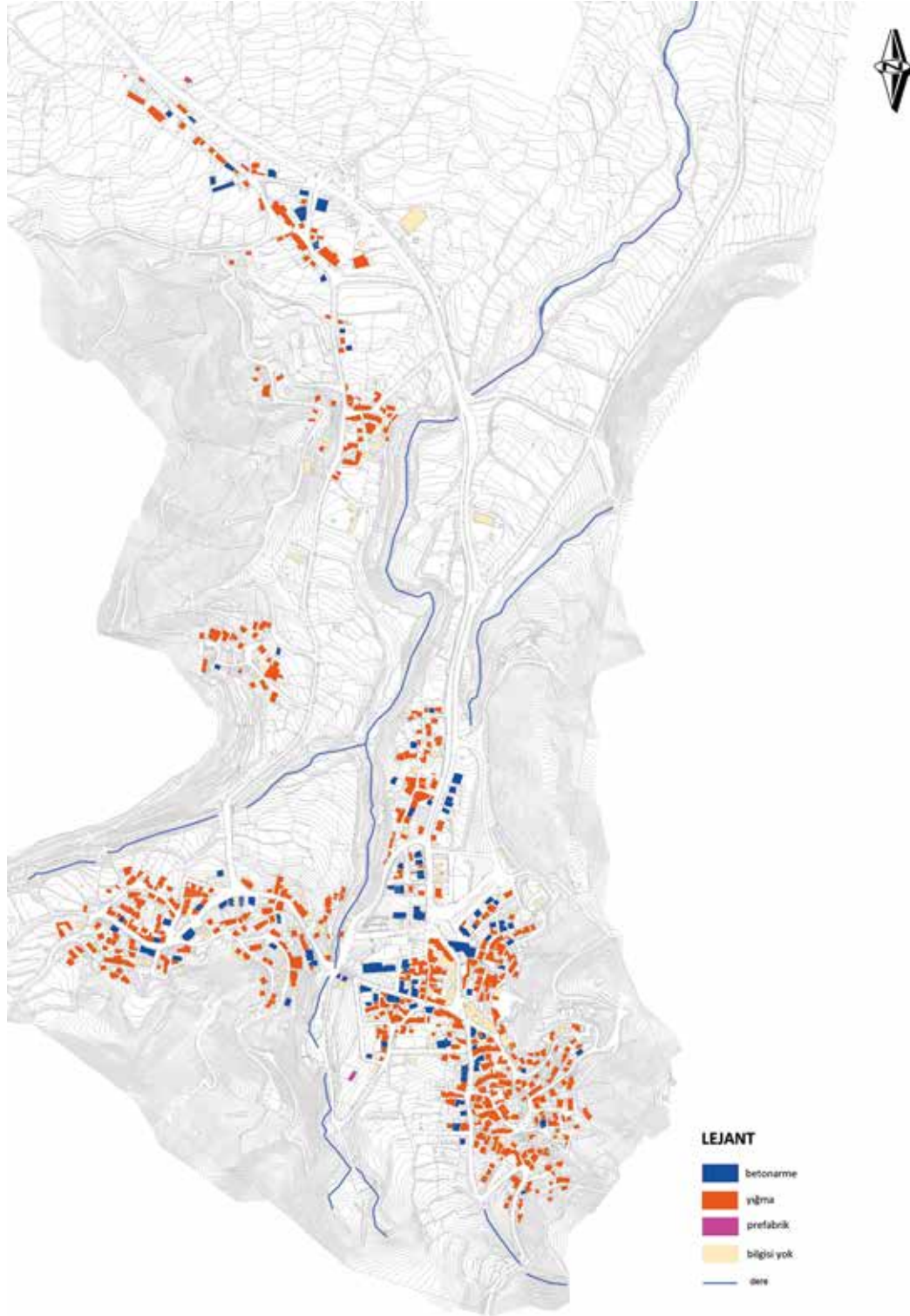

Fotoğraf 6. Sırk Fırını / Rod Oven

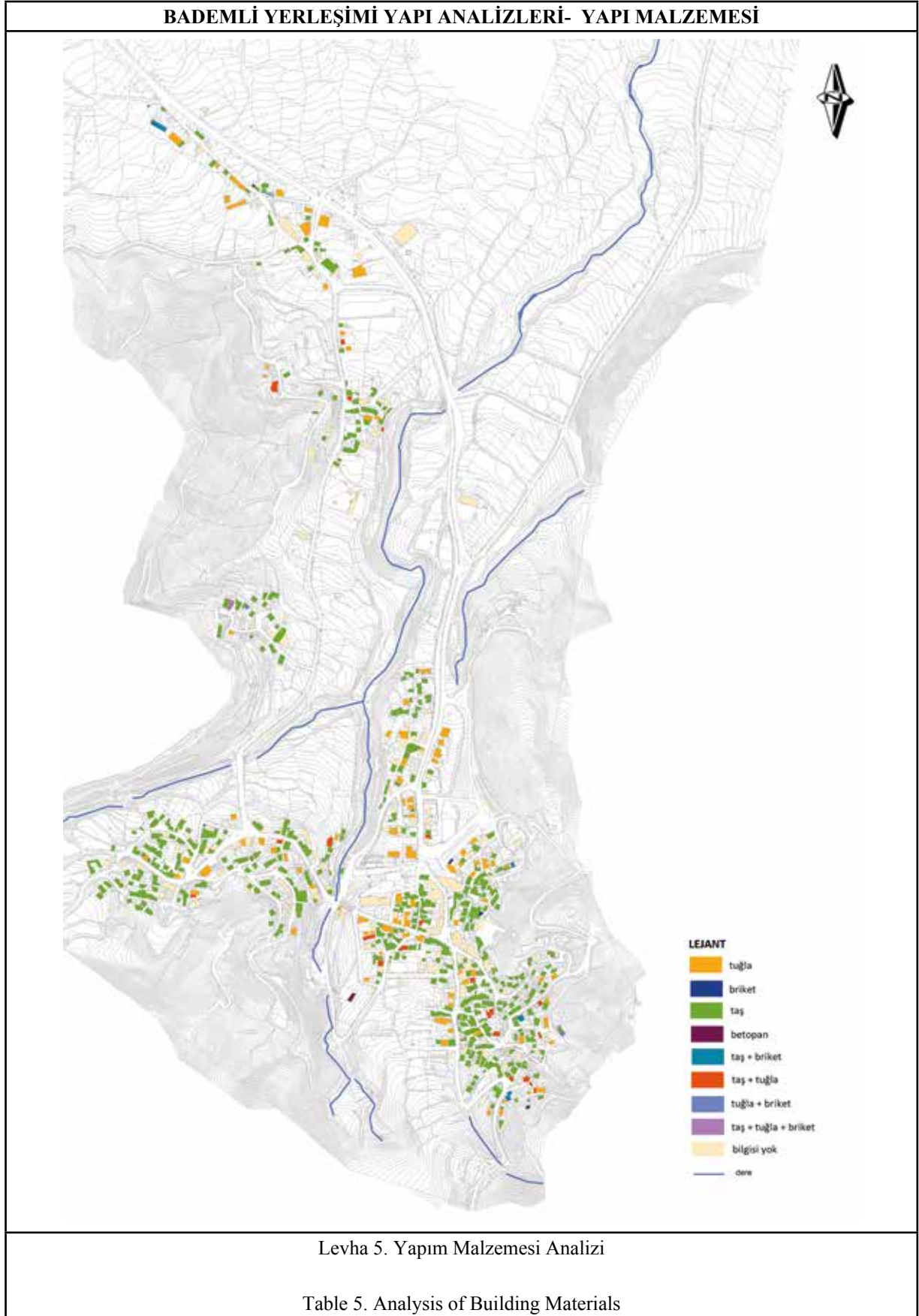

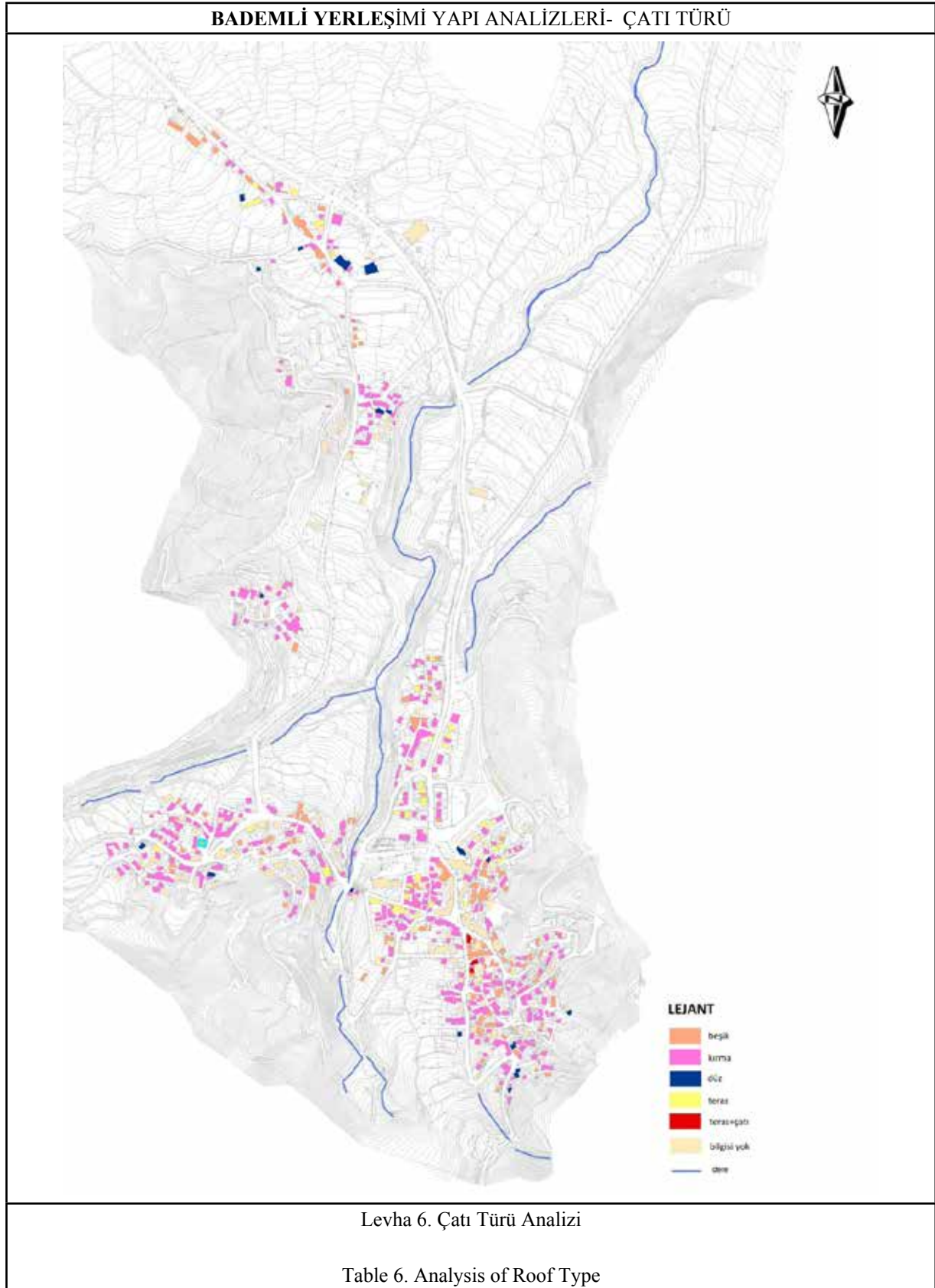

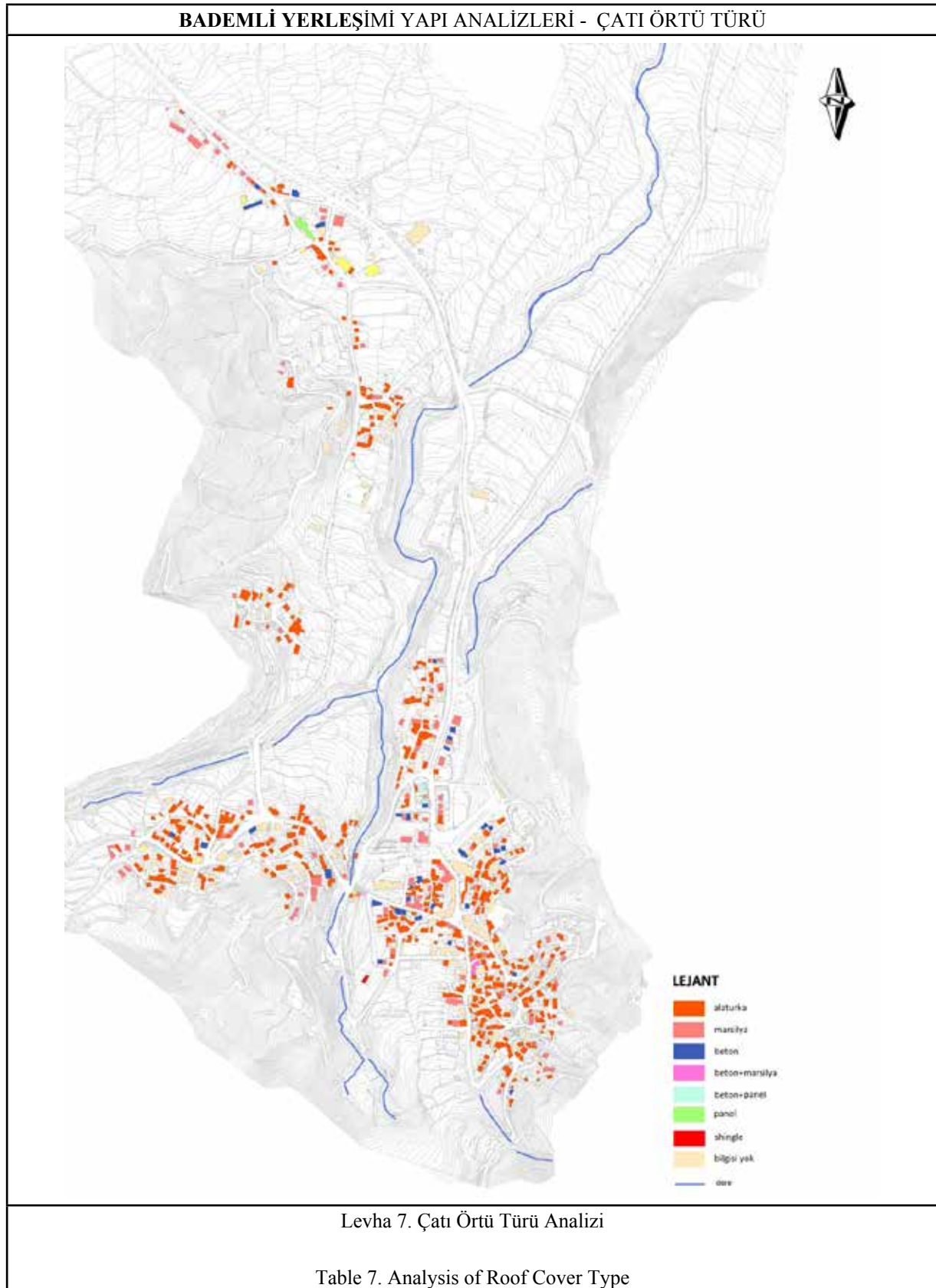
BADEMLİ YERLEŞİMİ YAPI ANALİZLERİ- YAPIM SİSTEMİ

Levha 4. Yapım Sistemi Analizi

Table 4. Analysis of Construction System

Fotoğraf 7. Yapı yüzeylerinde doku ve renk çeşitliliği / *Texture and Color Diversity on Building Facade*

Fotoğraf 8. Geleneksel Dokuyu Yansıtan Yapılara Örnek / *Examples of Traditional Buildings*

Yapı malzeme türü olarak genellikle taş kullanılmıştır. Betonarme yapılarda ise tuğla kullanılmaktadır. 4 yapıda ise sadece briket malzemesi kullanılmıştır. Bunun dışında taş+tuğla, taş+briket, tuğla+briket ve taş+briket+tuğla gibi yapım malzemelerinin çeşitli kombinasyonları tespit edilmiştir (Lev. 5).

Yapıların çatı türüne göre; %22 yapının çatı türü bilgisi girilememiş iken çatı türü olarak % 53 oranı ile kırma çatının öne çıktığı görülmektedir. %18 oranında beşik çatı görülürken, %5 oranında teras çatı, %2 oranında düz ve 3 yapının ise teras ve çatıdan oluştuğu tespit edilmiştir (Lev. 6).

Yapılarda; % 55 oranla alaturka kiremit kullanıldığı görülmektedir. %23 oranındaki yapının çatı örtü malzemesi bilgisine erişilememiş, %15 oranında yapının çatı malzeme türü ise marsilyadır. %5 oranındaki yapıda özellikle teras çatılarda örtü malzemesi olmayıp beton olduğu gözlemlenmiştir. Prefabrik yapılarda ise shingle kullanımı görülmektedir.

Yapı analizlerindeki dikkat çeken bir diğer husus, cephe renklerinin ve yüzeylerinin çeşitli olmasıdır. Fotoğraf 7’de (sol üstte) görüldüğü gibi dolu tuğla (harman tuğlası)

kullanımına ve farklı çeşit ve büyüklükteki taşlardan ve harman tuğlasından oluşan almaşık örgüye (sol altta) rastlanmaktadır. Yapıların cephelerinin genellikle beyaz renk olduğu ya da cephenin sıvanmadan üzerine kireç yapıldığı görülmektedir. Ayrıca yeni yapılan ya da yenilenen yapıların dış cephelerinde genellikle Fotoğraf 7’de (sağda) olduğu gibi pembe, yeşil, sarı, mavi, turuncu renklerinin kullanıldığı gözlemlenmektedir.

Yapılar ve Karakteristik Öğeler:

Bademli kırsal yerleşiminde geleneksel mimari dokuyu yansıtan yapılar; iki katlı, yapım sistemi yığma, malzemesi taş ya da taş ve tuğla kullanımı, çatı örtü türü kırma ve çatı malzeme türü ise alaturka kiremittir (Foto. 8). Yeni yapılar ise genellikle betonarme, yapım malzemesi tuğla ve çatı türü kırma ya da teras olup marsilya kiremit kullanılmaktadır (Foto. 9). Geleneksel dokuya uygun olarak restore edilen yapıların (Foto. 10) yanında, dokuyla uyumsuz tadilatların bulunduğu da (Foto. 11) gözlemlenmektedir.

Yapı detaylarında Bademli evleri ve camilerini yansıtan karakteristik en önemli öge kalem işi uygulamalarıdır. Fotoğraf 12’deki gibi Kılıczade Cami (solda) ve yapı cephelerinde (sağda) kalem işlerine rastlanmaktadır.

Fotoğraf 9. Özgün Dokuya Aykırı Gelişen Yapı Örnekleri / *Discordant Building Examples*

Fotoğraf 10. Restorasyon Örnekleri / *Restoration Examples*

Fotoğraf 11. Dokuya Uyumsuz Tadilat Örnekleri / *Discordant Alteration Examples*

Fotoğraf 12. Bademli yapılarında kalem işi örnekleri / *Examples of Painting in Facade*

2.4. Köy Tasarım Rehberi Önerileri

Bademli genel özellikleri, yerleşim özellikleri ve kırsal mimari karakterine dair köy tasarım rehberi oluşturulmasında literatür taraması, kurum bilgileri, ön saha çalışmaları dışında yerel halk ile görüşmeler de değerlendirilmiştir. Kırsal alan çalışmalarının başarılı olabilmesi adına yerelin katılımını sağlamak en önemli süreçlerden biridir. Bu süreç gerek anket gerekse yüz yüze görüşmeler ile yapılmaya çalışılmıştır. Anket verileri ve yüz yüze grup görüşmelerine bu makale kapsamında detaylı olarak yer verilmemiş, görüşmelerden elde edilen bilgiler aşağıdaki gibi özetlenmiştir:

- * Belediyenin kapatılmasının olumsuz etkilemesi,
- * Bademli' nin yeterince tanıtımının yapılmaması,
- * Geleneksel dokuya uyumsuz yapılaşma sorunları,
- * Sit alanında yaşayanların evlerini tadilat edememesi,
- * Gençlere yönelik sosyal aktivite alanlarının eksikliği,
- * Çocuklar için oyun alanlarının eksikliği,
- * Konut çevresine ilişkin yol düzenlemelerinde eksiklik ve tasarım sorunları
- * Temizlik ve bakımsızlık sorunlarıdır.

Analiz çalışmaları ve yerel halk ile görüşmeler neticesinde hazırlanan rehber önerileri ise şu şekildedir:

Coğrafi Konum ve Ulaşım Bağlantıları	i. Coğrafi konumu, çevresel değerleriyle beraber korunmalı ii. Çevreyle ulaşım bağlantıları güçlendirilmeli
Tarihi	i. Tarihsel değerleri ön plana çıkaracak çalışmalar yapılmalı ii. Tarihsel birikim destekleyen araştırmalar tamamlanmalı iii. Tarihi yerlere yönlendiren ve bunları vurgulayan açıklayıcı işaretler
Doğal Yapı	i. Bademli deresi ve çevresinde doğal turizmi destekleyen yürüyüş rotasyonu oluşturulmalı ii. Zeytin ve meyve ağaçlarının oluşturduğu doğal peyzaj korunmalı
Demografik Yapı	i. Genç nüfusun giderek azalmasına yönelik tedbirler alınmalı
Sosyo-Kültürel Özellikler	i. Sosyal aktivite alanları oluşturulmalı ii. Kadınların sosyal hayata aktif katılımı sağlanmalı iii. Geleneksel el sanatlarına yönelik atölyeler kurulmalı iv. Arif Bilgi Kültür Evi kurularak şiir ve mani geleneği devam ettirilmeli v. Bademli' de 'Sırıkçılık' geleneği tanıtımı yapılmalı
Ekonomik Yapı	i. Fidancılık sektörü lokomotif uğraş olmaya devam etmeli ii. Fidancılık sektörüne yönelik yeni teknolojiler kullanılmalı iii. Bademli' nin markaları olan yoğurt ve süt ürünleri çeşitlendirilmeli iv. Bademli suyunun pazarlanması desteklenmeli v. Bademli ürünlerinin standartlarının oluşturulması ve pazarlama, soğuk havada korunması gibi konular desteklenmeli vi. İzmir Büyükşehir Belediyesi ile yapılan sözleşmeli satın alma işlemleri Ege bölgesi ve Türkiye çapına ulaşmalı vii. Meyve suyu işletme tesisinin kurulması gibi yeni istihdam alanları oluşturulmalı viii. Salça, peynir, zeytinyağı, sabun gibi ürünler ile kadınların evdeki üretimleri desteklenmeli
Yerleşimin Gelişimi ve Özellikleri	i. Yerleşimdeki gelişmelerde olası saçaklanmanın önüne geçilmeli ii. Ticaret birimlerinin merkez bölgede ve cami gibi toplanma mekân çevrelerinde yer almalı
Yollar ve Sınırlar	i. Yollara ilişkin detaylı tespitlerde bulunarak trafik işleyişine göre ana ve ara yollar düzenlenmeli ii. Yol kaplamalarının farklılaştığı bozulmuş yol sınırları düzenlenmeli iii. Ara yolların döşemelerinde daha çok kentsel mekânlarda tercih edilen kilit taş yerine kırsal dokuya uyumlu kare taş ve ya kayrak taş tercih edilmeli iv. Bakımsız yollarda gerekli düzenlemeler yapılmalı

Parsel Yapı Yol İlişkisi	i. Parsel büyüklükleri ve düzenli parseller korunmalı ii. Parsel-Yapı- Yol ilişkisi korunmalı, yeni gelişmelere yol göstermeli
Ortak Mekânlar	i. Farklı yaş gruplarındaki çocuklara yönelik oyun alanları yeniden düzenlenmeli ii. Çocuk oyun alanlarında organik malzemeler kullanılmalı iii. Kadınlara yönelik toplanma mekânları oluşturulmalı iv. Gençlerin vakit geçirebileceği sosyal toplanma mekanları oluşturulmalı
Sokak Mobilyaları ve İşaretler	i. İşaret levhaları özellikle ticaret ve tarihi bölgelerdekilere yönelik belli standartlar (renk, boyut ve yazı tipi) belirlenmeli ii. İşlevselliğini yitirmiş ve yıpranmış işaret levhaları yenilenmeli iii. Sokak isimlerinin yazılmasında kalem işi süslemesi ile oluşturulacak tasarımlar kullanılmalı iii. Otobüs durakları her durakta aynı olmalı ve kırsal dokuya özgü durak tasarımı yapılmalı iv. Kentsel sit alanı içerisindeki aydınlatma elemanları geleneksel dokuya uygun tasarımlar olarak yer almalı v. Sokak ekmek fırınları blok tuğla yerine geleneksel köy fırınına yansıtan dolu tuğla malzemesi kullanılmalı ya da sıvanmalı vi. Sırık fırınları korunmalı
Yapı Özellikleri	i. Yapı yükseklikleri genellikle iki kat olarak sürdürülmeli, maksimum 3 kat olmalı ii. Yeni gelişmeler geleneksel dokuya uyumlu gerçekleşmeli iii. Geleneksel mimariyi yansıtan yapılar korunmalı ve onarılmalı iv. Kentsel sit içerisindeki karakteristik sokaklarda sokak sağlıklılaştırılması yapılmalı v. Ahır ve depo alanları belli bir düzen içerisinde konutlardan ayrı tasarlanmalı vi. Konutların cephelerindeki çanak anten, kablo gibi görüntü kirliliği oluşturan kullanımlar engellenerek çözüm önerileri geliştirilmeli vii. Yapım sistemi olarak betonarmeden kaçınılmalı viii. Strüktürel onarım gerektiren yapılar onarılmalı, yıkılma tehlikesindeki yapılara gerekli çalışmalar yapılmalı ix. Yapıların tadilatlarında uygun malzemeler seçilmeli x. Cephe renklerinde geleneksel dokuya uygun seçimler yapılmalı (beyaz, krem), yeni yapılardaki cephe renklerinde açık renkler tercih edilmeli
Mimari Detaylar ve Karakteristik Öğeler	i. Kapı, pencere seçimleri mevcut geleneksel dokuya uyumlu olmalı ii. Pencereelerde beyaz PVC kullanımından kaçınılmalı, ahşap görünümlü malzemeler tercih edilmeli iii. Çatı örtü malzemesi olarak geleneksel dokuya uygun olduğu için alaturka kiremit tercih edilmeli iv. Sundurmalarda dokuya uygun malzemeler seçilmeli v. Kalem işi bulunan yapılar örnek alınarak cephelerde süslemeler kullanılmalı vi. Sokak isimleri kalem işi kullanılarak seramik levhalar üzerine yazılmalı

Çizelge 2. Bademli Köy Tasarım Rehberi Önerileri / *Bademli Village Design Statement Suggestions*

3. Değerlendirme ve Sonuç

Bademli kır yerleşimi örneğinde de görüldüğü gibi kırsal alanlar kendilerine özgü bir yaklaşım ile planlama ve gelişmeleri yönlendirme ihtiyacı duymaktadır. Geleneksel mimari doku; gerek uyumsuz tadilatlar, gerekse yeni yapıların kıra ve dokuya uygun olmaması sebebiyle olumsuz yönde etkilenmektedir. Kırsal alanlara özgü kararları benimseyen, yerel katılımı sağlayan ve değişikliklere ya da sisteme eklenilebilecek bir ek dokümana ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durumda geliştirilmesi önerilen köy tasarım rehberlerine örnek olarak Bademli Köy Tasarım Rehberi hazırlanmış, hazırlanması ile ilgili katılımcı süreç ve Bademli hakkında bilgiler rehberin önerileriyle aktarılmıştır.

Çalışma alanı kapsamında incelenen Ödemiş İlçesi'nin Bademli yerleşimi 2012'ye kadar bir belde belediyesi iken bugün Ödemiş'e bağlı bir mahalle konumundadır. 2011 yılında tamamlanan Koruma İmar Planı'nın sadece sit alanı ile sınırlı kalması geleneksel dokunun korunması ve geliştirilmesinde arka planda kalmaktadır. Bu nedenle planlama ve yasal mevzuata uyum sağlayacak, hem bu sistemi hem de yereldeki gelişmeleri yönlendirecek halkın katılımı ile hazırlanacak olan köy tasarım rehberlerine ihtiyacın olduğu ortaya çıkmaktadır. Dünyadaki uygulamalarda köy tasarım rehberleri, yerel planları tamamlamak için bir planlama aracıdır. Aynı zamanda yeni gelişmeler için yerel topluluklar dâhil edildiği için planlama sistemini yerelleştiren ve yerel halkın farkındalığını artıran niteliktedir.

Köy tasarım rehberleri; yerel halkın katılımının sağlandığı ve teknik ekipte şehir plancıları, mimarlar, peyzaj mimarları, tasarımcılar, ziraat mühendisleri, sosyolog gibi birçok meslekten bir araya gelen bir ekip ile oluşturulmalıdır. Bu nedenle köy tasarım rehberi gerçekte multidisipliner bir çalışma olmalıdır. Şehir plancısı yerleşim özelliklerini, mimarlar yapı özelliklerini ve detaylarını incelemekte, peyzaj mimarları ise peyzaj karakter alanların tespitine ilişkin bilgiler sunabilmektedir. Böylece şehir plancısı ve mimarlık, peyzaj mimarlığı gibi diğer disiplinlerin çalışma rolleri belirlenmeli, bu çalışma ekibi yerel halk ve yönetim kurumu ile iş birliği yapmalıdır.

Planlama sisteminde 'Köy Tasarım Rehberleri' (KTR)'nin yerinin, imar planları gibi kesin yaptırımlar ve standartlar içermediği, ek doküman olma rolü üstlendiği unutulmamalıdır. Köy tasarım rehberlerinin özellikleri ve içeriğine bağlı olarak iyi bir rehber; köy ve çevresinin ayırt edici özelliklerini tanımlamalı,

yerel halkın görüşlerini yansıtarak yerel planlama otoritesi ile ortaklıklar gerçekleştirmeli ve planlama sistemi ile uyumlu olmalıdır. Böyle bir KTR kırsal alanların gelişimine katkı sağlayarak engelleyici olmaktan öte katılımcı değişimi yönlendirerek kırsal planlamayı, kalkınmayı destekleyecektir.

Kaynakça

- ÇORAPÇIOĞLU, K. / ÖZGÜNLER, M. / EREM, Ö. / SEÇKİN, P. / OĞUZ, Z., 2010.
- Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Kırsal Alanlarda Yöresel Doku ve Mimari Özelliklere Uygun Yapılaşmanın Yaygınlaştırılması, T.C. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü, Ankara.
- ERES, Z., 2016.
- “Türkiye’de Geleneksel Köy Mimarisini Koruma Olasılıkları”, Ege Mimarlık Dergisi, 92- 2016/1, 8-13.
- EMİNAĞAOĞLU, Z. / ÇEVİK, S. 2007.
- “Kırsal yerleşmelere ilişkin tasarım politikaları ve araçlar”, Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 22 (1), 159-160.
- GÖRMÜŞ, S. / ATMIŞ, E. / ARTAR, M. / ÖZKAZANÇ, N. K. / GÜNŞEN, H. B. / CENGİZ, S., TEKBAŞ, S., 2015.
- Küre Dağları Milli Parkı Köy Tasarım Rehberleri (Bartın Bölümü), Bartın Üniversitesi Yayınları No: 20, Orman Fakültesi Yayınları No: 10.
- İYİMAYA, O., 2013.
- Kırsal Yerleşme Planlanmasında Ülke Örnekleri, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Kırsal Alan Planlanması Tartışmaları 1999-2009 Yayını, 21-23, İstanbul.
- KUT GÖRGÜN, E. / YÖRÜR, N. 2017.
- “6360 Sayılı Büyükşehir Kanunu Sonrası Kırsal Alanları Yeniden Düşünmek-İzmir Örneği”, Aydın İktisat Fakültesi Dergisi, 2 (1), 11-27.
- OWEN, S., 1999.
- Village Design Statements: Some Aspects of The Evolution of a Planning Tool in The UK Town Planning Review, 70 (1), 41-59.
- Ödemiş Belediyesi, 25 Mart 2017.
- Ödemiş Belediyesi Stratejik Plan Raporu 2015-2019, 2017, <https://www.odemis.bel.tr>.
- ÖĞDÜL, H., 2013.
- Kırsal Yerleşmeler ve Planlama Sorunları, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Kırsal Alan Planlanması Tartışmaları 1999-2009 Yayını, 17-20, İstanbul.
- ÖĞDÜL, H. / OLGUN, İ., 2015.
- “Köylerin Kırsal Kimliğinin Korunmasında Yeni Bir Araç: Köy Tasarım Rehberi”, Güney Mimarlık Dergisi, Ağustos / 19, 22-27.
- ÖĞDÜL, H. / ERBAŞ, A. E. / KONUK, G. / GÜL, M. / ABAKLIOĞLU, M. / ALPAN, A. / BÜKEN CANTİMUR, B. / ÇALIŞKAN, Ç.O. / ÇILGIN, K. / HASGÜL, E. / İNCEKARA, B. / OLGUN, İ. / ORMAN, T. / TURGUT, E. / YÜCEL, S.D., 2015.
- Kastamonu/Küre Ersizlerdere Köy Tasarım Rehberi, 1. Basım, Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı Yayınları: 92, Salmat Basım, Ankara.
- ÖZDEMİR, G., 2015.
- “Köy Tasarım Rehberleri ve Denizli Örneğinde Kırsal Peyzaj Planlama Stratejiler”, Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Bartın.
- SİMAVLI, A. S., 2013.
- “Kırsal Planlamada Köy Tasarım Rehberlerinin Uygulanabilirliği: Kocaeli Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Kentsel Sistemler ve Ulaştırma Yönetimi, İstanbul.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
- Kırsal Alanda Yöresel Mimari Özelliklerine Uygun Konut Projeleri, 05 Mayıs 2018. <http://yapiisleri.esb.gov.tr/kirsal-alanda-yoresel-mimari-ozelliklerine-uygun-konut-projeleri-i-4605>.
- Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK, 10 Aralık 2017, <http://www.tuik.gov.tr>
- YAVUZ, B. 2009.
- Her yönüyle Bademli, Bademli Belediyesi Yayını.
- YAVUZ, B. 2015
- Potamia (Bademli), İzmir/Ödemiş: Efe Ofset ve Matbaacılık.
- YENİGÜL, S. B., 2017.
- ‘Kırsal Kalkınma Politikalarında Yeni Yaklaşımlar ve Bu Yaklaşımların Türkiye’nin Kırsal Kalkınma Politikalarına Etkisi’, Planlama Dergisi, 27 (1): 16-25.

KIRSAL YERLEŞMELERDE ÖZGÜN DOKUNUN KORUNMASINDA BİR ARAÇ OLARAK KÖY TASARIM REHBERLERİ: ÖDEMİŞ BADEMLİ ÖRNEĞİ

3194 Sayılı Kanun (2017), <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3194.pdf>.

6360 Sayılı Kanun (2017), 20 Mart 2017. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6360.pdf>.

BATI ANADOLU'DA ESKİ ZEYTİNYAĞI İŞLİKLERİ VE MİMARİ ÖZELLİKLERİ

TRADITIONAL OLIVE MILLS IN EASTERN ANATOLIA AND THEIR ARCHITECTURAL FEATURES

Kunter MANİSA * - Bora YERLİYURT **

Makale Bilgisi

Başvuru: 27 Mart 2018

Hakem Değerlendirmesi: 29 Mart 2018

Kabul: 10 Nisan 2018

DOI Numarası: 10.22520/tubaked.2018.17.003

Article Info

Received: March 27, 2018

Peer Review: March 29, 2018

Accepted: April 10, 2018

DOI Number: 10.22520/tubaked.2018.17.003

Özet

Bu makale; YTÜ Bilimsel Araştırmalar Koordinatörlüğünün desteklediği 2010-03-01-GEP01 numaralı “Ege Bölgesindeki Eski Yağhane ve Zeytinyağı Fabrikalarının Turizme Yönelik Olarak Değerlendirilmesi” isimli Araştırma Projesi çalışması kapsamında hazırlanmıştır. Söz konusu çalışma birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Akdeniz havzasına özgü bir bitki türü olan Zeytin ağacı ve meyvesinden sıkılarak çıkarılan zeytinyağının üretildiği -kültürel miras olma özelliği gösteren- üretim yapılarının incelenmesi, araştırılması ve koruma olanaklarının tartışılmasını hedeflemiştir. Bu kapsamda Batı Anadolu’da (Ege) bulunan eski zeytinyağı işliklerinin belgelenecek mimari özelliklerinin ortaya konması ve korunma olasılıklarının tartışılması bu makalenin içeriğini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Endüstriyel Arkeoloji, Zeytinyağı işlikleri, Ege Bölgesi, Zeytinyağı üretimi.

* Y.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, e-posta: kunterma@yahoo.com.

** Y.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, e-posta: bora.yerliyurt@gmail.com.

Abstract

This article; is prepared in the context of the research project named “Evaluation of Olive Oil Mills and Factories in Aegean Regions Intended for Tourism” which had supported by the Scientific Researches Coordinatorship of Yildiz Technical University.

The research aimed; to explore “Olive tree” which is mostly indigenous to Mediterranean Basin where many civilizations has been hosted in, to analyze places and structures where olive oil is produced by pressing olive fruit and to discuss conservation opportunities of those production sites in the manner of industrial archeology and heritage.

Within this context; beside evaluating the conservation options, documenting and exposing the architectural features of this heritage which locates on Eastern Anatolia (Aegean Region) are the main scope of this study.

Keywords: Industrial Archeology, Olive Mill, Aegean Region, Olive Production.

1. Giriş

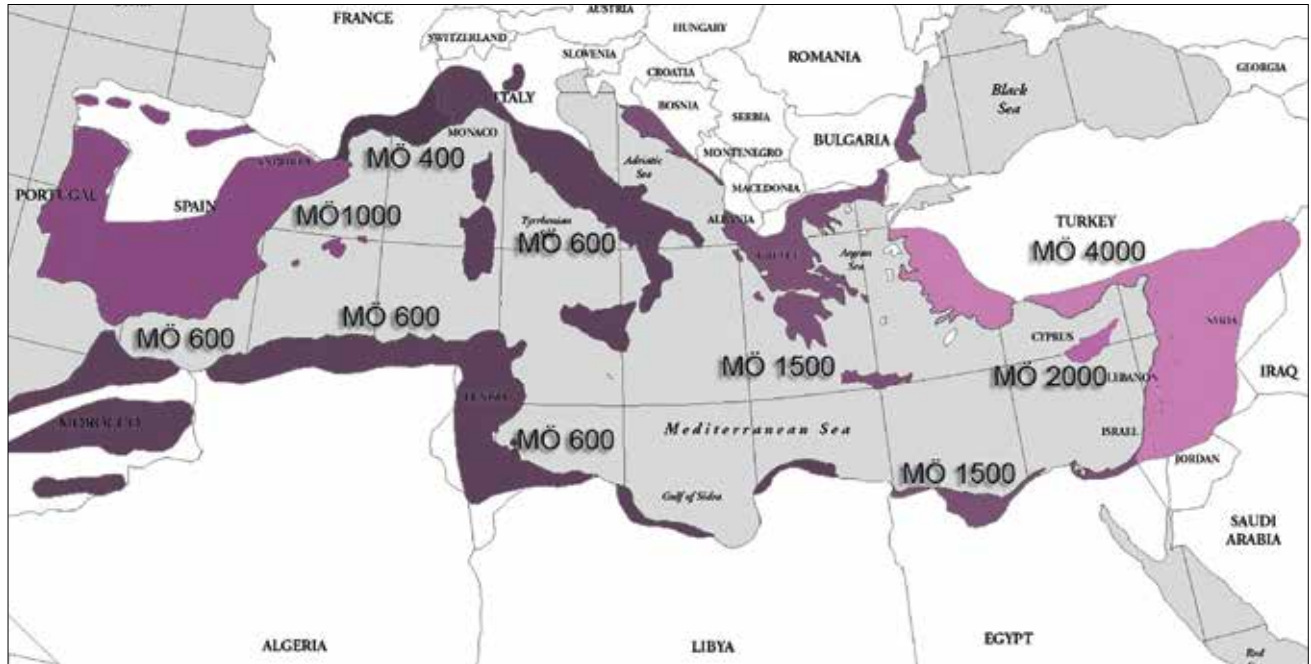
Akdeniz Havzası, Zeytincilik ve Zeytinyağı Üretimi

Tarihten günümüze ‘zeytin’ Akdeniz medeniyetleri arasında kültürel ve ticari etkileşimin en önemli unsurlarından biri olmuştur. Zeytinin ve yağının tarihte kullanım alanının çeşitliliği, zeytin ağacının dayanıklı ve uzun ömürlü oluşu, mitoloji ve teolojide birçok mite konu oluşu gibi unsurlar, söz konusu ağacı ve meyvesini Akdeniz kültürünün başat kimlik öğelerinden biri yapmıştır.

Günümüzde zeytinyağı Akdeniz ülkelerinde çoğunlukla modern teknolojiler ile üretilmesine karşın, geleneksel yollarla üretilen zeytinyağı da hâlâ makbul ve daha değerlidir. Son çeyrek yüzyılda sürdürülebilir ve ekolojik tarım ile gıda üretimi konularının, yaşanan çevresel felaketler ve toplumsal sağlık konuları ile ilintili önem kazanarak gündeme gelmesi de, geleneksel yolla üretilen zeytinyağının önemini arttırmıştır. Bu bağlamda Akdeniz havzasının dört bir yanına yayılmış eski zeytinyağı işlik ve fabrikalarının özgün işlevi ile korunabilmesi için yeni bir fırsat doğmuştur. Söz konusu yapı stokunun korunması aynı zamanda yüzyıllarca birçok medeniyete anavatan olmuş bölgenin tüm sosyal, kültürel değerlerinin korunması ve sürdürülmesi anlamına gelmektedir. Batı Anadolu da Ortadoğu ile beraber Akdeniz’in en eski medeniyetlerine ev sahipliği yapan bir bölge olması itibarıyla söz konusu yapı stokunun korunması açısından önemli bir coğrafyadır (Şek. 1).

Zeytin gibi Akdeniz havzasının önemli bir kültür bileşeninden yola çıkarak, YTÜ Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü bünyesinde “Ege Bölgesindeki Eski Yağhane ve Zeytinyağı Fabrikalarının Turizme Yönelik Olarak Değerlendirilmesi” isimli bir araştırma projesi ile; bu kültürü oluşturan alt bileşenlerinin ortaya konması, bu bileşenlerin yerel, bölgesel ve hatta uluslararası ölçeklerde farkındalığının sağlanabilmesi ve bu bağlamda günümüz koşullarında bu potansiyelin yerel ve bölgesel kalkınmanın bir unsuru olmasını sağlayacak stratejilerin üretilmesi hedeflenmiştir.

Söz konusu projede ‘Zeytin Kültürü’ üst başlığı altında; ‘Turizm’, ‘Kültür Mirası’ ve ‘Endüstriyel Miras’ kavramları da irdelenerek harmanlanmış ve bu doğrultuda yukarıda belirtilen hedefler Batı Anadolu coğrafyası özelinde somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Daha önce de vurgulandığı üzere Akdeniz havzasında - ve altbölgesi olarak Ege bölgesinde de - ekonomik, kültürel ve hatta sosyal yaşantıyı şekillendiren önemli unsurlarından biri olan zeytincilik ve zeytinyağı üretiminin mekânsal yansımaları olması nedeniyle eski zeytinyağı fabrika ve işlikleri endüstriyel miras niteliği taşımaktadır. Bu mirasın günümüz dinamikleri doğrultusunda gelişen yeni turizm anlayışına sosyo-mekânsal olarak entegre edilmesi noktasında beliren çeşitli sürdürülebilir, alternatif turizm akımları da bu araştırmaya konu edilerek kavramsal bütünlük sağlanmıştır.

Şekil 1: Zeytin ağacının Akdeniz coğrafyasında kronolojik olarak kültür bitkisine dönüşmesi / The evolution of olive oil tree in Mediterranean basin (chronological order)

Bu makalenin kapsamı ise -araştırma projesinin amaçlarından biri olan- Ege bölgesindeki endüstri mirası olma özelliği gösteren eski zeytinyağı işlik ve fabrikalarının mimari özelliklerini belgelemek ve bu yapıların korunmasına ilişkin olasılıklara ipucu verecek unsurları ortaya koymaktadır. Bu bağlamda söz konusu yapı stokunun karakteristik özellikleri proje kapsamında tutulabilmiş tüm envanterden seçilmiş örnekler üzerinden tanımlanarak sunulmaktadır.

2. Batı Anadolu Zeytin Coğrafyası, Kültürel Miras Olma Özelliği Gösteren Eski Zeytinyağı Fabrika ve İşlik Yapı Stoku

Anadolu'nun Ege bölgesi de, Akdeniz havzasında, zeytin ağacının bulunduğu ve tarih boyunca zeytinyağının üretildiği en önem coğrafyalardan biridir. Kaynaklara göre Finikeliler MÖ 2600-1600 arasında deniz ticareti yoluyla zeytinyağının ve zeytin fidelerinin tüm Akdeniz coğrafyasına yayılmasında önemli rol oynamışlardır (Ünsal, 2000). Yine Foçalıların MÖ 600'de kurdukları ticaret kolonisinde Marsilya'dan getirdikleri yabancı zeytin ağaçlarını Anadolu'daki çeşitli zeytin ağaçları ile aşıladıkları bilinmektedir (Strabon, 1903). Bunlarla birlikte; Ege bölgesinde Urla'da yapılan Klazomenai kazılarında, yeryüzünde bilinen en eski zeytinyağı işliklerinden biri (MÖ 600'e tarihlenmekte) ortaya çıkarılmıştır (Foto. 1-2).

Yakın tarihe bakıldığında ise; Ayvalık zeytincilik ve zeytinyağı üretimi nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu içinde önemli bir üretim ve ticaret merkezi olarak ön plana çıkmıştır. 19. yüzyılda Ayvalık'a yıllık 600 ticari geminin uğradığı ve birçok Avrupa ülkesinin bu ticaret ilişkisinden dolayı Ayvalık'ta I. Dünya Savaşı'na kadar konsolosluklarının bulunduğu bilinmektedir (Kabasakal, 1987). Endüstri devrimi ile beraber öncelikle Ayvalık'ta, sonrasında Ege Bölgesi'ndeki diğer yerleşmelerde geleneksel yolla üretim yapan eski yağhaneler buhar makineleri, presler vb. aletlerin kullanılmaya başlamasıyla zeytinyağı fabrikalarına dönüşmüşlerdir. Söz konusu makineler üretim kapasitesini arttırmış olsa da zeytinyağının geleneksel üretim biçimlerinde fazla bir değişime yol açmamışlardır. Bu bağlamda bölgede günümüze kadar ulaşabilmiş ve kültür mirası olma özelliğine sahip birçok zeytinyağı işliği ve fabrikası bulunmaktadır. Söz konusu yapıların mümkünse işlevini, değilse de geçmiş izlerini yansıtacak şekilde korunmaları aslında Akdeniz havzası ve Ege bölgesinin ekonomik, kültürel ve sosyal birikiminin yaşatılarak gelecek nesillere aktarılabilmesine olanak tanıyacaktır.

Fotoğraf 1: Klazomenai (Limantepe) kazı alanı - zeytinyağı işliği müzesi (Aslına uygun rekonstrüksiyon) / Klazomenai (Limantepe) excavation site - olive oil workshop (original reconstruction)

Fotoğraf 2: Klazomenai (Limantepe) kazı alanı - zeytinyağı işliği müzesi (Aslına uygun rekonstrüksiyon) / Klazomenai (Limantepe) excavation site - olive oil workshop (original reconstruction)

Araştırma projesi kapsamında yapılan belgeleme ve envanter çalışmalarında; bölgede bazıları Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulları tarafından kültür varlığı olarak tescillenmiş 75 adet, tescili bulunmayan 52 adet olmak üzere toplam 127 adet eski zeytinyağı işlik ve fabrikası tespit edilmiştir.

Tespit edilen söz konusu yapı stokunun mevcut durumu özgün hallerine göre farklılıklar göstermektedir. Söz konusu farklılıklar bina veya bina gruplarının yapısal durumu ve içindeki zeytinyağı sıkım işlevini gören ekipmanların durumu ile ilgilidir. Bina stoku içerisinde farklı işlevler ile yüklenerek restore edilmiş üretim ve depolama yapıları (otel, restoran, konut vb.) olduğu gibi, restore edilmemiş ayakta veya kısmen yıkılmış-zarar görmüş atıl yapılar da bulunmaktadır. Binaların içindeki özgün ekipmanlar kimi durumda korunmuşken kimi durumda farklı amaçlar nedeniyle yapılardan sökülmüşlerdir. Bazı örneklerde elektrik enerjisinin kullanılmaya başlamasıyla birlikte donanımların bir kısmının yenilendiği, buhar makinesi ve onunla beraber özgün ekipmanların değiştirildiği

	Tescilli yapı	Tescilsiz yapı	Toplam
Çanakkale	9	8	17
Bursa	2	2	4
Balıkesir	39	2	41
İzmir	16	21	37
Aydın	5	0	5
Muğla	4	19	23
	75	52	127

Çizelge 1: Saha çalışmasında belgelenen eski yağhanelerin konumları ve tescil durumları / *Locations and registration status of former oil stores which were documented in field study*

gözlemlenmiştir. Söz konusu durum yakın zamana kadar üretim işlevinin devam ettiği örnekler için geçerlidir. Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki; söz konusu envanter tespit çalışması sonucunda ortaya konan yapı stoku bölgedeki tüm yapıları kapsamamaktadır. Zira tespit edilen yapılar Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları kayıtları, literatür ve haber kayıtlarından faydalanılarak yapılan saha çalışmaları neticesinde belgelenmiştir. Söz konusu yapı stokunun daha fazla olma olasılığı (Çize. 1) yüksek olmakla birlikte tespit dışında kalan yapıların kapasite ve büyüklük olarak 'işlik' ölçeğinde olduğu kuvvetle muhtemeldir. Bu yapıların konum itibarıyla zor ulaşılabilen, düşük nüfuslu alanlarda olmaları nedeniyle yakın çevresine hizmet verdikleri düşünülebilir. Bu da kapasitelerinin düşük ve yapı ölçeğinin küçük olduğu sonucuna işaret etmektedir.

Araştırma projesi bağlamında yapılan araştırmalar (arşiv taraması, saha çalışmaları, literatür taramaları, mülakatlar vb.) değerlendirildiğinde; Zeytinliklerin yoğunluğu, iklimsel veriler, topografya, su kaynaklarının varlığı gibi çevresel kriterler eski yağhane binalarının varlığını doğrudan etkilemektedir. Bu anlamda Ege Bölgesinde özellikle bazı bölgeler eski yağhane bina stoku açısından önem arz etmektedir. Üretim kapasitesi ve yapı yoğunluğu göz önüne alındığında yedi bölgeden söz etmek mümkündür (Şek. 2);

Ayvacık – Küçükkuşu ve Edremit körfezi kuzey kıyı bandı

Ayvalık

Edremit – Burhaniye ve köyleri

Bergama – Dikili ve köyleri (kuzey İzmir, Bakırçay)

Ödemiş – Birgi (Küçük Menderes)

Bafa Gölü ve çevre köyleri

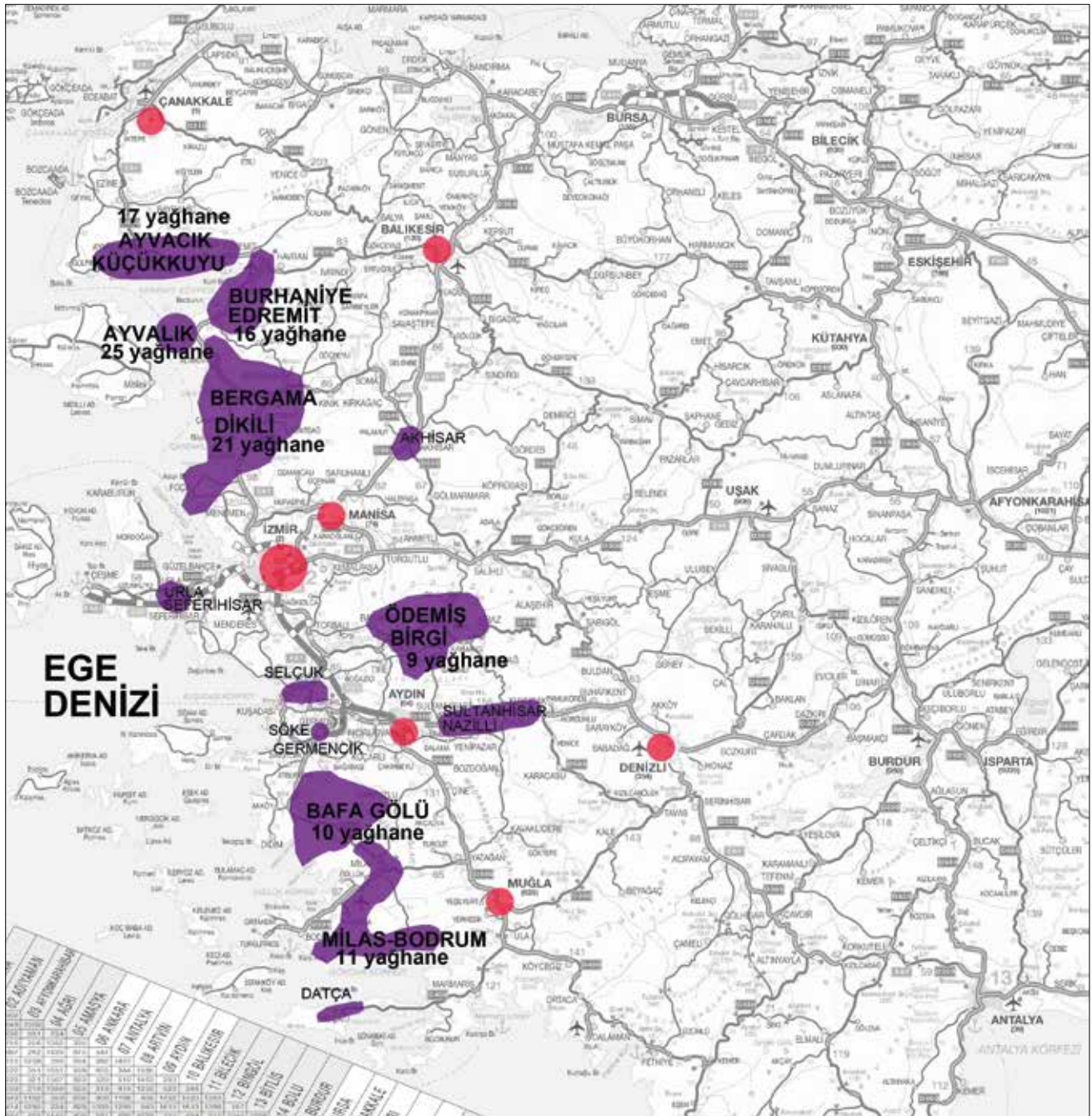
Milas, Bodrum Yarımadası ve Datça

Yapı stokunun Batı Anadolu'da konumlandığı 7 altbölgeye, bu coğrafya toprağını verimli kılan Büyük Menderes, Küçük Menderes, Gediz ve Bakırçay deltaları ev sahipliği yapmaktadır. Ancak söz konusu üretim coğrafyasını belirleyici kılan, zeytin ağacının biyolojik özelliklerinden ziyade verimli deltaların tarih boyunca birçok önemli medeniyete ev sahipliği yapmasıdır. Çünkü zeytin ağacını uzun ömürlü ve Akdeniz havzasının hâkim endemik türü kılan; uygun iklim koşulları ve rakımda tatlı su kaynağına ihtiyaç duymadan tuzlu su ile beslenebilmesi ve yaşayabilmesidir. Söz konusu verimli deltaların zeytin ağacı için uygun bir ortam oluşturmaya doğrudan katkısı olmamakla birlikte, türü ehlileştiren insanların bölgeyi bin yıllardır mesken tutmasında önemli katkısı vardır.

3. Batı Anadolu'daki Zeytinyağı İşlik ve Fabrika Yapı Stokunun Mimari Özellikleri

Ege Bölgesinde bulunan zeytinyağı işlik ve fabrikaları yüzyıllardır değişmeyen bir üretim şeklini barındıran rasyonel üretim yapıları olmaları itibarıyla belli yönleri ile benzer yapılar olmalarına karşın farklılaşan mimari özelliklerinin de var olduğu görülmektedir. Yapıları benzer kılan üretim süreci ve ihtiyaç duyulan mekânlar aşağıda belirtildiği gibidir (Doğan, 2007);

1. Toplama: Zeytin meyvesi el ve uzun sopalar yardımıyla zeytinliklerden toplanır. Toplanan zeytin araçlar vasıtasıyla işliklere ve fabrikalara taşınır. Üretim yapısı çevresinde açık alanda bulunan havuzlara depolanır.
2. Temizleme: Havuzlara depolanan zeytinler toprak ve kirlerinden temizlenir. Söz konusu işlem üretim yapısının bahçesinde yapılabildiği gibi yapının girişinde üzeri örtülü ve binaya bitişik yarı açık bir mekânda da yapılabilmektedir.
3. Yağ çıkarma işlemi: Temizlenen zeytinler taş değirmene dökülüp burada kırılarak zeytinyağı ve zeytin hamuruna dönüştürülür. Burada elde edilen zeytinyağı en değerli ve besin değeri yüksek zeytinyağıdır. Ezilen zeytinlerden ortaya çıkan hamur (küspe) kıl çuvallara doldurulur. Küspe ile dolu kıl çuvallar preslerde (baskı) üst üste dizilerek sıkılır. Bu sıkılma işlemi su dökülerek birkaç kez tekrarlanır. Ortaya çıkan zeytinyağı-su karışımı toplanır. Söz konusu kırma ve sıkma işlemi genellikle tek bir üretim mekânında gerçekleştirilmektedir.
4. Damıtma: Zeytinyağı-su karışımı havuzlarda damıtılarak birbirinden ayrılır ve saf zeytinyağı elde edilir.
5. Atıklar: Saf zeytinyağından arda kalan karasu (atık su), deniz, nehir ve göl gibi bir su kaynağına boşaltılır. Bu atık su kimi durumda yapı çevresindeki bir havuzda biriktirilerek boşaltılırken kimi durumda direkt su kaynağına bırakılır (Doğan, 2007).

Şekil 2: Ege bölgesinde eski yağhane bina stokunun bulunduğu bölgeler / Olive oil mills building stock zones in Aegean Region

Yukarıda bahsi geçen üretim sürecinin gerçekleşmesi için tarih boyunca 4 farklı enerji kaynağı kullanılmıştır. En eski/geleneksel yöntemlerde hayvan gücü veya su gücü (su değirmeni) kullanımı vardır. 19.yy.'ın sonundan itibaren endüstri devrimi ile beraber buhar makineleri kullanılmaya başlanmıştır. 1950'lerden itibaren (Batı Anadolu'da) elektrik enerjisi (elektrik motorları) kullanılarak gerçekleştirilen üretim ise kullanılan en son geleneksel yağ üretim şeklidir.

Tüm bu üretim süreci yapılarında önemli tipolojik benzerlikler yaratırken kullanılan farklı enerji kaynakları ise bazı mekânsal farklılaşmaları da beraberinde getirmektedir. Ege Bölgesinde

hayvan gücü ile enerji elde edilen bir örneğe rastlanmazken, su değirmeni ile enerji elde edilen bir örneğe Bafa Gölü çevresinde rastlanmıştır. Buhar makinesi ve elektrik motoru ile enerji üretilen çok sayıda örnek bulunmaktadır. Tabii bu durum bazı yapıların süreç içinde dönüşmesini de zorunlu kılmıştır. Çoğu zaman buhar makinesinin bulunduğu mekanlar işlevini kaybederek farklı kullanımlara konu olmuştur. Zira elektrik motoru buhar makinesine göre çok daha ufak ve verimli bir makinedir. Bununla beraber buhar makinesi odun, kömür vb. depolanması gereken kaynaklara ihtiyaç duyar ve cüruf adı verilen bir atık üretir ki bunun da depolanarak atılması gerekmektedir.

Şekil 3: Bakırçay havzasında bulunan zeytinyağı üretim merkezleri (Ayvacık, Edremit, Burhaniye, Ayvalık) / Olive oil production centers in Bakırçay basin (Ayvacık, Edremit Burhaniye, Ayvalık)

Üretim süreci ve enerji kaynağı dışında yapı tipolojilerini etkileyen diğer faktörler yapı veya yapı grubunun bulunduğu coğrafi ve sosyal çevrenin özellikleridir. Bu özellikler şu şekilde sınıflanabilir;

1. Bölgenin coğrafi ve demografik yapısı
2. Yapıların konumu ve yerleşim alanı ile ilişkisi
3. Yapıların üretim kapasitesi
4. Yapıların işletme yöntemi

Takip eden bölümde bu özellikler ve yapı tipolojilerini ne şekilde değiştirdikleri, çalışma kapsamında tespit edilen yapı örnekleri üzerinden açıklanacaktır.

Bölgenin coğrafi ve demografik yapısının yapı tipolojisine etkisi;

Eski zeytinyağı fabrikalarının bulunduğu coğrafya yapı tipolojileri açısından önemli belirleyicilerdendir. Yapı stokunun bulunduğu bölgenin coğrafi özellikleri; zeytin alanlarının büyüklüğü / dağılımı, iklim ve insan nüfusunun yoğunluğunu doğrudan etkilemektedir. Bulunduğu coğrafyada zeytin alanlarının büyüklüğü doğru orantılı olarak zeytinyağı üretimini ve üretim yapısı ölçeklerini etkilemektedir. Bununla beraber topografya vb. faktörlerin büyük yerleşmelere izin vermediği coğrafyalarda ise bölgedeki eski yağhane sayısı artmakta ancak yapı ölçekleri küçük ve orta ölçekli olarak kalmaktadır. Buna en güzel örneklerden biri Bakırçay

havzasının şekillendirdiği Kuzey Ege Bölgesidir. Bölge içinde önemli zeytinyağı üretim alanı olarak ifade edebileceğimiz üç altbölge bulunmaktadır. Bunlar, Ayvalık, Burhaniye-Edremit ve Ayvacık-Küçükkuyu bölgeleridir. Bu bölgeler Edremit körfezi çevresinde birbirine çok (Şek. 3) yakın konumlanmalarına karşın eski yağhane yapı stoku olarak çok farklı özellikler göstermektedirler.

Ayvalık zeytinyağı üretim kapasitesi ve tarihsel geçmişi ile tüm bu coğrafyalardan ayrılmaktadır. Ayvalık'ın 19. yüzyılda bölgenin Avrupa'ya açılan en önemli ticaret limanlarından biri haline gelmesindeki önemli unsurlardan biri de bu özel ürünün hem yoğun olarak üretildiği hem de pazarlandığı bir coğrafya olmasıdır.

Topografinin çok eğimli ve kıyı bandının dar olduğu Ayvacık - Küçükkuyu bandında yerleşik nüfus az ve köy yerleşmeleri dağ eteklerinde konumlanmaktadır. Bu nedenle yaklaşık 20 km'lik kıyı bandı boyunca 18 adet küçük ve orta ölçekli eski yağhane bulunmaktadır (Şek 4-7; Foto. 3-6).

Buna karşın Burhaniye-Edremit bölgesi Bakırçay havzasının tam ortasında, düz ve verimli bir topografyada konumlanması nedeniyle nüfus yoğunluğunun daha yüksek olduğu bir altbölgedir. Bağlı olarak genellikle kent merkezlerinde ya da çeperlerinde konumlanmakta olan bölgedeki yaklaşık 20 adet eski yağhane yapısı orta ve büyük ölçeklidir.

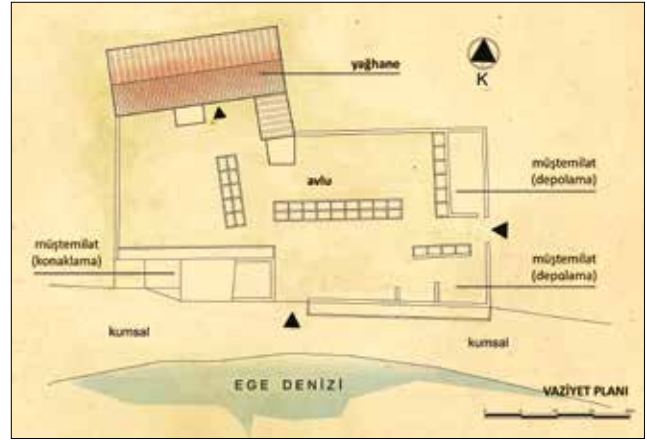
Yapıların bulunduğu coğrafya iklimsel koşulları doğrudan etkiler. Ekim-Kasım aylarında toplanan zeytinler, Kasım-Aralık (Sonbahar-Kış) aylarında sıkımı gerçekleştirildiği için uygun ortam ve koşullarda korunması gerekir. Bu nedenle iklimin kısmen daha sert olduğu karasal bölgelerde (deniz kıyısından içeride ve yüksek rakımlarda) bulunan fabrikalarda zeytin depolamak için kapalı depolama alanları-ambarlar kullanılırken iklimin daha yumuşak geçtiği kıyı alanlarında 'dökek' adı verilen açık alanlarda düzenlenmiş havuzlar kullanılır. Bu durum da yapıların hem vaziyet planları hem de plan şemaları açısından farklılaşmalarına neden olur.

Yapıların konumu ve yerleşim alanı ile ilişkisinin yapı tipolojisine etkisi;

Eski yağhane bina stokunun mimari özelliklerini şekillendiren en önemli unsurlardan bir diğeri yapıların konumu ve yerleşme alanı ile olan ilişkisidir. Yapılan saha çalışmalarında yapıların üç farklı şekilde konumlandıkları tespit edilmiştir; yerleşme içinde, kent çeperlerinde ve kırsal alanda. Bu durum yapıların bina programlarını ve fiziksel özelliklerini doğrudan etkilemektedir. Kırsal alanlarda bulunan üretim tesislerinde sezonluk bir üretim olan zeytinyağı üretimi için sezonluk işçiye ihtiyaç duyulur. Bu durum kırsal alanlarda konumlanan yapıların konaklama, hamamlık vb. ek işlevleri de barındırmasını gerektirir. Arazilerin büyük ve emlak değerlerinin düşük olduğu (Şek. 9; Foto. 8) kırsal alanlarda konumlanan bu tür yapılar genellikle geniş parsellerde konumlanmış, tek katlı üretim yapısı çevresinde birçok müstemilatın (depolar, ambarlar, konaklama birimleri, hamamlıklar vb.) bulunduğu vaziyet planı şemalarına sahiptir.

Buna karşın kent merkezinde bulunan yağhane yapılarında arazinin değerli ve parsellerin nispeten küçük olmalarından dolayı depolama alanları dışında ek işlevlere ihtiyaç duyulmaz. Kimi zaman iki hatta üretim kapasitesi ve çeşitliliğine (sabun vb. ek üretimler) bağlı olarak üç katlı örneklerine (bu örnekler Ayvalık'ta sıkça rastlanmaktadır) (Foto. 9) rastlanan bu yapı tiplerinin depolama alanların bulunmadığı ve zeytin üreticilerinin kendi mahsullerini kendilerinin depoladığı ve sadece zeytinyağı sıkımı için yağhaneye getirdikleri gözlemlenmektedir (Şek. 10-11).

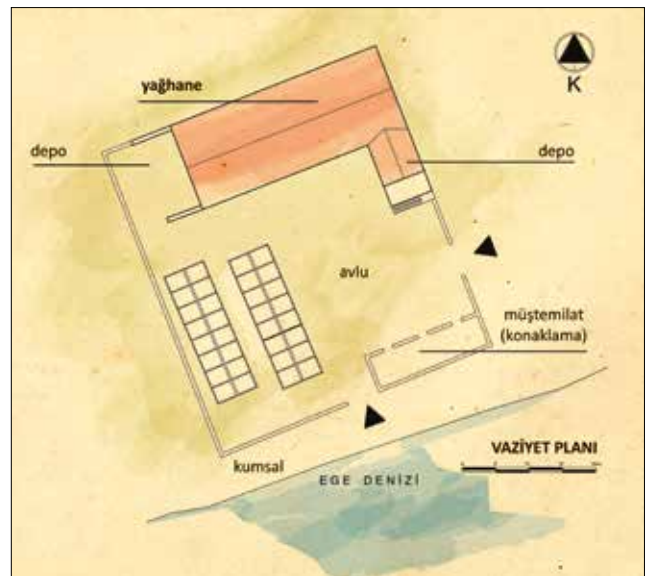
Yapıların konumları çevresel faktörler açısından da önemlidir. Zira buhar makinelerinin ve kazanlarının kullanıldığı (elektrik kullanımı öncesi) dönemlerde ortaya çıkan gaz salınımı yerleşme nüfusu için zehirleyicidir. Bu nedenle kent merkezinde ve kent çeperlerinde konumlanan eski zeytinyağı fabrikalarının 20 metreyi aşkın gabariyi bulan ve üretim yapısının beden duvarından bağımsız konumlanan, ateş tuğlasından üretilmiş bacaları bulunmaktadır. Kırsal alanlarda konumlanan yağhanelerde bu tip bacalara rastlanmaz (Şek. 8; Foto. 7).

Şekil 4: Kayalar Köyü'nde bulunan zeytinyağı fabrikası vaziyet planı şeması ve üretim mekanı görünüşü (Ayvacık) / The site plan of Olive oil factory in Kayalar Village

Fotoğraf 3: Kayalar Köyü'nde bulunan zeytinyağı fabrikası üretim mekânı görünüşü (Ayvacık) / Production space of olive oil mill in Kayalar village

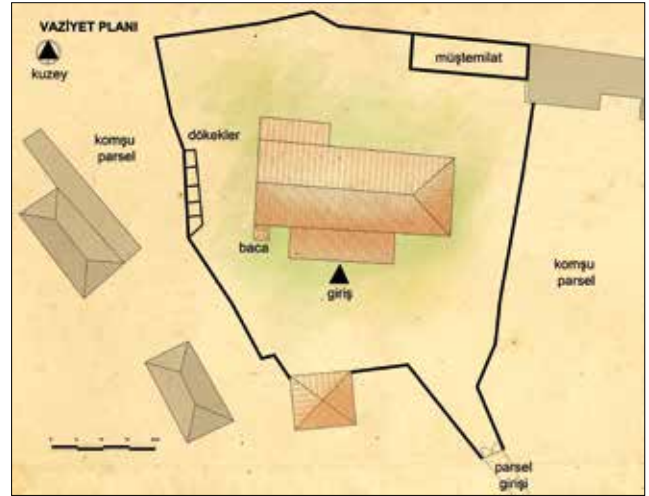

Şekil 5: Nusratlı Köyü'nde bulunan zeytinyağı fabrikası vaziyet planı şeması (Ayvacık) / The site plan of the olive oil factory in Nusratlı village

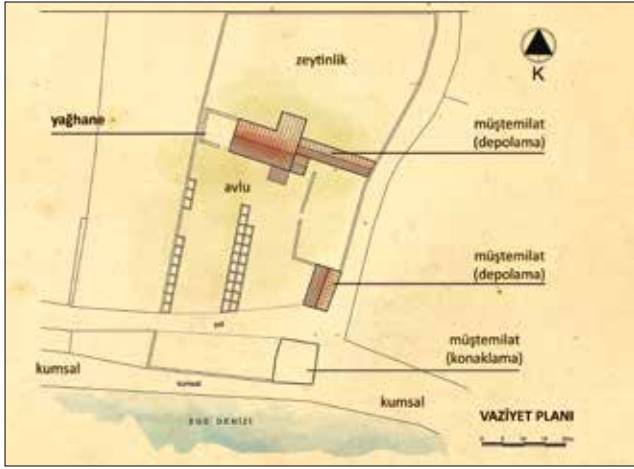
BATI ANADOLU'DA ESKİ ZEYTİNYAĞI İŞLİKLERİ VE MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Fotoğraf 4: Nusratlı Köyü'nde bulunan zeytinyağı fabrikası görünüşü (Ayvacık) / The front façade of olive oil mill in Nusratlı village

Şekil 7: Birgi'de bulunan zeytinyağı fabrikası vaziyet planı şeması (Ödemiş, İzmir) / The site plan of Olive oil factory in Birgi

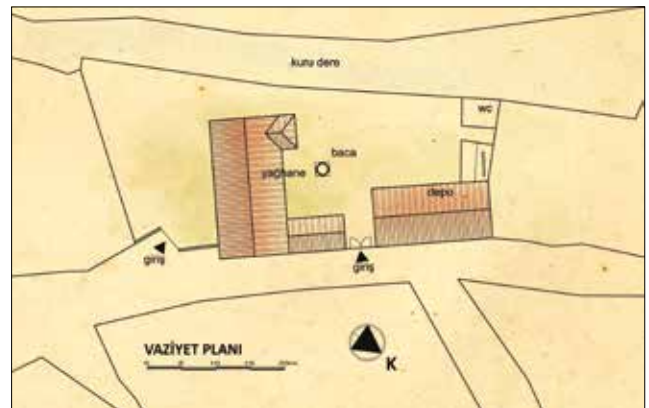
Şekil 6: Ahmetçe Köyü'nde bulunan zeytinyağı fabrikası vaziyet planı şeması (Ayvacık) / The site plan of Olive oil factory in Ahmetçe Village

Fotoğraf 6: Birgi'de bulunan zeytinyağı fabrikası görünüşü (Ödemiş, İzmir) / The front façade of olive oil mill in Birgi

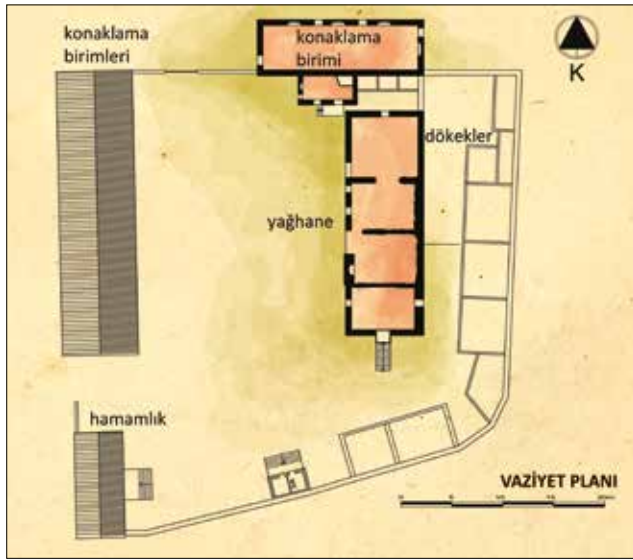
Fotoğraf 5: Ahmetçe Köyü'nde bulunan zeytinyağı fabrikası görünüşü (Ayvacık) / The front façade of olive oil mill in Ahmetçe village

Şekil 8: Sağancı Köyü'nde bulunan zeytinyağı fabrikası vaziyet planı şeması (Bergama) / The site plan of Olive oil factory in Sağancı village

Fotoğraf 7: Sağanca Köyü'nde bulunan zeytinyağı fabrikası görünüşü Bergama) / The front façade of olive oil mill in Sağanca village

Şekil 9: Bafa Gölü kıyısında bulunan zeytinyağı fabrikası vaziyet planı şeması (Muğla) / The site plan of Olive oil factory in Bafa lakeside

Fotoğraf 8: Bafa Gölü kıyısında bulunan zeytinyağı fabrikası görünüşü (Muğla) / The front façade of olive oil mill in Bafa lakeside

Yapıların üretim kapasitesinin yapı tipolojisine etkisi;

Geleneksel yöntemler ile üretim yapan bir yağhane yapısının mimarisini etkileyen bir diğer önemli faktör üretim kapasitesidir. Zeytinyağı sıkımının 7 farklı aşaması olmasına karşın zeytinyağı sıkma işini temel

olarak gerçekleştiren donanımlar; kırma işini yapan taş değirmenler ve sıkma işini yapan preslerdir. Bu nedenle yapıların üretim kapasitelerini ve ölçeklerini belirleyen husus bu iki ekipmanın niteliği ve sayılarıdır. Yapılan saha çalışmalarında ve teknik gezilerde belgelenen yapılarda 66 adet eski zeytinyağı işlik ve fabrikasında 1 veya 2 adet sayıda taş değirmen ve 1-4 adet pres olduğu tespit edilmiştir.

Midilli'de bulunan Aghia Paraskevi endüstriyel zeytinyağı üretim müzesinin kayıtlarına göre; bir zeytin değirmeninin bir günde kırabileceği azami zeytin miktarı 6.400 kg. ve bir presin bir seferde sıkabileceği azami zeytin miktarı 640-768 kg. ve süresi 2 saattir. Bir yağhane de mekanik olarak 1 pres başına 1 pompa bulunması gerekmektedir. Buna göre; küçük fabrikalar 1 adet değirmen, 1 adet pres ve 1 adet pompa, orta ölçekli fabrikalar 1 veya 2 adet taş değirmen, 2 adet pres ve 2 adet pompa, büyük değirmenler ise 2 adet değirmen, 3 veya 4 adet pres ve aynı sayıda pompa bulundurulur. Saha çalışmalarında, teknik gezilerde ve literatür araştırmalarından 1 veya 2 değirmenli çoğunlukla 2 presli olmak üzere 1 ila 4 prese sahip örneklerle rastlanmıştır (Çize. 2). Tüm örneklerde değirmen, pres ve pompalar tek mekânda bulunduğu için, bu donanım ve ekipmanların sayıları üretim mekânının boyutlarını da doğrudan etkilemektedir.

Şekil 10: Yeni Şakran'da bulunan zeytinyağı fabrikası vaziyet planı şeması (İzmir) / The site plan of Olive oil factory in Yeni Şakran

Şekil 11: Yeni Şakran'da bulunan zeytinyağı fabrikası yağhane plan şeması (İzmir) / The plan of Olive oil factory in Yeni Şakran

ÜRETİM KAPASİTESİ (YAPI ÖLÇEĞİ)	değirmen sayısı	pres sayısı	pompa sayısı	zeytin kırma kapasitesi (gün/kg.)	zeytinyağı çıkarma kapasitesi (1 seferde-2 saat)
KÜÇÜK	1 adet	1 adet	1 adet	6.400 kg.	640-768 kg.
ORTA	1 adet	2 adet	2 adet	6.400 kg.	1.280-1.536 kg.
ORTA	2 adet	2 adet	2 adet	12.800 kg.	1.280-1.536 kg.
BÜYÜK	2 adet	3 adet	3 adet	12.800 kg.	1.920-2304 kg.
BÜYÜK	2 adet	4 adet	4 adet	12.800 kg.	2.560-3.702 kg.

Çizelge 2: Yağhanelerin ekipman ve donanımlarına bağlı olarak üretim kapasiteleri (Endüstriyel Zeytinyağı Üretim Müzesi (Midilli /Yunanistan) / *Production capacities of olive oil mills depending on number of equipment (Industrial Olive Oil Museum, Mytilene, Greece)*

Söz konusu donanımların sayısındaki artış, donanımları besleyen buhar makinesi ve buhar kazanının güç ve ebatlarıyla doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla üretim kapasitesindeki artış, buhar makinesi ve buhar kazanı için üretim mekanının bitişiğinde ayrılmış bağımsız ama bağlantılı mekanlara ihtiyaç duyulmasına sebep olur. Bununla beraber değirmen, pres ve pompa sayısı ne olursa olsun güç kaynağı tektir ve tüm donanım ve ekipmanlara miller, dişliler ve kayışlılar vasıtasıyla ürettiği gücü iletmesi gerekir. Donanım-ekipman sayısındaki artış söz konusu düzeneği karmaşıktırmakta ve ebatlarını büyütmektedir. Ekipman sayısındaki artış genellikle üretim yapısının yükselmesini ve üretim mekânı ile makine dairesi arasında kayış ve mil kollarının geçebileceği boşluklar-pencereler bırakılmasını zorunlu kılar.

Yapıların işletme yönteminin yapı tipolojisine etkisi;

Yağhane yapılarının işletilmesinde üç farklı yöntem kullanılmaktadır. Bunlarda ilki yağhanenin tek bir sahibinin olduğu ve zeytin üreticilerinin zeytinlerini ücreti karşılığı fabrika sahibine sattığı işletme yöntemidir. Bu tür yapılarda; zeytin üreticilerinin zeytinlerinin birbirine karışmadan ayrı olarak depolanması ve kayıt altına alınması gerekir. Bu nedenle yapı kompleksinde çok sayıda ve birbirinden bağımsız irili-ufaklı (farklı ölçeklerde) dökek veya ambar bulunması gerekir. Üretilen zeytinyağı yine bağımsız olarak depolanacağı için yine çok sayıda metal veya küp ambarı bulunmalıdır. Bu tür yapılar genellikle kırsal alanda ve küçük yerleşmelerde bulunan orta veya küçük ölçekli fabrikalardır (Şek. 12; Foto. 10).

Fabrikanın zeytin üreticileri tarafından ortak kurulan bir kooperatif tarafından çalıştırılması başka bir işletme şeklidir. Bu durumda fabrikanın işletilmesi için ücretli sezonluk işçiler çalıştırılır. İşçiler için barınma vb. mekanların üretim yapısı çevresinde bulunması gerekir. Bununla beraber yine tek işletmecinin bulunduğu yapılarda olduğu gibi farklı üreticilerin zeytinlerinin ve zeytinyağlarının depolanması için farklı ölçeklerde dökek, ambar ve zeytinyağı depolarına ihtiyaç duyulur.

Fotoğraf 9: Ayvalık'ta bulunan zeytinyağı fabrikası görünüşü (Ayvalık girişi, merkez) / *The front façade of olive oil mill in Ayvalık*

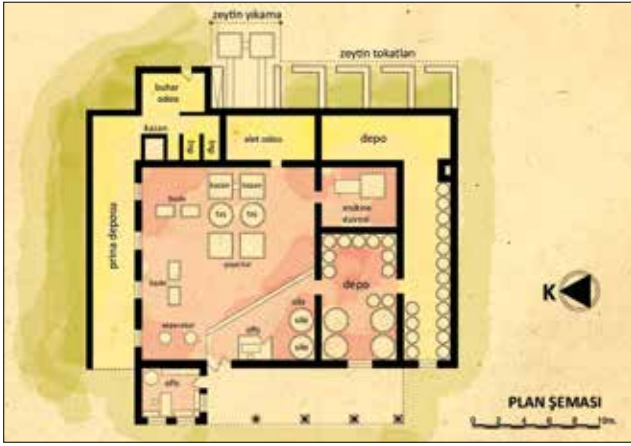

Şekil 12: Bademli Köyü'nde bulunan zeytinyağı işliğinin plan şeması (Ödemiş, İzmir) / *The plan of Olive oil factory in Bademli village*

Üçüncü işletme şekli ise; fabrika sahibinin zeytin üreticilerinden zeytinlerini ücreti karşılığı satın aldığı ve zeytinyağını kendi markası ile sattığı yöntemdir. Bu işletme modeli ile çalışan fabrikalar büyük ölçeklidir ve kimi örneklerde sabunhane vb. farklı üretim yapıları ile beraber bulunmaktadır. Bu tip yapılarda zeytinler farklı üreticilerden gelmesine (Şek. 13; Foto. 11) karşın tek bir marka altında zeytinyağı olarak depolanacağı için büyük ve eş değer depolama alanlarına sahiptirler. Bu tür işletmelerde üretim hacmi büyük olduğu için atık yönetimi önemlidir ve değerlendirilmelidir. Bu nedenle küspelerin kurutularak prınaya ve endüstriyel yakıtı dönüştürüleceği mekanlara ve katı-sıvı diğer atıkların depolanabileceği büyük havuz ve metal silolara ihtiyaç duyulur.

Fotoğraf 10: Bademli Köyü'nde bulunan zeytinyağı işliğinin üretim mekanı görünüşü (Ödemiş, İzmir) / The production space of olive oil mill in Ödemiş

Şekil 13: Ödemiş'te bulunan zeytinyağı fabrikasının plan şeması (İzmir) / The plan of olive oil factory in Ödemiş

Fotoğraf 11: Ödemiş'te bulunan zeytinyağı fabrikasının görünüşü (İzmir) / The front facade of olive oil factory in Ödemiş

4. Sonuç ve Değerlendirmeler

Araştırma Projesi kapsamında yapılan çalışmalar göstermiştir ki; Batı Anadolu (Ege) bölgesi Akdeniz kültürüne mal olmuş zeytin ağacı ve söz konusu ağaçtan üretilen zeytinyağı üretimi için çok önemli bir coğrafyadır. Zeytincilik ve zeytinyağı bölge için salt bir üretim biçimi olmayıp bölge ve bölge insanın ekonomik, kültürel ve sosyal yaşamı için çok önemli bir unsurdur. Zeytincilik ve zeytinyağı üretiminin tarihi

bölgede kurulmuş medeniyetler kadar eskidir. Zeytinyağı kimi zaman insanlara şifa, güzellik vermiş, kimi zaman eşsiz lezzetler sunmuş, kimi zaman kandillerde geceyi aydınlatmış kimi zamanda efsane ve mitlere konu olmuştur (Boynudelik, 2011). Öyle ki zeytin ve zeytinyağının dışında olan bir Akdeniz ve dolayısıyla Ege tarihinden söz edilemez.

Araştırma projesi kapsamında Ege Bölgesi'nde belgelenen 127 adet ancak sayılarının 200 adete yakın olduğu tahmin edilen bu önemli bina stoku günümüzde ekonomik gerekçeler ile yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Söz konusu yapı stokunun yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalma nedenleri özetle aşağıdaki gibi ifade edilebilir;

Yapıların içindeki özgün ekipmanların (değirmen, değirmen taşı, pres, pompa, buhar makinesi vb.) sökülmesi; Saha çalışmalarında belgelendiği üzere bazı yapıların ekipmanları hurda olmak üzere ekonomik gerekçeler ile sökülürken, İzmir, Bademli köyündeki örnekte olduğu gibi yapıya ait özgün donanımların teşhir amaçlı olarak taşınmaktadır. (Rahmi Koç Endüstri Müzesi, Yağhane bölümü)

Yanlış restorasyon çalışmaları nedeniyle yapıların özgünlüğünü kaybetmesi; Söz konusu yapı stoku büyük bir çoğunluğu turizm potansiyeli yüksek Ege kıyılarında veya çevresinde konumlanmaktadır. Bu nedenle söz konusu yapı stokunun bir kısmı turistik tesis (otel, restoran) veya ikinci konuta dönüştürülmüştür. Bina içlerine yapılan müdahaleler veya binalara yapılan ekler özellikle tescilli olmayan binalarda (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu denetimi dışında kalan yapılarda); yapıların geçmişe ait tüm izlerinin yok edildiği (mekân, donanım ve yağ lekesi ve cüruf izleri vb.) yapı kütle ve formunda başkalaşmış veya eski ile yeni ekin ayrımının yapılamadığı uygulamalara neden olmaktadır.

Bu kapsamda söz konusu yapı stokunun belgelenmesi, içindeki donanımlar ile beraber kültür varlığı olarak tescillenmeleri ve korunmaları için yapılacak restorasyon çalışmalarına altlık teşkil edecek mimari özelliklerinin belirlenmesi önemlidir. Ege Bölgesi'nde bulunan eski zeytinyağı işlik ve fabrikaları mimari özelliklerinin korunarak yaşatılabilmesi açısından bazı potansiyeller barındırmaktadır. Bunlardan ilki aslında tehdit olarak görülen yakın çevrelerindeki turizm aktiviteleridir. Zira günümüzde alternatif turizm altında, agro-endüstriyel turizm, gurme turizmi, gastro turizm, oleo-turizm vb. yeni popüler ve sofistike turizm türleri ortaya çıkmıştır. Söz konusu yapı stoku bu tür turizm türleri için üretim-sunum veya üretim sürecinin sergilendiği yapılar olarak kullanılabilir ve çevredeki turizm aktivitelerine (deniz-kum-güneş turizmi, kültür turizmi, doğa turizmi vb.) eklenilebilirler. Böylelikle özgünlükleri bozulmadan korunabilir ve ayakta kalabilirler.

Diğer bir potansiyel ise üretim sürecinin kendisinden ve aslında ilk ortaya çıkışından beri hiç değişmemesinden kaynaklanmaktadır. Zira geleneksel zeytin yağı üretiminde

yöntem hiç değişmemiş, buna karşın değişen enerji kaynağı (hayvan gücü, su gücü, buhar gücü, elektrik enerjisi) veya verim (süre ve miktar) arttırmak için kullanılan ekipmanlar olmuştur. Bu da üretimin halen sürdüğü yapılarda yapı bütünlüğünün kısmen korunması sonucunu doğurmuştur. Bununla beraber günümüzde yaşam kalitesinin yükselmesi, buna karşın dünya nüfusunun hızlı artışı sağlıklı ve ekolojik gıdalara olan ilgi ve talebi arttırmıştır. Bu anlamda geleneksel yöntemler ile üretilen zeytinyağı değerli bir ürün olarak talep görmektedir. Söz konusu durum Batı Anadolu'da ekonomik gerekçeler ile atıl kalan söz konusu yapı stokunun tekrar özgün işlevi ve üretim yöntemi ile işletilebileceği ve dolayısıyla korunabileceği anlamına da gelmektedir. Kısmen özgünlüğünü yitirmiş yapıların korunabilmesi için mimari özelliklerinin tespiti gerçekleştirilecek koruma uygulamalarına kaynak olması açısından son derece önemlidir.

Bununla beraber ülkemiz günümüzde; 1980'lerde turizm yatırımları ile hız kazanan kitle turizminin olumsuz etkileri tüm turizm bölgelerinde yaşanmaktadır. Bu süreçten Ege bölgesi de olumsuz anlamda etkilenmiş, kültür ve tabiat varlıklarının bir kısmı ya yok olmuş ya da tahrip edilmiştir. Bölge sosyo-kültürel anlamda da olumsuz etkilenmiş; yerleşik nüfus yüzyıllardır sürdürdüğü alışkanlık ve yaşam tarzının dışına çıkmış, tüm kıyı bölgeleri sadece deniz-kum-güneş turizmine hizmet eden oteller ve ikinci konutlar ile dolup taşmıştır. Bugün geline nokta da ise; alternatif turizm başlığı altında yürütülen tüm turizm aktivitelerinin gerek yerel değerlerin korunması gerekse de turizm aktivitesinin sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından en uygun turizm türleri olduğu açıktır.

Bu bağlamda; Ege bölgesinin en önemli sosyo-kültürel miras öğelerinden olan zeytincilik ve zeytinyağı üretiminin, dolayısıyla agro-endüstriyel üretime ev sahipliği yapan yapı stokunun korunması önemlidir. Makale içinde belirtildiği üzere yapı stokunun işlevi ile korunması mümkün olabildiği gibi, bazı durumlarda kullanım dönüşümü çerçevesinde mimari karakteristiğine uygun işlevler ile yüklenerek korunması da miras niteliğinin sürdürülmesine katkı sağlayacaktır. Bu noktada yapı stokunun uğrayacağı kullanım dönüşümünün bölge ölçeğindeki alternatif turizm aktivitesi ile uyumlu olması beklenirken özellikle yapı stokunun mimari ve mekânsal karakteristiğinin, bağlı olarak eskiye ait donanımlar ile birlikte kullanım izlerinin de korunması olmazsa olmaz bir şarttır. Söz konusu araştırma projesi ve dolayısıyla bu makale çalışması, yapı stokunun korunmasına altlık teşkil edebilecek ve kullanım dönüşümü olasılıklarına girdi verebilecek belgeleme ve tespitleri içermektedir.

Kaynakça

ÜNSAL, A., 2000.

Ölmez Ağacın Peşinde - Türkiye'de zeytin ve zeytinyağı, Yapı Kredi Yayınları, ISBN: 975-08-0058-3, İstanbul.

STRABON, GEOGRAPHIKA, 2000.

Antik Anadolu Coğrafyası", Arkeoloji ve Sanat Yayınları, ISBN: 975-7538-20-5, İstanbul.

KABASAKAL, S. A., 1987.

Study on Refunctioning of the 19th Century Industrial Buildings; A Case Study in Ayvalık Center Area ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, YL. Tezi, Ankara.

DOĞAN, F., 2007.

Osmanlı'da Zeytinyağı (1800-1920), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

KABASAKAL, S., A., 1987.

study on Refunctioning of the 19th. Century Industrial Buildings; A case study in Ayvalık Center Area, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Museum of Industrial Olive Oil Production in Lesvos, 2009. A guide, Piraeus Bank Group Foundation press, ISBN 978-960-244-118-3, Athens.

BOYNUDELİK, Z., İ., 2011.

Boynudelik, M. Zeytinin Renkleri, Sanat Tarihinde Zeytin İmgesi, Umur Yayınları, ISBN 978-605-88005-0-2, İstanbul.

MANİSA, K., YERLİYURT, B., GÜL, H., 2013.

Ege'deki Turizm Bölgelerinde Bulunan Eski Yağhane (Zeytinyağı) Binalarının Tespiti, Sosyal, ekonomik ve kültürel perspektifte Turizm ve Üretime Yönelik olarak Değerlendirilmesi, Y.T.Ü. Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü, Proje No: 2010-03-01-GEP01, İstanbul.

TARİHİ YAPILARIN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİ: ISPARTA AYA İSHOTYA (YORGİ) KİLİSESİ'NİN GÜL MÜZESİ'NE DÖNÜŞÜMÜ

REFUNCTIONING OF HISTORICAL BUILDINGS: THE TRANSFORMATION OF AYA İSHOTYA CHURCH IN ISPARTA TO THE ROSE MUSEUM

Ayşe AYDIN * - Özer ŞAHİN **

Makale Bilgisi

Başvuru: 26 Nisan 2018

Hakem Değerlendirmesi: 30 Nisan 2018

Kabul: 15 Mayıs 2018

DOI Numarası: 10.22520/tubaked.2018.17.004

Article Info

Received: April 26, 2018

Peer Review: April 30, 2018

Accepted: May 15, 2018

DOI Number: 10.22520/tubaked.2018.17.004

Özet

Kültürel miras geçmiş nesillerden günümüze aktarılan, tüm insanlar için bir değer konusu olan evrensel eserlerdir. Bu kapsamdaki tarihi yapılar toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel birikimleri ile inşa edildikleri dönemin kentsel ve mimari üslubunu yansıtan birer belge ve semboldürler. Tarihi yapıları koruma yöntemlerinden en çok tercih edileni yapıya yeni bir işlev verilmesidir. İşlev değişikliği tarihi yapılarda çağdaş bir koruma anlayışı olarak görülmektedir. Tarihi bir yapıya yeni bir işlev verilmesi yapının; yok olmaktan kurtarılması, onarımı, bakımı, sürekli kullanımı, kent silüetine olumlu katkısı, tarih bilincinin canlanması ve ekonomik canlanmaya katkısı anlamına gelmektedir.

Bir kültür mirası olan, mübadeleyle cemaatini ve özgün işlevini yitiren Isparta kent merkezindeki Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi yeniden işlevlendirilmelidir. Yapı için işlev olarak müzeye dönüştürülmesi önerilmektedir. Kilise kendisi gibi Isparta için önemli bir kültürel miras olan gül ve ilintili nesnelerin sergileneceği bir Gül Müzesi olarak hizmet etmelidir. Dünyada oldukça az sayıda olan Gül müzelerinden biri olarak önerilen Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi'nin Gül Müzesi olarak işlev kazanmasıyla kilise yok olmaktan kurtulacak, kent ekonomisine ve turizmine katkı sağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yeniden İşlevlendirme-Tarihi Yapılar-Isparta, Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi- Isparta Gülü-Gül Müzesi.

* Prof.Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Kötekli-MUĞLA
e-posta: ayseaydin70@gmail.com.

** Dr. Öğr. Üyesi., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Yiyecek ve İçecek Bölümü, Kötekli-MUĞLA
e-posta: ozer_sahin@hotmail.com.

Abstract

Cultural heritage is the legacy of physical artifacts that are valuable for all people and inherited from past generations to the present. Within this context, the historical buildings are the documents and symbols which reflect the economic, social, and cultural accumulations and urban and architectural style of the period in which they were constructed. The most preferred way of preserving historical buildings is to give a new function to the structure. Changing the function of the building is considered as a contemporary understanding of preservation. Refunctioning of a historical building means saving it from destruction, renovation, maintenance, continuous use of it, contribution to the city's skyline, revitalization of history consciousness, and contribution to the economic recovery.

Aya Ishotya (Yorgi) Church located in the city center in Isparta is a cultural heritage which lost its unique function and community with population exchange so it must be refunctioned. It is suggested that the structure should function as a museum. The church should serve as a Rose Museum where the rose, a cultural heritage for Isparta just like the church itself, and its related objects are exhibited. When Aya Ishotya (Yorgi) Church refunctions as one of the Rose Museums scarcely found in the world, the church will be rescued from destruction and make contributions to city's economy and tourism.

Keywords: Refunctioning-Historical Buildings-Isparta, Aya Ishotya (Yorgi) Church-Isparta Rose-Rose Museum.

Giriş

Tarihi yapılar toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel birikimleri ile inşa edildikleri dönemin kentsel ve mimari üslubunu yansıtan birer belge ve sembol niteliği taşırlar. Kültürel ve tarihi miras olarak geçmişle ve gelecekle olan bağı temsil eden tarihi yapıları koruma yöntemlerinden en çok tercih edileni yapıya yeni bir işlev verilmesidir. İşlev değişikliği tarihi yapılarda çağdaş bir koruma anlayışı olarak görülmektedir (Ahunbay 2009: 97).

Geçmişte yapıların işlevselliğini sürdürmek, doğal afet, yangın ve savaşlarda yıkılan kısımlarını yeniden inşa ederek biçimsel bütünlüğünü korumak için onarımlar yapılırken, günümüzde tarihi yapılar toplumun belli bir dönemdeki kültürel kimliğini, sosyal yaşamını, mimari tekniklerini gösteren birer belge niteliği taşımaları nedeniyle koruma amaçlı onarılabilmektedir (Ahunbay 2009: 8).

Koruma bilincinin temelleri 1789 yılındaki Fransız Devrimi sonrasında atılmış, devrim sırasında yıkılan yapılar 1830 yılından sonra onarılmaya başlanmıştır. Onarımı yapan mimarların kişisel görüşlerine göre gelişigüzel yapılan onarımların belli bir düzende gerçekleşmesi için Viollet le Duc girişimde bulunmuş, Ortaçağ anıtlarının onarımlarıyla ilgili görüş ve düşüncelerine yer verdiği ve ilk defa restorasyon kelimesinin kullanıldığı bir kitap hazırlamıştır (Ahunbay 2009: 8).

Tarihi yapıların restorasyonlarıyla ilgili görüşler sunan mimar, mühendis ve diğer ehil kişiler içinde İtalyan mimar Gustavo Giovannoni farklılık yaratarak özgün işlevini kaybetmiş ancak korunması gerekli anıtların estetik ve tarihi kimliğine saygılı yeni işlevler vererek korunmasını savunmuştur (Ahunbay 2009: 18-19; Erder 2007: 59). Giovannoni'nin görüşleri 1931 yılında Atina'da imzalanan Atina Tüzüğü'nde, aynı yıl İtalya'da Carta del Restauro'da yasal hale gelmiştir (Kuban 1962: 150-152; Ahunbay 2009: 148-149). 1964 yılında hazırlanan Venedik Tüzüğü'nde de tarihi bir belge olarak korunması gerekli anıtları, kullanarak korumak önerilmiştir (Ahunbay 2009: 19). Uluslararası düzeyde işlev değişikliği kavramı 1985 tarihli Avrupa Mimari Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde ve 1999 tarihli Icomos Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü'nde de yer almıştır (Gazi ve Boduroğlu 2015: 59).

Türkiye'deki koruma çerçevesini etkileyen yasal düzenlemeler Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile koruma kurullarının yönetmelikleridir.

Ülkemizde korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları hakkındaki “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu” 03.07.1987 tarih ve 18113 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmış¹, korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının tespit ve tescili hakkındaki yönetmelik 10.12.1987 tarih ve 19660 sayılı Resmî Gazete’de yer almış², tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması amacıyla 05.07.2005 tarih ve 25866 sayılı Resmî Gazete’de “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun” yayımlanmıştır³.

Tarihi yapıların işlevlerini sürdürememelerinin nedenleri yapıların özgün işlevlerini kaybetmeleri ve yapıların işlevsel olarak eskimleri olarak özetlenir (Altınoluk 1998: 19).

İşlev değişikliği tarihi yapıların çevresel faktörler, ekonomik nedenler, sosyo-kültürel değişimler gibi farklı nedenlerle devam ettirilemeyen özgün işlevlerinin yerine mimari, estetik, sosyal ve kültürel değerlerini koruyarak, yeni kullanıcı gereksinimlerine cevap verecek şekilde, mekânsal gereklilikleri yerine getirecek müdahaleleri de içeren yeni kullanım olanaklarının oluşturulmasıdır. Yeniden işlevlendirme, tarihi yapıların ve alanların gelecek nesillere aktarılması, fiziksel ve kültürel sürekliliğin sağlanması, yapı ve alanların yeniden değerlendirilerek ekonomik ve kültürel ortama katkısının sağlanması, mevcut çevre görünümünün güzelleştirilerek kentin ihtiyaçlarını karşılaması adına gerekli bir uygulama olarak nitelendirilir (Gazi ve Boduroğlu 2015: 59).

Tarihi bir yapıya yeni bir işlev verilmesi yapının; yok olmaktan kurtarılması, onarımı, bakımı, sürekli kullanımı, kent silüetine olumlu katkısı, tarih bilincinin canlanması ve ekonomik canlanmaya katkısı anlamına gelmektedir (Altınoluk 1991: 7-8; Gazi ve Boduroğlu 2015: 58).

Anıtlara yeni işlevler kazandırmak yeni yapı inşa etmekten daha az masraflıdır, bu yönüyle yeni işlev kazandırma ekonomik bir çözümdür. Tarihi yapıların topluma yararı olacak bir amaca yönelik işlevlendirilmesi koruma bilincinin yerleşmesinin yanı sıra kültürel amaçlı yeni işlev turizm geliri de sağlayacaktır.

¹ <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18113.pdf>

² <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14437/korunmasi-gerekli-tasinmaz-kultur-ve-tabiat-varliklarin-.html>

³ <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14452/yipranan-tarihi-ve-kulturel-tasinmaz-varliklarin-yenile-.html>

Tarihi yapılara yeni işlev kazandırılırken yapının bulunduğu konum, mekansal oluşumu, hacim boyutları, yeni işleve uygun olup olmadığı, yeni işleve uygun hale getirilirken özgünlüğünü kaybedip kaybetmeyeceği, yeni işlevin estetik, kültürel ve tarihsel açıdan değere sahip yapının önüne geçip geçmeyeceği konuları dikkate alınmalıdır. İşlev değişikliği yapılmadan önce, müdahalenin sınırları kesin olarak belirlenmeli, verilecek müdahale kararlarında; yapının mimari ve estetik özelliklerini etkileyecek ve değiştirecek, geri dönülmez uygulamalardan kaçınılmalı; tarihi yapının farklı bir işleve cevap verecek niteliği kazanması öncelikler içinde yer almalıdır (Altınoluk 1998: 22).

Tarihi Yapılara Müze İşlevinin Verilmesi

Avrupa’da 17. ve 18.yüzyılda halka yönelik “eğitim” misyonu ile başta saraylar olmak üzere dini yapılar ve Roma dönemi yapıları müzelere dönüştürülerek halka açılmıştır. 1793 yılında yeniden düzenlenerek halka açılan ve aslında bir saray yapısı olan Louvre Müzesi bu anlamda ilk halk müzesidir. Müze, halkın eğitimi için bir araç olarak görülmüş, halkın anlayabileceği ucuz kataloglar üretilmiş, bu kataloglar çeşitli dillere çevrilmiş ve galeri turları gerçekleştirilmiştir (Tezcan Akmehtmet ve Ödekan 2006: 50).

Ülkemizde Osmanlı döneminden itibaren tarihi yapılara müze işlevinin verildiği görülür. Bu anlamda ilk örneğin bir kilise olması önemlidir. Topkapı Sarayı ilk avlusundaki 6.yüzyıl kilisesi Hagia Eirene (Aya İrini) 1846 yılında Türk müzesinin ilk çekirdeğini oluşturan eserlerin sergilendiği yer olmuş, kilise 1869 yılında Müze-i Humayun (İmparatorluk Müzesi) adını almış, 1908-1940 yılları arasında Askeri Müze olarak kullanılmış, daha sonra Aya İrini Anıt Müzesi adını almıştır (Keleş 2003: 4-5; Özkasım ve Ögel 2005: 98; Çal 2009: 317-318,312; Kervankiran 2014: 356). Cumhuriyet dönemindeki ilk örneklerden biri de Topkapı Sarayı’dır. İşlevini kaybeden saray, Bakanlar Kurulu’nun 1 Nisan 1924 günlü kararı ile müzeye dönüştürülmüştür. Sarayın bir bölümü 1927 yılında, tamamı ise 1934 yılında ziyarete açılmıştır (Çal 2009: 329; Kervankiran 2014: 357). Bu dönemde işlevini yitirdiği için kullanılmayan diğer yapıların yanı sıra Osmanlı döneminde camiye çevrilmiş kiliselerin de Anıt Müze olarak yeni işlev edindikleri görülür. Mimari özellikleri ve iç mekanlarındaki mozaik ve fresk tekniğindeki figürlü, bitkisel ve geometrik süslemeleriyle başka bir sergileme unsuruna ihtiyaç duymayan anıt müzelerden İstanbul’daki Hagia Sophia, Ayasofya Müzesi adıyla 1 Şubat 1935 yılında, İstanbul, Kariye Anıt Müzesi 29 Ağustos 1945 yılında, Trabzon Ayasofya Müzesi ise 1964 yılında hizmete açılmıştır⁴.

1960’lı yıllardan itibaren turizm, kentlerin var olan değerleri üzerinden getiri elde edilebildiği kolay ve etkili yöntemlerden biri olmuştur. Turizm çerçevesinde doğal, kültürel, sosyal, toplumsal, kentsel, mekânsal zenginlikler korunarak birer çekim noktasına dönüşmekte, bu zenginlikler merak uyandırarak insanlar tarafından belirli bir bedel karşılığında ziyaret edilmektedir. Sadece var olan değerleriyle yetinmeyen günümüz kentleri yeni değerler üretmeye, turizm için dönüşmeye, gerektiğinde yeniden inşa edilerek birer cazibe merkezi, turistik varış noktası olmaya gayret etmektedirler. Söz konusu var olan kimliğin dışında seçilmiş olan değerleri yeniden inşa etme çalışmalarının başında kentlerin çekim merkezi olmalarını sağlayacak, kültür endüstrisinin ve hizmet sektörünün taleplerine hizmet verecek yeni işlevler gelmektedir. Böylece kentsel kurgunun en önemli unsurlarından olan tarihi yapılar sahip oldukları bilinirlikleri ve cazibe noktası olma potansiyelleriyle kente turist çeken ekonomik getiri nesnesi haline gelmektedirler (Kervankiran 2014: 356; Eldek Güner 2017: 70).

20. yüzyıl sonlarından itibaren birçok ülkede uygulanan geleneksel yapıların müzeleştirilmesi Anadolu’da 2000’li yıllarda ivme kazanmıştır. Özgün işlevine farklı nedenlerle devam edemeyen tarihi yapıların birer sergi nesnesi olarak müzeye dönüşmeleri, âtıl durumdaki yapıların ekonomik bir değer haline gelmesi ulusal ve uluslararası ölçekte sıkça görülmektedir (Eldek Güner 2017: 70).

Kültür varlıkları sahip oldukları somut ve somut olmayan değerleri nedeniyle korunmalıdır. Kültür varlıklarının mekânsal kurgusu, bezemeleri, teknik detayları gibi fiziksel özelliklerinin yanı sıra gözle görülmemesine rağmen kimlik, belge, anı, süreklilik, ekonomik gibi somut olmayan değerleri de tarihi yapının korunmasında etkilidir (Eldek Güner 2017: 78).

Anadolu’da 1 Mayıs 1923 yılından itibaren mübadeleye tabi tutulan Rum Ortodoksların kiliseleri, cemaatleri kalmadığı için özgün işlevlerini yerine getirememişlerdir. Korunması gerekli kültür varlıkları olan 19.yüzyıla ait Rum Ortodoks kiliselerinin somut değerleri; özgün planları, cephe düzenlemeleri ve malzemeleriyle yapıldıkları dönemin mimari özelliklerini yansıtmalarıdır. Kiliselerin somut olmayan değeri ise kent belleğindeki anı değerleridir. Bu özellikleriyle birer sergi nesnesi olarak 19.yüzyıla tarihlenen Mersin, Tarsus’taki Aziz Paulus Kilisesi, St. Paul Anıt Müzesi adıyla 2001 yılında, Balıkesir, Ayvalık merkezdeki Taksıyarhis Anıt Müzesi 2012

⁴ <http://www.kulturvarliklari.gov.tr>; <https://www.muze.gov.tr/tr/muzeler>

yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından restore edilerek 2013 yılında ziyarete açılmıştır⁵.

19. yüzyıla ait iki kilise ise mimari ve süsleme programlarıyla Anıt Müze olarak değil, içlerindeki sergilemeyle müzeye dönüştürülmüştür. Bunlardan Giresun'daki Gogora Kilisesi 1923 yılına kadar kilise olarak kullanılmış, 1923-1948 yılları arasında boş kalmış, 1948-1967 yılları arasında cezaevi olarak kullanılmış, 1967-1982 yılları arasında tekrar boş kalmıştır. 1982 yılında restore edilen bina 1988 yılında arkeolojik ve etnografik eserlerin sergilendiği bir müze olarak açılmıştır⁶. Adana merkezdeki kilise ise 1924 yılından sonra müze olarak düzenlenmiştir. 1972 yılında eserlerin yeni müze binasına taşınmasının ardından kilise restore edilmiş ve 1983 yılında Adana Etnografya Müzesi'ne dönüştürülmüştür⁷.

Burdur'daki Kavaklı Rum Kilisesi müzeye dönüştürülen son örneklerdendir. Kilise 1977 yılında tescil edilmiş, 2000 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından kamulaştırılarak 2010-2014 yılları arasında restore edilmiştir. 2011 yılında kiliseye müze işlevi vermek amacıyla çalışmalara başlanmış, Burdur Arkeoloji Müzesi bünyesinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın bu türde ilk örneklerinden olan Burdur Doğa Tarihi Müzesi olarak 2014 yılında ziyarete açılmıştır⁸.

Isparta'daki Rum Ortodoksları

Isparta'nın da içinde bulunduğu Pisidya Bölgesi'nde Hristiyanlık Aziz Paulus'un M.S. 46-48 yılları arasında ilk misyon gezisinde bölgeyi ziyaret ettiği dönemde yayılmış, Hamitoğulları Dönemi'nde ise Isparta'da dört Rum Mahallesi kurulmuş, zamanla sayıları artan Rumlar Doğancı, Keçeci, Cedit, Sülübey, Hacıayvaz ve Çelebiler mahallesine de yerleşmişlerdir (Böcüzâde Süleyman Sami 1983: 339; Köstüklü 1989: 669). Böcüzâde Süleyman Sami, kentteki Hristiyan nüfusun 17.yüzyıldan başlayarak artış gösterdiğini ve genellikle İzmir, Sivas, Adalar ve Mısır'dan geldiklerini belirtir (Böcüzâde Süleyman Sami 1983: 29 vd.). 16.yüzyıl ile 18.yüzyıl arasında Isparta'da Gayrimüslim nüfus içinde sadece Rumlar vardır. Kentteki yerli Rumların Türkçe konuştukları, fizyolojik görüntüleri ve adetleriyle Türklere benzedikleri; bunların, Orta Anadolu Rumları gibi Türk Ortodokslar olduğu, Tanzimat Fermanı

sonrasında Yunan siyasi teşkilatının çabaları ve Rum Patrikhanesi aracılığıyla Ortodoks Türklere "Yunanlılık" dayatılması sonucunda kendilerini Yunanlı olarak kabul ettikleri belirtilir (Şefik 1937: 8).

Türkiye ve Yunanistan arasında 30 Ocak 1923 yılında imzalanan "Türk-Yunan Ahalî Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" ile iki ülke arasındaki azınlık sorunlarının geneli çözümlenmiş, Batı Trakya'dakiler dışında Yunanistan'da yaşayan 350.000'in üzerinde Müslüman Türkiye'ye, Türkiye'deki 300.000 Rum ise Yunanistan'a gönderilmeye karar verilmiştir. İki ülkedeki Rumlar ile Müslümanların yer değiştirmesine 1 Mayıs 1923 yılından itibaren başlanmıştır. 1923 ile 1930 yılları arasında 1.125.000 Rumun Türkiye'den Yunanistan'a, buna karşılık daha az sayıda Türkün de Yunanistan'dan Türkiye'ye gönderildiği ifade edilir (Bozdağlıoğlu 2014: 9-30).

Bu gelişmeler sonrasında 1922-1923 yıllarında Isparta, Burdur ve Eğirdir'den Rumlar ayrılmış, gittikleri Atina yakınında Yeni İyonya adını koydukları bir yerleşim oluşturarak Küçük Asya Ispartalılar Birliği'ni kurmuşlardır (Toklutepe 1998: 218). Ancak Rumlar düzenli olarak Isparta, Burdur ve Eğirdir'i ziyaret etmeye devam etmişlerdir.

Fotoğraf 1: Isparta, Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi genel görünümü, doğu. / *Isparta, Aya İshotya (Yorgi) Church general view, east.*

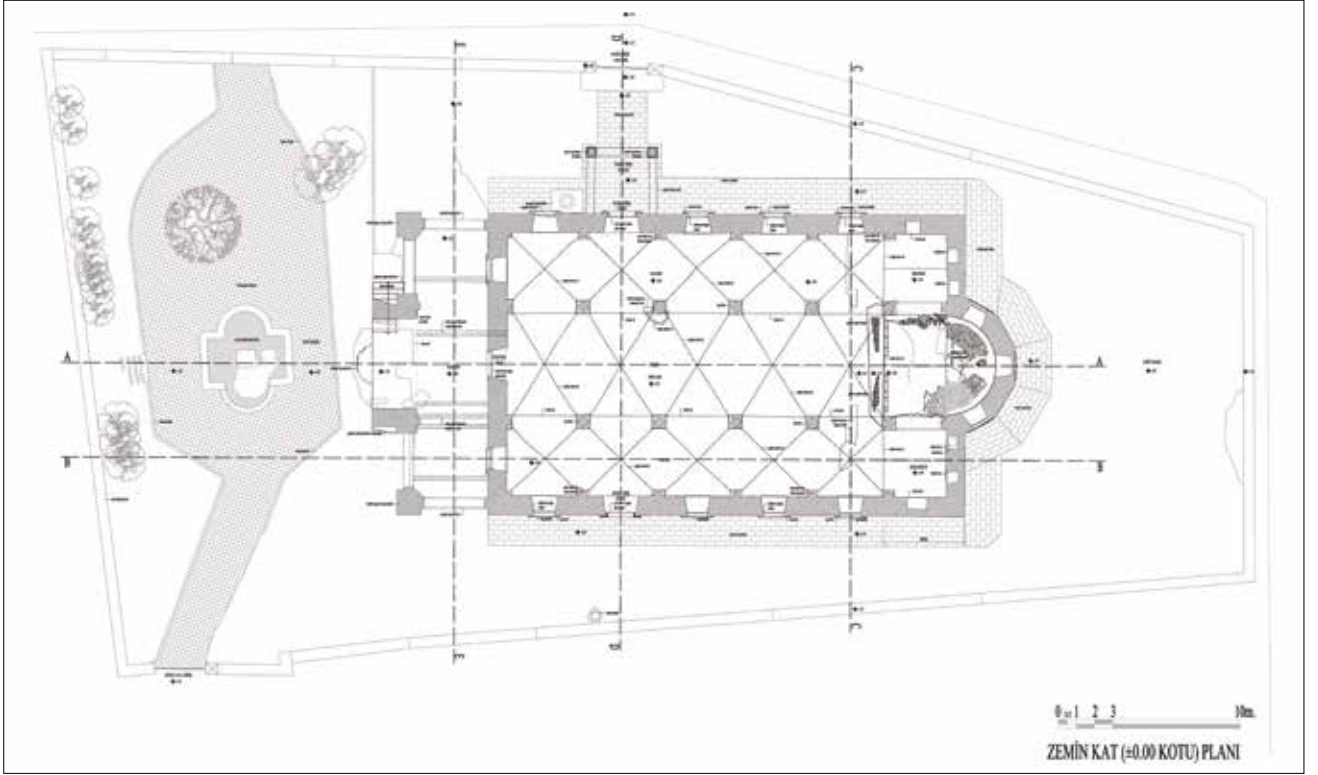
Fotoğraf 2: Isparta, Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi genel görünümü, batı. / *Isparta, Aya İshotya (Yorgi) Church general view, west.*

⁵ <http://www.kulturvarliklari.gov.tr>; <https://www.muze.gov.tr/tr/muzeler>

⁶ <http://www.giresunkulturturizm.gov.tr>

⁷ <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44055/adana-muze-mu-durlugu.html>

⁸ <http://www.kulturvarliklari.gov.tr>

Şekil 1: Isparta, Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi planı (Miyar Mimarlık Mühendislik İnş. San. ve Tic. Ltd. Şti). / *Isparta, Aya Ishotya (Yorgi) Church plan*

Isparta, Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi

Isparta, Doğancı mahallesindeki Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi mübadele sonrası askeri depo olarak kullanılmış, daha sonra âtıl hale gelmiştir. 1975 yılında tescil edilen kilise, bir çevre duvarı içinde yer alır (Kılıç 2009: 181; Foto. 1-2). Kilisenin 1857-1860 yılları arasında yapıldığını gösteren yazıtı bugün Isparta Müzesi'ndedir. Farklı iki boyut ve kalınlıkta kesme taşlarla yapılmış, duvarların kesiştiği köşeler ise büyük düzgün kesme taştandır. İç mekânda ve nartheks doğu duvarında ise farklı boyut ve kalınlıktaki taşların arasına kiremit kırıkları yerleştirilmiştir. Nartheks doğu duvarı sıvalıdır.

Fotoğraf 3: Isparta, Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi, güney cephe. / *Isparta, Aya Ishotya (Yorgi) Church, south facade.*

Aya İshotya Kilisesi'nin doğu-batı yönünde uzanan naosu iki sütun dizisiyle üç nef ayrılmış bazilikal plana sahiptir, neflerin her biri çapraz tonozlarla örtülüdür (Şek. 1). Üç bölümlü nartheks duvarlarındaki doğu-batı yönünde mevcut deliklerden ve ahşap kirişlerden nartheksin iki katlı olduğu anlaşılır. Nartheks batı cephesi ortasında iki katlı bir çan kulesi bulunmaktadır. Doğudaki apsis içte yarım daire planlı olup, dışta köşeli kılıf içine alınmıştır.

Kilisenin kuzey ve güney cephesi simetrik bir düzen gösterir. Cephelerde doğudan başlayarak batıya doğru üç pencere, bir kapı açıklığı ve batıda bir pencere yer

alır (Foto. 3). Pencere ve kapı açıklıklarının üstü düz kemer şeklindedir. Kuzey cephedeki kapı açıklığı kubbeli bir ön mekâna sahiptir. Kilisenin batı cephesindeki kapı açıklığı yuvarlak kemerlidir, boyuna dikdörtgen çerçevesi mermerdendir, silmelerle hareketlendirilmiştir, iki yanında ise birer pencere yer alır. Kuzey ve güney

Fotoğraf 4: Isparta, Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi, naos. / *Isparta, Aya İshotya (Yorgi) Church, naos.*

cephesindeki kapı açıklıkları kurguları açısından Roma Dönemi zafer taklarına benzemektedirler.

Batı, kuzey ve güney cephedeki birer kapı açıklığı ile girilen naosta nefleri ayıran destekler sütunlardır (Foto. 4). Yekpare olmayan sütun gövdeleri farklı büyüklükteki taşların üst üste yerleştirilmesiyle elde edilmiştir. Sütunlarının kaideleri kare formu kalıba dökümdür. Sütun gövdelerinin ve pilaster başlıklarının üzerinde bugün sadece formu verilmiş başlıklar görülmekle birlikte özgününde korint tipinde alçı kaplama yapılmış olmaları mümkündür. Kuzey arkad sırasındaki batıdan ikinci sütunda ambona ait delikler vardır.

Çift basamağa sahip bema alanında farklı boyut ve kemer formlarına sahip nişler vardır. Apsis iç donanımına ait synthronona ait izler bulunmaktadır. Bema alanındaki mozaikli zemin 2010 yılında sağlam iken günümüzde yer yer kırık parçalar halinde tahrip edilmiştir. Taban mozaïği motiflerin siyah, zeminin ise beyaz çakıl taşlarından oluştuğu bitkisel bezemeye

sahiptir. Apsis kavsini aynı formda dolaşan bordür içinde ise selvi ağaçlarından oluşan bir süsleme yer alır. İki bölüme ayrılmış apsis kavsini içinde ise beyaz zemin üzerinde siyah taşlarla “S” şeklinde düzenlenmiş kıvrık dallar, palmet ve lotuslardan oluşan bitkisel bezemeye yer verilmiştir (Foto. 5).

Fotoğraf 5: Isparta, Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi, bema mozaïği. / *Isparta, Aya İshotya (Yorgi) Church, bema mosaic.*

Tüm duvarları alçı kaplamalı naos kuzey ve güney duvarı pilasterlerle bölümlere ayrılmış, pilasterlerin aralarında oluşan bölümler yuvarlak kemerli bir pencere ve onun üzerindeki yuvarlak formu bir pencere şeklinde düzenlenmiştir (Foto. 6). Pencerelemin eşiğine kadar ki alt bölümde alçı kaplama duvarlara boya ile kesme taş duvar örgüsü taklit edilmiştir. Alçı kaplama duvarlarda pilasterlerle birbirinden ayrılan her bir bölüm boya ve/veya alçı profil şeritlerle çerçeveye alınmış, sınırlandırılmıştır. Pencerelemin kemerlerin içi, alınlığıyla birlikte boya ve/veya alçı profil şeritlerle çerçeve içine alınmıştır. Kemer kavisleri boyunca alçıdan yapılmış üzeri yıldız boyalı yaprak ve kıvrık dallardan oluşan bitkisel bezeme yer alır. Pencere kemerinin tepe noktasında karşılıklı “S” kıvrımları bazı örneklerde yürek motifi oluşturmuş, bazı örneklerde ise palmet yer almıştır (Foto. 7). Kuzey ve güney duvardaki kapı kemerlerinin tepe noktasında karşılıklı “S” oluşturacak şekilde yerleştirilen kıvrık dalların ortasında çerçevesi yıldız renkte boyalı alçı profilden yapılmış yuvarlak formu birer madalyona yer verilmiştir. Bitkisel bezemeli kapı (Foto. 8) ve pencerelemin üzerindeki kuzey ve güney cepheyi bütünüyle yatay olarak dolaşan alçıdan yapılmış profiller ve renkli şeritler üzerinde -pencerelemin ve kapılarla aynı hizada- alçı profilden yapılmış birer oval formu madalyon bulunmaktadır. Doğu duvarı da diğer duvarlar gibi alçı kaplama olup hem duvar hem de bu duvardaki pencere açıklıkları ince alçı profil ve/veya renkli şeritlerle çerçevelemlenmiştir.

Fotoğraf 6: Isparta, Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi, naos kuzey duvarı. / Isparta, Aya Ishotya (Yorgi) Church, the north wall of naos.

Fotoğraf 7: Isparta, Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi, naos güney duvarı penceresi. / Isparta, Aya Ishotya (Yorgi) Church, the window of southern wall of naos.

Orta nef tonozu ile nefleri ayıran sütunların kemerleri arasında yer alan üst sıra kemer alınlıklarında sivri yayvan kemerli pencerelerin hemen altında alçı profil ve şeritten yapılmış yuvarlak formda birer madalyon bulunmaktadır. Alçı kaplama orta nef tonozunun apsisin hemen önünde yer alan doğu yöndeki çapraz tonozunda bir bölümü günümüze ulaşmış iki madalyon vardır. Bunlar alçı profil ve şeritlerden yapılmış kıvrık dal ve yapraklarla çerçevelenmiş, ana ekseninde palmet ve iki yanında taç benzeri yapraklara yer verilmiştir.

Aya İshotya Kilisesi'nde içinde yer aldığı inşa edildikleri dönemin Avrupalı örneklerinden cephe düzenlemesi ve iç mekân süsleme anlayışından etkilenen, ancak plan açısından daha çok Ortaçağ'a ait örneklerden köken alan Anadolu'daki Osmanlı Dönemi kiliselerinin özellikle iç mekânlarında görülen alçı süsleme korint ve pilaster başlıkları, tavan göbeği ya da kartuşları tipik Barok ve Yeni Klasik form repertuarına ait unsurlardır. Ayrıca Aya İshotya Kilisesi bema alanındaki çakıl mozaik ise 19.yüzyılda bu tekniğin yoğun olarak uygulandığı Ege ve Akdeniz özelliğini yansıtmaktadır.

Isparta, Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi tipik bir Bizans Dönemi yapı formu olan üç nefli bazilikal planıyla inşa edildiği dönemin Barok ve Yeni Klasik üsluptaki mimari ve süsleme zevkini yansıtan özellikleriyle hem gelenekçi hem de yenilikçi karaktere sahiptir.

Isparta'nın Simgesi Gül

En erken Homeros'un İlyada destanında rastlanan gülün (kültür gülünün) Anadolu'ya ve Batı'ya nasıl ulaştığı kesin olmamakla birlikte genel kanı Çin (?) ve Persler üzerinden Anadolu'ya ulaştığıdır. Herodotos aracılığıyla MÖ 5.yüzyılda çeşitli gül türlerinin bulunduğu ya da yetiştirildiği anlaşılmaktadır (Özcan 2012: 3 vd.; Çetindaş 2013: 13-14).

Isparta'nın simgesi olan Isparta gülü rosa damascena, Şam'dan alınarak Bulgaristan'ın elverişli ekolojik şartlara sahip Kızanlık (Kazanlık) bölgesinde üretilmeye başlanmıştır. Yağ gülü ilk defa 1870 yılında Anadolu'ya Bulgaristan'dan getirilmiş, Bursa, Denizli ve Manisa yörelerine dikilmiştir. Gül, Isparta'ya da 1888 yılında Müftüzade İsmail

Fotoğraf 8: Isparta, Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi, naos güney duvarı kapı açıklığı. / *Isparta, Aya Ishotya (Yorgi) Church, the door opens of southern wall of naos.*

Efendi tarafından Bulgaristan'ın Kızanlık yöresinden getirilip bugünkü Gülcü mahallesine dikilmiştir. Isparta'da yağ gülü üretimi 1888-1889 yıllarında başlamış, ilk gül yağı imalatı da 1892 yılında yine Müftüzade İsmail Efendi tarafından yapılmıştır. Böylece Isparta bir gül şehri olmuştur⁹.

1892 yılından itibaren imbik adı verilen basit ve ilkel kazanlarda üretilmeye başlanan gülyağı uzun yıllar bu metotla imal edilmiş, köy tipi gülyağı üretimi olarak da bilinen bu metot, Mustafa Kemal Atatürk'ün 6 Mart 1930 tarihinde Isparta ziyareti sırasında verdiği talimat uyarınca değiştirilerek modern gülyağı fabrikası 1935 yılında kurulmuştur. Yağ gülünden ilk üretildiği tarihlerde sadece gül yağı ve gül suyu elde edilmiş, gelişen teknolojiyle beraber gül konketi, gül losyonu, gül sabunu, gül kremi gibi 43 farklı gül ürünü elde edilebilmiştir (BAKA 2011: 4-5).

Dünya'daki en büyük gülyağı üreticisi Türkiye'dir. Dünya gülyağı talebinin %50'si Türkiye'den, %40'ı

Bulgaristan'dan ve %10'u ise İran, Hindistan, Fas, Afganistan gibi diğer ülkelerden karşılanmaktadır. Yağlık gül çiçeği sadece Isparta ve çevresinde yetiştirilmekte, Mayıs ve Haziran aylarında hasat edilmektedir. Doğal parfüm hammaddeleri içinde önemli bir yeri olan gülyağı gıda sanayinde likör, şekerlik, sakız ve pudinglerde, koku verici meyve esanslarında katkı maddesi olarak, sabun ve deterjan sanayi ile eczacılıkta diş macunlarında, antiseptik etkisinden dolayı pomatların terkininde de kullanılmaktadır. Gülsuyunun kullanım alanları ise, parfümeri sanayi, gül kremi ve tıraş losyonu üretimi, tatlılar, şekerlemeler, şuruplar ayrıca alkolsüz oluşu nedeni ile dini törenlerdir (Gökdoğan 2013: 52 vd.).

Isparta Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi'nin Gül Müzesi'ne Dönüşümü

Dünyada Gül Müzesi sayısı oldukça azdır. Avrupa genelindeki ilk Gül Müzesi Almanya, Steinfurth'da bulunmaktadır. Ev olarak yapılan, sonra belediye binası olarak kullanılan bina 1974 yılında müzeye dönüştürülmüş, 1999-2003 yılları arasında avlusuna bir gül bahçesi ve bir kafe yapılmıştır. Yapı 1 Ocak 2014 yılından itibaren resmi olarak Gül Müzesi olmuştur¹⁰.

Bulgaristan'ın sembollerinden biri olan yağlı güle yönelik Kazanlık (Kızanlık)'ta 2016 yılında Gül Yağı Müzesi açılmıştır. Kazanlık şehrinin "Rozarium" parkındaki müzede gül yağı ve diğer gül ürünlerinin üretim tarihçesi sergilenmektedir. Müzenin ilk teşhiri 1967 yılında düzenlenmiş, iki yıl içinde gelişen teşhir, Kazanlık Gül ve Uçucu Yağlı Kùltürler Kurumu'na taşınmış, Gül Müzesi, Kazanlık Tarih Müzesi bünyesinde yenilenmiş bir binada yer almıştır¹¹.

Isparta'da Gül Müzesi açılması projesi bugüne kadar gerçekleştirilememiş görünmektedir.

Konuyla ilgili ilk girişimde bulunan kurum Gülbirlik'tir. 2010 yılında Gülbirlik tarafından hazırlanan Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı ile Dünya Bankası desteğinde olması planlanan, tren istasyonunun âtil alanlarında yer alması düşünülen Gül Müzesi projesi hayata geçirilememiştir.

2018 yılında Gönen'e bağlı Güneykent Kasabası'nda ise Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı'na sunulan GÜZE (Gül Müzesi) projesi ile Türkiye'de ilk Gül Müzesi kurulması planlanmıştır¹².

⁹ <http://www.gulbirlik.com>

¹⁰ <https://rosenmuseum.com>

¹¹ <https://www.atlasobscura.com/places/rose-museum>

¹² <https://www.ispartahaber.com.tr>

Kültürel miras geçmiş nesillerden günümüze aktarılan, bulunduğu ülkenin yaşayanlarının yanı sıra tüm insanlar için bir değer konusu olan evrensel eserlerdir (Yılmaz ve Şenel 2014: 501-502).

Bir kültür mirası olan, mübadeleyle cemaatini ve özgün işlevini yitiren Isparta kent merkezindeki Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi yeniden işlevlendirilmelidir. Yapı için işlev olarak müze olması önerilmektedir. Kilise kendisi gibi bir kültürel miras olan gül ve ilintili nesnelerin sergileneceği bir Gül Müzesi olarak hizmet etmelidir. Böylece tarihi yapıların yıpranmaması, düzenli onarım ve bakımlarının yapılabilmesi için kullanımlarının gerekliliği ilkesine sadık kalınmış olacaktır. Çünkü işlev, korumanın en yardımcı unsurlarındandır, bilinçli kullanım ise korunması gereken kültür mirasının ömrünü uzatarak gelecek nesillere aktarılmasını sağlayacaktır (Eldek Güner 2017: 75.77).

Kentlerin sosyal ve ekonomik yönlerde olumlu etkilerini gördükleri kültür turizminde müzecilik ayrı bir öneme sahiptir. Turizm sayesinde müzelerdeki koleksiyonların tanınırlığı artmakta, müzeler turizm açısından alternatif destinasyonlar oluşturmaktadırlar. Müzeler turist sayısının artmasına ve buna paralel olarak bulundukları bölgenin ekonomik gelirine de katkıda bulunmaktadır (Kervankiran 2014: 348). Her ziyaretçide farklı bir deneyim hatırası oluşturacak Gül Müzesi, Avrupa genelindeki sayılı müzelerden biri, Türkiye’de ise bu türde ilk ve tek müze olarak yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekecek, böylece Isparta’nın kültür turizmine katkı sağlayacaktır.

Kilisenin restorasyonu yapılmalıdır. Burada amaç, yapının günümüze ulaşabilen değerlerini ve özgün karakterini bozmadan, yeni bir işlevle yaşatarak gelecek nesillere bir kültürel miras olarak aktarabilmektir. Kilisenin Restorasyon projesinde genel yaklaşım koruma-yaşatmaya yönelik olup; yapının mevcut bölümlerinde sağlamlaştırma yapılmalıdır. Gül Müzesi olarak yeniden işlevlendirilecek kilisede sergilenecek gül serüveninin tüm alet ve ekipmanları içindeki gül kazanı imbikler, gülsuyu şişeleri, gülyağı şişeleri, esans şişeleri, gülbadanlar, esans sürme şişeleri, şıngıllar, alüminyum kumkuma kapları Isparta Müzesi ile Prof. Dr. Prof. Dr. Turan Yazgan Halı ve Kilim Müzesi’nden ve yerel halktan hibe yoluyla elde edilmelidir.

Dünyanın birçok yerinde farklı içeriklere sahip müzeler, her kesimden insanın gitmek istediği bilgi transferinin farklı yöntemlerle yapıldığı yeni

toplumsal öğrenme mekanları haline gelmektedir (Eldek Güner 2017: 71). Gül Müzesi’nde de Isparta için çok önemli bir değer olan gülün ve gül ürünlerinin tanıtılması amacıyla sanal hizmetlerin verildiği bir web sayfası hazırlanmalı, web sayfası ziyaretçilerin müzeye gelmeden önce ihtiyaç duyacağı tüm bilgileri içermelidir. Dijitalleştirme çabaları müzedeki koleksiyonun kültürel miras nesnesi olarak gelecek kuşaklara aktarılması bilinciyle gerçekleştirilmelidir. Müzeyi ziyaret edenler için kentin tarihi, kültürü, yaşam biçimi, gelenek ve görenekleriyle tarihi yapıları ile ilgili dijital ortamda bilgilendirme yapılmalıdır. Bu çerçevede video prodüksiyonlar, dokunmatik kiosklar, maketler kullanılmalıdır. Kulaklıklarla, dokunmatik ekranlarla ziyaretçiye bilgileri seçebilme ve tekrar dinleyebilme imkânı sağlanmalıdır. Müzede sergilenenlerin görsellerle tanıtıldığı ve detaylı bilgilerle anlatıldıkları bir de katalog hazırlanmalıdır.

Kültürel mirası korumada önemli bir maddi gelir kaynağı bu mirasların yer aldığı müzelerdir (Madran 1999: 87). Bu kapsamda kilisenin önerilen yeni işlevi Gül Müzesi’nde ziyaretçi gelirlerinin yanı sıra buradaki satış mağazasında müzenin kurumsal kimliğini yansıtan anı ve hediyelik eşyalardan, Isparta’da gülden elde edilen markalaşmış ürünlerin satışıyla elde edilecek gelir, müzenin artı değerini oluşturacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Kültür mirasının korunmasını amaçlayan ve kentsel gelişimin odağına kültür mirasını koyan, belediyelerce uygulanmaya çalışılan bir model olan “Kültür Öncelikli Kalkınma” (Eldek Güner 2017: 72 dn. 5) modelini benimseyen marka kenti olmaya karar veren, kültür varlıklarının farkına varan ve bu bakış açısı ile yatırımlar yapmaya başlayan birçok yerel yönetim gibi Isparta’da da yerel yönetimler, ilgili kurum ve kuruluşlar kentin geçmişten getirdiği zengin kültürünü, bu kültürü yansıtan tarihi yapıları çağdaş müzecilik anlayışı ile yeniden ele alarak, yeni turistik çekim noktaları oluşturmayı hedeflemelidir.

Kentler geçmişten günümüze gelen kültür varlıklarını “yeniden değerlendirerek markalaşmaya, marka değeri olan yeni kimlikler kazanmaya ve kazanılan kimlikleri kapitale çevirmeye çalışmaktadırlar” (Eldek Güner 2017: 84). Isparta’da var olan kültürel değerlerini kullanarak yeni bir marka olma çabasına girişmeli, bu amaç doğrultusunda özgün işlevini farklı nedenlerle kaybederek atıl hale gelmiş tarihi yapıları kent yaşamına yeniden kazandırmak ve kentsel bellekteki sürekliliği sağlamak için müzeleştirerek

yeniden işlevlendirmelidir. Kent merkezindeki Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi, Gül Müzesi işleviyle bu anlamda önemli ve başarılı bir örnek olabilecek düzeydedir.

Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi'nin Gül Müzesi olarak işlev kazanmasıyla Isparta kentinin ve kilisenin bulunduğu çevrenin ekonomisine katkı sağlanacaktır.

Kilise, hem bir sanat eseri olarak kendi varlığı, hem de koleksiyonuyla geçmişi ve geleceği buluşturan yetkin bir kurum olacaktır.

Kentin, doğal ve kültürel varlıkları ile tanıtımına katkıda bulunacak gezi rotaları içinde Gül Müzesi'ne de yer verilmelidir. Böylece en az müdahale ile mimari bütünlüğü bozulmadan müzeye dönüştürülebilecek kilise, kentin kültür-sanat etkinlikleri içinde kullanılabilir, Gül Müzesi olarak da gezi rotalarını besleyen ve onlardan beslenen kilit noktası olacaktır.

Tur şirketlerinin Mayıs ve Haziran aylarında düzenledikleri 'gül hasadı turları' ile Isparta'ya gelen yerli ve yabancı turistler gül bahçelerinde gezmekte, aktif gül toplayabilmekte, hatta fabrikalarda gül yağı çıkartabilmektedirler. Gününbirlik turların içine Gül Müzesi'ni ziyaret de eklenmelidir.

Uluslararası ve Ulusal alanda Isparta gülünün tanıtımı amacıyla her yıl "Uluslararası Isparta Gül ve Halı Festivali" ve belli aralarla "Isparta Gül Fuarı Festivali" düzenlenmektedir. Bu festivaller kapsamında Gül Müzesi'nde ziyaret edilebilir.

Kentteki ilgili kurum ve kuruluşlar gülün Isparta için önemine ve değerine vurgu yapan temalara sahip ortaklaşa bilimsel nitelikli seminer ve sempozyumlar düzenlemelidir.

Yerel ve Ulusal-Uluslararası basın ve televizyonlarda gül ve Gül Müzesi ile ilgili yazı ve programlara yer verilmesi sağlanmalıdır.

Müzede ya da okullarda gül ve Gül Müzesi'ni tanıtıcı ve bilgilendirici konferanslar düzenlenmelidir.

Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi'nin Gül Müzesi olarak işlev kazanması bir taraftan 16.yüzyıl ile 20.yüzyıl başları arasında Isparta'nın toplumsal zenginliğini, hoşgörüsünü günümüz kentlisiyle paylaşırken diğer taraftan da mübadeleyle Isparta'dan ayrılarak yaşamlarını Yunanistan'da devam ettiren mübadillerin

zaman zaman kiliseyi ziyaret ederek âtıl durumuna hüzünlünen çocuk ve torunları için de manevi teselli aracı olacaktır.

Tarihi mirası korumak amaç ise bu amaca yönelik en doğru araç yeniden işlevlendirmektir. Yeniden işlevlendirme, tarihi yapıların ve alanların gelecek nesillere aktarılması, fiziksel ve kültürel sürekliliğin sağlanması, yapı ve alanların yeniden değerlendirilerek ekonomik ve kültürel ortama katkısının sağlanmasıdır. Isparta'daki Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi'nin Gül Müzesi olarak işlevlendirilmesi kent için önemlidir. Çünkü günümüzde müzeler nesnelerin toplandığı ve saklandığı mekanlar yerine somut ve somut olmayan kültürel mirasa ait elde ettikleri bilgiyi paylaşarak toplumun gelişimine katkı sağlamayı hedefleyen kurumlar haline gelmişlerdir. Bu değişim müzeye toplumu kendi mirası ile ilgili bilgilendirme misyonunu ve toplumun gelişimine katkıda bulunma sorumluluğunu yüklemektedir. Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi Gül Müzesi olarak bu sorumluluğu yerine getirebilecek düzeydedir.

Kaynakça

- AHUNBAY, Z., 2009.
Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, Yem Yayınları, İstanbul.
- ALTINOLUK, Ü., 1998.
Binaların Yeniden Kullanımı, Yem Yayınları, İstanbul.
- ALTINOLUK, Ü., 1991.
“Özgün İşlevini Yitiren ya da İşlevsel Olarak Eskiye Yapıların Yeni Kullanımları”, Tasarım Dergisi, 14, 102-104.
- BATI AKDENİZ KALKINMA AJANSI (BAKA), 2011.
Gül Sektörü Raporu, <http://baka.org.tr> (Erişim: 11.03.2018).
- BOZDAĞLIOĞLU, Y., 2014.
“Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları” TSA 18 Özel Sayı 3, Ocak/January, 9-32.
- BÖCÜZÂDE SÜLEYMAN SAMİ, 1983.
Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi I, çev. S. Seren, Serenler Yayını, İstanbul.
- ÇAL, H., 2009.
“Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Müzeler”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C.7, S.14, 315-333.
- ÇETİNDAS, D., 2013.
“Mitolojinin Güçlü Dalı: Gül”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Gül Özel Sayısı (Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences, Special Volume on Rose), 13-28.
- ELDEK GÜNER, H., 2017.
“Liseden Müzeye, Eğitimden Tüketime; Kayseri Lisesi’nin Millî Mücadele Müzesi’ne Dönüşümü”, TÜBA-KED 16, 67-87.
- ERDER, C., 2007.
Tarihi Çevre Bilinci, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Ankara
- GAZİ, A. ve BODUROĞLU, E., 2015.
“İşlev Değişikliğinin Tarihi Yapılar Üzerine Etkileri” Alsancak Levanten Evleri Örneği. Effects of Functional Change on Historical Houses: The example of “Alsancak Levantine Houses”, Megaron 10 (1), 57-69.
- GÖKDOĞAN, O., 2013.
“Isparta Yöresinde Yağ Gülü Yetiştiriciliğinin Türkiye Ekonomisindeki Yeri”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Gül Özel Sayısı (Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences, Special Volume on Rose), 51-58.
- KELEŞ, V., 2003.
“Modern Müzecilik ve Türk Müzeciliği”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.2, S.1-2, 1-17.
- KERVANKİRAN, İ., 2014.
“Dünyada Değişen Müze Algısı Ekseninde Türkiye’deki Müze Turizmine Bakış” Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Vol.9/11 Fall 2014, 345-369.
- KILIÇ, A., 2009.
Isparta Kültür Envanteri, Isparta Valiliği, Isparta.
- KÖSTÜKLÜ, N., 1989.
“Millî Mücadele’de Denizli, Isparta, Burdur ve Çevresindeki Azınlıkların Tutum ve Davranışları”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi C.V, S.15, 665-690.
- KUBAN, D., 1962.
“Restorasyon İlkeleri ve Carta Del Restauro”, Vakıflar Dergisi V, 149-152.
- MADRAN, E., 1999.
“Tarihi Miras Niteliğindeki Yazılara Müze İşlevinin Verilmesinde Kullanılacak Değerlendirme Ölçütleri”, editör Tomur Atagök, Yeniden Müzeciliği Düşünmek, 87-97, İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi, İstanbul.

ÖZCAN, F., 2012.

“Grek ve Roma Dünyasında Gül”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16 (Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences, 162), 1-28.

ÖZKASIM H. ve ÖGEL, S., 2005.

“Türkiye’de Müzeciliğin Gelişimi”, İTÜ Dergisi/B, Sosyal Bilimler, C.2, S.1, 96-102.

ŞEFİK, M., 1937.

İstiklal Harbi Başlangıcında Elli Yedinci Tümen ve Aydın Millî Cıdalı (104 Sayılı Askerî Mecmua’nın Tarih Kısmı 1 Mart 1927 45. Sayı).

TEZCAN AKMEHMET, K. ve ÖDEKAN, A., 2006.

“Müze Eğitiminin Tarihsel Gelişimi”, İTÜ Dergisi/B, Sosyal Bilimler, C.3, S.1, 47-58.

TOKLUTEPE, Ş., 1998.

“Isparta Yöresi (Pisidia) ve Anadolu’da Hıristiyan Türkler”, SDÜ Isparta’nın Dünü Bugünü ve Yarını Sempozyumu II, C. 3, 215-221.

YILMAZ, H. ve ŞENEL, P., 2014.

“Turistik Bir Çekicilik Olarak Gastronomi Müzeleri”, 15.Ulusal Turizm Kongresi Bildiri Kitabı, 499-510.

SOYLULAŞAN GELENEKSEL DOKULARDA KORUMA: ALAÇATI'DA YAŞANAN DÖNÜŞÜMÜN MEKANA VE KORUMA SÜREÇLERİNE ETKİLERİ*

CONSERVATION IN GENTRIFYING TRADITIONAL TISSUES: THE IMPACTS OF THE ON-GOING TRANSFORMATIONS IN ALAÇATI ON THE PLACE AND CONSERVATION PROCESSES

Deniz HEKİMOĞLU ** - Ayşegül ALTINÖRS ÇIRAK ***

Makale Bilgisi

Article Info

Başvuru: 14 Ekim 2017

Received: October 14, 2017

Hakem Değerlendirmesi: 20 Ekim 2017

Peer Review: October 20, 2017

Kabul: 10 Nisan 2018

Accepted: April 10, 2018

DOI Numarası: 10.22520/tubaked.2018.17.005

DOI Number: 10.22520/tubaked.2018.17.005

Özet

Çeşme Yarımadası'nın tarihi yerleşmelerinden birisi olan Alaçatı, 2000 yılına kadar Ege Bölgesi'nin tipik mübadele kasabası kimliğini taşımakta iken, yükselişe geçen turizm sektörü paralelinde bir soylulaşma süreci yaşamıştır. Bu çalışma, Alaçatı'da yaşanan dönüşümün mekansal yapıya ve geleneksel dokunun korunma çalışmalarına ne yönde etki ettiğini araştırmayı amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında, Alaçatı'da değişimin nasıl ve ne zaman başladığını anlamak üzere, yakın geçmişte yerleşim için geliştirilen plan, proje, yatırım ve etkinlikler kronolojik olarak aktarılmış, ardından dönüşümün mekânsal etkilerinin ortaya konması amacıyla; yerleşim lekesinin genişleme durumu, arazi kullanım özelliklerindeki değişimler, plan kararları ve koruma-onarım çalışmaları incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda; turizm sektörünün gelişimi sürecinde yerleşmenin mekansal özelliklerinde yaşanan değişimler ve yerleşimin özgün tarihsel dokusunu korumak üzere ortaya konulan çalışmalar, koruma ve planlama ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler; Alaçatı'da yaşanan koruma deneyiminin, işlev değişiklikleri, izinsiz onarımlar ve bütünlüklü koruma yaklaşımı kapsamında sorunlar taşıdığını ortaya koyar niteliktedir. Alaçatı'nın tarihsel özelliklerinin bir dekor ve vitrin olarak ele alınmaya başlandığı, özellikle sosyal ve mekansal doku arasındaki ilişkisinin göz ardı edildiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Alaçatı, tarihi doku, koruma, mekânsal değişim, soylulaşma.

* Bu makale Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü kapsamında yürütülmekte olan "Soylulaştırmanın Tarihsel Çevre ve Yapılar Üzerindeki Etkileri: Alaçatı Örneği" adlı tez çalışmasından üretilmiştir.

** Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Kentsel Koruma Planlaması Yüksek Lisans Bölümü, e-posta: dnzhekimoglu@gmail.com.

*** Yrd.Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, e-posta:aysegul.altinors@deu.edu.tr.

Abstract

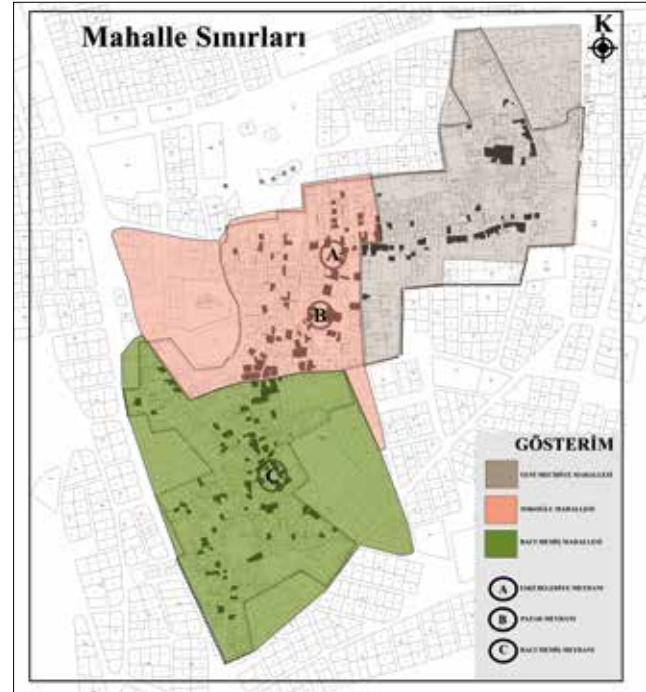
Alaçatı, one of the historical settlements of the Çeşme Peninsula, until the year 2000, while carrying the identity of the population exchange town of the Aegean Region, it is in a process of gentrification parallel to the developments in the tourism sector. This study aims to investigate how this transformation in Alaçatı influences the spatial structure and preservation of the traditional touches in the local architecture. Within the scope of the research, in order to understand how and when the change began in Alaçatı, plans, projects, investments and activities developed for settlement in the recent past have been transferred in chronological order, to reveal the spatial effects of transformation; expansion of the settlement spot, characteristics of the changes in land use, plan decisions and conservation-restoration works. At the end of the study; in the course of development of the tourism industry, the proposed changes in the spatial characteristics of the settlement and the work that was put forward by taking into account the preservation of the original historical heritage of the settlement, the conservation, and planning principles. The evaluation and reviews show that Alaçatı experienced problems with protection, functional changes, unauthorized repairs and within the approach to integrated protection. It appears that the historical features of Alaçatı have begun to be considered as a decor and a showcase and it seems that particularly the relation between social and spatial texture has been overlooked.

Keywords: Alaçatı, historical texture, conservation, spatial change, gentrification.

Giriş

Alaçatı, Çeşme Yarımadası'nın önemli tarihi yerleşmelerinden birisidir. Yerleşimin 1800'lü yıllarda Alaçatı'nın güneyindeki bataklığın kurutulması ile bugünkü Hacı Memiş bölgesindeki tarlalarda çalışmak için Yunan adalarından gelen işçilerce imar edildiği bilinmektedir (Kiper vd, 2004). 19. yüzyılda yerleşmenin temel ekonomik etkinliğini bağcılık ve şarapçılık oluşturmuş, Alaçatı Limanı da Sakız Adası ve Fransa'ya şarap ihracatı yapan ve aynı zamanda bir donanma üssü olarak kullanılan önemli bir liman durumuna gelmiştir (Kiper vd, 2004). 1881 yılı Aydın Salnameleri'nde, Alaçatı'nın nüfusunun 4.122 olduğu belirtilmekte ve bu rakamın 78'inin Türk, 4.055'inin ise Rum olduğu yer almaktayken, Cuinet'in 1894 yılında yayınladığı eserinde farklı rakamlara yer verilerek; Alaçatı ve civar köylerinde 7.200 Müslüman, 20.307 Rum, 50 Musevi ve 500 yabancı tabiiyette kişinin yaşadığı belirtilmektedir (Özgönül, 2010). Bölgenin nüfusu konusunda kesin olan bilgi; nüfus yapısının 20.yüzyılın başlarında ardı ardına yaşanan Balkan, 1. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşları dolayısıyla yaşanan göç hareketleri sonucunda değişecek olduğudur. Çeşme'nin 1. Dünya Savaşı sırasında işgal edilmesi ile Alaçatı'nın Yarımada'nın merkezi durumuna getirildiği ve Alaçatı'da yaşayan Türk nüfusun bu süreçte Anadolu'nun iç kesimlerine göç ettiği bilinmektedir (Kiper vd, 2004). Kurtuluş Savaşı bitiminde alınan mübadele kararı sonucunda ise; Rum nüfus Alaçatı'yı terk etmiş ve alana Makedonya, Yugoslavya ve Yunanistan'dan gelen göçmenler yerleşmiştir (Dalgakıran ve Bal, 2007). Rumların yerine gelen mübadil Türkler bütün tarımına başlamış fakat bölgenin iklimsel şartlarının bütün üretimine el verişsizliği ve bütün politikasının giderek zayıflaması sonucunda Alaçatı nüfus kaybetmiştir (Kiper vd. 2004). Alaçatı'nın nüfusu 1901 yılında 12.742 iken, 1927 yılında 3.214'e kadar düşmüş, 1950 yılına gelindiğinde 3.699 olmuştur (Uçak, 2012). TÜİK 2017 verilerine göre; 1970 yılında 3.459 olan yerleşim nüfusu, uzun bir dönem sonra ilk olarak 1980 yılında yeniden kayda değer bir artış göstererek 4.153'e çıkmıştır. TÜİK 2017 verileri artışın bu tarihten sonra ivme kazanarak sürdüğünü ve 1990 yılında ciddi bir yükseliş ile 7.187'ye, 2000 yılında ise 8.401'e ulaştığını ortaya koymaktadır. 2016 yılı itibariyle Alaçatı kış nüfusunun 10.000'e ulaştığı ve yaz nüfusunun da 60.000–70.000 dolaylarında olduğu görülmektedir (TÜİK, 2017).

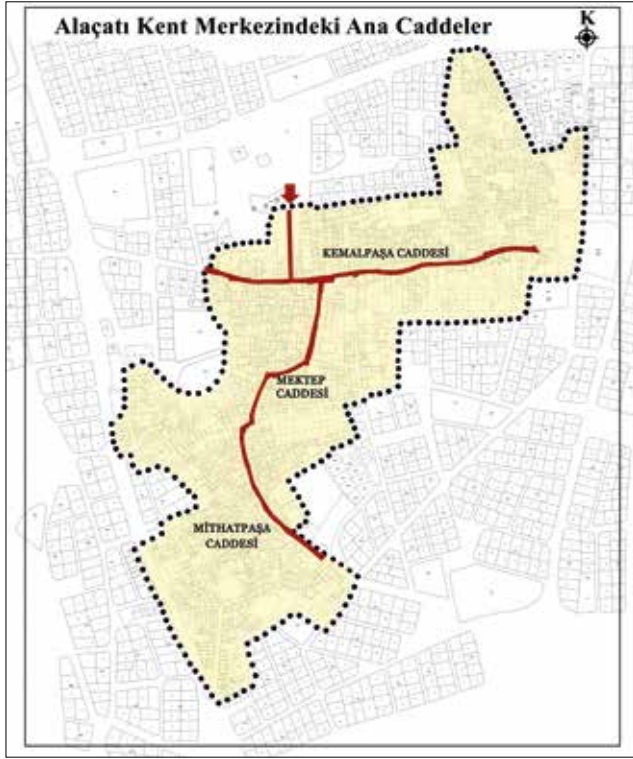
Alaçatı'da yaşamış farklı kültürlerden gelen toplumların çok katmanlı yaşam biçimlerinin, gelenek ve göreneklerinin biraraya gelerek mekana özgün kentsel kimliğini kazandırdığını ifade etmek olanaklıdır (Karatosun, 2010). Alaçatı özgün karakterli yerleşiminin 19. yy başlarına kadar Değirmen Dağı'nın yamaçlarında,

Şekil 1. Alaçatı mahalle sınırları / Alaçatı neighborhood boundaries

Çakmak Ovası'nın liman tarafında yer aldığı, liman tarafındaki bataklığın kurutulmasıyla birlikte liman yönünde genişlemeye başladığı bilinmektedir (Gezgin, 2012). Günümüzde Alaçatı'nın geleneksel dokusunu; 19. yüzyıl yerleşim özelliklerini taşıyan Hacı Memiş, Tokoğlu ve Yeni Mecidiye mahalleri oluşturmaktadır. Yerleşimin yağ lekesi şeklinde bir kentsel forma sahip olduğu ve mevcut yapılaşmanın ağırlıklı olarak; bitişik, bahçeli ve iki katlı konutlardan oluştuğu görülmektedir (Dalgakıran ve Bal, 2007). Kentsel doku, doğu batı yönünde uzanan Kemalpaşa Caddesi ve onu kuzey-güney yönünde kesen Mektep Sokak çevresinde gridal düzende, alanın güney kesiminde kalan Mithatpaşa Caddesi etrafında gelişen Hacı Memiş Mahallesi'nde ise daha organik bir yapıdadır. Yerleşimin ticaret bölgesi Kemalpaşa Caddesi ve çevresinde yer almaktadır. Bu bölgede yer alan yapıların zemin katlarında ticari işlevler, üst katlarda ise yaşama mekanları yer almaktadır (Özgönül, 2010). Geçmişte zemin katlarda dönemin el sanatları, bakırcılık, tenekecilik, marangozhane gibi zanaat işleri ve aynı zamanda koyun, keçi gibi küçük baş hayvan besleme gibi yarı çiftçi, yarı zanaatkar özelliklerde kullanımların söz konusu olduğu bilinmektedir.

Kentsel sit alanı içinde yer alan organik dokunun genel anlamda korunmuş olduğu görülmektedir. Yerleşme, ilk olarak Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından 09.02.1979 tarihinde kentsel sit alanı ilan edilmiş, 10.04.1997 ve 02.06.2004 tarihlerinde İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nca alınan kararlarla kentsel sit alanı sınırları

Şekil 2. Alaçatı kentsel sit alanı sınırları ve merkezde yer alan ana caddeler/ *Limit Alaçatı urban conservation areas and areas at the center on main street*

yeniden düzenlenmiştir¹. Günümüzde kentsel sit alanında 216 adet tescilli yapı yer almaktadır². Belde bütünündeki ticari faaliyetlerin önemli bir bölümü kentsel sit alanı içinde yer alan Tokoğlu Mahallesi'nde yoğunlaşmakta ve Kemalpaşa Caddesi beldenin ticaret ve çekim merkezi rolünü üstlenmektedir (Dalgakıran ve Bal, 2007).

Tarihsel dokusunu oluşturan taş evleri, Arnavut kaldırımlı dar sokakları, meydanları, yel değirmenleri ve çeşitli yöresel otlarıyla Alaçatı, 1990'lı yılların başında çekim merkezi olmaya başlamıştır (Dalgakıran ve Bal, 2007). Alaçatı'ya olan ilginin yoğunlaşmasında kentin güneyinde yer alan Alaçatı Limanı'nın devamlı esen rüzgarına rağmen dalgasız denizi ile dünyada sörf yapmaya elverişli önemli merkezlerden birisi olmasının da önemli bir rolü vardır. 2000 yılına kadar Ege Bölgesi'nin tipik mübadele kasabası kimliğini taşıyan ve yaşayanların sosyal ve ekonomik profil açısından benzer özellikler gösterdiği Alaçatı'da, yükselişe geçen turizm sektörü paralelinde bir soylulaşma süreci yaşandığı gözlenmektedir. Nitekim; yerleşmede 2001 yılında iki restoran ve bir otelle başlayan turizm hareketi, ilerleyen yıllarda dünyada az rastlanan bir biçimde hızlı bir gelişim göstererek, Alaçatı'nın bugünkü tanınmışlığına neden olmuştur (Atilla ve Öztüre, 2006). Bölgede

turizm işletmelerinin sayıları, eski yapıların yeniden işlevlendirilmesi yoluyla ve geleneksel dokunun yakın çevresinde inşa edilen yeni turizm yapılarıyla hızlı bir artış göstermiştir. Günümüzde turizm acentalarına kayıtlı 380 adet otelin bulunduğu Alaçatı'da, Tezcan ve Penpecioglu'nun (2009) ortaya koydukları gibi; arsa ve konut fiyatlarında da ciddi bir yükselme gerçekleşmiştir. Geline nokta tarihi doku içinde yaşamını sürdüren Alaçatılılar ile dışarıdan gelen gruplar, birbirlerinden farklı toplumsal ve ekonomik gerçekliklere sahip olmakla birlikte, ortak bir yaşam alanını paylaşmaktadırlar.

Antrop'un (2005) ifade ettiği gibi; postmodern söylemlerin öne çıkardığı tarihsellik vurgusunun, neoliberal dönemin mekanı piyasa mekanizmalarına entegre etme stratejisi tarafından değerlendirilmesi sonucunda, kültürel miras alanları entelektüel kapital olarak görülmeye başlanmıştır (Antrop, 2005). Bu süreçte, Dünya genelinde tarih ve kültür turizmi yükselen bir sektör durumuna gelmiş ve ülkelerin yerel tarihsel değerlerinin turizme konu olması yönünde çabaları artmıştır. 2000 yılı sonrasında ülkemizde koruma alanında ortaya konan yasal düzenlemeler ve uygulamaları da bu ekseninde değerlendirmek olanaklıdır. Buna karşın, Dünya genelinde gözlenen deneyimleri tartıştıkları çalışmalarında Vos and Klijn (2000); turizm ve rekreasyonel etkinliklerin tarihsel alanlar için önemli bir paradoksu içinde barındırdığını, ekonomik gelişmenin orijinal kültürel değerlerde yıpranmaya yol açabildiğini belirtmektedirler (Vos and Klijn, 2000). Nitekim turizm sektörü temelinde, ülkemizin belki de en belirgin soylulaşma sürecini deneyimleyen Alaçatı için de bu paradoksal durumun söz konusu olduğunu belirtmek olanaklıdır. Özellikle İstanbullu yüksek gelir grubu mensupları ve ünlülerin ilgisi, Alaçatı'ya magazin bir kimlik atamıştır. Bu kimlik temelinde günümüzde Alaçatı'nın tarihsel özellikleri, orijinal değerleriyle değil, bir dekor ve vitrin niteliğinde değerlendirilmekte, yerel gelenekler ve somut olmayan miras otantik bir tüketim nesnesi olarak sunulmaktadır. Ege kıyılarında doğal ve tarihsel zenginlikleriyle öne çıkan pek çok geleneksel yerleşiminde, turizm sektörü dolayısıyla Alaçatı benzeri bir süreci deneyimlemeye başladığı görülmektedir.

Alaçatı'da yaşanan popülerleşme ve soylulaşma sürecinin mekana ve tarihsel dokunun korunmasına etkileri olduğu açıktır. Bu bağlamda, Alaçatı'da gerçekleşen dönüşümün mekansal yansımaları ve koruma çalışmalarını nasıl etkilemekte olduğu araştırmanın temel sorusunu oluşturmuştur. Bu kapsamda öncelikle; Alaçatı'da değişimin nasıl ve ne zaman başladığını anlamak amacıyla, yakın geçmişte yerleşim için geliştirilen plan, proje, yatırım ve etkinlikler kronolojik olarak aktarılmıştır. Ardından, dönüşümün mekanı ve tarihsel dokunun korunmasını nasıl etkilediğini görmek üzere;

¹ İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Arşivi, 2016.

² 08.05.2006 tarihli Alaçatı Koruma Amaçlı İmar Planı

- Yerleşim lekesinin genişleme durumu,
- Arazi kullanım özelliklerindeki değişimler,
- Plan kararları ve
- Koruma-onarım çalışmalarını kapsayan bir inceleme gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın değerlendirme bölümünde, turizm sektörünün gelişimi sürecinde yerleşmenin mekansal özelliklerinde yaşanan değişimler ve yerleşimin özgün tarihsel dokusunu korumak üzere ortaya konulan çalışmaların, koruma ve planlama ilkeleri çerçevesinde tartışılması amaçlanmıştır.

Alaçatı'da Yaşanan Değişim Sürecini Anlamak

Alaçatı'da gerçekleşen ekonomik ve sosyal hareketlenmeye altyapı oluşturan tarihsel adımları izlemek adına, bir kronolojik inceleme gerçekleştirilmiştir. Alaçatı'nın yakın tarihine yön veren temel; plan, proje, yatırım ve etkinlikleri şu Şek. de sıralamak olanaklıdır;

- Alaçatı'da yer alan kültür varlıkları ilk olarak Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 13.11.1976 gün A-222 sayılı kararıyla ilk tespit ve tescil çalışması gerçekleştirilmiştir.
- İlk kentsel sit alan sınırı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından 09.02.1979 tarih 1515 sayılı kararı ile belirlenmiş ve yeniden tescil çalışması yapılmıştır (Şek. 11).
- 1981 yılında Alaçatı'nın da içinde yer aldığı ilk planlama çalışması olan ve Turizm Bakanlığı tarafından yapılan 1/25000 ölçekli Çeşme Karaburun Kıyı Kesimi Nazım İmar Planı'dır. Alaçatı 06.09.1982 tarih ve 17804 sayılı Resmi Gazete yayımı ile Turizm Merkezi ilan edilmiş ve yürürlük kazanmıştır.
- 1983 yılında Alaçatı Yakın Çevre İmar Planı yapılmıştır. Alaçatı'nın içerisinde yer aldığı Çeşme Yarımadası'nın Turizm Bölgesi ilan edilmesi sonrasında, bölgede 2. konut ve turizm yatırımlarını özendirmek amaçlı alt ölçekli imar planları yapıldığı görülmektedir (Altınçekiç vd, 2002). Alaçatı Yakın Çevre İmar Planı adı altında Çamlık Yolu ve çevresindeki ikinci konut gelişmesinin temelini oluşturan planlama çalışmasını da bu kapsamda değerlendirmek olanaklıdır.
- İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 01.07.1988 tarih 422 sayılı kararıyla tespit-tescil çalışması gerçekleştirilmiştir³ (Şek.12).
- Alaçatı Belediyesince Petekler Sosyal Konut

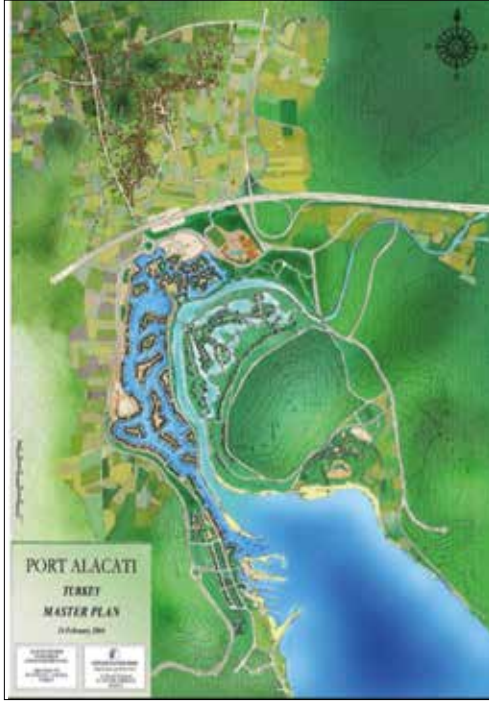
Projesi'nin 1980 yılında yapımına başlanmış, 1990 yılının başında inşası tamamlanmıştır (Şek. 4).

- 1991 yılında ilk sörf okulu açılmıştır.
- 1996 yılında İstanbullu bir girişimci tarafından ilk restoran (Agrilia) açılmıştır (Şek. 6).
- İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 10.04.1997 tarih ve 6766 sayılı kararıyla Alaçatı Kentsel Sit Alanı sınırları yeniden düzenlenmiştir.
- 1997 yılında İzmir-Çeşme Otoyolu tamamlanmıştır.
- 1999 yılında Alaçatı'nın güney bölgesinde kıyı kesiminde kamu-özel sektör ortaklığıyla (Alaçatı Belediyesi ile özel bir inşaat firması ortaklığında) yaşama geçirilmesi planlanan, Fransız mimar François Spoerry tarafından Güney Fransa'da bulunan Port Grimaud projesinin uyarlaması olarak tasarlanan bir marina-kent projesi olan Alaçatı Port projelendirilmiştir (Acer, 2015).
- Turizm sektörünün önemli bir parçası olacak olan ve 1992'de Alaçatı'da bir taş evin restore edilmesi ile başlayan 2001 yılında hizmete açılan Alaçatı'nın ilk oteli (Taş Otel) açılmıştır (Şek. 6).
- 2001 yılında turistlerin ve yerel halkın yoğun ilgi gösterdikleri Alaçatı Pazaryeri Camisi'nin yanında kurulan Alaçatı Antika Pazarı açılmıştır (Şek. 6).
- 2002 yılında 1/1000 Ölçekli Alaçatı Turizm Merkezi Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Revizyonu üzerinde değişiklik yapılmış ve günümüzde liman bölgesinde Port Alaçatı projesinin bulunduğu mülkiyeti hazineye ait olan parsel, 49 yıllığına Turizm Tesis Alanı ve 20 yıllığına Günöbirlik Turizm Tesis Alanı olarak tahsis edilmiştir. Aynı yıl Alaçatı Port Projesi'nin inşaatı başlamıştır.
- 04.06.2004 tarihinde İzmir 1 No'lu KTVKK tarafından Kentsel Sit Alanı sınırları genişletilmiş ve 142 adet yapı tescil edilmiştir (Şek. 14).
- İzmir Çeşme Alaçatı Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi 12.10. 2005 tarihli ve 9437 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak ilan edilmiştir (Şek. 18).
- 39 hektarlık bir alanı kapsayan Alaçatı Koruma Amaçlı İmar Planı, 08.05.2006 tarihinde İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bu süreçte 41 taşınmazın daha tescil edildiği görülmektedir (Şek. 15).
- 2007 yılında Alaçatı Turizm Derneği kurulmuştur.
- 2008 yılında 3,4 hektarlık bir alanı kapsayan Alaçatı Değirmenaltı Meydan Projesi Alaçatı Belediyesi tarafından, 2006 tarihli Alaçatı Koruma Amaçlı İmar Planı'nda belirlenen özel proje alanında gerçekleştirilmiştir (Şek. 6)⁴.

³ Yazının ilerleyen bölümlerinde yer alan "Alaçatı'da koruma etkinlikleri" başlığı altında 1988 yılı tescil kararları detaylandırılmış ve görselleştirilmiştir.

⁴ Alaçatı KAİP kararı olarak yerleşmenin özellikli alanları ola-

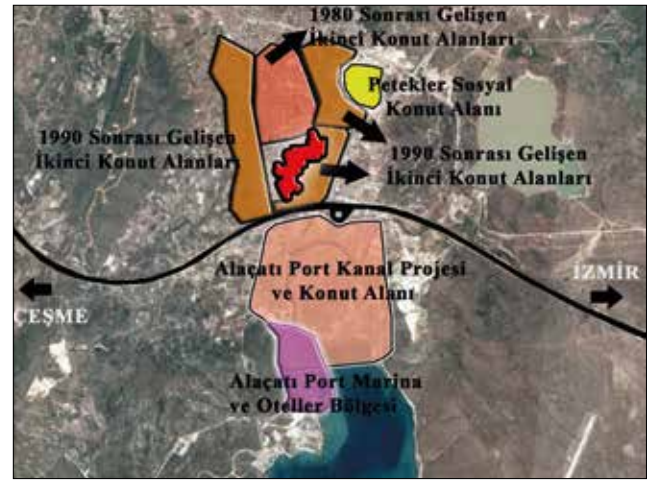
- 2010 yılında ilk olarak Alaçatı Ot Festivali düzenlenmiştir.
- 2011 yılında Alaçatı Port Projesi tamamlanmıştır (Şek. 3).

Şekil 3. Port Alaçatı (Kaynak: Uçak, 2012) / Port Alaçatı (Source: Uçak, 2012)

bölge bulunmaktadır. Geleneksel yerleşim bölgesinin güneyinde kalan liman bölgesi olarak tanımlanan alan, turizm yapılarının bulunduğu kıyı bölgesidir (Şek. 4 - 5).

Alaçatı'nın 2000'li yıllarda nasıl bir büyüme gösterdiğini anlamak üzere, 2002 yılından itibaren hava foto.ları incelenmiştir (Şek. 7). Bu incelemeler, öncelikle Alaçatı kentsel sit alanında yer alan boş parsellerin yapılaşmış olduğunu, 2009 yılından itibaren de yapılaşmanın kentsel sit sınırının dışına taşmaya başladığını ortaya koymaktadır. Kentsel sit sınırı çeperinin dolmasının ardından, Çamlık yolu ile

Şekil 4. Alaçatı yerleşmesi farklı karakter bölgeleri (Kaynak: Google Earth, 2017) / Alaçatı settlement in different character zones (Source: Google Earth, 2017)

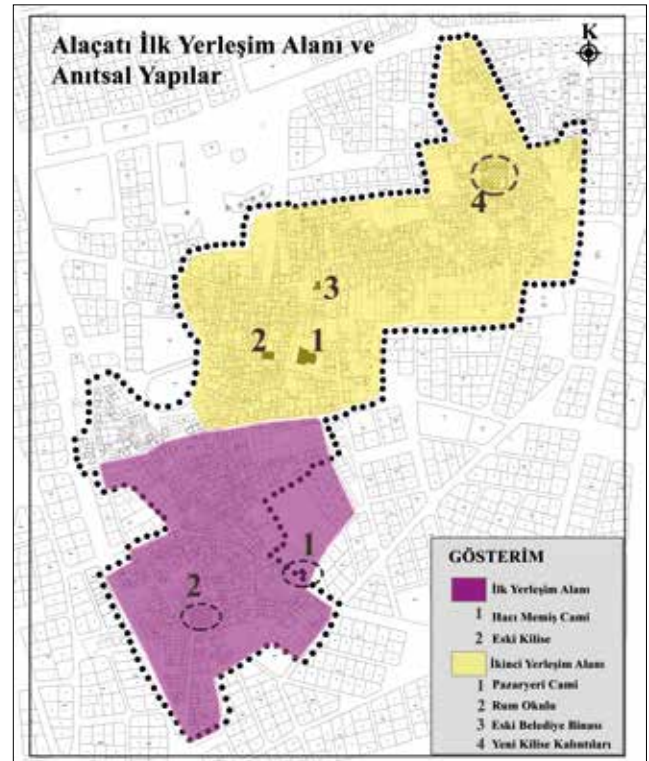
Yakın geçmişe dair incelemeler; Alaçatı'daki turizm hareketliliğinin esas olarak 1990'larda sörf okulunun açılması ile başladığını, ardından yöreye oluşan talep sonucu olarak plan, proje ve yatırımların hızla uygulamaya geçirildiğini göstermektedir. Bu adımların mekansal etkilerinin olması ve alandaki koruma çalışmalarını yönlendirmeleri kaçınılmazdır. Nitekim, alana olan ilginin bir koruma amaçlı imar planı yapılmasını beraberinde getirdiği görülmektedir.

Alaçatı'da Yaşanan Deneyimin Mekana ve Geleneksel Dokunun Korunmasına Yönelik Etkileri

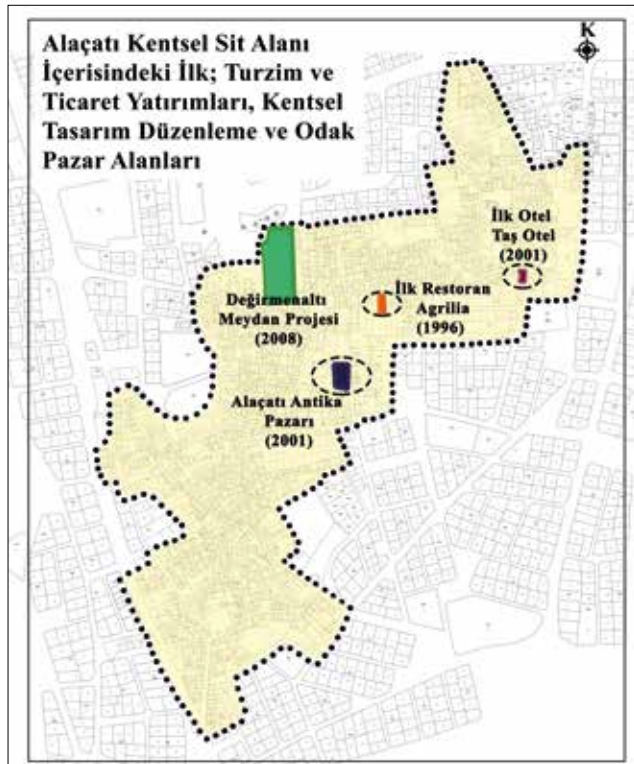
Yerleşim lekesinin genişlemesi:

Alaçatı yerleşim dokusunu, kentsel sit sınırının çevrelediği geleneksel konut dokusu oluşturmaktadır. Kentsel sit alanının kuzeyinde 1983 yılı Yakın Çevre İmar Planı ile gelişen, ikinci konutların yer aldığı

rak tarifiilen 5 özel proje alanı belirlendiği görülmektedir. Bu alanlardan tarihi yel değirmenlerinin bulunduğu Alaçatı'nın girişi konumundaki Değirmenaltı Bölgesi ÖPA 3 alanında Alaçatı Belediyesi'nce bir kentsel tasarım düzenlemesi gerçekleştirilmiş durumdadır.

Şekil 5. Alaçatı kentsel sit alanı sınırları ve anıtsal yapılar / Limits Alaçatı urban conservation areas and monumental structures

Şekil 6. Alaçatı kentsel sit alanı içindeki ilk; restoran, otel, kentsel tasarım alanı ve antika pazarı / Contents first Alaçatı urban conservation areas; restaurant, hotel, urban design area and antique market

İzmir-Çeşme Otoyolu ve Alaçatı-Ilıca yolu arasında kalan bölgede ikinci konut alanlarının yer seçmesiyle, yerleşimin kısa sürede hızlı bir biçimde genişlediği görülmektedir.

Arazi Kullanım Özelliklerindeki Değişimler:

Alaçatı'da yaşanan turizm hareketi yeni mekansal kullanım tercihlerini doğurmuş, bu yeni tercihler de arazi kullanımda değişimler olmasına yol açmıştır. Özellikle yerleşimin ana arterleri durumundaki Kemalpaşa ve Mektep Caddeleri boyunca konut yapılarının ticaret ve turizm kullanımına dönüşmekte oldukları anlaşılmaktadır (Şek. 8 - 9).

Alaçatı kentsel sit alanı sınırları içindeki arazi kullanım değişimleri (Tablo 1), Alaçatı Koruma İmar Planı Çalışmalarına altlık oluşturan 2005 yılı arazi kullanım durumu ile 2016 yılı arazi kullanım durumlarının karşılaştırılması sonucunda izlemek olanaklıdır. Geçtiğimiz 11 yılda arazi kullanım biçiminde görülen değişiklikler ağırlıklı olarak, konut kullanımının ticaret ve konaklama tesisi olarak dönüştürülmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Şek. 9). Nitekim Acer (2015) de, farklı yılları kapsayan arazi kullanım çalışmaları üzerinden gerçekleştirdiği incelemelerinde, paralel kanaatlere ulaşmaktadır.

Zemin Kat Arazi Kullanım Durumu		
	2005 Yılı Oran (%)	2016 Yılı Oran (%)
Konut	69,86	65
Ticaret	7,78	9,03
Konaklama Tesisi	0,87	3,81
Hizmet	0,72	1,12
Restoran/Kafe	2,25	7,16
Eğitim Tesisi	0,07	-
Sağlık Tesisi	0,07	0,07
Askeri Alan	0,14	0,14
Küçük Üretim	0,9	0,84
Dini Tesis	0,14	0,14
Müştemilat	6,69	6,63
Boş	9,46	6,06

Tablo 1. 2005 ve 2016 Yılları Arazi Kullanım Durumu

Kentsel sit alanı içinde yer alan yapıların işlev değişikliklerinin yerleşim geneline oranı %24,62'dir. Bununla birlikte yerleşimin ana aksları üzerinde yer alan yapılarda gerçekleşen işlev değişimi oranları Kemalpaşa Caddesi'nde %78, Mektep Caddesi'nde ise %63'tür. (Şek. 10). Bu durum, değişimin ana akslarda ve onları kesmekte olan sokaklarda yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Kemalpaşa Caddesi üzerinde yer alan tescilli yapıların %74,50'si ile, tescile konu olmayan

Şekil 7. Alaçatı hava fotoğrafları (2002-2016 yılları arasında Alaçatı Kentsel Sit Alanı yerleşim dokusu gelişim süreci) (Kaynak: Google Earth, 2016). / Alaçatı aerial photographs (2002-2016 years in Alaçatı urban site development process of settlement pattern) (Source: Google Earth, 2016).

Fotoğraf 1. Konuttan konaklama tesisine işlev değişikliği örneği (Kaynak: Hekimoğlu,2016) / *Example of functional change to housing accomodation (Source: Hekimoğlu, 2016)*

Fotoğraf 2. Konuttan konaklama tesisine işlev değişikliği örneği (Kaynak: Hekimoğlu,2016) / *Example of functional change to housing accomodation (Source: Hekimoğlu, 2016)*

Alaçatı'da Koruma Etkinlikleri:

Alaçatı'da yer alan kültür varlıkları, ilk olarak Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 13.11.1976 gün A-222 sayılı kararıyla tescil edilmiş, ilk kentsel sit alanı sınırı ise 09.02.1979 tarih 1515 sayılı kararı ile belirlenmiştir⁵. 1976 yılında gerçekleştirilen ilk tescil kararı ile koruma altına alınan parsel numaralarına İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu arşivinden ulaşılamadığı için bu yıla ait tescil kararlarının haritalandırılması gerçekleştirilememiştir. Bununla birlikte söz konusu karar evrağına erişilebilmiştir. Buna göre, 1976 yılı tescil çalışmalarında; kilise kalıntıları, Osmanlı Dönemi'ne ait 10 konut yapısı ve Alaçatı Belediye Binası sivil mimarlık öğeleri olarak tescil edilmiştir. Söz konusu kararda ayrıca; 1. ve 2. grup yapı değerlendirilmesi içinde yer alan bir grup konutun da tescillenmiş olduğu ve bu konutların taş yapı bünyelerinin korunması gerektiğinin belirtildiği görülmektedir. Kararda ayrıca, yol kenarında

ve köşelerde bulunan kuyuların ve Ovacık yolu kenarındaki köprünün korunması ile Mithatpaşa Caddesi'nin iki katlı yapılaşmaya açılması yönünde ifadeler yer almaktadır⁶ (Şek. 11). Bu sürecin ardından 1979 yılında yerleşmede yeniden bir tescil çalışması yapılmıştır. Bu çalışma sonucunda alınan 09.02.1979 tarih 1515 sayılı kararda ise; anıtsal nitelikli olarak değerlendirilen 5 adet yapının ve 2A koruma kategorisinde nitelendirilen 5 adet yapının tescil edilmesine ve 45 adet yapının da cephe koruması kategorisinde tescil listelerine geçirilmesine karar verildiği görülmektedir. Söz konusu kararla 1976 yılında tescillendiği anlaşılan 23 adet yapının ise tescil kaydının kaldırılmış olduğu ve bu yapılardan bazılarının cephe koruma kategorisine alındığı anlaşılmaktadır⁷. (Şek. 11)

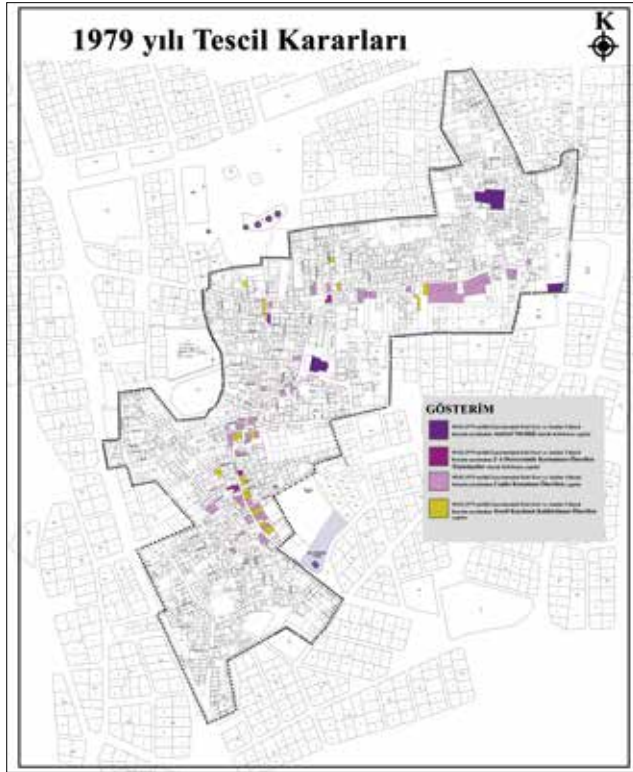
1988 yılında yerleşmede yeniden bir tespit-tescil çalışması yapılmış olduğu ve 01.07.1988 tarihinde; Pazaryeri ile Hacı Memiş Camileri ve Mithatpaşa Caddesi No: 35'de yer alan kuyunun 1. grup yapılar, Osmanlı dönemine ait 45 yapı, yel değirmenleri ve eski Belediye Binası'nın 2. grup yapılar, 11 adet tarihsel yapının 3. grup yapılar ve önceki tescil sürecinde anıtsal yapı olarak tescil edilen kilise kalıntılarının bu kez 3.Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak ilan edildiği görülmektedir. Bu dönemde 16 adet taşınmazın ise korunması gereken kültür varlığı niteliğini kaybetmiş olmaları gerekçesi ile tescil kayıtlarının kaldırılmasına karar verilmiştir (Şek. 12).

İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu 09.02.1999 tarihinde A-1515 sayılı karar ile "Alaçatı çevreye uygun cephe veren yapılar listesi" oluşturmuştur. Bu çalışma tescil çalışmasından çok, dokuyu korumaya yönelik bir tespit çalışması niteliğindedir. Alaçatı'da "çevreye uygun cephe verdiği" tespit edilen 44 yapı belirlenmiştir. Tespit edilen bu yapıların özellikle Kemalpaşa ve Mithatpaşa Caddelerinde lineer akslar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Şek. 13). Gerçekleştirilen incelemeler, 1999 tarihli bu tespit çalışmasının esasen 1979 ve 1988 yıllarında yapılan tespit-tescil çalışmaları sırasında tescilden düşürülmüş olan yapıları kapsadığını ortaya koymaktadır. Tescilden düşürülen yapıların kiminin 10, kiminin 20 yıl sonrasında, Alaçatı'nın tam da popülerite kazandığı dönemde, "dış cepheleri dokuya katkı verdiği için" yeniden tespit edilerek koruma altına alınmaya çalışıldığı görülmüştür. Bununla birlikte tespit çalışmaları yasal mevzuatımıza göre tescil kararına dönüşmedikçe bir koruma zorunluluğu getirmemekte, tavsiye kararı niteliğinde kalmaktadır. Nitekim bu çalışma bir öncü nitelik taşıyacak ve cepheye katkı veren yapılar olarak tespit edilen yapıların büyük bir bölümü, Alaçatı

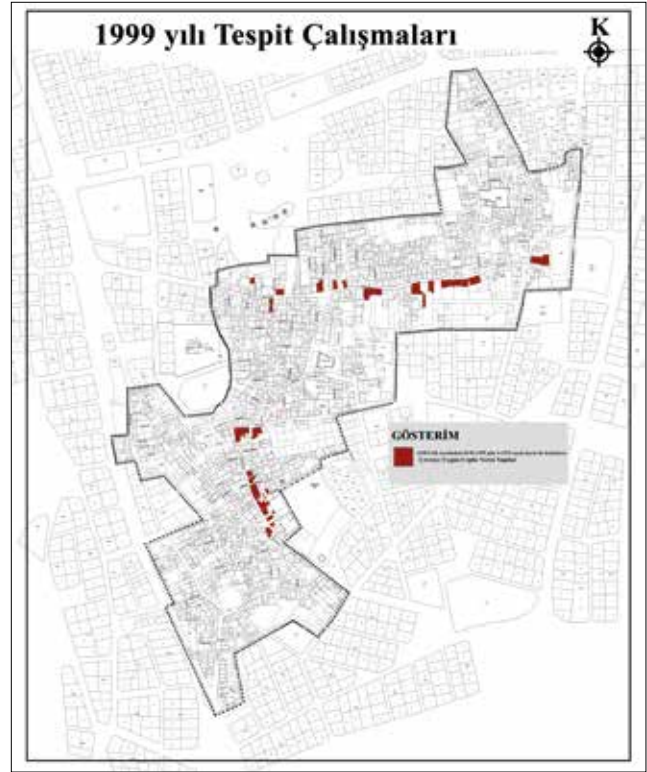
⁵ İzmir 1 Numaralı Koruma Bölge Kurulu ve ilgili yerel yönetimler arşivlerinde araştırmalar gerçekleştirilmiş, ancak bu tarihe ait önceki kentsel sit alanı sınırlarına ulaşılmaması olanaklı olmamıştır.

⁶ İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu Arşivi, 2016.

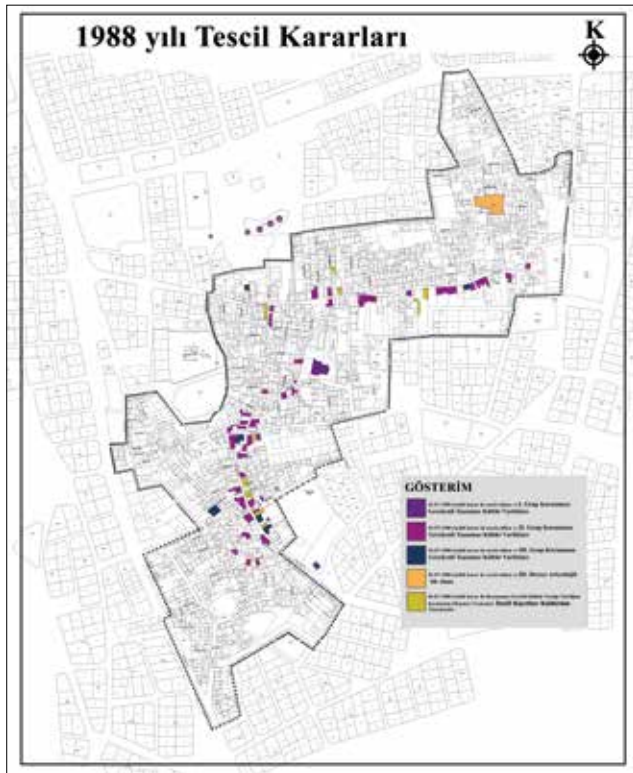
⁷ İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu Arşivi, 2016.

Şekil 11. Alaçatı tescil kararları (Kaynak; İzmir 1 No'lu Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi'nden Hazırlayan Hekimoğlu, 2016) / Registration decisions Alaçatı (source: İzmir cultural and natural heritage protection board no. 1 prepared by Hekimoğlu the archives, 2016)

Şekil 13. Alaçatı tescil kararları (Kaynak; İzmir 1 No'lu Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi'nden Hazırlayan Hekimoğlu, 2016) / Registration decisions alaçatı (Source: İzmir Cultural and Natural Heritage Protection Board No. 1 Prepared by Hekimoğlu the Archives, 2016)

Şekil 12. Alaçatı tescil kararları (Kaynak; İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi'nden Hazırlayan Hekimoğlu, 2016) / Registration decisions Alaçatı (Source: İzmir Cultural and Natural Heritage Protection Board No. 1 Prepared by Hekimoğlu the Archives, 2016)

koruma amaçlı imar planı yapılması sürecinde yeniden tescile konu olarak koruma altına alınacaktır.

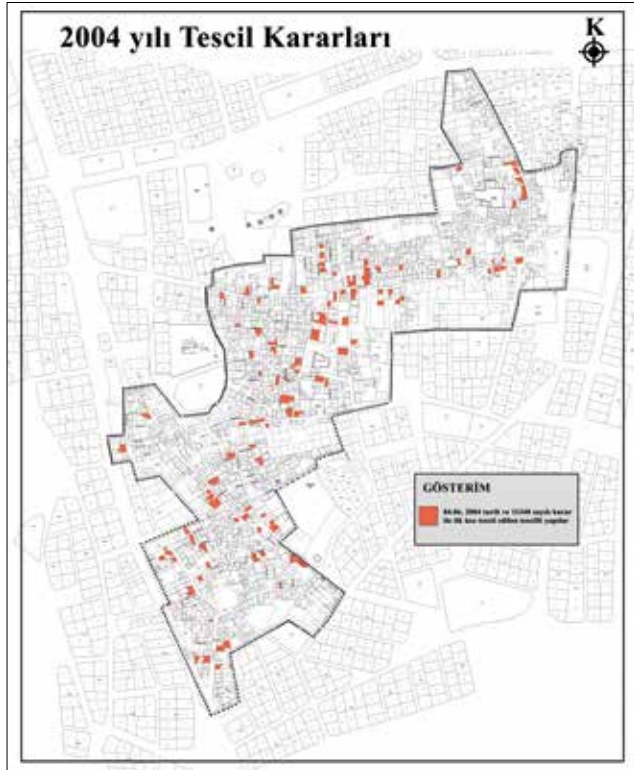
İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 04.06.2004 tarih ve 11340 sayılı kararıyla Alaçatı Kentsel Sit Alanı sınırları yeniden belirlenmiş ve günümüzdeki sınırlar oluşmuştur. Sınır irdelemesi ile başlayan koruma amaçlı imar planının hazırlıkları aşamasında yeniden tescil çalışmaları yapılarak, bu kez 1999 tarihli tespit listesini de içeren 142 adet taşınmazın daha 2. grup yapılar olarak tescillenmesi önerilmiş ve 04.06.2004 tarihli karar ile bu taşınmazlar da tescillenerek koruma altına alınmıştır. 2004 yılına ait kararın Alaçatı'daki tescilli yapıların % 65'i gibi büyük bir oranı kapsadığı anlaşılmaktadır⁸ (Şek. 14).

Alaçatı için yapılan ilk koruma amaçlı imar planı çalışması 2004 yılında revize edilen kentsel sit alanı sınırlarını kapsayan, İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 31.03.2006 tarih ve 1314 sayılı kararı ile onaylı Alaçatı Koruma Amaçlı İmar Planı'dır. Koruma amaçlı imar planı çalışmalarının tamamlanma sürecinde 41 adet taşınmazın daha 2. grup yapılar olarak tescil edilmiş olduğu görülmektedir (Şek.

⁸ İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu Arşivi, 2016

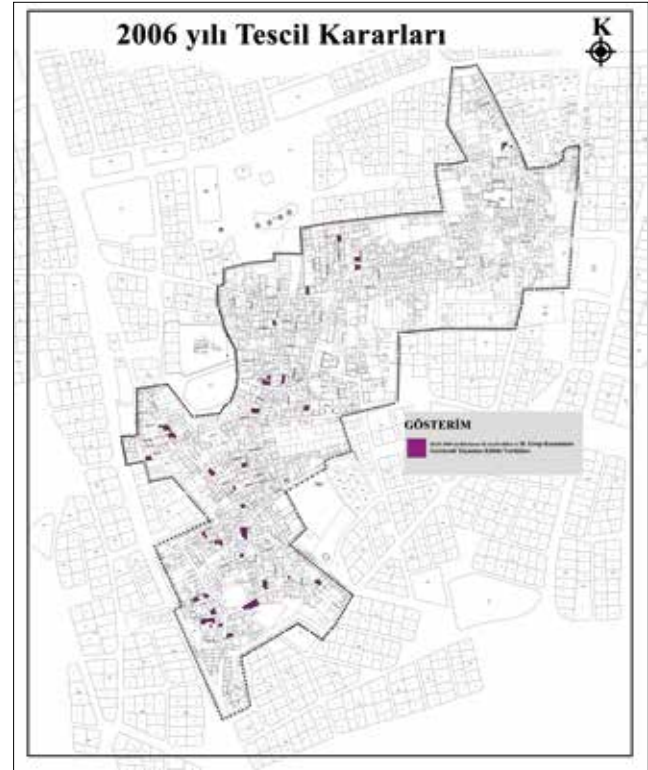
15). Günümüzde gelinen noktada kentsel sit alanı içinde toplam 216 adet tescilli yapı yer almaktadır (Şek. 16). Bu yapıların büyük bir çoğunluğunun Alaçatı'ya olan ilginin artması sonrasında başlayan KAİP hazırlanması sürecinde tescile konu olduğu anlaşılmaktadır.

Alaçatı 1982 yılında Turizm Merkezi, 2005 yılında "İzmir Çeşme Alaçatı Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi" olarak ilan edilmiştir (Şek. 18). Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi, Alaçatı Kentsel Sit Alanı'nın güney kesiminde yer alan kıyı alanlarını kapsamaktadır. Port Alaçatı'nın güneyinde kalan kıyı

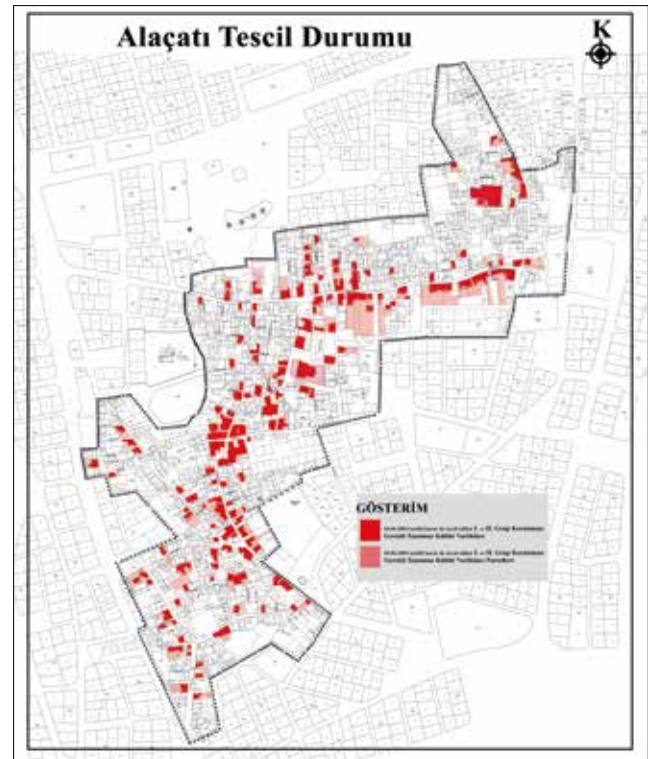

Şekil 14. Alaçatı 2004 yılı tescil kararları (Kaynak; İzmir 1 No'lu Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi'nden Hazırlayan Hekimoğlu, 2016) / Registration decisions Alaçatı 2004 (Source: İzmir Cultural and Natural Heritage Protection Board No. 1 Prepared by Hekimoğlu the Archives, 2016)

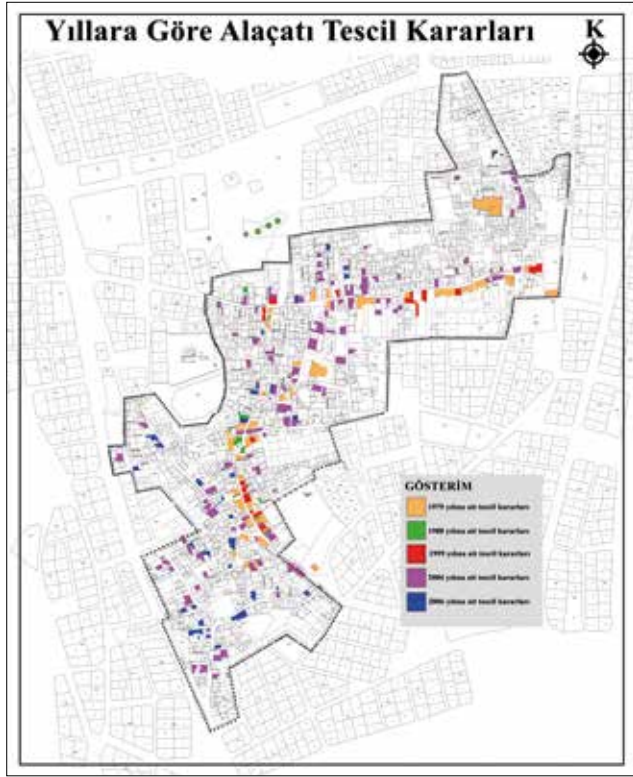
şeridi de Alaçatı Turizm Tesis Alanı olarak belirlenmiştir. Koruma Amaçlı İmar Planı ise, 08.05.2006 tarihinde İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Alanın kazandığı popüleritenin, bölgenin Kültür Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi olarak belirlenmesini (Şek. 18) ve sit alanı ilan edilmesinden 35 yıl sonra kapsamlı bir tespit tescil çalışması ve bir koruma amaçlı imar planı yapılmasını beraberinde getirmiş olduğu görülmektedir. Nitekim KAİP hazırlıkları sürecinde yürütülen tespit-tescil çalışmaları sonucunda, 2004 (142 yeni tescil

Şekil 15. Alaçatı 2006 yılı tescil kararları (Kaynak; İzmir 1 No'lu Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi'nden Hazırlayan Hekimoğlu, 2016) / Registration decisions Alaçatı 2006 (Source: İzmir Cultural and Natural Heritage Protection Board No. 1 Prepared by Hekimoğlu the Archives, 2016)

Şekil 16. Alaçatı tescil kararları (Kaynak; İzmir 1 No'lu Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşivi'nden Hazırlayan Hekimoğlu, 2016) / Registration decisions Alaçatı (Source: İzmir Cultural and Natural Heritage Protection Board No. 1 Prepared by Hekimoğlu the Archives, 2016)

Şekil 17. Alaçatı'nın yıllara göre tespit ve tescil durumu (Alaçatı tescilli yapılarının gruplarına bakılmaksızın yıllar bazında değerlendirilmesi ile 1979, 1988, 1999 (bu yıl tespit olmak üzere), 2004 ve 2006 yıllarına ait tespit ve tescil kararları birlikte gösterilmiştir.) / *Determination and registration status of Alaçatı according to years (Determination and registration decisions of 1979, 1988, 1999 (to be determined this year), 2004 and 2006 together with evaluation of Alaçatı registered structures on the basis of years regardless of groups are shown together.)*

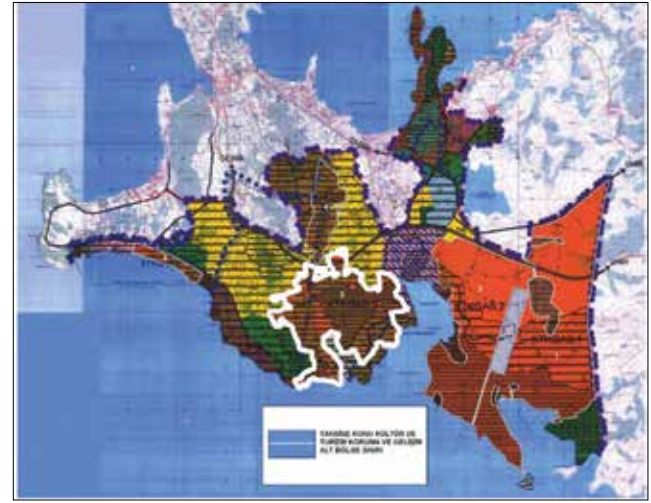
kararı) ve 2006 (41 yeni tescil kararı) yılı tescilleri ile toplamda 200'e yakın parselin koruma altına alınmış olduğu görülmektedir. Önceki tescil çalışmalarında daha çok anıt yapıların tescillenmiş olduğu, KAİP hazırlıkları sırasında ise dokusal bütünlüğü korumak amacıyla tescil kararları getirilmiş görülmektedir. Bu durum, Alaçatı'nın popülerite kazanmasının doku özelliklerinin belgelenmesi ve yasal olarak koruma altına alınması anlamında tetikleyici ve/veya destekleyici olduğunu ortaya koyar niteliktedir. Ancak Alaçatı'nın bu süreçte ne için, ne amaçla koruma altına alınmış olduğu düşünülmesi gereken bir konudur.

Koruma ilkeleri açıısından tartışılması gereken bir diğer husus da; Alaçatı Koruma Amaçlı İmar Planı Plan Notları'nın ilk maddesinde yer alan; "Alaçatı Kentsel Sit Alanında; konut, otel, pansiyon, her türlü ticaret; lokanta, sinema, tiyatro ve eğlence yerleri; sağlık eğitim tesisleri, bürolar, banka, sigorta, yerel ve bölgesel kamu kuruluşları, sosyal ve kültürel tesis alanları yer alabilir. Bunun yanında küçük sanatlar ve el sanatları da bu alanda bulunabilir." ifadelerinin, yörenin turizme entegrasyonu

temelinde önceki anlatımlarda ortaya konulan işlev değişikliklerini destekleyici nitelik taşımasıdır. Özellikle bölge üzerindeki sermaye talepleri göz önüne alındığında, gerçekleşen işlev değişikliklerinin 1979 ICOMOS Burra Şartı'nda belirtilen ilkeler temelinde tartışılması, yerleşimin geleneksel niteliklerinin sürdürülmesi açısından gerekli bir husus olmaktadır.

Tek yapı ölçeğinde onarım çalışmaları:

2000'li yıllar ile birlikte konut kullanımından konaklama tesisi ve ticaret kullanımına doğru yaşanan işlev değişikliği talepleri, geleneksel doku içerisinde basit ve kapsamlı onarımların gerçekleşmesini beraberinde getirmiştir. Yerleşmedeki tarihi yapıların onarım

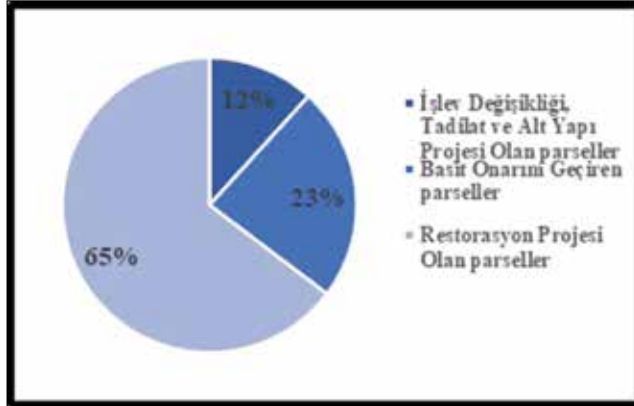

Şekil 18. Çeşme-Alaçatı-Paşalimanı Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi (Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü) / *Çeşme-Alaçatı-Paşalimanı Culture and Tourism Conservation and Development Zone (Source: General Directorate of Investment and Business of the Ministry of Culture and Tourism)*

durumları konusunda bir fikir geliştirebilmek amacıyla, ana arter olan Kemalpaşa Caddesi örneklem alan olarak seçilerek, aks üzerinde yer alan "tescilli yapılar" özelinde, İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivinde bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

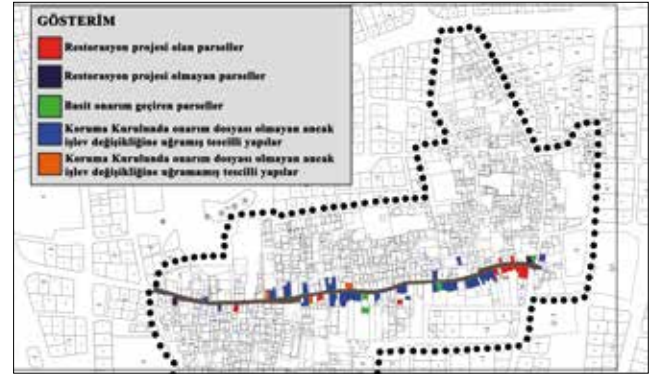
Kemalpaşa aksı üzerinde toplam 51 adet tescilli parselin yer aldığı belirlenmiştir. İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Arşivi'nde söz konusu 51 parselden 17 adedinin onarım dosyasının bulunduğu anlaşılmıştır. 17 adet tescilli parselin dosyaları incelenerek; rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerine sahip parseller, basit onarım geçiren parseller, herhangi bir müdahale görmemiş tescilli parseller tespit edilmiştir. Aks üzerindeki toplam 51 tescilli parselden 17'sinin onarım ve/veya işlev değişikliği talebi ile İzmir 1

No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na başvuruda bulunduğu 2017 yılında gerçekleştirilen arşiv araştırması sonucunda anlaşılmıştır. Söz konusu 17 tescilli parselde ait dosyaların incelenmesi sonucunda; %65'inin onaylanmış restorasyon projesinin olduğu, %23'ünün Koruma Kurulu'ndan izin alarak basit onarım geçirmiş olduğu, %12'sinin ise dosya içeriklerinde belirtilen; işlev değişikliği, tadilat, altyapı müdahaleleri konularında inceleme ve izin kararlarının bulunduğu tespit edilmiştir (Şek. 19).

Şekil 19. Koruma Kurulunda dosyası bulunan yapıların onarım geçirme durumu (Kaynak: Hekimoğlu, 2016) / Status of repair of structures with files in the protection board (Source: Hekimoğlu, 2016)

Toplam 51 tescilli parselin ancak 17 adedine mevzuat çerçevesinde, gerekli izinler alınarak onarım müdahalelerinde bulunduğu görülmüştür. Buna karşın, Şek. 20'de de görüldüğü üzere, aks üzerinde tescilli yapılarda işlev değişikliği oranının %74,50 olduğu ve alan çalışmaları sırasında cadde üzerindeki yapıların büyük bir bölümünün geçirdikleri işlev değişikliği sebebiyle en az basit onarım görmüş oldukları gözlenmektedir (Şek. 20). Bu durumda tek yapı ölçeğindeki müdahalelerin bir bölümünün izinsiz gerçekleşmekte olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, Özgönül (2010) de bu tespiti paralel bir açıklama getirerek; alan çalışmaları sırasında birçok yapının farklı tür ve ölçeklerde onarım müdahalesine konu olduğunun gözlemlenebileceğini ve bu durumun Koruma Kurulu'ndan onaysız işlemlerin olduğunu gösterdiğini ifade etmektedir (Özgönül, 2010). Araştırma sonucunda ortaya çıkan rakamlar ve gözlemler; Alaçatı'ya sezonluk olarak gelen ticaret ya da turizm işletmecilerinin, vitrin/dekor oluşturmak amacıyla yapılarda müdahaleler gerçekleştirdiklerini gösterir niteliktedir.

Şekil 20. Kemalpaşa Caddesi üzerinde yer alan koruma kurulunca onaylı onarım gören yapılar (Kaynak: Hekimoğlu, 2016) / Reconstructed structures approved by the Conservation Board on Kemalpaşa Street (Source: Hekimoğlu, 2016)

Alaçatı'da Koruma ve Soylulaşma İlişkisinin Koruma İlkeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Şen (2005), çağdaş kapitalist toplumlardaki belli başlı kentlerde çeşitli nedenlerle çöküntüye uğrayan eski kent içi alanların yeniden yapılanmasının; kentsel dönüşüm, kentsel yenileme, kentsel canlandırma, kentsel koruma, soylulaştırma gibi kavramlarla adlandırılmakta olduğunu aktarmaktadır (Şen, 2005). Bütün bu dönüşüm biçimleri kentsel yeniden yapılandırma çerçevesinde açıklandığında her bir dönüşüm biçiminin toplumsal yaşamı da dönüştüren bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir (Şen, 2005). Dönüşüm biçimlerinden birisi olan soylulaştırmanın "A Modern Dictionary of Geography" adlı coğrafya sözlüğündeki karşılığı; "şehrin merkezinde yoksulların oturduğu standardın altında olan eski evlerin modernize edilmesi ve buralara orta-sınıf ve varlıklı aileler tarafından yerleşmesi" şeklindedir (Çeker ve Belge, 2015). Soylulaştırma dönüşüm sürecinin gerçekleştiği mekanın en önemli ve farklılaşan özelliği ise, tarihsel geçmişi ve/veya kentsel olanaklara -özellikle de kültürel ve sosyal aktivitelere-yakınlığı nedeniyle toplumsal sınıf ve statü konumlarının belirlenmesinde önemli bir etken konumundaki kültürel sermaye birikimine katkı sağlaması olmaktadır (Koç, 2015). Bu nedenle soylulaştırma herhangi bir üst sınıfın değil, sahip oldukları sermaye hacmi içerisindeki kültürel ve sosyal sermayenin ağırlığını arttırmaya çalışan orta ve üst sınıfların yerleşimini ve tüketimini içermekte ve birbiriyle ilişkili olan bu iki husus soylulaştırmanın varlığının temel göstergelerini oluşturmaktadır (Koç, 2015). Alaçatı'daki dönüşümün sermaye boyutu, kültürel boyutu, mekan ve tasarım boyutları birlikte düşünüldüğünde literatürde soylulaştırma çerçevesi altında ele alınan kavramla çakıştığı görülmektedir. Nitekim, arsa ve arazi fiyatlarındaki artış, Alaçatı'yı ziyaret eden hemen herkesin gözleyebileceği; tüketim malı kalemlerindeki yükseklik, düzenlenen kültürel ve gündelik etkinliklerin tür ve nitelikleri ile iç ve dış

mekan tasarım unsurlarının üst gelir grubuna yönelimi soylulaşma gerçeğini ortaya koymaktadır.

Alaçatı'nın 1990'lı yıllardan beri izleye geldiği dönüşümü kavrayabilmek üzere, Alaçatı Kemalpaşa Caddesi üzerinde yer alan yapıların kullanıcılarıyla gerçekleştirilen anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Alaçatı Kemalpaşa Caddesi üzerinde yer alan yapılar arazi kullanım paftalarında da (Şek. 8) görüldüğü üzere ağırlıklı olarak ticaret ve turizm işletmeleridir. 2016 yaz döneminde Kemalpaşa Caddesi üzerindeki toplam 110 yapının kullanıcıları ile bir anket çalışması yapılması hedeflenmesine karşın, görüşme yapmak istemeyenlerin ağırlıklı olması nedeni ile, 110 yapıdan 42'si ile görüşme yapılabilmektedir. Görüşme verileri, yerleşmedeki toplumsal ve ekonomik profilin değişimini rakamlarla açıklar niteliktedir. Yapı kullanıcılarından görüşme yapılan 42 kişiden 24'ü İstanbullu, 16'sı İzmirli ve 8'inin Alaçatılı olduğu görülmüştür. Alaçatılı olan işletmelerin daha çok market, bakkal, tekeli gibi küçük ticaret işletmeleri olduğu anlaşılmıştır. Görüşülen alan kullanıcılarının %60'ı mülk sahibi olduklarını belirtmişlerdir. İşletme sahiplerinin eğitim düzeyinin %86 oranında üniversite mezunu, %9 oranında lise ve %5 oranında ilkokul mezunu olduğu görülmüştür. Mesleği %91 oranında işletmecilik ve perakende ticaret olan yapı kullanıcılarının %9'u işini "tasarım alanı" olarak tanımlamıştır. Görüşme yapılan kullanıcıların %21'i Alaçatı'ya 1940-1980 arası dönemde gelmiş iken; %7'si 1980-2000, %9'u 2000-2005 ve %63 gibi büyük bir bölümü 2005-2015 yılları arasında gelmişlerdir. Alaçatı'ya geliş nedenleri sorulduğunda ise, %50'si yeni şube açmak, %19'ar oranlarla Alaçatı'nın popüler olması ve konaklama tesisi açmak, %7 oranında tüketici talebi doğrultusunda, %5 oranında ise turistik merkez olması sebeplerini göstermişlerdir.

2016 yaz döneminde Kemalpaşa aksı özelinde yapılan anket çalışmasının yanı sıra, Alaçatı'nın dönüşüm süreci öncesi yaşam pratiği ve mekansal niteliklerine dair bilgi alabilmek üzere, özellikle yaşlı kentlilerle sözlü görüşmeler yapılmıştır. Görüşülen kişiler; yörenin çatı kaplaması olan geleneksel kiremidin özel bir kırmızı rengi olduğunu, pencere ve kapıların çivit mavi boyası, duvarların ise beyaz kireç boyasıyla yerleşimin geçmişte de güzel bir görsel bütünlüğe sahip olduğunu aktarmışlardır. Alaçatı yapılarının hepsinin Alaçatı taşından yapıldığını ve üzerinin taşı korumak adına sıvandığını belirtmişlerdir. Günümüzde ise kentsel sit alanı içerisinde ve çevresinde gerçekleştirilen replikalarda Alaçatı taşı dahi kullanılmadığı, taş kaplamasının bir taklit olduğunu düşündüklerini dile getirmişlerdir. Foto. 3 ve 4'te de görüldüğü gibi yerel mimariyi sürdürme çabasını hiçbir geleneksel malzeme ve tekniğe sadık kalınmadan yapmaya çalışan taklit yapıların eleştirildiği görülmektedir. Yine eskiden, yapıların zemin katlarında

bakırcı, tenekeci, demir atölyeleri, marangozhaneler, ayakkabı tamircileri gibi zanaatkarlık isteyen iş kolları ve el sanatları yer aldığını ve kimi Alaçatılılar'ın evlerinin altında koyun, keçi gibi küçükbaş hayvanları yetiştirerek ürettikleri süt, peynir, yoğurt vb. gibi ürünleri yörenin bakkallarında satışa sunduklarını belirtmişlerdir.

Fotoğraf 3. Konuttan konaklama tesisine işlev değişikliği örneği (Kaynak: Hekimoğlu, 2016) / *Example of functional change to housing accommodation (Source: Hekimoğlu, 2016)*

Fotoğraf 4. Konuttan konaklama tesisine işlev değişikliği örneği (Kaynak: Hekimoğlu, 2016) / *Example of functional change to housing accommodation (Source: Hekimoğlu, 2016)*

Yerlilerce aktarılan bu yapının günümüz yaşam pratiğinden oldukça farklı olduğu görülmektedir. Sonuç olarak anket ve sözlü görüşmelerde aktarılanlar yakın zamanda bölgede yaşanan dönüşümü ortaya koyar niteliktedir. Bu yazıda ele alınan sorunsal bu nitelikte bir dönüşümün koruma çalışmalarını neden ve nasıl etkilediğidir. Bu etkiyi anlayabilmek için alandaki koruma çalışmalarını uluslararası alanda belirlenen koruma ilkeleri çerçevesinde

değerlendirmek gerekmektedir. Bilindiği gibi geleneksel yerleşimler toplum için; anı, bellek, kimlik, buluşma, çok kültürlülük vb. kavramların mekansal karşılığı niteliğindeki alanlardır. Uluslararası alanda belirlenen koruma ilkeleri doğrultusunda bu tür alanlarda uygulanması gereken koruma çalışmaları toplumun tüm sınıf ve katmanlarını kapsayacak Şek.de; geçmişin bilgisinin sürekliliğini garanti edecek, merak uyandıracak, araştırmaya sevk edecek, kent belleği ve kimliğinin oluşumuna katkıda bulunacak nitelikte olmalıdır. Alaçatı'da yaşanan soylulaştırmanın temel handikabı, toplumun tüm sınıf ve katmanlarının koruma çalışmalarının amacı olan “tarihsel bilgiyi deneyimlemeleri” olasılığını azaltan bir durum ortaya çıkarmasıdır. Soylulaşma sonucunda oluşan, fiziksel olmasa da ekonomik ve sosyal bariyerler, yoksul ve hatta orta gelir düzeyine sahip toplumsal kesimlerin mekanı yaşamasının önünde engel oluşturmaktadır. Bu bağlamda yerleşimde yaşanan sosyal dönüşüm, her şeyden önce mekanı Amsterdam Deklarasyonunda çerçevelenerek, mekansal özellikleri oluşturan sosyal ve ekonomik etkinlikleri birlikte korumayı gerektiren “bütünleşik” koruma ilkesi ile çelişir niteliktedir. Yine bütünleşik koruma ilkesi gereğince, koruma çalışmalarına yerli halkın katılımının sağlanması gerekmektedir. Alaçatı'da gözlenen deneyimde böyle bir çabanın bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Araştırmalar sonucunda elde edilen veriler, geleneksel dokuda izinsiz onarım müdahalelerinin gerçekleştirildiğine işaret etmektedir. İzinsiz onarımların mevcut olması, tarihsel değer ve bilginin kaybedilmesine yol açma riski doğuran çok önemli bir sorundur. Soylulaşma sürecinde mekanın işletmeciler tarafından metalaştırılmasıyla, onarımların büyük bir bölümünün vitrin-dekor oluşturma amacıyla yapıldığı anlaşılmaktadır. Koruma açısından gözlenen bir başka sorun da, kentsel karakteri değiştiren işlev değişiklikleridir. Tarihi yapılara müdahale biçimlerinin tanımladığı 1979'da Avustralya ICOMOS Bildirgesinde (Burra Charter); “mekanın kültürel önemine katkıda bulunan uygun görsel ortamın ve ilişkilerin korunması gerekliliği ve tarihi dokuyla ilişkileri olumsuz etkileyecek yeni inşaatlar, yıkım ve müdahalelerin uygun olmayacağı” ifade edilmektedir. Yine, kültürel önemi korumak için değişimin gerekli olabileceği belirtilmekte, ancak kültürel önemin kaybolması durumu söz konusu olacak ise işlev değişikliğinin yapılması istenmemektedir. Kültürel önemi azaltan değişikliklerin tersine çevrilebilir olmasının gerektiği de işlev değişiklikleri açısından önemli bir ilke olarak altı çizilmektedir (Avustralya ICOMOS Burra Şartı, Revize edilmiş, 1999). Alanda gerçekleştirilen gözlemler, Alaçatı'daki işlev değişikliklerinin gereken yasal izinler alınmadan

yapılabilmekte olduğuna işaret etmektedir. Bu durum işlev değişikliklerinin “kültürel önemi” azaltma riskinin bilimsel bir çerçevede değerlendirilmesinin önünde engel olmaktadır. Gelecekte piyasa koşullarının değişmesi ve yatırımcıların yerleşimi terk etmesi durumunda, ticaret ya da turizm yapılarına dönüşen konut yapılarının akıbetinin de ne olacağı tartışılması gereken bir sorundur. Alaçatı'da gözlenen işlev değişikliklerinin aynı zamanda, ağırlıklı olarak İstanbul markalı restoran ve otellere dönüşme eğilimi çerçevesinde alanın üst gelir grubunca deneyimlenmesini destekleyici ve diğer toplumsal katmanları dışlayıcı bir nitelik de taşıdığını da ifade etmek olanaklıdır. Bu durum, bütünleşik koruma çalışmalarının toplumun tüm kesim ve katmanlarını kapsamı gerekliliği ilkelerine de aykırı olmaktadır.

Neoliberal dönemde kentsel dinamikler sermaye tarafından yönlendirilmekte ve mekan kapitalist birikim sürecinin rasyonellerine hizmet ettiği sürece “değer”lendirilmektedir. Bu durum, tarihsel kent merkezlerinin korunmasını etkilemekte, piyasa mekanizmalarına rağmen bilimsel ve toplumcu koruma çalışmalarının gerçekleşmesi zorlu olmaktadır. Tarihsel kent merkezleri piyasa mekanizmalarının yönlendiriciliğinde; ya sermaye birikim sürecine entegre olamayarak çöküntü alanlarına dönüşmekte ya da sahip oldukları konum ve otantizimleri dolayısıyla soylulaşmaya konu olmaktadır. Sonuç olarak, Alaçatı'nın da benzeri bir deneyimi yakın geçmişte yaşadığı anlaşılmaktadır. Ancak koruma çalışmalarının piyasa mekanizmalarına rağmen, Venedik Tüzüğü (1964) ilkeleri, bütünleşik koruma yaklaşımı ve uluslararası alanda belirlenen ilkeler uyarınca, kamu yararı temelinde ilerlemesi gereklidir. Önümüzdeki süreçte Alaçatı'da onarım ve yeniden işlevlendirme süreçlerinin, uluslararası alanda çerçevelendiği gibi; kamu yararını ve sosyal dokunun gereksinimlerini gözetecek, toplumu tarihsel oluşumlarla ilgilenmeye ve araştırmaya yönlendirecek nitelikte gerçekleşmesinin nasıl sağlanabileceği sorusu gündeme gelmelidir. Bir diğer yandan yerleşim lekesinin hızla büyümesi de kapasite problemlerini, doğal alanların kaybedilmesini, ulaşım, otopark vb. alt yapı sorunlarını beraberinde getirmektedir. Geleneksel doku ve yeni gelişim alanlarını bütüncül yaklaşımla, çevresel kapasite çerçevesinde değerlendirecek uzun erimli planlama çalışmalarının, Alaçatı'nın tarihi ve doğal niteliklerinin gelecek nesillere aktarılabilmesi açısından ortaya konulması önem taşımaktadır.

Kaynakça

ACER, Ezgi. 2015.

2000 Sonrası Süreçte Turizm Eksenli Yeniden Yapılanmanın Kentsel Mekân Üzerindeki Etkileri: Alaçatı Kentsel Sit Alanı Örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

ALTINÇEKİÇ Funda, ÜNVERDİ Levent, KARATAŞ Neslihan, DOĞMUŞ Oytun, 2002.

Çeşme Yarımadası Planlama ve Kentsel Risk Değerlendirmesi Planlama Stüdyosu Yayınlanmamış Raporu, Dokuz Eylül Üniversitesi. Mimarlık Fakültesi. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü.

ANTROP Marc, 2005.

“Why landscapes of the past are important for the future”, Landscape and Urban Planning 70 (2005) s:21–34.

ATİLLA Nedim, ÖZTÜRE Neziha 2005.

Alaçatı Agrilia’dan Günümüze Bir Mübadele Kasabası, Öztüre A. Ş. Kültür Yayını, İzmir.

Australia ICOMOS. 1999.

“The Burra Charter The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance”, Australia.

ÇEKER Ali, BELGE Rauf. 2015,

“İstanbul’da kentsel dönüşüm kapsamında gerçekleşen bir olgu: Soylulaştırma”, Coğrafya Dergisi/ 65. s: 77-86. İstanbul.

DALGAKIRAN Ahu, BAL Eylem. 2007.

“Alaçatı’da Mekânsal ve Toplumsal Farklılıklar Üzerinde Yükselen Farklı Turizm Eğilimleri”, Ege Coğrafya Dergisi, 16/2007, s.53-67, İzmir.

GEZGİN, İsmail. 2012.

“Alacaat’tan Alaçatı’ya Rüzgarlı Bir Köyün Hikayesi”, Sel Yayıncılık, İstanbul.

KARATOSUN BAHTİYAR, Müjgan. 2007.

“Geleneksel Dokularda Yeni Yapı Tasarımı Pratiklerinin Alaçatı Örneğinin İncelenmesi”, Ege Mimarlık Dergisi, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayınları, Mas Matbaacılık. s: 32-35. İzmir.

KİPER N., YILMAZ SAYGIN N., GÜÇER E., 2004.

“Bir Stüdyo Çalışması, İYTE: Alaçatı Tarihi Yerleşim Alanı Koruma Projesi” Planlama Dergisi:2004/4 sayı:30, s:34-48. Ankara.

KOÇ, Ali. 2015.

“İstanbul’da Yaşanan Mekânsal Dönüşümler Bağlamında Soylulaştırmanın Yeniden Konumlandırılması”, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Ocak 2015 / Cilt: 5, Sayı: 1, Kırıkkale.

ÖZGÖNÜL Nimet, 2010.

“Alaçatı’da Yaşam”, Ege Mimarlık Dergisi 72, H. İbrahim Alpaslan ve Tuba Çakıroğlu, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayınları, Mas Matbaacılık, İzmir, 18-25.

ŞEN, Besime, 2005.

“Soylulaştırma: Kentsel Mekanda Yeni Bir Ayrışma Biçimi”, İstanbul’da Kentsel Ayrışma Mekansal Dönüşümde Farklı Boyutlar, Yayına Hazırlayan:Hatice KURTULUŞ. s:127-167. Bağlam Yayınları, İstanbul.

TEZCAN Melih, PENPECİOĞLU Mehmet, 2009.

“Neo-liberal Kentleşme ve Kıyı Alanlarında Talan Rejimi İzmir Alaçatı Üzerine Bir Araştırma”. Şehir Plancıları Odası 33. Kolokyumu Kentleri Korumak ve Savunmak, Antalya, 501-522.

UÇAK, Eda. 2012.

“Dynamics Of Gentrification In A Seashore Town: The Case Of Alaçatı, İzmir”, İzmir Yüksek Teknoloji Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

VOS W, KLIJN J, 2000.

“Trends In European Landscape Development: Prospects For A Sustainable Future”, In: Klijn, J,Vos, W. (Eds.), From Landscape Ecology to Landscape Science. Kluwer Academic Publishers, pp. 13–30. WLO, Wageningen.

Diğer Kaynaklar

Alaçatı Koruma Amaçlı İmar Planı Notları. 2006.

Alaçatı Nüfus Verileri. TÜİK. 2017.

İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu Arşiv Bilgileri, 01.07.1988 tarihli 422 nolu kararı.

İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Arşiv Bilgileri, 09.02.1979 tarihli, A-1515 nolu kararı.

Venedik Tüzüğü, 1964.

www.kultur.gov.tr/Genel/text/tr/YIGM/PlanveFotograflar.pdf (Kültür ve Turizm Bakanlığı Resmi Web Sitesi)

Fotoğraflar ve Paftalar: Deniz Hekimoğlu tarafından çekilip, üretilmiştir.

DOĞU AKDENİZ İSLAM TOPRAKLARINDAN BİR BİZANS KALESİNE: KUŞADASI, KADIKALESİ'NDE ORTA ÇAĞ İSLAM SERAMİKLERİ

FROM ISLAMIC LANDS OF EASTERN MEDITERRANEAN TO A BYZANTINE CASTLE: THE MEDIEVAL ISLAMIC CERAMICS AT KADIKALESİ, UŞADASI

Zeynep MERCANGÖZ *

Makale Bilgisi

Başvuru: 21 Mayıs 2018

Hakem Değerlendirmesi: 22 Mayıs 2018

Kabul: 6 Haziran 2018

DOI Numarası: 10.22520/tubaked.2018.17.006

Article Info

Received: May 21, 2018

Peer Review: May 22, 2018

Accepted: June 6, 2018

DOI Number: 10.22520/tubaked.2018.17.006

Özet

Bu makalede Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia kazısı buluntularından, Orta Çağ'da İran, Suriye, Mısır gibi Doğu Akdeniz İslam ülkelerinden taşınmış seramikler tanıtılmaktadır. Bu vesile ile İslam seramiklerine ilişkin bilgileri hatırlarken onların neden ve nasıl Kadıkalesi'nde oldukları konusundaki soruya cevap vermeye çalışmak yazımızın amacını oluşturur. Onların ilk büyük grubu 2009 yılında kaledeki Anaia piskoposluk kilisesinin güneybatı köşesindeki sarnıçlardan gelmişti. Sonraları kalenin çeşitli açmalarından buluntularla koleksiyon zenginleşti. Buluntular arasında Çin seladonlarını hatırlatan frit hamurlu tek renkli sırlı örneklerle Tel Minis, Kâşân gibi merkezlerden şeffaf sıraltı boyalı kaplar ve az sayıda luster tabaklara ait İran'dan seramik parçaları görülmektedir.

Söz konusu buluntular, bir Bizans yerleşimindeki Doğu Akdeniz İslam dünyasından ticari izleri göstermesi açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kuşadası, Kadıkalesi /Anaia Kazıları; Frit; Tel Minis Seramiği; Silüet Teknikli Kaşan seramiği, Luster kap parçaları.

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü, Bizans Sanatı Anabilim Dalı, Bornova/İZMİR, e-posta: zeynepmrcngz@gmail.com.

Abstract

In this article, medieval Iranian, Syrian and Egyptian Islamic ceramics of the finds from the excavations on Kadıkalesi/Anaia nearby Kuşadası, will be presented. While the Islamic ceramic knowledge is reminded, to try finding the answers to the questions on the subject why and how those ceramics were at the site, is aimed for our text. Their first major group was unearthed in the cisterns at the southeastern corner of the episcopal church in the season of 2009. Afterward, the collection was enriched by some sherds found from the other parts of the excavation area. Beside the monochrome glazed frit body ceramics which look like celadons and sherds of the underglaze painting from the centers like Tel Minis and Kashan, there was a minor group of Iranian lusters.

These finds are remarkable to show the commercial traces from Eastern Mediterranean Islamic Lands at a Byzantine site.

Keywords: Excavations on Kadıkalesi/Anaia, Kuşadası; Frit; Tel Minis ware; Silhouette ware; luster sherds.

Giriş

Makalede Kadıkalesi'nde bulunmuş Orta Çağ İslam seramiklerinden seçilmiş örneklerin bir takdimi esas alındığından, onların kısaca tanıtımı, teknikleri ve geldikleri yere ilişkin bilgiler verilmeye çalışılacaktır. Burada kırkı aşkın fotoğrafla aktarılan malzemenin sıralamasında, bir etkileşim dizgisini oluşturmak istedik. Diğer bir deyişle seramiklerin sunumunda kronolojiden ziyade, Çin seramiklerinden Doğu Akdeniz İslam Ülkelerine devam eden bir akışla örneklere yer verdik.

Daha çok 19. yüzyılda arkeolojik araştırmalarla başlayan Doğu'ya gizemli ziyaretler, beraberinde pek çok kültür varlığının Avrupa ve Amerika'ya taşınmalarına neden olmuş. Söz konusu ülkelerde müze ve özel koleksiyonlarda toplanan pek çok Doğulu eserlere ilişkin yayınlar da, burada konu edindiğimiz İslam seramiklerinin bilimsel başvuru kaynakları idi¹. Dolayısıyla "İslam seramiği" gibi uzmanlık gerektiren bir konuda araştırırken, kazılar sırasında ve onları burada değerlendirirken, o yayınlardan başlıca kitap ve makaleler rehberimiz oldu. Ancak Kuveyt'teki Al Sabah koleksiyonunda bulunan İslam seramiklerini konu alan Oliver Watson'ın kitabını hepsinden ayrı tutmaktayız (Watson, 2004)².

Burada bir kez daha belirtmek istediğim konu da, Kuşadası Kadıkalesi kazılarını yürütürken, bir Bizans araştırmacısı olmamıza rağmen, her zaman alanla ilgili pek çok ayrıntıda ilk değerlendirmeleri yapabilmemiz gerektiğidir. Dolayısıyla Bu nedenle de yalnız İslam seramikleri konusunda değil bütün bulgu ve buluntularda ekipteki uzman meslektaşlarımızdan önce, malzeme bulunur bulunmaz, verileri değerlendirebilmek için geniş bir perspektife sahip olmalıyız.

Sunum yöntemimize gelince makaledeki seramikleri ayrı bir katalogda anlatmak yerine, aktarılmak istenilen bilgileriyle metin akışı içinde tanıtmayı yeğledik. Bunu yaparken de her biri etütlük mahiyetteki parçaları, bulundukları yerlerini ve yıllarını ifade eden kazı kayıtları ile değil de, O. Watson'ın yayınından esinlenerek, gruplarını ifade eden harflerle kotladık³. Böylelikle Kadıkalesi/Anaia İslam seramik buluntularından bir seçkinin sunulacağı yazımızda parçalar, ulusal ve uluslararası akademik ortama birer kimlikle taktim edilmektedirler.

Bu bağlamda onlar üzerinde bir kez daha düşünmemize vesile olduğu için Doç. Dr. Harun Ürer'e teşekkür, burada yer vermeden geçemeyeceğimiz bir ayrıntı olacaktır.

Kuşadası, Kadıkalesi/Anaia Kazıları

Aydın'ın ilçesi Kuşadası'nın güneyindeki Kadıkalesi'nde 2001 yılında başlatılan kazılar ilk günlerden itibaren alanının özgünlüğünü ortaya koydu (Res. 1)⁴. Ortaçağ'da Anaia limanın savunma yapısı olarak inşa edilmiş görünen kale, sahilin tek yükseltisi bir höyüğün üzerine konumlanmıştı. 2003 ve 2005 yıllarında, güneyde surun dışında yapılan sondajlar protohistoryaya ilişkin önemli veriler sundu. Höyüğün yayılımını araştırmak üzere 2008 ve 2009 kazı sezonlarında önceki sondajların hemen önünde, güneybatı köşede "basamaklı açmalar" yapıldı. Ancak bu çalışmalarda höyükle ilgili verilerin yerine, alt basamaklarda, sur dışındaki Erken Bizans yapılaşmalarına rastlanması ilginçti. Aynı yıllarda kalenin deniz yönündeki çalışmalarda ise surun üstünde I. Dünya savaşı yıllarından Osmanlı top siperlerinin açığa çıkması, yakın geçmişimizin anlamlı arkeolojik buluntularına ulaşmak açısından heyecan vericiydi.

¹ Bu konudaki zengin bir listeyi taradık; özellikle internet ortamında, İslam seramiği hakkında görsellere, terminoloji ve tekniklere ilişkin geniş araştırmalar yaptık. Metinde sadece doğrudan bilgi aldığımız başlıca basılı yayınları, geçtikleri yerlere göre anmaktayız.

² Watson 2004, kaliteli fotoğrafları ile malzememizin pek çoğu için karşılaştırmalara imkân verirken; koleksiyondaki seramiklerin restorasyonundan bahseden bölüm de dâhil olmak üzere kitabın başlangıcındaki metinler, bize İslam seramiği konusunda önemli bilgiler sundu. Diğer yandan O. Watson'ın kitabında eserlere üretim sektörleri açısından yaklaşılması, özellikle Orta Çağ İran seramik üretiminin önemli bir ailesinden gelen tarihçi Ebu-l Kasım'dan aktarılanlar, 1400'lerden kimi teknik bilgiler/özgün adlandırmalar dağarcığımıza çok şey kattı. Bu kitaptan çok daha önceleri yayınlanmış, Mason 1997, Suriye üretimi İslam seramiklerini, disiplinlerarası araştırmalarla ayrıntıyla sunan bir makaleydi; tipolojik çizim ve yorumlar bazı örneklerimizi değerlendirmede yol gösterdi. Bu yayına 2013 on line sunumundan ulaşılmıştır. Diğer yandan yine bir koleksiyon değerlendirmesi olan Jenkins 1983, konunun bütünlüğünü kavramamızda yardımcı oldu.

³ Zira kazı envanter belgeleri ve buluntuların geldikleri yeri gösterir bilgiler biz kazıcıları ilgilendiren, alan değerlendirmeleri için kaydına ihtiyaç duyulan verilerdir. Diğer yandan bu makale ile başlattığımız bir yöntem, açık olarak ne olduğunu bildiğimiz malzemeleri niteliklerine göre belirlediğimiz grupları ifade eden harflerle kotlamak, açık uçlu ve gelişebilir kayıtlar olacaktır. Buna göre Kadıkalesi'ni ifade eden K. harfi ile birlikte, grupları buradaki sunum sıralamasına göre A'dan başlayan harflerle adlandırdık: Söz gelimi K.A. Kadıkalesi küresel gövdeli-toprak şişeleri, K.B. kazı İslam seramiği buluntularından sırlı ve sırsız baskı bezemeli kapalı kapları, K.C. Kadıkalesi Çin seladonları için kullanıldılar.

⁴ Bizans kalelerine ilişkin araştırmamızın yanında özellikle yakın çevreden iki kale (Kuşadası'ndaki Güvercinada Kalesiyle Selçuk'taki Ayasuluk Kalesi) Kadıkalesi'nin farklılığını görmemiz için yeterliydi. Yine de bir Orta Çağ savunma yapısından beklenilenden ayrı bir mimari ve küçük-büyük objeler burası için özgün, ama çağdaş benzerleri açısından da alışıldık bir durum olarak da yorumlana bilinir. Kadıkalesi kazıları ve buluntuları konusunda son derece uzun bir yayın listemiz var. Burada toplu bir bilgi ve erken değerlendirmeler için sadece iki yayını zikrediyoruz: Mercangöz 2010 ve Mercangöz 2013a.

Fotoğraf 1. Kazıların başlamasından on altı yıl sonra kuşadası, Kadıkalesi'nin kuzeybatıdan havadan görünüşü / Aerial view from Kadıkalesi (from North-east) sixteen years after the excavations started (drone photo by Rüştü Kirman/2016)

İkinci çalışma yılında doğudaki kale girişi ve bir küçük avlunun ardından, kale içinde bir de mescit ortaya çıkmıştı. Bugünkü değerlendirmelerimizle onun, batıdaki siperlerle birlikte Osmanlı askerleri için yapıldığını biliyoruz. On yedi yıllık kazılar Osmanlı'nın söz konusu kısa kullanımının dışında Türk dönemine ilişkin bir yapılaşma olmadığını ortaya koydu.

Buradaki hava fotoğrafında da görülen en üstteki yapı katmanı, küçük buluntuları ile şarap ve domuz eti gibi tüketim artıklarına göre buradaki Hristiyan yaşama ayna tutmaktadır (Foto. 1). Kazılar 5. yüzyıldan 11. ve 13. yüzyıllara kadar bir kilise/manastıra; bir piskoposluk ikametgâhına ilişkin bilgiler sundu. Bu dinsel kullanımların depremle kesilmesinin ardından, 13. yüzyılın sonlarından, kilise ile çevresinde ve en üst katmanda Geç Bizans üretim sektörleriyle ilgili buluntularımız oldu. Bu bağlamda arkeolojiyi okuduğumuzda, Latinlerin bu ticari üretimdeki yerini; deniz aşırı ticaretlerini görmekteyiz. Kadıkalesi kazıları böyle küçük bir taşra yerleşimi için, en yakındaki Ephesos gibi büyük kentlerle boy ölçüşen söz konusu verilerle Orta Çağ arkeolojisi açısından son derece önemlidir.

Tekrar etmek gerekirse, kale içindeki açmalarda kısa zamanda ulaşılan Bizans yapı katmanlarından bir mezar şapeli, onun hemen bitişiğindeki anıtsal bir kilise ve kilisenin nartekslerine eklenmiş güneybatı köşedeki çifte sarnıç bu kazıların ilk toplu armağanlarını sundular (Foto. 2)⁵. Bu yazımıza konu olan malzeme

⁵ Kilisenin son inşa evresinde güney batı köşeye eklenmiş sarnıç ve dışnarteksin kuzey biriminin kapatılıp duvarlarının yalıtılmasıyla oluşmuş ek sarnıçla birlikte, bir deprem sonrasında anıtsal yapı gibi işlevini yitirmiş görünmektedir. Sonra da bir çöplüğe dönüşmüş olan bu mekânlardan gelen buluntu öylesine zengindir ki, deniz kabuğu ve hayvan kemiği gibi pek çok yiyecek artığının yanında çeşitli arkeolojik veri kaledeki yaşama ışık tutmuştur. 210 kadar maden-1000'i aşan cam parçası ve hepsinden fazla çanak-çömlek buluntusu Kadıkalesi arkeolojisi içinde değerlendirildiğinde, sarnıçlardan gelen Orta Çağ buluntularının % 80'inin seramik, seramiklerin de % 70'inin sırsız mallara ait olduğu görüldü. Burada ulaşılan bulgular Kadıkalesi'ndeki Bizans çağı seramik, cam ve maden üretimlerine ilişkin ilk verileri oldu. Diğer yandan 12, 13.-14. yüzyıllardan üç Bizans kurşun mührü ve bir mühür pulu; okunamayan bir gümüş para ile I. Manuel Komnenos'a ait (1143-1180) elektron olmak iki Bizans sikkisi kayda değer eserlerdir. Ancak Menteşe Beyi İlyas Bey'in son yıllarından (1415-1420 civarı) anonim bir sikkede, sarnıçların ne zaman çöplüğe dönüştüğünü kanıtlamak-

Fotoğraf 2. 2009 ve 2011 hava fotoğraflarının bir araya getirilmesi ile anaia piskoposluk kilisesi: Plan karelere göre güney batıdan açılmaya başlanılan kilisenin 2009 yılında batı birimleri, 2011 yılında da doğu birimleri geçici örtülerle kapatılmıştır. Bu fotoğraf kilisenin kısmen örtülmesi öncesine aittir. /Anaia Bishopric Church after aerial photos from 2009 and 2011 combined: In 2009 western part and 2011 eastern part of the church were covered with temporary roofs. These photos are before the church was partly covered.

de bu ilk çalışma alanlarından gelen, açmalarla birlikte büyüyüp zenginleşen önemli bir buluntu grubudur.

İslam Seramik Buluntuları Hakkında

Kazılarda bulunan İslam seramiklerinin çok azı pişmiş toprak yani kil hamurludur. Bunlar da genelde sırsız olan, kimisi baskı bezemeli kapalı kaplardır⁶. Yüzlerce seramik parçasının oluşturduğu sırlı kaplar ise bir-iki parça kilden buluntu haricinde genelde frit hamurludur. Bu özellikleri ile Kadıkalesi kazılarında kendilerinden neredeyse yüzde doksan oranda, çok daha fazla bulunan sırlı Bizans seramiklerinden kolaylıkla ayırt edildiler.

tadır. Bu arada Menteşe sikkesinin değerlendirilmesindeki yardımları için Uzm. Gültekin Teoman'a teşekkür etmek isteriz. Önceleri, sarnıçların, kilisenin depremle yıkılmasının ardından, 13. yüzyıl sonlarında kalıntıların üstünde faaliyet gösteren çömlekçilerle camcılar tarafından, atıkları için kullanıldıklarını düşünmüştük. Ancak onların faaliyetlerinden yaklaşık yüzyıl sonrasına ait Menteşe sikkesi, bunun doğru olamayacağını gösterdi. Bugün, en üst kotlardaki Geç Bizans katmanlarının dışında, kaledeki son kalıcı faaliyetlerin Osmanlı askerlerine ait olduğunu biliyoruz. Onlar I. Dünya Harbi'nde, batı taraftaki top siperleri ve çevresindeki yaşam mekânlarını oluştururken, kalenin doğusunda girişinin hemen önünde de bir mescit inşa etmişlerdi. Sarnıç atıklarının ise bu mescit yapımı sırasında tasfiye edilen Orta Çağ depolarının atıkları olduklarını söyleyebiliriz.

⁶ Kadıkalesi Sırsız İslam Seramiği olarak değerlendirdiğimiz bu seramikleri alt gruplarda küresel-konik toprak şişeler (K.A.); sırsız ve sırlı kalıp/baskı bezemeli kapalı kaplar (K.B.) olarak ayrı ayrı kotladık.

Frit aslında camın hammaddesidir ancak İslam seramiklerinde dövülmüş kuvars, çok az kil ve sır katılarak, doğal toprak/killi seramiklerden farklı olarak, yapay üretilmiş ana madde olmuştur. Buna göre kuvars, kaplara bir kütle kazandırırken, kil fırınlama öncesi ve pişirim sırasında bir elastikiyet sağlamış; sır ve kuvarsın yapısındaki mineraller ise seramiklere camı/kristalize bir doku vermiştir (Watson 2004, 507). Kuşkusuz karışım oranları ve her bir malzemenin inceltilmesiyle ilgili olarak ve bir de üretim bölgelerindeki kilin yapısına göre, İslam seramikleri kalite, çeşitlilik ve zenginliğe sahiptirler.

Diğer yandan kazı buluntularımızdan frit bünyeli kaplar arasında ilk sıralarda yer verdiğimiz Suriye albarelloları (K.D.) ve mat mavi veya beyaz sırlı Tel Minis kapları (K.E.) bulunurlar. Kadıkalesi'ndeki frit hamurlu İslam seramiklerinde çoğunluk, tek renk buz yeşili-uçuk mavi-firuze tonlardaki şeffaf sırlı tabak ve kâselere ait parçaları görmekteyiz (K.F.). Genelde tek renk mavi sırlı kapları bezemesiz (K.Fa.) ya da kalıp bezemeli (K.Fb.) olmak üzere iki tipte bulduk. Bunların yanında tek renkli kapların, şeffaf sırlı (K.G.) ve şeffaf sır altında mavi boya akıtmalı (K.H.) örnekleriyle mavi veya mangan sır altı kazıma bezemeli (K.İ.) çeşitlenmeleri de vardır. Turkuaz sır altı, siyah astar kazımalı (K.I.) ya da silüet bezemeli seramiklerden sadece iki örneğimizin bulunması, onların İslam dünyası gibi Kadıkalesi için de nadir olduklarını göstermektedir.

Kazıdaki İslam seramiklerinde ikinci yoğun grup “şeffaf sır altı boya bezemeli” (K.J.) kaplardır. Buluntularımız daha fazla olmasına karşın yazımızda özgün dokuz örneği konu ettik. Bunların yanında münferit örnek olarak mat beyaz sıraltı mavi-siyah S kıvrım desenli kâse (K.K.) burada dördüne yer verdiğimiz lüster teknikli (K.L.) kaplara ait seramik parçalarına ilişkin buluntular kayda değerdir. Kazının İslam sırlı seramikleri arasında, kırmızı hamuruyla tek bir kil bünyeli örnek vardır: Bu da beyaz mat sır içine yeşil boya yazıtlı bir kap parçasıdır (K.M.)

Makalemize konu olan İslam seramiklerinin öncelikle yukarıda tanıttığımız sarnıç armağanı Hristiyan eserleri arasındaki ilk şaşırtıcı verileri olduğunu belirtmeliyiz⁷. Bunların geldiği mekânların

⁷ Söz konusu sarnıç malzemelerine ilk kez, 2-7 Kasım 2009 tarihlerinde Mısır'ın başkenti Kahire'de gerçekleştirilen “International Turkey-Egypt-Africa Relations, Symposium & Arts Exhibition” da “Kuşadası, Kadıkalesi'nde Orta Çağ'ın Akdeniz İslam Dünyasının İzleri” başlıklı bildirimizde yer verdik. Sivas'ta 18-22 Ekim 2012'de gerçekleşen bir başka etkinlikte de, 16. Orta Çağ-Türk Dönemi Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu'nda “Kuşadası, Kadıkalesi Kazısı Türk-İslam Küçük Buluntuları” başlıklı sunumumda onlardan bazılarını göstermiştim. Bu birkaç malzeme, kaledeki ticari üretimler

temizliğine ana sarnıçta 2007 yılında başlanmıştı. Dolgu toprağın tamamen boşaltılması bir yıl aradan sonra, 2009 yılında gerçekleşti. Bu çalışmalarda sarnıcın, alttan küçük bir açıklıkla, narteksin güney birimiyle bağlandığı görüldü. Kare planlı esas sarnıç, ortadaki iyon-impot başlıklı bir sütundan dört yana atılmış kemerlerle biçimlendirilmiş özenli mimarisiyle dikkat çekiciydi (Foto. 3). Bugün yıkık olan sarnıcın üstünün dört kubbemsi tonoz diğer bir deyişle kasnaksız kubbelerle kapatıldığını düşünmekteyiz. Muhtemelen tonozların ortalarında içeriye yağmur suyunun girişine ve buradan, kuyudan çeker gibi, suyun alınmasına izin veren açıklıklar bulunmaktaydı. İlginç durum ise bu dört birimli kuruluşun kilise ile organik bütünlüğünün olmasıdır. Zira sarnıcın üzerine çıkış, kilisenin dışnarteksinden önce güneye, sonra batıya yönelen basamakların yer aldığı, bir merdivenle sağlanmaktaydı.

Fotoğraf 3. 2009 yılında sarnıç içindeki çalışmalardan bir görünüş.
/View from the works in the cistern during the 2009 season.

Kadıkalesinde Orta Çağ İslam Kapları

Sarnıçlardan gelen İslam seramiklerine, küresel gövdeli konik dipli toprak şişeleri hatırlatarak başlamak istedik (Foto. 4, K.A.1 ve K.A. 2). Bu kaplar hayli yüksek ısıdaki pişirimleri nedeniyle bir tür “stoneware” olarak çok sert ve genelde koyu renk hamurlarıyla dikkati çekti. Kalın cidarlı kaplardan iki büyük boyutlu şişe çark yapımıydı ve birindeki kurşun ağızlık korunmuştu. Şimdilik yayınlanmış benzer örneklerini bilmediğimiz bu iki toprak şişenin, Kadıkalesi’ndeki üretim sektöründe, kuyumculuktan camcılığa değin yaygın kullanıldığını düşündüğümüz cıvanın, taşıma kapları olduklarını var saymaktayız.

Sarnıçtan biri açık renk diğeri bordoya yakın koyu renkli, daha küçük boyutta iki toprak şişe daha gelmişti (Foto. 4,

K.A. 3 ve K.A. 4). Bunlar Orta Çağda, Anadolu’dan ve diğer İslam topraklarından aşına olduğumuz, üzerlerinde damlalar şeklinde kabartma bezemeleri olan, kalıp üretimi örneklerdir. Sivri/konik diplerin üzerindeki küresel gövdeler yumrulu emziklerle son bulur ki burada kabın içindeki sıvıyı damla damla akıtmaya imkân veren birer küçük delik bulunur. Sarnıç örneklerinin biçim ve desen açısından benzerleri olan yayınlı “kürevi-konik kaptan”, burada Kuveyt Milli Müzesi’ndeki Mısır kaynaklı üç kap (Watson 2004, 131, Cat. Ad.3) ile Samsat kazılarında ele geçmiş toprak şişeleri (Bulut 1994, Şek. 3, 4; Foto. 7)⁸ karşılaştırma için vermekteyim. Kazı çalışmalarında sarnıçlar dışında dört ayrı kalıp bezeme desenleri olan, küresel konik toprak şişe parçaları daha bulundu. Ancak bunların tepe yumruları daha zarif küçük şişe ağızları şeklinde biçimlendirilmişlerdir.

Oliver Watson bu kapların çeşitli işlevlerinin olduğuna değinirken, All Sabah koleksiyonundakiler için bile tek bir kullanım önermez⁹. Belki bu bağlamda Sevinç Gök onları “çok işlevli kaplar” olarak adlandırır (Gök 2007, 161, Çizim 3). Kadıkalesi’nin tüm İslam ithallerinin henüz arkeometrik araştırması yapılmadığından, bunların da geliş yerleri ve içerikleri konusundaki karşılaştırılabilir bilgilerden yoksunuz. Bu nedenle de, önceki bezemesiz iki büyük toprak şişe gibi, onların kullanımı konusunda kazının arkeolojik bulgularına göre bir varsayımda bulunacağız. Söz konusu toprak kapları kaledeki Orta Çağ ticari üretimi içinde özgün bir yeri olan, kalın cidarlı dar uzun boyunlu “Anaia şişeleriyle” ilişkilendirdik: Buna göre küresel toprak kaplarla anılan cam şişelerle pazarlandığını varsaydığımız parfüm için Doğu’dan ham madde yani esans taşındığını düşünmekteyiz¹⁰. Yine de

⁸ Gök 2007, 161, Çizim 3; Tunçel 2014 ile yayın örneklerini çoğaltmak mümkündür. Anılan yayınlarda ve daha pek çok başka veri için burada kaynak göstere bileceğimiz üretim yeri tartışması yoktur. Öte yandan yurt dışındaki pek çok müze ve özel koleksiyon gibi, Anadolu’da da çeşitli müzelerden ve çok sayıdaki Orta Çağ kazısından bu kapların benzerleri bilinmektedir. Bunlardan biri de Harran kazısıdır ki yanılmıyorsam sayıca en zengin buluntu bu kazıdandır. 40. Kazı Sonuçları’ndaki sunuma göre 2017 Ağustos’unda Harran’daki kazıda 300 kadar “kürevi-konik kap” bulunmuştur. Kazıda ele geçtikleri mekân konusunda ise, “kazı başkanı Prof. Dr. Mehmet Önal’ın “cami ve hamam yakınında olan buluntu yeri için, hoş koku dükkânı” olarak adlandırması dikkate değerdir. Söz konusu kapların yayınlanmasını beklemekteyiz.

⁹ Watson 2004, 128-132’de yoğun bilgi ve karşılaştırma örneği bulduğumuz bu kapların kullanım amaçları parfümden eczaya kadar çeşitli malzemelerin saklandığı kaplar olduğunu görüyoruz. Burada da yer verilen, bazı kaynaklarda “Greek fire/Yunan ateşi” için kullanıldığı var sayılan, el bombalarının böyle süslü kürevi konik kapların işlevi olduğu konusuna gelince, pek çok İslam seramiği çalışını gibi bu önermeyi biz de kuşkuyla karşılıyoruz. Zira yaygın olarak söylendiği gibi, bize de bu amaçla kullanılacak kapların zengin motiflerle bezenmesi ve hatta renkli surlarla kaplanmaları mantıklı gelmemektedir.

¹⁰ İlk olarak Fenikeli gemicilerle Akdeniz’e yayılmış; doğulu eg-

olarak Orta Çağ seramik, cam ve kemikleri konu alan kitabımızda da anıldılar. Krşl. Mercangöz 2013b, 166-169, Res. X-2. Ancak bir makale çerçevesinde ilk kez, çok daha fazla örnekle ve ayrıntıyla burada yayınlanmaktadır.

Foto 4. Sarnıçta bulunmuş küresel gövdeli, sivri konik dipli “stoneware” / toprak şişeler: K.A.1 ve K.A.2 cıva kapları; K.A.3 ve K.A.4 parfüm şişeleri. / *Sphero conical/stoneware vessels found in the cistern: Vessels used as mercury container (K.A.1 and K.A.2) and vessels used as perfume container (K.A.3 and K.A.4).*

böyle bir önermenin arkeometrik analizlerle doğrulanması gerektiğinin de bir kez daha altını çizmeliyim.

Kadıkalesi kazılarında kalın cidarlı, küresel gövdeli konik dipli ve üzerinde kalıp bezemelerin yer aldığı toprak şişelerden dört-beş örneğe ait başka parçalar da bulunmuştur. Bunlardan biri de damla biçimli kabartmaları ve mavi sırlı ile dikkati çeker ki burada yer verilen fotoğrafta onu, sırlı ve sırsız İslam kaplarının (K.B.) arasında görmekteyiz (Foto. 5, K.A. 5). İlk kez sarnıçta karşılaştığımız testi, sürahi vb. sırsız, kalıp bezemeli kapalı kap parçalarına, kalede zaman zaman başka açmalarda da rastladık. Bunlara, Orta Çağ'da sulardaki çer/çöp gibi pislikleri süzmek üzere yaygın olarak kullanılan, süzgeçli testi ağız parçaları da eklendi. Sadece bunları, konik dipli küresel gövdeli şişelerle birlikte başka bir yayın çerçevesinde ve daha ayrıntıyla ele almayı düşünmekteyiz. Ancak bu konuda son bir söz olarak, onların ve konik şişelerin sırlı İslam seramikleri ile birlikte Doğu Akdeniz'den gelmiş olduklarının altını çizmeliyim¹¹.

zotik bitkilerin yağlarından elde edilen esansların Orta Çağ'da Araplar tarafından ticareti yapıyordu. Antik Mısır'da da yaygın kullanılan bitkisel içerikli esanslar halen de parfüm üretiminin ham maddesi olarak yaşamaya devam etmektedir.

¹¹ Bugüne kadar kazı buluntuları arasında, Orta Çağ Anadolu'sundan özellikle sırlı hiçbir seramiğin bulunmaması, Kadıkalesi sırsız ithallerinin de Doğu Akdeniz'den olduklarının bir göstergesidir. Bu kapların Suriye ve Mısır kaynaklı örnekleri için bkz. Watson 2004; 95-127. Öte yandan yurt dışındaki pek çok müze ve özel koleksiyonlardakiler gibi Anadolu'da da çeşitli müzede kürevi konik toprak şişeler sergilenmektedir. Aynı şekilde çok sayıda Orta Çağ kazısında bu kapların pek çok benzeri bulunmuştur. Burada Türkiye'deki buluntularla ilgili bir-iki yayını daha anacağız: genelde kapların arkeometrik bilgilerine pek yer verilmemesi; üretim yerleri konusunda da

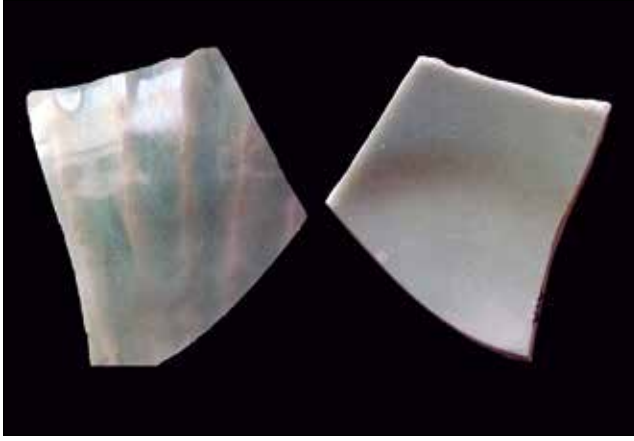

Foto 5. K.B. Baskı bezemeli sırlı-sırsız islam seramikleri: K.A.5 mavi sırlı parfüm şişesi parçası. K.B. / *Glazed and unglazed Islamic ceramics with molded decoration and K.A.5 perfume container sherd with blue glaze.*

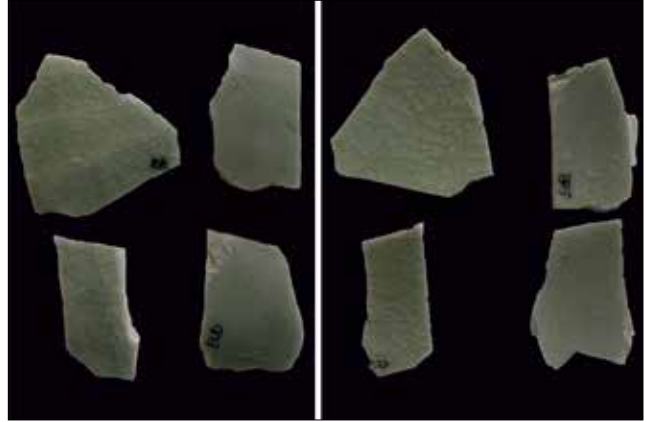
Diğer yandan Kadıkalesi'nde bulunmuş Doğu'dan ithallerin yalnız Müslüman ülkelerinin kaplarıyla sınırlı olmadığını, sarnıç buluntuları arasındaki küçük bir Çin seladon parçasından anlamıştık (Foto. 6, K.C. 1). Bu parça dış yüzündeki kalıpla verilmiş belli-belirsiz yivlere sahipti ve sarnıcın ıslak ortamından gelen pek çok sırlı seramiğin bozulmuş görünüşlerinin yanında canlı, parlak buzlu mavimsi-yeşil rengi, sert hamuru ile dikkatimizi çekmişti. Kazıda ilk kez karşılaştığımız bu seladon parçası, benzer örneklerle göre, Çin'in Lung-chu'an/Long Yuan da denilen, Zhejiang veya Chekiang bölgesinden Güney Song dönemine (1127-1279) tarihlenen bir çanağa aitti (Paul-David 1968, 199, Fig. 393)¹². Buna göre söz konusu çanaklar küçük halka

bilgi bulmadığımız söz konusu yayınları karşılaştırmalarımız için kullanamadık. Bir kez daha bu konudaki birkaç yayın için bkz. Tuncel 2002; Özkul-Fındık 2013a; Özkul-Fındık 2013b. Ayrıca bir kısım Beylik devri örnekleri konusunda bkz. Gök 2011; Uçar ve Uçar 2018, özellikle s. 15-22.

¹² Paul-David 1968, bizim parçanın ait olduğu bir kâsenin fotoğrafı ile birlikte, Song dönemi sanatı ve seladonları hakkında ayrıntılı bilgiye rastladığımız ilk yayın oldu. İnternet ortamında “Longquan celadons” başlığı altında sayısız benzer örneklerle karşılaştığımızda; pek çok müzayede koleksiyonunda pazarlanan bu Orta Çağ kaplarını gördüğümüzde hayli şaşırdık. Çin'de aynı bölgede geleneksel olarak seladon üretiminin devam ettiğini öğrendiğimizde de sevindik. Orta Çağ kazılarının çoğunda ele geçen, Batılıların adlandırmasıyla seladon, uçuk mavi/yeşil sırlı bir grup Çin seramiğidir. Üretildikleri bölgenin adıyla Long Yuan yeşil seramikleri (Longquan greenware) olarak da bilinir. Bu kapların yapımında kullanılan bölgenin çamuru, şekil verilirken oldukça elastik, piştikten sonra son derece sert ve dayanıklı idi. Diğer bir deyişle hamur yapısı ve yüksek ısıda pişirimleri nedeniyle “stoneware” de denilen bir tür porselen gibi sert hamurlu olmaları bu seramiklerin önemli bir özelliğidir. Seladon kapların başka bir özgün yanı da Long Yuan bölgesinin feldspat kayalıklarından elde edilen, ısıtıldığında plastik akışkanlık kazanan; pişirildiğinde de parlaklaşan bir sırın kullanılmış olmasıdır. Bu karışım cam üretiminde de kullanıldığı bilinen “bitkisel küllerin”

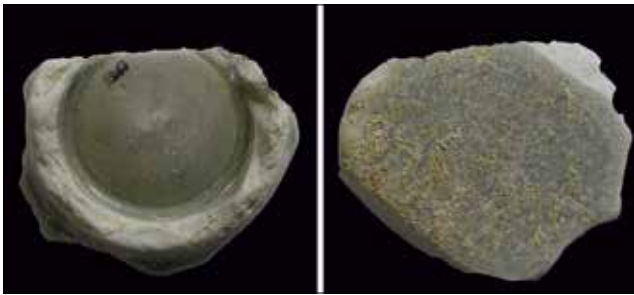

Fotoğraf 6. K.C.1 Sarnıçta bulunmuş lotus biçimli Long Yuan / Çin seramiği, seladon parçası. / K.C.1 Long Yuan/Chinese ceramic in lotus ware, celadon sherd.

Fotoğraf 7. K.C. 2 Kale içinde bulunmuş başka seladon parçaları. / K.C. 2 Other celadon sherds found in the fortress.

kaidelerin üzerinde açılarak yükselen, dış yüzleri çiçek taç yaprakları gibi şekillendirilmiş hafif küresel gövdeye sahip kâselerdendi. Bu görünimleri nedeniyle de onlara, nadiren “krizantem”, yaygın olarak “lotus” kâseler de denilmekteydi. Kadıkalesi kazılarında çok sayıda olmasa da yedi-sekiz adet, başka kaplara ait seladon örneklerine sahibiz: Bunlardan dört parçası mevcut bir kâsede iç ve dış yüzlerdeki çatlamış sır dikkat çekicidir (Foto. 7, K.C. 2). Burada başka bir örnek olarak sadece bir halka kaideye, seramikten çok mermerimsi bir taş; elmaştan sonra doğadaki en sert taş olan yeşim taşı hatırlatan görünümü nedeniyle yer verdik (Foto. 8, K.C. 3). Seladonlar bir tür Orta Çağ ipek yolu ticaretinin verileri olarak, Çin’den Doğu Akdeniz İslam ülkelerine, oradan da deniz yoluyla bu Orta Çağ Bizans kalesine ulaşmış görünmektedir.

Fotoğraf 8. K.C. 3 Kazılardan gelen seladon parçalarından bir kaide. / K.C. 3 A base from celadon sherds from the excavations.

Burada seladonların üzerinde böylesine uzun uzun durmamızın nedeni ise, bazı yayınlarda da ifade edildiği¹³ gibi Çin seramiklerinin/porselenlerinin İslam seramiğinin esin kaynakları olduğuna inanmamdır. Öyle ki onların açık renkteki kap bünyeleri, İslam seramiklerinde frit hamurlarda; renkleri de özellikle tek renk mavimsi tonlardaki sırlarda ifade bulmuştur. Bu öykünme veya taklit etme, renk, teknik ve bezemede farklı kaplarda dahi, “lotus seladon kâse”lerin dış yüzündeki yaprakları ima eden boya ile yapılmış çizgisel dilimler olarak karşımıza çıkar. İslam çömlekçileri bu seramikleri örnek alarak turkuaz rengin ağırlıkta olduğu çok daha zengin renk ve desende, frit bünyeli harika İslam kaplarını yaratmış görünmektedirler. Bunların da Mısır’dan Suriye ve İran’a değin uzun bir üretim zincirinde Orta Çağ’ın lüks objeleri olarak yaygın ticareti yapılmış olmalıydı. Bu bağlamda İslam seramikleri, Kadıkalesi’nin 13. yüzyıl ticaret ağında bir getiri kaynağı olarak Doğu Akdeniz’den Anaia’ya kadar taşınmıştı. Diğer bir deyişle Latin tüccarların muhtemelen Anaia limanından Avrupa’ya götürdükleri mallar arasında onlar da bulunuyordu.

Kazımızda bulunmuş, seladonları taklit eden seramiklerin başında, ecza kapları olarak bilinen kavanozlara ait malzemeyi belirtmeliyim: Bunlar Suriye kaynaklı oldukları söylenen frit hamurlu kaplardır ki yaygın olarak Batı literatüründe “Suriye albarelloları” olarak anıldılar¹⁴. Burada sarnıçtan gelen, kabağı andıran yivli on iki yüzlü gövdeye sahip, uçuk yeşil sırlı bir kavanoz ve başka bir kaide birlikte sunulmaktadır (Res. 9, K.D. 1). 12,5 cm yükseklikteki buluntumuza boyut ve görünümü ile benzer bir albarello Kıbrıs Paphos’taki kale

ilave edilmesi ise konunun bir başka püf noktasıydı. Seramiklerin iç ve dış yüzlerini kaplayan sır ile pişirim yapılıyordu. 1350 dereceye varan yüksek ısıda, seramik kabın bünyesi sertleşirken, sır son derece göz alıcı parlak bir ton kazanıyordu. Çin’de tarih öncesi dönemden itibaren yeşim taşından üretilmiş değerli vazolara benzer görünimleri ile seladon kaplar, buzlu yeşil/su yeşili, mavimsi veya grimsi uçuk renklerde ve cam gibi parlak idi. Bu nedenle bir anlamda yeşim taşından yapılmışlar gibi göründükleri için de onlara “yeşim/jade seramik” de denilmiştir.

¹³ Çok sayıda yayınlardan biri için bkz. Jenkins 1983, 13.

¹⁴ Batıların albarello olarak adlandırdıkları kapalı kaplar, özellikle merhem veya ilaç kavanozlarıdır ki Ortadoğu’dan gitmiş görkemli örneklerine rağmen, daha çok benzer formlarda ve renkli bezemelere sahip İtalyan maiolika kaplarının göbek adları oldu.

Fotoğraf 9. K.D.1 Frit gövdeli, mat soluk yeşil sırlı ilaç kavanozu: Suriye kaynaklı Albarello. / K.C. 3 Frit body, glazed opaque pale green medicine jar: Albarello, Syrian origin.

kazılarında da bulunup yayınlanmıştır (Megaw 1972, 338, fig. 29)¹⁵. Kadıkalesi'nde, sırlarını sarnıçtakilerden daha iyi korumuş, uçuk maviden yeşile değin farklı renklerdeki ve boyutlardaki gövdeleri yivli kavanoz veya vazolara ait çok sayıda başka parçalar da bulunmuştur. Tümünde ortak özellik, kalın cidarlı bünyelerindeki frit hamurun gözle görülür nitelikte kirli beyaz ve hatta bazen sarımtırak renkli, pek ince olmayan yapısıdır. Kaplarımıza yakın firuze renkli ancak yivsiz yuvarlak gövdelere sahip örnekler ise Ahlat'ta rastladık¹⁶.

¹⁵ Kadıkalesi'nde tümlediğimiz örnekte kaide çapı 6,4, ağız çapı 4,8 cm'dir. Siyah-beyaz fotoğrafından bizdekinden biraz daha koyu "mavimsi-yeşil" renkte olduğu anlaşılan Paphos'taki albarello da ongen gövdesiyle bizimki ile yaklaşık aynı boyutta, 12,6 cm yükseklikte olup, A. H. S. Megaw tarafından 12. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Burada tarihini kısaca hatırlatmak gerekirse, Bizanslılar tarafından limanı korumak üzere yapılmış olan Paphos kalesinin 1222'de (?) bir depremle yıkıldığına inanılmaktadır. 13. yüzyılda Lüzinyanlar (1192-1489) tarafından yeniden inşa edilmiş; 82 yıl kadar adaya hükmetmiş Venedikliler (1489-1570) tarafından sökülerek parçalanmasının ardından, Osmanlı hâkimiyetinde (1571-1959), 16. yüzyılda eski görkemi ile bir kez daha inşa edilmiştir. Bu kale duvarlarında devşirme olarak kullanılmış kırk sütun parçası nedeniyle "kırk sütunlu/caranda collanade" olarak da anılmaktadır.

¹⁶ Ahlat'taki yuvarlak gövdeli iki örnek için bkz. Karamağaralı 2007, Foto 7 (ağız parçası) ve 11 (tüm kavanoz). Bunların geniş bir dağılımını, yeni bir yayında şaşırtıcı olarak Barselona'ya taşınmış örneklerinden öğrendik: Beltran de Heradia ve Miro I Alaix 2108, 68, Lam. 7. Burada 7 numaralı levhada "verde turquesa" tek renkli seramikler" başlığı ile yer verilen frit hamurlu albarello ile başka kapalı kaplara ait fotoğraflardakiler gibi çeşitli ton ve biçimlerde benzer parçalar Kadıkalesi'nde de yoğundur.

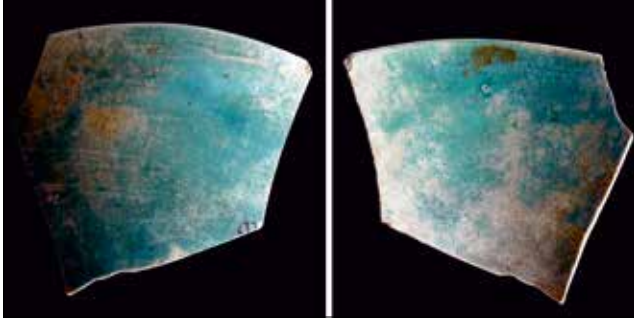
Kadıkalesi İslam seramiği buluntularından ağız çapı 18 cm olan konik bir kâsenin 7 cm. lik bir parçası, ince cidarlı ve iyi pişirimli frit hamuru ile Çin seledonlarına yukarıdaki kavanozlardan çok daha yakın bir örnektir (Foto. 10, K.E.1). Tek renk mavi sırlı, sarnıcın ıslak ortamında hayli bozulmuş olmasına karşın, 2009 yılındaki ilk araştırmamızda onun Al Sabah koleksiyonundaki frit gövdeli mavi mat sırlı bir kâseye çok benzediğini gördük. Söz konusu konik kâse Suriye kaynaklıydı ve 12. yüzyıla tarihlenmişti (Watson 2009, 290/Cat. K2)¹⁷. O. Watson frit tekniğinin Mısır'dan Suriye'ye girişinden sonra ilk üretim merkezi olarak nitelendirdiği yerin seramiklerini "Tel Minis kapları" olarak adlandırmaktadır. Kadıkalesi kazısında, sarnıç kazılarında sonra bulunmuş olan, 10 cm çapındaki bir kaide parçası aynı kaba ait miydi bilemiyoruz ama mat mavi sırlı ile sarnıçtaki rengi bozulmuş kâsenin Tel Minis kabı olduğunu doğrulamıştır (Foto. 11, K.E.2).

Porselene yakın ince cidarlı, iyi pişirimli frit hamurlu ve mat beyaz sırlı başka bir kabın parçaları, 22 cm. ağız çapında ve hafif dışa çekik dudaklı bir kâsenin kısmen tümlediğimiz parçalarıydı ve kenarda mavi akıtmalı küçük bir leke görülüyordu (Foto. 12, K.E.3). Beraberindeki başka küçük parçaya göre mavi lekeler kabın ağız kenarında tekrarlanmaktaydı. Benzer mavi boya lekesi, kale buluntuları arasındaki 10 cm çapında basık halka kaideli bir tondo parçasında da karşımıza çıktı (Foto. 13, K.E.4). Burada önceki gibi mavi boya frit hamurlu kabın çatlamış sırlarının içine uygulanmıştı. Şimdilik her iki örneğin paralellerini yayınlarda bulamadık ama onların sert bünyeleri bu iki kabın da Suriye'den getirilmiş olduklarını düşündürmektedir¹⁸.

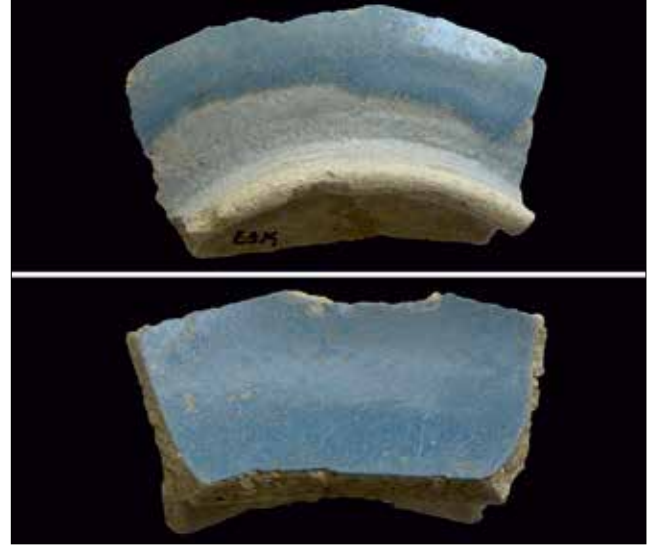
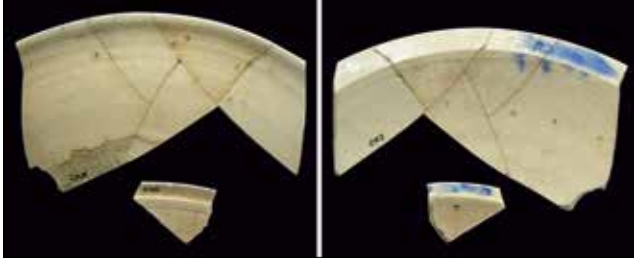
Kaledeki İslam seramiklerinin en yoğun grubu, frit hamurları ve uçuk mavi veya turkuaz sırlarıyla seledonları çağrıştıran çeşitli tabak ve kâselere ait örneklerdir. Bunlar bünyelerindeki ve sırlarındaki kuvars/cam kristallerinin zamanla ayrışmasına bağlı olsa gerek sedefimsi görünüşleri ile son derece dikkat çekicidir. Sayısız parça Kadıkalesi'ne getirilmiş onlarca kabın varlığına işaret eder (Foto. 14, K.F.). Genelde az da olsa tüm açmalardan gelen bu kaplara ait parçaların çoğunluğu sarnıç buluntusudur; nemli ortam nedeniyle de sırları ve renkleri kısmen bozulmuştur. Aşağı yukarı aynı kalınlıktaki cidarlardaki frit bünyeler, içlerindeki kile göre pembemsi, sarı ya da kirli beyaz kristalli yapı gösterirler. Bu halleri ile yukarıdaki ince ve sert gövdeli, mat

¹⁷ Kaynağa göre Al Sabah koleksiyonundaki kâsenin çapının da 18 cm olması ilginçtir. Ancak onun 6 cm olarak verilmiş yüksekliğini dikkate alırsak, bizim parçanın mevcut boyutuna göre kabımız daha derince olmalıdır.

¹⁸ Söz konusu dört kapta gözlemlediğimiz porselen benzeri frit bünyeler, onları diğerlerinden ayıran ortak özellikleriydi. Buradan hareketle mavi mat sırlı kapların doğrudan Tel Minis'den kaledeki bir örneğinin varlığını da dikkate alarak böyle bir sonuca varmaktayız.

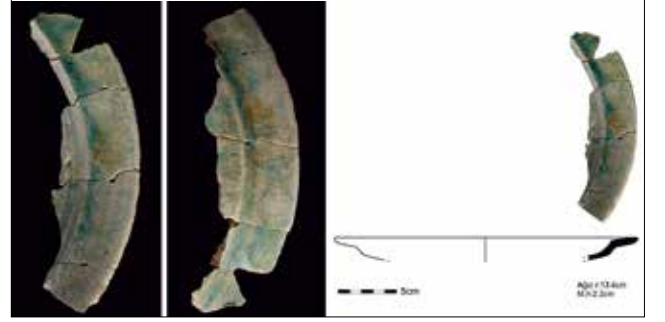
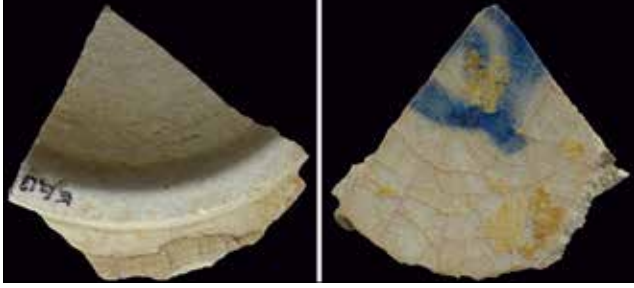

Fotoğraf 10. K.E. 1 “Tel Minis seramiği” olarak da adlandırılan frit gövdeli, mat mavi sırlı kâse parçası. / K.E. 1 Frit body, opaque blue glazed bowl sherd also called “Tel Minis Ware”.

Fotoğraf 11. K.E. 2 Frit gövdeli, mat mavi sırlı kaide parçası (Tel Minis seramiği). / K.E. 2 Frit body base sherd of an opaque blue glazed pottery (Tel Minis Ware).

Fotoğraf 12. K.E. 3 Frit gövdeli, mat beyaz sırlı, mavi boya akıtmalı kâse parçası. / K.E. 3 Frit body bowl sherd of an opaque white glazed with splash blue paint.

Fotoğraf 15. K.Fa.1 Frit hamurlu bezemesiz tabak ağzından parçalar. / K.Fa. 1 Sherds of rim of undecorated frit-paste plate.

Fotoğraf 13. K.E. 4 Frit Gövdeli, mat beyaz sırlı, mavi boya akıtmalı kaide parçası. / K.E. 4 Frit body base sherd of an opaque white glazed splash with blue paint.

Fotoğraf 14. K.F. Frit hamurlu, mavi sırlı kaplara ait çeşitli kaplara ait parçalar. / K. F. Frit body sherds of blue glazed wares.

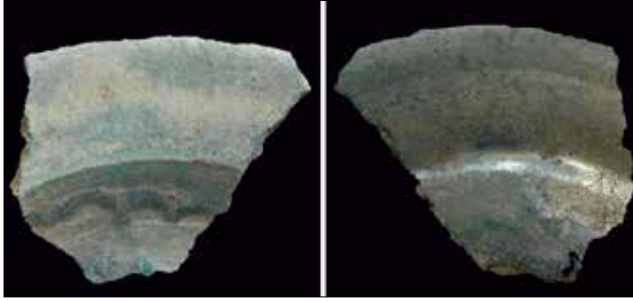

Fotoğraf 16. K.Fa. 2 Frit hamurlu bezemesiz başka bir tabak ağzından parçalar. / K.Fa. 2 Sherds of rim from undecorated frit body another plate.

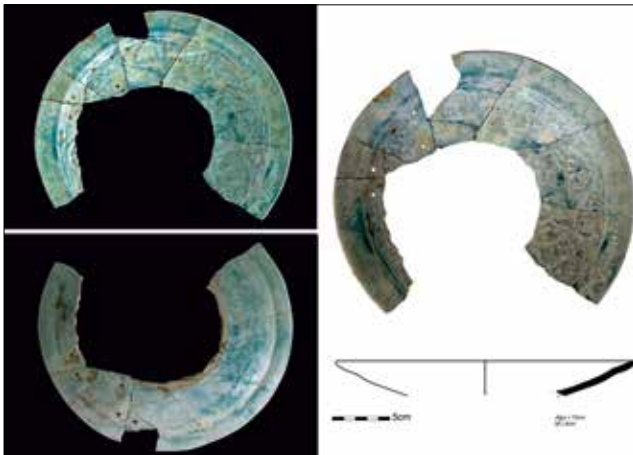
sırlı kaplar kadar kaliteli görünmezler. Kadıkalesi’ndeki İslam seramiklerinin sayıca en yoğun grubu olduğunun bir kez daha altını çizerek, yarı tümlenmiş, yaklaşık 27 cm çapındaki sığ bir tabağa ait parçalara ilk olarak yer vermek istedik (Foto. 15, K.Fa.1). Kabin dışı çekik geniş dudakları, tabakla düz olarak birleşmez, hafif içe doğru eğimli görünümündedir. Benzer tarzda geniş dudaklı bir diğer

tabak ise 32 cm ağız çapıyla Kadikalesi'nin bulunmuş en büyük tabağıdır (Foto. 16, K.Fa.2). Öncekiler gibi geniş dudaklı bir üçüncü tabağa ait parçada ise dışa çekik kenarın başladığı yerde bir-iki sır birikintisi görülür ki bu da tabakta bir bezeme varmış izlenimi uyandırır (Foto. 17, K.Fa.3). Bu örneklerde sırlarının alımlı yanar dönerli renklerinin dışında süslemelerinin olmaması ortak bir özellik iken Foto. 16'da kısmen tümlenmiş ayrı bir tabak kenarında dikkati çeken kabartma bezemeler, turkuaz sırlı bezemesiz tabak ve kâselerin yanında kabartmalı kaplara işaret eder.

Böylesine kabartmalarla bezenmiş seramik parçaları Kadikalesi buluntuları arasında zengin bir repertuvar ortaya koymuştur. Biraz daha fazla sayıdaki parçayı bir araya getirdiğimiz 28 cm çapındaki bir tabakta, dışa çekik dudakların dışında tüm kabın içini kaplayan kalıp bezeme bulunmaktadır. Burada şeffaf sırlın altında kendini gösteren, kalıpla yapılmış kıvrım dallı bir kompozisyon son derece alımlıdır (Foto.18, K.F.b.1). Bu örnekte bazı parçalardaki delikler, bu tabağın kendi döneminde kırıldığını ve parçalar muhtemelen tellerle birbirine

Fotoğraf 17. K.Fa. 3 Frit hamurlu bezemesiz tabak kenarı: İçte dudak kenarında biriken sır bezemeyi andırır. / K.Fa. 3 Sherd of plate rim: The condensation of glaze inner face of the lip looks like a decoration.

Fotoğraf 18. K.F.b.1 Kısmen tümlenmiş frit hamurlu ve mavi sırlı, kalıp bezemeli yayvan tabak parçaları: Parçaların bazılarında görülen karşılıklı delikler, kabın Orta Çağ'da da onarılmış olduğunu göstermektedir. / K.Fb. 1 Sherds of frit body and blue glazed wide plate with molded decoration of which partly restored: Corresponding holes on some pieces indicate that it was also repaired in the Middle Ages.

bağlanarak, onarıldığına işaret eder. Frit hamurlu, mavi sırlı yayvan tabaklardan bir diğerrinin az sayıdaki parçasında, önceki gibi dışa çekik dudaklar dışında tabak içinde kalıp bezemede geometrik ve bitkisel karakterli motifler bir arada görünmektedir (Foto. 19, K.Fb.2).

Fotoğraf 19. K.Fb.2 Frit Hamurlu, Mavi Sırlı Kalıp Bezemeli Tabak Kenarından Parça. / Frit ware sherds from rim a plate with blue glazed molded decoration.

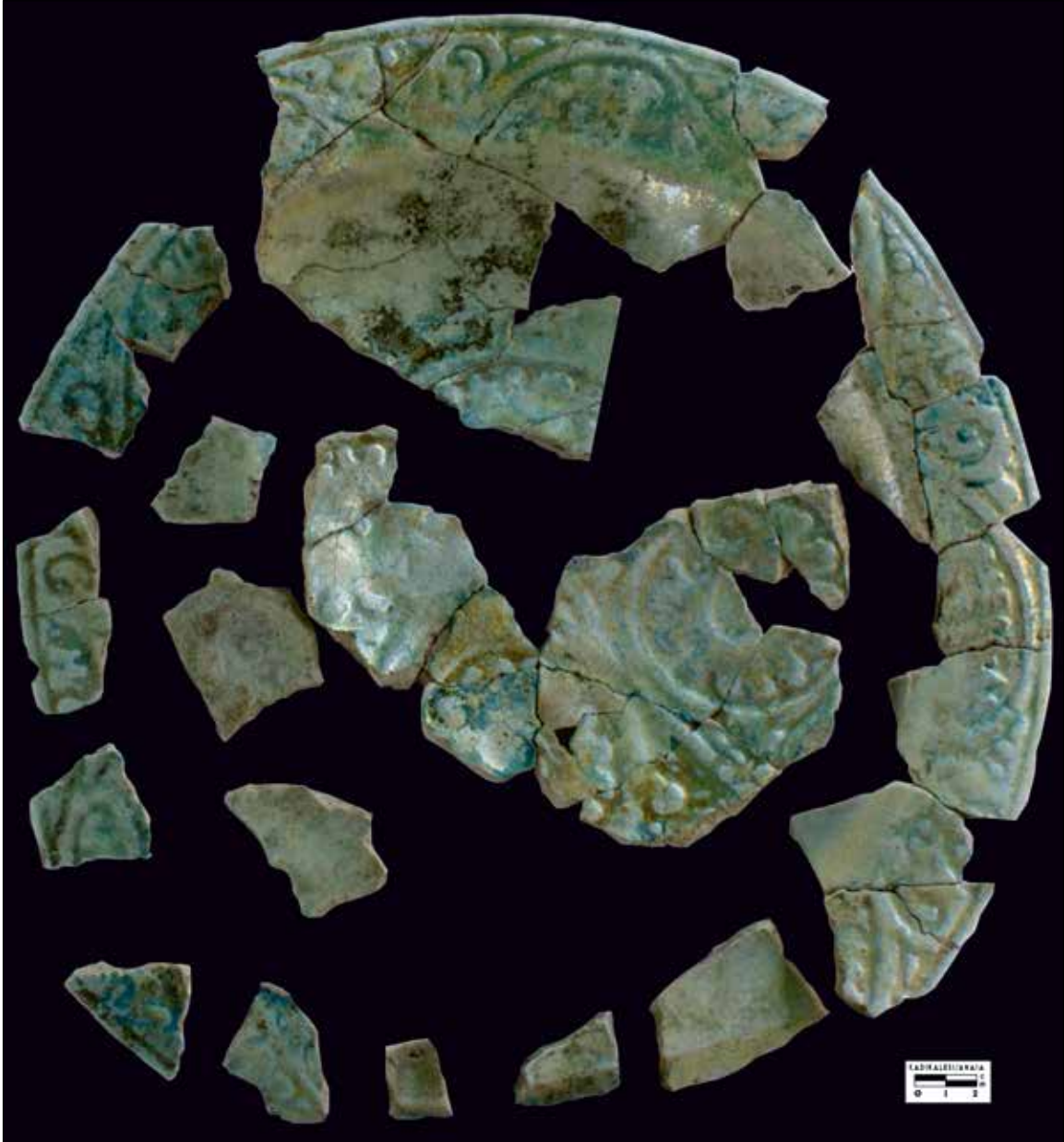
Fotoğraf 20. K.Fb. 2 Frit hamurlu, mavi sırlı kalıp bezemeli aynı tabak parçaları, iç yüzü bezemesiz başka parçalarla birlikte. / K.Fb. 2 Sherd from the same plate of frit paste with blue glazed and molded decoration, together with the sherds of another ware with undecorated inner face.

Fotoğraf 21. K.Fb. 3 Frit hamurlu, mavi sırlı tabak parçalarından birinin arka yüzündeki kalıp bezeme. / *K.Fb. 3 The moulded decoration on surface of one of the frit body sherds.*

Tekrarlarsak bunlar Kadıkalesi buluntularının bezemeli ya da bezemesiz tabak ve kâselerinin aynı ticari mal grubuna ait olduklarını kanıtlar (Foto. 20, K.Fa.4 ve K.Fb.3). Eğer kaplar içte süslenmemişse, kalıp işi kabartmaları dış yüzde görmekteyiz. Böyle bir küçük tabak kenarının arkasında, sıranın camsı dokusu altındaki kalıp işi desen belki de, alımlı bir yazı bordürüne işaret etmektedir (Foto. 21, K.F.b.3).

30 cm çapındaki yayvan bir tabağa ait çok sayıda parçalar, bu gruptaki en gösterişli bezemelere sahiptir (Foto. 22, K.F.b.4). Turkuaz sırlı Kadıkalesi bu grup İslam seramiklerinin içinde rengini de kaybetmemiş tek örnektir aynı zamanda. Bu tabak şimdilik benzer örneğini bilmediğimiz eşsiz bir eserdir. Zira tabağın dışa çekik dudağında kıvrım dallarla başlayan kabartmalar kabın tüm

Fotoğraf 22. K.Fb. 4 Frit hamurlu, mavi sırlı yoğun kalıp bezemeli yayvan tabak parçaları. / *K.Fb. 4 Sherds of frit body and blue glazed wide and shallow plate with intensive moulded decoration.*

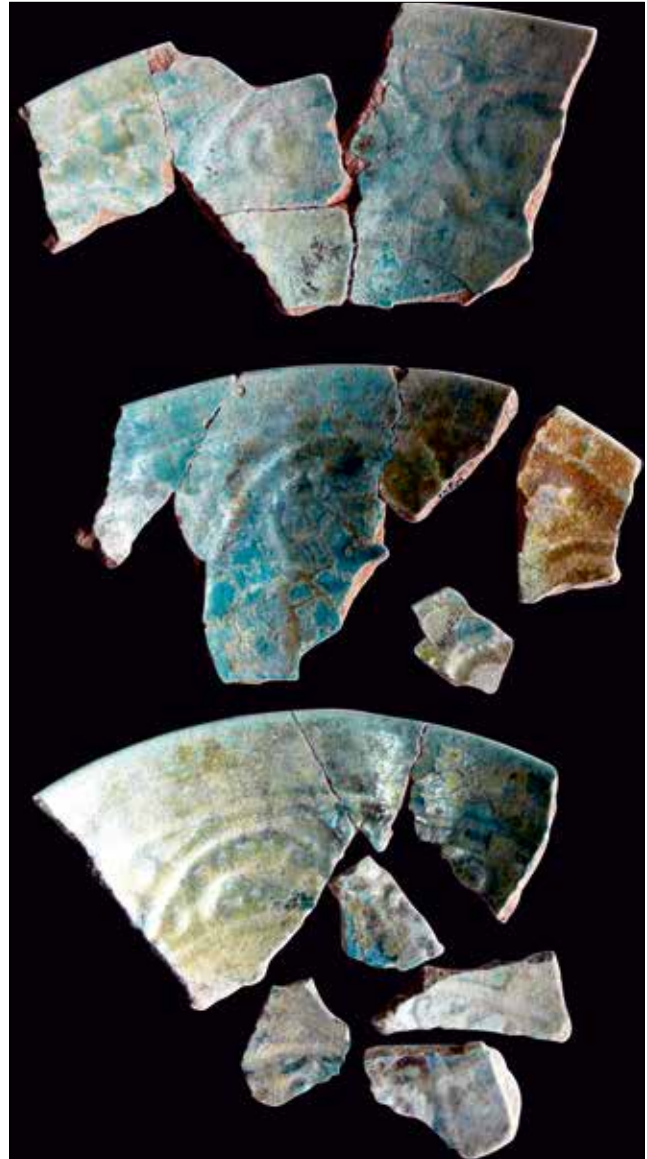
iç yüzüne farklı tarzda yayılmıştır. Eksik parçalara rağmen tabağın tondoda ve çevresinde ayrı ayrı madalyonlardan oluşan ender bir kompozisyona sahip olduğunu görmekteyiz.

Bu güne kadar söz konusu tabaklara ait olabilecek tüm ya da parçalar şeklinde herhangi bir kaide buluntumuz olmadı. Dolayısıyla bu konuda sadece tahminlerde bulunabiliyoruz. Belki de bunlarda alışıldık halka kaideler yerine, kabın dibinde kendinden biçimlenen yüzeysel tabanlar bulunuyordu. Nitekim K.Fa.1'in (Foto.15) profili, Mısır veya İran'dan olduğu söylenen bir örnekteki gibi kaidesiz ve düz bir dibi akla getirmektedir (Watson 2004; 180, Cat. D.12)¹⁹. Diğer yandan K.F.b.1 gibi kısmen derince tabaklar için Suriye'den, lakâbi tarzındaki bir tabaktaki gibi, genişçe alçak bir halka kaide düşünülebilir (Watson 2004; 291, Cat. K.2). Kaideleri nasıl olursa olsun, tabak buluntularımızdaki çaplar 26 cm'den 32 cm'ye kadar değişir; turkuaz sırlı dışa çekik geniş dudaklar ve düz yayvan sıg gövdeler yaygın bir özelliktir. Tek renk buz mavisi ya da yeşili; soluk turkuaz şeffaf sır altındaki kalıp bezemeli veya bezemesiz tabak ve kâselerin Kadıkalesi'nin dışında böyle zengin örneklerine rastlamadık. Bu ayrıntıda belki de İslam topraklarında Anaia'lı tüccarların siparişleriyle satılmak üzere Kadıkalesi'ne taşındılar. Ya da ticaret için kalede de üretildiler. Bu ikinci önermeyi kalede bulduğumuz, sırsız seramik yapımında kullanılan bir kâseye ait iki kalıp parçasına dayanarak yapmaktayız. Diğer yandan kalede üretilen "Ege Kapları" denilen Bizans seramikleri arasında bulduğumuz yerli yapım parçalarındaki kaligrafisi oldukça düzgün Arapça yazılar burada İslam dünyasından da ustaların varlığına işaret etmektedir. Bu da Doğu Akdeniz'deki İslam ülkelerinden sadece kap-kacak taşınmadığını, üretim için teknik ve hatta belki de ustaların da getirilmiş olabileceğini gösterir.

Ağız çapları 20 cm civarındaki üç konik kâsede de iç yüzlerde, ağıza yakın kalın bantlar halinde kalıp bezeme bulunmaktadır. Bezemeler frit bünye üzerindeki şeffaf mavi sır altında bazen kabın dibine-tondoya kadar inen yaygın kompozisyonlar halindedir (Foto. 23, K.Fb.5). Bir diğer kâsedeki şeffaf buzlu mavi sırnın okside olmuş soluk rengi ise sırnın ne denli ince katman halinde uygulanabildiğine bir kanıttır (Foto. 24, K.Fb.6). Kadıkalesi'ndeki tek renk mavi şeffaf sırlı, kalıp bezemeli tabak ve kâselerin renklerinin özgün görünüşleri gerçekte nasıldı, bilemiyoruz. Ama Kuveyt Milli Müzesi'nde Doğu İran'dan 13. yüzyıla ait frit hamurlu ve turkuaz sırlı kaplarda görüldüğü üzere canlı ve parlak olmalıydılar²⁰.

¹⁹ Bu tabak, kırmızı hamurlu, beyaz mat sır içine yeşil boya yazıtlıdır ve 10. yüzyıla tarihlenmektedir.

²⁰ Ondan fazla karşılaştırma örneğinden başlıcaları için bkz. Watson 2004; 310-323, Cat. L.10, Cat. L.11, Cat. L.13, Cat. L.15 (bezemesiz); Cat. L.6, Cat. L.12, Cat. L.14, Cat. L.17 (kalıp bezemeli örnekler).

Fotoğraf 23. K.Fb. 5 Frit hamurlu, mavi sırlı iç yüzü kalıp bezemeli kâselerden parçalar. / K.Fb. 5 Sherds of frit body and blue glazed bowls with moulded inner face decoration.

Fotoğraf 24. K.Fb. 6 Frit hamurlu, mavi sırlı kalıp bezemeli kâsenin iç ve dış yüzünden görünüşler. / K.F. 6 Views from inner face and surface of a frit body bowl with blue glazed and moulded decoration.

Ağız çapı 17 cm olan ve küresel gövdeli küçük bir kâseye ait parçalar; kaledeki zarif İslam kaplarına bir örnektir (Foto. 25, K.G.1). Neredeyse yumurta kabuğu kadar ince cidarlı kâsenin dış yüzünde ağıza paralel bir konumda, çiçekli kufi yazı benzeri motiflerden oluşan kabartma bandı, kısmen kazınarak derinlik kazandırılmış kalıp süslemesidir. Frit bünyeyi içte ve dışta tümüyle kapatan yoğun şeffaf sır, inci parlaklığıyla kâseye sedeftenmiş gibi bir görünüm kazandırmıştır. İran kaynaklı muhtemelen Kâşân'dan bir sürahi, boynundaki "keyifli iç, berhudar ol" anlamındaki kabartma yazıt bandı ve ince kaliteli frit hamuru ile paralel bir örnektir (Watson 2004, 306, Cat. L.3). 12. yüzyıl sonlarına tarihlenen sürahide, bizdeki kâsedan farklı olarak mavi akıtmalar da vardır. Küçük bir tabağa ait kenar parçası ise bu ender grubun Kadıkalesi'ndeki bir diğer örneğidir (Foto. 26, K.G.2).

Yakın görünümdeki frit hamurlu, şeffaf sır altı kalıp bezemeli ve mavi boya akıtmalı derin bir tabağa ait ağız parçaları ise, kalıp bezemeleri ile turkuaz (K.F.) ve şeffaf sırlı (K.G.) kaplar arasında ama kendine özgü görünen; kazı buluntuları ve yayımlanmış İslam seramikleri içinde de nadide bir örnektir (Foto. 27, K.H.). 30 cm çapındaki tabağın gövdesinden 8 cm'ye varan korunmuş parçalarında, hafif içe dönük düz ağız kenarının dıştan verrev minik diş kabartmaları çevreler. Bunun hemen altında dirsek yaparak aşağı inen kabın kısmen yüksekçe

Fotoğraf 25. K.G.1 Frit Hamurlu, Şeffaf Sırlı, Küresel Gövdeli, Dış Yüzünde Kalıp Bezeme Olan Bir Küçük Kâsedan Parçalar. / K.G. 1 Sherds of a frit body, small spherical bowl with moulded surface decoration under transparent glaze.

Fotoğraf 26. K.G. 2 Frit hamurlu, şeffaf sırlı içi kalıp bezemeli yayvan bir tabaktan küçük bir parçalar. / K.G. 2 Sherds of a frit body shallow plate, with moulded inner face decoration under transparent glaze.

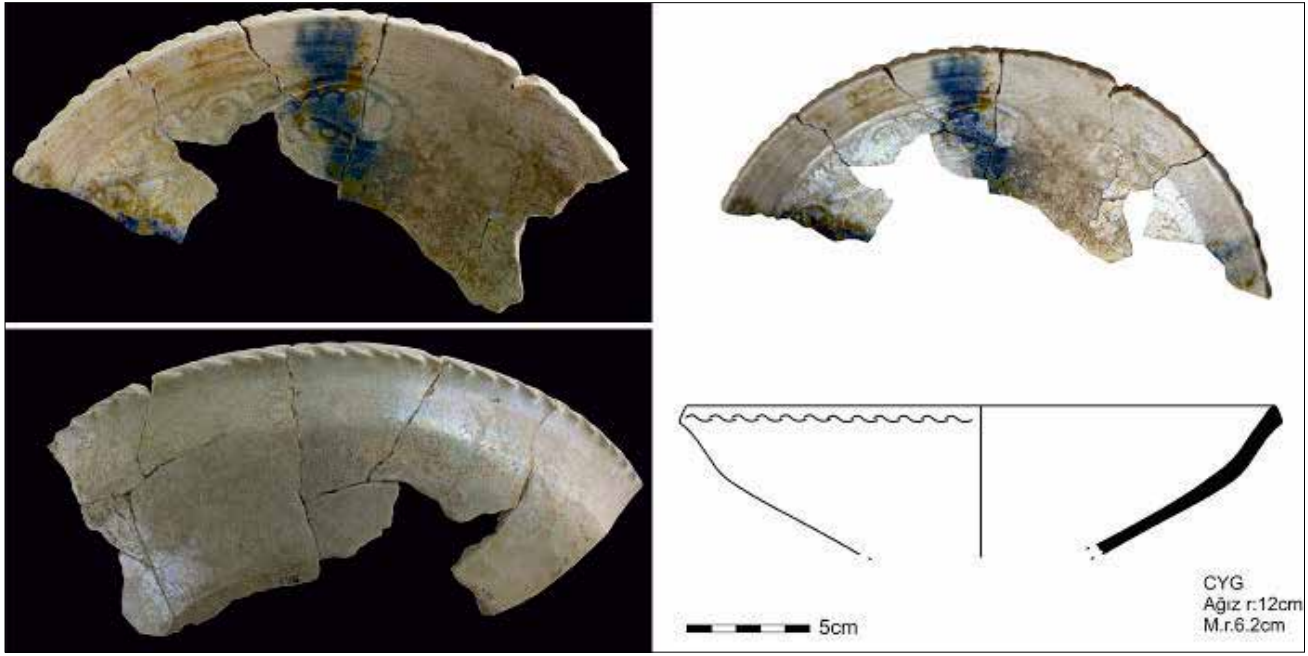
bir kaideye sahip olduğunu düşünüyoruz. Kabın içindeki kıvrım dal kompozisyonlu kalıp bezeme, yukarıdaki mavi şeffaf tabakları ve özellikle Foto. 17'deki örneği akla getirmektedir. Tek renk şeffaf sır altında kalıp tekniğindeki kabartma desenleri, mavi boya akıtmaları ile İran kaynaklı 12. yüzyıl sonlarına tarihlenen sürahiyle yakınlık gösterir (Watson 2004, 306, Cat. L.3). Diğer yandan Harim kale kazılarında bulunmuş şeffaf sıraltı kabartma desenli, mavi boya akıtmalı konik bir kâse (Gellichi ve Nepoti 2007, 464, fig.8) örneğimize benzer görünümüne rağmen, Tel Minis kaplarındaki beyaz mat sırsı nedeniyle Kadıkalesi buluntusundan ayrılır²¹. Mat sır içine akıtması nedeniyle farklı biçimi ve kalıp bezemesine rağmen Harim kazı buluntusu Foto. 12'deki K.E.3 no.lu kâsemize yakındır.

Kadıkalesi İslam seramik gruplarından şimdiki kapların ortak yanı şeffaf sırlarının altındaki kazıma bezemeleridir (K.İ.). Burada yer verdiğimiz ilk parçalar, frit hamurlu bir tabak ve bir kâseye aittirler. Bu kapların ağızlarına yakın konumda bir bant halinde, kimi soyut kıvrımlar, iç yüzde şeffaf mavi sır altına kazıma (insize) olarak işlenmiştir (Foto. 28, K.İ.1). Selodonlardan da bilinen sır altı kazıma bezemeler, Kadıkalesi'ndekilere benzer tarzda, 12.-13. yüzyıla ait Doğu İran'dan bir sürahide karşımıza çıkar (Watson 2004; 310-323, Cat. L.26).

Kadıkalesi İslam buluntuları içindeki sıraltı kazıma bezemeli başka bir örnek ise mangan sırsın mora çalan kahverengi yanar-döner görünümü ile dikkat çekicidir. Frit hamurlu kap parçaları, alışılmış konik örneklerden farklı olarak, alçak kaide üzerinde yükselen silindirik gövdesi olan derin bir kâseye aittir (Foto. 29, K.İ.2). 22 cm ağız çapındaki kabın kaidesi dışında tüm iç ve dış yüzü mangan sırla kaplanmıştır. Kazıma bezemeler gövdenin dışında, yazı taklidi soyut motiflerden oluşmaktadır. Bu kabın benzerini henüz görmedik, ancak mangan sır altı kazıma bezemeli yakın bir örneği Al Sabah koleksiyonunda, Kuveyt Milli Müzesi'nde bulunan bir albarellodur (Watson 2004, 305/Cat.L.2). 12. yüzyıla tarihlendirilmiş, muhtemelen İran'dan ve Kâşân'dan olduğu belirtilen albarelloda, pembemsi mor renkteki mangan sırsın altında, kabın tüm gövdesinde düşey bantlar halinde kazıma bezemeler vardır.

Buluntularımız arasında bir örnek firuze sır altında siyah motiflerden oluşan bezemesi nedeniyle enderdir. Yaklaşık 30 cm çapındaki bir kavanoz veya vazodan, 11x7.5 cm boyutlarındaki parçada iç yüz bezemesizdir. Dış yüzde

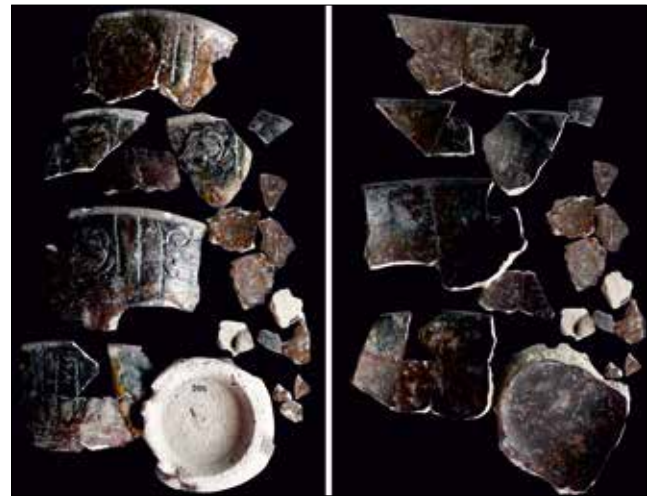
²¹ Bu yayında konu edinilen kâse parçası frit kapların ilk grubuna (fritware I) atfedilir ve söz konusu kapların özellikleri 1171'de Eyyubi'lerden kaçan Fatimi Mısırlı çömlekçilerle Suriye'ye gelen ve oradan da İran'a geçen bir teknik olarak yorumlanmıştır.

Fotoğraf 27. K.H. Frit hamurlu ve sıraltı kalıp bezemeli ve mavi boya akıtmalı derin bir tabaktan parçalar: Kaidesi olmayan tabağın gövdesi kısmen tümlenebilmiştir. / *K.H Sherds of frit body of a deep plate with moulded inner face decoration and blue splash paint under glaze. In the absence of its base, the plate was partly restored.*

Fotoğraf 28. K.İ.1 Frit hamurlu çanaklardan, iç yüzde mavi sır altında kazıma (insize) süslemeleri olan seramik parçaları. / *K.İ. 1 Sherds of frit body bowls with incised inner face decoration under blue glaze.*

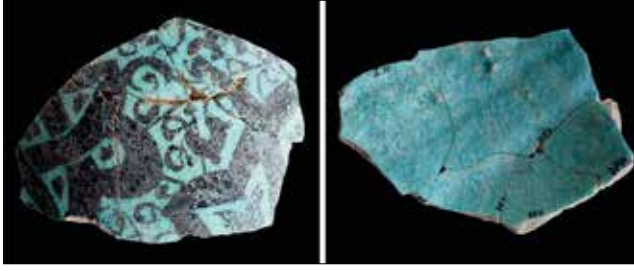

Fotoğraf 29. K.İ. 2 Frit hamurlu bir silindirik gövdeli derin bir çanağa ait, dış yüzde şeffaf mangan sır altında kazıma (insize) süslemeleri olan seramik parçaları. / *K.İ. 2 Sherds of a frit paste cylindrical deep bowl with incised surface decoration under purple glaze.*

ise küçük bitkisel kıvrımlardan oluşan bir fon üzerindeki kalın geçmeli motiflerin yer aldığı bir kompozisyon dikkati çeker (Foto. 30, K.İ.1). Doğrusu kompozisyonun tümünü göremediğimiz gibi, kabın devamında süsleme ne şekilde geliyordu çıkarmak pek kolay değildir. Yine de Al Sabah koleksiyonundaki bazı tam kaplarda görüldüğü üzere, kabın dışında kalın bir süsleme bandı akla gelmektedir. Parçanın içbükeyliğine göre de bu kap albarello (Watson 2004, 335/Cat.N.2) yerine daha şişkin karınlı bir vazo olmalıydı (Watson 2004, 334/Cat.N.1). Söz konusu benzer örnekler göre parçamız İran, Kâşân kaynaklı silüet bezemeli seramik gurubuna dâhildir:

bir sıraltı tekniği olan silüet bezemede, frit hamurlu kabın siyah astarla kaplanan yüzeyinden motifler ortaya çıkacak şekilde astar sıyrılıyordu ve sonra firuze renkli şeffaf sırla kaplanıyordu²². Makalemizde yer verdiğimiz 2,5x3,5 cm boyutlarındaki başka küçük parçayı, süsleme karakterinin farklılığına rağmen silüet bezeme grubunda var saydık (Foto. 31, K.İ.2). Benzer örneğini

²² Silüet teknikli İran kapları için bkz. Watson 2004, 333-336. Metinlerde açıklıkla ifade edilmese de silüet bezemeli İran-Kâşân kaynaklı kaplar, turkuaz sıraltı siyah astar (slip) boyamalı Suriye-Rakka seramiklerinden farklı kap biçimleri ve teknikleri ile ayrılmaktadır. Benzer örnekler 12. yüzyıla tarihlenirler.

Fotoğraf 30. K.I. 1 Frit hamurlu, turkuaz sır altı, siyah astar kazıma bezemeli vazo parçası (siluet seramik). / *K.I. 1 Sherd of frit body vessel with decoration carved through a black slip under turquoise glaze (silhouette ware)*

Fotoğraf 31. K.I. 2 Frit hamurlu, turkuaz sır altı, siyah astar kazıma bezemeli küçük bir kap parçası (siluet seramik?). / *K.I. 1 Sherd of frit body vessel with decoration carved through a black slip under turquoise glaze (silhouette ware?)*

bulamadığımız bu parçayı kesin değerlendirmekten sakınmaktayız.

İslam seramik buluntularımızın tek renk sırlı kaplardan sonra ikinci yoğun grubunu sıraltı boya bezemeli tabak ve kâseler oluşturmaktadır. Yaygın olarak şeffaf renksiz sır altında siyah ve mavi bezemeler görülürken, sıraltı boyamalarda sadece bir parçada üçüncü bir renk kırmızı görülür. Diğer bir deyişle kazımızda, İran'dan başlayarak Anadolu'ya kadar zengin uygulamaları olan çok renkli sırüstü boyamalı diğer bir deyişle minai teknikte zengin figürlü seramiklere ilişkin hiçbir örnek bulunmamıştır.

Kadıkalesi'nde ilk örnekleri sarnıçlardan gelmiş bir grup kâsenin ortak özellikleri, şeffaf sır altına koyu mavi ve siyah boyayla yapılmış bezemelerdir. Pek büyük olmayan kâselerdeki diğer bir ortak özellik ise dış yüzlerdeki kabın ağzındaki konturdan aşağı doğru akan paralel çizgilerdir. Bunlardan ilkinde içte yuvarlak göbekten başlayan ışınların çevresindeki baklava motifleri ve kabın ağız kenarındaki zikzaklardan oluşan bir bant,

bezeme repertuarını oluşturur (Foto. 32, K.J.1). Burada boya bezemelerde, mavi ana hatların siyah taramalarla doldurulduğu dikkati çeker. Bu tarzda sıraltı mavi-siyah boyamalı örnekler 14. yüzyıla kadar özellikle Suriye ve Mısır da devam etmiş görünmekte. Yaklaşık aynı boyutlarda bir kâsenin dış yüzü örneğimize benzerken içte tüm yüzeyi kaplayan hayvan figürlü sahne onun daha geç bir uygulamaya bağlana bilinir (Watson 2005, 404/Cat. R.8).

Benzer tarzdaki başka küçük kâselerden ufak parçalarda ise, kabın içinin bezemesi kıvrık yaprakların hâkim olduğu bitkisel karakterdedir (Foto. 33, K.J.2). Motiflerin çevre çizgilerinin siyah, içlerini dolduran çizgi taramalar ise mavi renktedir. Bu kabın dışındaki mavi boyayla yapılmış, tabağın ağzından aşağı akan paralel çizgi çiftleri Fustat'tan sıraltı mavi ve siyah boya bezemeli kaplarda da görülür. Bu kaba iki örnek bugün Kuveyt Müzesi'nde bulunan Fustat'tan bir örnekteki bitkisel bezeme karakteri bizim parçalarımıza yakındır (Watson 2004, 403/Cat. R.8). Kadıkalesi parçalarından birinin dış yüzündeki çizgiler, genel uygulamalardan farklı olarak biraz daha karmaşıktır.

Yine böyle bir küçük kâseye ait bir parçada ise bu kez kabın içini dolduran kalınca koyu mavi boyalı ikişer çizgi ve aralarında siyah beneklerin oluşturduğu, sıraltı bezeme görülür (Foto. 34, K.J.3). Bu kabın arka yüzündeki mavi boyalı paralel çizgiler, öncekilerden farklı olarak üstte dilimlerle son bulur. Kâsemizin iç ve dış bezemeleri için iki farklı karşılaştırma örneğine rastladık: İç yüzündeki bezeme İran, muhtemelen Kâşân'dan sıraltı mavi, siyah-turkuaz teknikli ve panel desenli bir kabın dışında karşımıza çıkar (Watson 2004, 388, Cat. Q18). Dış yüzdeki dilimli bezeme ise yine İran, Kâşân'dan, lajvardina kabı olarak adlandırılan bir başka kâsenin de dışında görülür (Watson 2004, 377, Cat. Q4). Her iki kap da 13. ile 14. yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Şeffaf sıraltı, mavi-siyah boyama desenli kapların yer aldığı grup içinde değerlendirdiğimiz çok sayıda buluntularımızdan üç kaide, birbirinden ayrı tarzda kap içi bezemelere sahiptir (Foto. 35, K.J.4, 5, 6). Bunlardan soldaki (K.J.4) siyah konturlu ve koyu mavi/lacivert boya lekeli. Bununla aynı tarzda bezeme, Suriye, Şam'a atfedilen hayvan figürlü albarelloda görülür (Watson 2004, 400, Cat. R.3). Nitekim bizim kaidedeki sır altı siyah konturlu motiflerin içinde dağılan mavi boya lekeleri ve fondaki kurgu, Al Sabah koleksiyonunda işaret edilen kabın ayrıntı fotoğrafında daha açık görülmektedir (Watson 2004, 394). Sağ üstteki kaide parçasında (K.J.5) ise tondodan kâsenin ağzına doğru ışınal yayılan panel kompozisyonlu bezeme vardır. Buna göre iki mavi hatla ayrılan panellerin

Fotoğraf 32. K.J. 1 Frit hamurlu, şeffaf sıraltı lacivert-siyah boya bezemeli kâse parçaları. / K.J. 1 Sherds of a frit body bowl with dark blue and black under transparent glaze painting

Fotoğraf 33. K.J. 2 Frit hamurlu, şeffaf sıraltı lacivert-siyah boya bezemeli kap parçaları. / K.J. 2 Sherds of a frit body bowl with dark blue and black under transparent glaze painting.

Fotoğraf 34. K.J. 3 Frit hamurlu, şeffaf sıraltı lacivert-siyah boya bezemeli kâseye ait iki parça. / K.J. 3 Two sherds of a frit body bowl with dark blue and black under transparent glaze painting

içinde bitkisel karakterli dolgu bulunuyordu. Ne var ki parçanın hayli bozulmuş olması nedeniyle sadece dolgulardaki bitkisel süsleme sezilmektedir. Ama bu kabımızın Watson 2004, 388-389, Cat. Q.18'daki gibi İran/ Kâşân mı yoksa Watson 2004, 204, Cat. R.9'daki bilemeyiz (LNS 855o ve LNS 855p) gibi Mısır/Fustat örneğine daha yakın olduğunu görmemiz için yeterli değildir. Diğer yandan aynı fotoğraf karesindeki

kaidelerden sağ alttaki parçada (K.J.6) sırın altındaki boya bezeme ayırt edilemeyecek kadar bozulmasına karşın tondoda dilimli bir madalyon sezilmektedir.

Alçak halka kaideli bu kap diğerlerinden mat beyaz sıırıyla ayrılır (Foto. 36, K.J.6). Burada mat sır şeffaf sırdan farklı olarak, kaidenin üstünde ve altında kendini belli etmektedir. Tondodaki motif açıklıkla görülmez ama dilimli madalyonun ışınsal uzantılarının çağrıştırdığı benzer bir örnek, onun Suriye kaynaklı olduğuna işaret eder (Mason 1997, fig.19, MRT.27). Sıraltı/sırıçi²³ boyama desenli üç kaide de hamur yapıları ile birbirine çok yakın olmalarına karşın, muhtemelen İran, Mısır ve Suriye gibi üç ayrı üretim merkezine ilişkin uygulama farklılıkları ortaya koyarlar.

²³ Bazı yerlerde sıraltı terimini kullanmakta zorlanmaktayız. O. Watson'ın kitabında özellikle mat sırların görüldüğü örnekler için kullanılan "sırıçi" deyişi, anladığımız kadarıyla boya ile yapılmış desenler kurumadan uygulanan mat sır ifade etmektedir. Ancak bu tarz minai tekniğindeki gibi sır üstü uygulamalarla karıştırılmamalıdır.

Fotoğraf 35. K.J. 4, 5, 6 Frit hamurlu, şeffaf sıraltı lacivert-siyah boyama desenli üç kaide. / K.J. 4, 5, 6 Three bases of a frit ware with dark blue and black under transparent glaze painting.

Bu konuya ise belki parçalarımızla ilgili yapılacak bir arkeometri araştırması açıklık kazandıracaktır.

Böyle sıraltı/sırıçi boya bezemeli mat beyaz sırlı bir başka kaide, renkleri ve süslemesi ile Kadıkalesi buluntuları içinde tektir; deseni açısından yayınlı İslam kapları arasında da benzersizdir. Frit hamurlu, siyah bir çerçeve içine alınmış görünen tondo kompozisyonunun ana kurgusu siyah boyalı, çubuklarla birbirine bağlanmış baklavalardan oluşur (Foto. 37, K.J.7). Bunların arasındaki boşluklar mavi haçlarla doldurulmuş görünmektedir. Ancak boyamalardaki asıl vurgu baklava motiflerinin ortasındaki kırmızı beneklerdedir. Bir tondoda böyle bir süslemenin yer aldığı hiçbir paralel örnek bulamadık ama buradaki desenin ana hatları, Metropolitan Müzesindeki uzun boyunlu bir lüster sürahinin şiş basık karnındaki, büyücek madalyon bezemesinde karşımıza çıktı (Jenkins-Madina 2006,137, MMA22). Diğer yandan içinde kırmızı rengin de kullanıldığı üç renkli kaplardan bir başkasıysa, süsleme ayrıntıları ile kabımıza yakın görünmektedir. Bu yakın örnekte kâsenin içindeki ışınal kurgulanmış kompozisyonda mat beyaz sırlı hâkim olduğu panellerdeki kırmızı boyalı benekler dikkat çekicidir (Watson 2004, 377, Cat. Q4). Parçamız bu son karşılaştırdığımız seramikte de adı geçen, zamanla bir teknik olarak da anılan Lajvardina kaplara bir örnektir. Farsça lapis-lazuli demek olan lajvardina söz konusu değerli taştan üretilen kobalt mavisi/ koyu mavi/lacivert boyanın kullanıldığı seramikleri anlatmaktadır ki Oliver Watson, Ebu-l Kasım'dan bu boyanın kaynağı konusunda da bilgiler aktarır (Watson 2004, 22).

Fotoğraf 36. K.J. 6 Frit hamurlu, şeffaf sıraltı lacivert-siyah boyama desenli kaide. / K.J. 6 Base of a frit ware with dark blue, black and red under transparent glaze painting.

Fotoğraf 37. K.J. 7 Frit hamurlu, şeffaf sıraltı lacivert, siyah ve kırmızı boya desenli kaide parçası (lajvardina?). / K.J. 7 Base of a frit ware with dark blue, black and red under transparent glaze painting (lajvardina?)

Buluntularımızdan frit hamurlu, şeffaf sıraltı lacivert boyalı, 32 cm çapındaki bir tabağın parçaları ise yazıt bezemeleriyle bir başka ender örneğimizdir. Parçalarda dışa çekik dudağın üzerinde boya ile oluşturulmuş üç bant görülür: bantlardan dış ve içtekilere Arap harfleri kazınarak, zarif yazıtlar işlenmiştir (Foto. 38, K.J.8). Parçalar halindeki yazıtların okunabilir olup

Fotoğraf 38. K.J. 8 Frit hamurlu, şeffaf sıraltı lacivert boyalı, kazıma yazıtlı tabak parçaları. / K.J. 8 Sherds of frit body plate with incised inscription and underglaze painting in dark blue.

olmadığını bilemiyoruz ama iki bantta da tekrarlayan harf öbekleri, sadece süsleme amaçlı olabileceklerini düşündürdü. İslam seramiklerinde iyi dilekleri veya bazı şiirlerden alıntıları konu alan okunabilir yazıtlar olduğu gibi anlamı olmayan süsleme karakterli yazıtlar da çokça görülür. Tabak parçalarının arka yüzünde ise iç içe geçen yayların oluşturduğu bir süsleme vardır ki bu süslemeler Suriye’de üretilmiş sır altı boya bezemeli kaplarda yaygındır (Mason 1997, 174, Fig. 3, SM.11; 182, Fig. 12). Bu ayrıntıları ile Kadıkalesi buluntusu tabak 12. yüzyıl sonlarından 13. yüzyıla değin tarihleyebildiğimiz Suriye kaynaklı mallar olabilir.

Frit hamurlu İslam kaplarından bir grup, şeffaf sır altındaki bitkisel karakterli siyah/lacivert boyalı bezemeleriyle ayırt edilirler. Şeffaf sırları parlaklığını yitirmiş çok sayıdaki parçadan burada, yayvan bir tabak kenarına yer verdik (Foto. 39, K.J.9). Bu parçanın arka yüzündeki siyah boya ile işlenmiş yatay S kıvrımları kabın kaynağını belirlememizde ipucu oldu. Bir önceki kâse de ifade edildiği üzere, Suriye’de üretilmiş çeşitli teknik ve tiplerdeki pek çok tabak veya kâse arka yüzlerinde bu boya motifleriyle tanınırlar (Mason 1997, 174, Fig. 3, SM.10; 182, Fig. 12).

Fotoğraf 39’daki tabağın dış yüzünde görülen yatay S kıvrımları, bir kabın iç bezemesi olarak karşımıza çıkar. Frit gövdeli ve mat beyaz sırlı konik bir kâseye ait parçalarda, iç yüzde sıraltına siyah boya ile yapılmış yatay S kıvrımları hâkimdir (Foto. 40, K.K.1). Bazı yerlerde görülen mavi boya, siyah bezemelerin mavi renklerle gölgelendirilmiş olabileceğini akla getirir. Kabın dış yüzünde, üst kesimdeki mat beyaz sır, aşağılara kadar inmez, dolayısıyla altta kabın frit gövdesinin kırık krem rengi görülür. Suriye’de yaygın olarak dış

yüzlerde kullanılan yatay veya verrev S kıvrımlarının, Kadıkalesi’ndeki örnekte kâsenin içinde ana süs unsuru olarak karşımıza çıkması, şimdilik paralel örneğini bulamadığımız bir durumdur.

Muhtemelen diğer kaplardan daha pahalı ve o zaman için aristokrasi için özel sipariş mallar olduklarından olsa gerek, Kadıkalesi’ndeki İslam seramikleri arasında lüsterler diğerlerine göre çok az sayıda ve çok küçük parçalar olarak bulunmuşlardır.

Bunlardan sarnıçtan gelen, bir tabak kenarına ait ufak parça, ince cidarı, iyi pişmiş beyaz frit hamuru ve mat beyaz sır üzerine lüster bezemesi ile dikkati çekmişti (Foto. 41 K.L.1). Resmin sağ tarafındaki solmuş gibi görünen lüster boyama, düz tabağın üst yüzündeki dilimli bir bezeme ayrıntısını gösterir. 10. yüzyıldan bazı Abbasi Dönemi lüster kâse ve tabaklarının iç yüzündeki tasvirler, kabın kenarlarındaki yarım yuvarlaklarla gösterilen, belki perdeli bir mekânı tanımlayan, çerçeve içinde yer alırlardı. Nitekim ut çalan bir müzisyen ya da elinde yelpazesi ile oturan adam gibi bazı figürlü tasvirler, muhtemelen bir bahçede ve bir perde önünde saray eğlencelerine atıfta bulunurken, böyle asılı perdeli çerçeve içinde tasvir edilmiş bir fil veya bir kuş da saray bahçelerinin jenre sahneleri yani günlük yaşamdan yansımalar olmalıydılar (Watson 2004, 191/Cat. E.11; 192/ Cat. E.13; 193/ Cat. E.15). Fotoğraf 42’nin sol tarafında tabağın arka yüzündeki mat beyaz sır üzerine boyanmış kalın verrev çizgi ve hemen altındaki fırça darbeleri ile oluşturulmuş benekli bant bezeme, 10. yüzyıl Irak kaynaklı düz bir tabakta da karşımıza çıkar (Watson 2004, 194/Cat. E.16). Belli belirsiz alçak kaideye sahip söz konusu düz tabağın üst yüzünde, kenardaki süsleme aynı karakterde ancak farklı ayrıntılardadır;

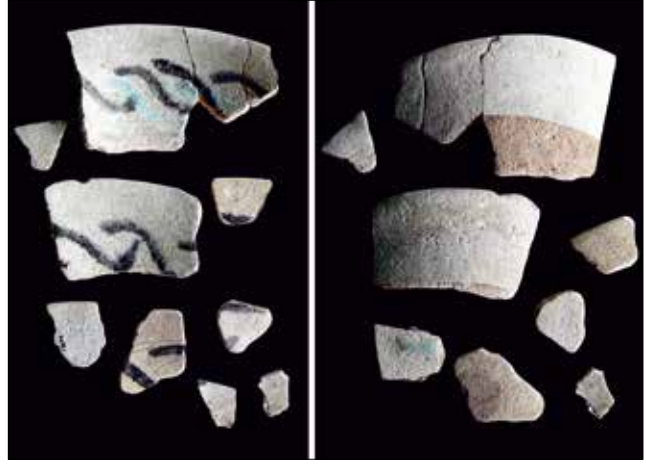

Fotoğraf 39. K.J. 9 Frit hamurlu, şeffaf sıraltı lacivert-siyah boya bezemeli tabak parçası. / K.J. 9 Sherd of a frit body plate decorated with dark blue and black under transparent glaze.

buna karşılık alt yüzünün kenar süslemesi örneğimizle aynıdır. Bu parça ilk bulunduğunda, kabın üst yüzüne ait olduğunu düşündüğümüz soluk süsleme ile alt yüzünün koyu renkli lüster bezemesini hatalı üretim gibi görmüştük. Yukarıda atıf yaptığımız, elinde yelpazesi ile oturan adam tasvirli kapta da, kabın içinde ve dışında, ayrı kap bezemeleri izlenimini veren, farklı tonlar görülür (Watson 2004, 192/ Cat. E.12).

Sarnıç buluntusu başka bir parçanın hayli aşınmış bezemesinde, lüster boyamalı fon altında mat beyaz sırda belirmiş bir yazı bandı dikkati çeker (Foto. 42, K.L.2). Seramik parçasının içbükey yüzeyinde harflerdeki kaligrafik zariflik; yazıtın altındaki lüster fonda kısmen kendini hissettiren ince halkalar İran lüsterlerini hatırlatır. Nitekim bir başka lüster bezemeli seramik parçasında, ana kompozisyonun ne olduğu görülme de, beyaz silüetler halindeki büyük motiflerin fonları, söz konusu ince halkalar ve noktalarla doldurulmuştur (Foto. 43, K.L.3). Bu parça da kıvrım dal ve ince halka-nokta bezemeleri ile İran'da madeni bir taşı andıran düz dipli kâse (Watson 2004, 356/ Cat. Q. 35) ve konik kâse (Watson 2004, 358/ Cat. Q. 36) gibi Kâşân tarzında bezemelere sahiptir²⁴. Bu

²⁴ Watson 2004, 356/ Cat. Q. 35 1218 tarihli yazıtlı anılan kırk kadar yazıtlı örnekten biridir. Watson 2004, 358/ Cat. Q. 36'daki konik kâse ise 1200-1220'lere tarihlenmiştir.

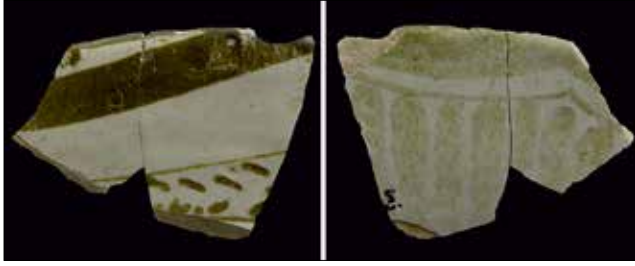

Fotoğraf 40. K.K. Frit hamurlu, dış yüzde mat beyaz sıraltı mavî-siyah S kıvrım bezemeleri olan kâse parçaları. / K.K. Sherds of a frit body bowl with surface decoration painted blue and black S curls under opaque glaze.

parçalarımızın Kâşân tarzındaki bezeme ayrıntıları ve anılan karşılaştırma örneklerine dayanarak onları 13. yüzyıla tarihlemekteyiz.

Kadıkalesi buluntularının tümü frit hamurlu ve lüster bezemelidirler. Bunlardan Fotoğraf 42'deki örnekte lüster bezemede de aynı ince kıvrık dallı çizgiler görülür; beyaz fon üzerinde güçlkle ayırt edilen kaligrafik (belki çiçekli harflerin bulunduğu) bir bant dikkati çeker. Böylesine yıpranmış ve küçük parça üzerindeki harflerin algılanması ve dolayısıyla yazının okunabilmesi mümkün olmamıştır. Fotoğraf 43'teki küçük parça bir kapalı kaba ait olabilir ve girift lüster bezeme, belli belirsiz mavi boya akıtmalara sahiptir. Mavi akıtmalar son iki örneğimizde daha güçlü olup, beyaz mat sır üstündeki lüster desen daha belirgindir (Foto. 44, K.L.3, K.L.4). Bunların, sarnıçtan geldiğinden renkleri soluk olan Fotoğraf 43'teki kapalı kabın parçaları olduğunu düşünüyoruz. Bu parçalarımız için de iki İran, Kâşân'dan lüster kabını karşılaştırma için verebiliriz: İlki küresel gövdeli sivri dipli ve yazıtına göre 1170–1200 yıllarına tarihlenen bir kaptır (Watson 2004, Cat.354/Cat. O.12). Diğeri de yine yazıtlı derin kâsenin içindeki girift bezemeli ve sıratlı mavi akıtmalı 13. yüzyıl tasıdır (Watson 2004, 356–57/Cat. O.15).

Kadıkalesi İslam seramikleri arasında tek kırmızı hamurlu örnek mat beyaz sırlı bir kaba aittir. 7,5x5,5 cm boyutlarındaki seramik parçasının iç yüzünde yeşil boya ile uygulanmış Arapça harfler görülürken, dış yüzünde aynı tonda boya ile yapılmış, ne olduğu anlaşılmayan büyük bir renk lekesi dikkati çeker. (Foto. 45, K.M.1). Parçanın içbükey görünümü onun derince bir çanağa ait olduğunu düşündürmüştür. Böyle Mat beyaz sırlı ve sır içine uygulanmış yeşil yazıtlı örnekleri Al Sabah koleksiyonunda gördük:

Fotoğraf 41. K.L. 1 Frit hamurlu, lüster teknikli tabak parçası. / *K.L. 1 Sherd of frit body plate painted in luster on an opaque white glaze.*

bunlardan biri Mısır veya İran'dan, kaidesiz ve yayvan düz bir tabaktı (Watson 2004; 180, Cat. D. 12). Diğeri ise Kuzey Afrika'dan yeşil yazıtlı ve mat beyaz sırlı bir seramik parçasıydı (Watson 2004; 180, Cat. D. 13/LNS 994C). Harf karakteri açısından bizimkine benzeyen ikincisinde "Afiyetle Ye ve Şükret" şeklinde Türkçe ifade ettiğimiz bir yazıt saptanmıştı.

Fotoğraf 42. K.L. 2 Frit hamurlu, lüster teknikli Arapça yazıtlı seramik parçası. / *K.L. 2 Sherd of frit ware painted Arabic inscription in luster on an opaque white.*

Fotoğraf 43. K.L. 3 Frit hamurlu, lüster teknikli, mavi boya akıtmalı kap parçası. / *K.L. 3 Sherd of frit body painted in luster and blue splash on an opaque white glaze.*

Fotoğraf 44. K.L. 4 Frit hamurlu, lüster teknikli mavi boya akıtmalı iki seramik parçası. / *K.L. 4 Two sherds of frit body painted in luster and blue splash on an opaque.*

Doğrusu sadece bir kaç harfin görüldüğü Kadıkalesi örneğinde metin ne söylüyordu bilemeyiz ancak harflerin istifiyle de benzerliğine bakarak seramik parçamızın O. Watson'a göre 10.-11. yüzyıldan ve Kuzey Afrika'dan olduğunu var saymaktayız.

Fotoğraf 45. K.M. Kırmızı hamurlu, mat beyaz sır içine yeşil boyalı yazıt ve desenli kap parçası. / *K.M. Sherd of a red clay ware with green painted inscription in an opaque white glaze.*

Sonuç

Henüz hiçbir arkeometrik araştırmanın yapılmadığını bir kez daha belirterek, burada değerlendirilen Kadıkalesi buluntusu İslam seramikleri görünümleri ile ayırt edilip benzer ya da yakın örnekleriyle karşılaştırıldıklarının altını çizelim²⁵. İlk sıralardaki pişmiş toprak şişeler ve testilerle birlikte burada son yer verilen çanak parçası dışında tüm örnekler frit bünyelere sahiptirler. Bu nedenle de onlar kalede ele geçen Bizans seramiklerinden kolaylıkla ayırt edildiler. Kalıpla biçimlendirilmiş ve genelde bezenmiş örneklerin dışındaki kapların dışında tüm örnekler çark yapımıdır. Diğer bir deyişle küresel gövdeli/konik dipli parfüm şişeleri, kalıp desenli testiler ve sürahilerle birlikte Foto. 14'ten 27'e kadarki tek renk sırlı ve çeşitlenmeli tabaklar çarkta üretilmiştir. Kapları süslemede O. Watson'ın belirttiği üzere pişirilmemiş kil veya frit hamurlara bastırılarak uygulanan, açık düz kalıpların yanında, kapalı kaplarda iki ayrı parçadan oluşan kısmen kapalı kalıplar kullanılmıştır (Watson 2004, 26-27). Kadıkalesi'nde de iki parçasını bulduğumuz pişmiş toprak kalıplar, içerdikleri desenlerle, içlerine bastırılarak ince bir tabaka halinde kalıbı kaplayan kil veya frit hamuru kabartmalarla bezerken; malzemenin nemini alarak istenilen ince cidarlarda kaliteli kâse veya tabakları şekillendirmiş görünmektedirler. Çark işini, kâse ve tabaklardaki dar veya geniş dışa çekik dudaklardan, her türlü halka kaidelerden tanımaktayız; Foto. 30'daki siluet tarzında bezemesi olan vazo/kavanoz gibi kimi kapalı kap parçalarındaki çark izlerini ise iç yüzlerinin dokusundan okumaktayız. Çark işi seramiklerdeki süslemeler önceki kalıp veya baskı desenlerden farklı olarak, sır altına kazıma, boyama ender olarak da sır içine akıtma veya boya ile yapılmışlardır.

İslam ülkelerinden Kadıkalesi'ne getirilen son derece özgün buluntular, Anaia'daki Bizanslı ustaların ürettikleri işlere örnek oldu mu bunu söylemek güçtür. Kalede üretilen "Ege Kapları" grubundaki Bizans seramiklerinden çok azında lüsterleri taklit eden

renklerde bezemeler görülür. Bunların yanında yine Ege kaplarında, kalede örneklerini bulduğumuz hayvan figürlerinin yer aldığı geniş kazıma/champlève desenli tabak ve kâselerde, iç yüzlerde, fondaki palmet ve rumiler de doğrudan İslam sanatı ile ilişkilidir²⁶.

Diğer yandan Doğu Akdeniz'den İslam seramikleriyle birlikte Anaia'ya Müslüman ustaların da gelmiş olduğunu düşünmekteyiz. Kalede üretilen "Ege Kapları" arasında yeşil sırlı kimi parçaların üzerinde, son derece doğru yazımlı ve kaligrafik Arapça harflerin görülmesi buna ilişkin bir veri olarak değerlendirilebilir. Aynı bir yayın çerçevesinde ayrıntıyla tartışılacak bu konunun yanı sıra bir başka var sayımımız da bu Müslüman zanaatkârların Anaia'da satılmak üzere frit bünyeli kaplar üretmiş olabileceklerine ilişkindir. Kuşkusuz arkeometrik araştırmalardan sonra İslam buluntularımızın özgün örneklerle yakınlığına bakarak böyle bir önermenin doğru olup olmadığı ortaya konulacaktır. Ancak kaledeki buluntular arasında küçük bir kâseye ait bezemeli kalıp parçalarının varlığı ve özellikle mavi sırlı, kalıp üretimli bezemeli/bezemesiz yayvan tabakların bize özel görünen biçim ve desenlerdeki çok sayıdaki parçaları böyle bir olasılığı akla getirmiştir²⁷.

Önceleri söz konusu malları "İslam Ülkelerinden İthalat" olarak değerlendirirken, bugün daha farklı düşünmekteyiz. Burada yer verilen Kadıkalesi kazı buluntusu İslam seramikleri, Kadıkalesi'nin ithal kullanım gereçleri değildi. İster Doğu Akdeniz'den getirilmiş olsun isterse yerel olarak fason üretilsinler, ticaret için yani başka pazarlara götürülüp satılmak üzere burada depolanmıştı. Nitekim son yıllarda sayıları giderek artan Orta Çağ deniz ticaretine ilişkin yayınlar ve özellikle seramik dolanımını konu alan çalışmalar, bu önermemizi destekler niteliktedir. Buraya sığdıramayacak kadar zengin çalışmalarda hemen hepsi doğudan Akdeniz'in batısına ve hatta Karadeniz'e uzanan "ipek yolları"na işaret ederler. Burada Orta Çağ'ın küresel ticaret dünyasının büyüklüğünü gösteren yeni bir yayını, 13.-14. yüzyılda Barselona'ya taşınmış Suriye ve Mısır kaynaklı İslam seramiklerini

²⁵ Parçalarımızla ilgili henüz herhangi bir arkeometri araştırması yapılmadı ama yirmi küsur yıl öncelerinden başlayarak çeşitli tekniklerdeki sırlı ve sırsız İslam örnekleri laboratuvar ortamında araştırılmaktadır. Bkz. Blackman ve Redford 1994, Mason 1997, Redford ve Blackman 1997, Jenkins-Madina 2006, 221-237 (Appendix 2: Compositional Analysis of Early-Thirteenth-Century Ceramics from Raqqa and Related Sites by Daniel T. Smith). Tüm bunlar ileride gerçekleştirmeyi düşündüğümüz böylesi araştırmalar için karşılaştırma örnekleri olacak ve Kadıkalesi'ndeki İslam seramiklerinin kaynağı daha net ifade edilecektir. Metnimizin içinde Anadolu'daki kazılarda bulunan yerel veya ithal İslam seramikleri konusunda böylesi araştırmaların olmamasından yakınmıştık. Ancak son yayınlar bunun da yavaş yavaş değişmekte olduğunu ortaya koymuştur. Krşl. Yenişehirlioğlu 2018 içindeki Türk kazıları ve özellikle Yılmaz v.d. 2018.

²⁶ Bunlardan iki örnek için bkz. Mercangöz 2013, 212, Kat. No. 31; Mercangöz 2013b, 47, Res. I-19. Bizans seramik sanatında İslam örneklerinin etkileri bilinen ve bazı çalışmalara konu olmuş bir durumdur. Burada iki sadece iki yayını hatırlatacağız: Dauterman-Magiure 1992, Bilici 1998. Diğer yandan İslam seramiğinin de seladonlardan, kendi madeni kaplarına kadar zengin esinlerin varlığı konusunda da çok sayıdaki yayın ve tartışmalar mevcuttur.

²⁷ Nitekim böylesi fason üretim olarak varsayabileceğimiz üretimleri Anadolu'da kazıları yapılan kimi yerlerde de görüyoruz: Suriye kaplarının taklitlerinin Hasankeyf'teki yerel atölyelerdeki üretimini böyle bir açıdan değerlendirebiliriz. Krşl. Özkul-Fındık 2013c.

konu alması nedeniyle yer vermek gerekti (Beltrán de Heradia ve Miró I Alaix 2018). Oliver Watson'ın bir albarellonun Avrupa'ya Orta Çağ'da götürülmüş olabileceği konusundaki ifadesi de bu kapsamda yorumlanmalıdır (Watson 2004, 400, Cat. R.3). Diğer yandan Orta Çağ'da Akdeniz'de faaliyet gösteren İtalyan tüccarların kullandıkları portalan haritalarına ilişkin bir yayını da, Anaia limanının önemine işaret ettiği için burada hatırlatmak isteriz (Kahyaoğlu 2016). Bu yayınların ışığında Karadeniz'e, İtalya'ya ve hatta Barselona'ya uzanan ticari ağdan haberdarız. Bununla ilişkili olarak Doğu Akdeniz İslam kap/kaçaklarının ticaretinde, Anaia limanı bir ara istasyon olmalıydı. Kazılar 13. yüzyılın ikinci yarısından 14. yüzyıl başlarına kadar böyle bir seramik ticaretinin arkeolojik verilerini ortaya koymuştur (Mercangöz 2013c).

Kadıkalesi İslam buluntularını örneklerle karşılaştırarak tarihlendirdiğimizde, 10./11 yüzyıldan 13./14. yüzyılı içine alan uzun bir tarihsel sürece ait oldukları görülür. Bu da Kadıkalesi'ndeki Latinlerin patronluğundaki ticari üretimlerle birlikte düşünüldüğünde yorumlanması kolay olmayan bir durumdur. Zira arkeoloji kalede bu ticari faaliyetlerin 1250-60'lardan sonra 1300'lerin ilk yıllarına kadar devam ettiğini göstermiştir. Bu tarih çerçevesinde düşünüldüğünde, Kuzey Afrika'dan İran'a uzanan Doğu Akdeniz İslam topraklarından toplanan kap/kacakların, o gün için sadece çağdaş mallar olmadığı görülür. Nitekim Res. 45'teki çanak parçası İslam buluntularımızın 10.-11. yüzyıla ait en erken örneğidir. Böylesine eserlerin geniş bir zaman dilimini kapsamaları bunların, satılmak üzere koleksiyoncu titizliği ile seçilerek toplanmış ve bir araya getirilmiş olduklarını gösterir. Bu bağlamda da Res. 18'deki tabakta karşımıza çıkan Orta Çağ onarım deliklerini anlamak mümkündür.

Sonuç olarak bugün dünyanın saygın Müze ve koleksiyonlarındaki Müslüman toplumlara ait şaheserlerin hepsinin 19.-20. yüzyıllarda Avrupa'ya götürülmediklerini, Orta Çağ'da taşınmaya başladıklarını varsayabiliriz. Bu açıdan Kadıkalesi kazılarında bulunmuş olan Doğu Akdeniz İslam topraklarından taşınmış seramiklerin, İtalyan tüccarların Batıya sattıklarından arta kalanlar veya satılmak üzere toplanmış ama götürülemediği İslam eserleri olduklarını var saymaktayız. Son bir söz ise bunlar Kadıkalesi/Anaia kazı buluntusu olan, İslam seramikleri Orta Çağ küresel tarihinin somut verileridir.

Kaynakça

BİLİCİ, S. 1998.

“Antalya ve Bodrum Müzelerindeki Champléve Dekorlu Bizans Seramikleri”, Adalya II (1988), 221-234.

DE HERADIA, B. / I ALAIX, M., 2018.

“La Ceramica Oriental de Siria y Egipto en Barcelona”, XI. AIECM3 Uluslararası Orta Çağ ve Modern Akdeniz Dünyası Seramik Kongresi Bildirileri 19-24 October/Ekim 2015 Antalya, F.Yenişehirlioğlu (ed.), Ankara, 61-71.

BLACKMAN, M. J. / REDFORD, S., 1994.

“Glazed Calcareous Clay Ceramics from Gritille”, Muqarnas 11 (1994), 31-138.

BULUT, L. 1994.

“Kabartma Desenli Samsat Ortaçağ Seramikleri”, E.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Dergisi VII (1994), 1-18; öz. s. 8.

BULUT, L. 2000.

Samsat Ortaçağ Seramikleri, İzmir 2000.

BULUT, L. 2007.

“Samsat Kazısı Buluntuları”, Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı, ed. G. Öney ve Z. Çobanlı (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Sanat Eserleri Dizisi 469), İstanbul, 173-198.

ÇEKEN, M. 2007.

“Hasankeyf Kazısı Seramik Fırınları”, Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı, ed. G. Öney ve Z. Çobanlı (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Sanat Eserleri Dizisi 469), İstanbul, 245-262.

DAUTERMAN-MAGIURE, E., 1992.

“Byzantine Pottery in the History of Art”, Ceramic Art from Byzantine Serres (Illinois Byzantine Studies), ed. D. Papanikola-Bakirtzis, E. Dauterman-Maguire, H. Maguire, Illinois, 1-20.

GELLICHI, S. / NEPOTI, S., 2007.

“Pottery from Harim Castle (Northern Syria): Crusades and Muslim Period”, ed B. Böhlendorf-Arslan, A. O. Uysal, J. Witte-Orr, Çanak BYZAS 7(2007), 457-468.

GÖK, S. 2007.

“Akşehir Kurtarma Kazısı Seramikleri”, Anadolu’da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı, ed. G. Öney ve Z. Çobanlı (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Sanat Eserleri Dizisi 469), İstanbul, 157-169.

GÖK, S. 2011.

Bir Seramik Definesinin Öyküsü: Saruhanoğlu Beyliğinin Mirası, Manisa Gülgün Hatun Hamamı Seramikleri, Manisa.

GRUBE, E. J., 1991/2012.

“Ceramics XIV. The Islamic Period, 11th-15th centuries,” *Encyclopaedia Iranica*, V/3(1991), 311-327. (<http://www.iranicaonline.org/articles/ceramics-xiv>)(30 December 2012).

JENKINS, M. 1983.

Islamic Pottery: A Brief History, *The Metropolitan Museum of Art Bulletin* 40/4 (Spring, 1983), 2-52.

JENKINS, M. / MADINA, 2006.

Raqqa Revisited, *Ceramics of Ayyubid Syria*, New Haven and London.

KAHYAOĞLU, M., 2016.

“Portolan Charts and Harbor Towns in Western Asia Minor towards the End of the Byzantine Empire”, *Trade in Byzantium: Papers from the Third International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium*, P. Magdalino – N. Necipoğlu (eds.), İstanbul, 267–277.

KARAMAĞARALI, N., 2007.

“Ahlat Sırlı Seramikleri”, Anadolu’da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı, ed. G. Öney ve Z. Çobanlı (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Sanat Eserleri Dizisi 469), İstanbul, 135-156

MASON, R. B., 1997.

“Medieval Syrian Lustre-painted and Associated Wares: Typology in a Multidisciplinary Study”, *Levant* 29/1 (1997), 169-200 (2013 online yayın)

MEGAW, A. H. S., 1972.

“Supplementary Excavations on a Castle Site at Paphos, Cyprus”, *Dumbarton Oaks Papers* 26 (1972), 323-343.

MERCANGÖZ, Z., 2010.

Kommerkion ve Emporion olarak Anaia’nın Değişken Tarihsel Yazgısı, I. Uluslararası Sevgi Gönül Sempozyumu, ed. 279-292.

MERCANGÖZ, Z., 2013.

Bizanslı Ustalar-Latin Patronlar/ Byzantine Craftsmen-Latin Patrons, Kuşadası Yakınındaki Kadıkalesi Kazıları Işığında Anaia Ticari Üretiminden Yansımalar, ed. Z. Mercangöz, İstanbul.

MERCANGÖZ, Z., 2013a.

“Giriş”, Bizanslı Ustalar-Latin Patronlar/ Byzantine Craftsmen- Latin Patrons, Kuşadası Yakınındaki Kadıkalesi Kazıları Işığında Anaia Ticari Üretiminden Yansımalar, ed. Z. Mercangöz, İstanbul, 12-23.

MERCANGÖZ, Z., 2013b.

“Kuşadası, Kadıkalesi’nde Geç Bizans Çağı Ticari Buluntuları”, Bizanslı Ustalar-Latin Patronlar/ Byzantine Craftsmen- Latin Patrons, Kuşadası Yakınındaki Kadıkalesi Kazıları Işığında Anaia Ticari Üretiminden Yansımalar, İstanbul, 161.

MERCANGÖZ, Z., 2013c.

“Kadıkalesi/Anaia Ticari Üretiminden Latin Patronları”, Bizanslı Ustalar-Latin Patronlar/ Byzantine Craftsmen- Latin Patrons, Kuşadası Yakınındaki Kadıkalesi Kazıları Işığında Anaia Ticari Üretiminden Yansımalar, İstanbul, 161-174.

ÖZKUL-FINDIK, N., 2013a.

“Sırsız Seramiklerden Bir Grup: Süzgeçli Testiler/ Süzgeçler, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Dergisi, 30(2013), 209-228

ÖZKUL-FINDIK, N., 2013b.

Unglazed Pottery (Impressed) Production in Medieval Cty, Hasankeyf, 14th International Congress of Turkish Art, Proceedings, Paris, 563-570.

ÖZKUL-FINDIK, N., 2013c.

“Rakka Seramikleri ve Hasankeyf’teki Taklitleri Üzerine Bir Analiz”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi SDU Faculty of Arts and Sciences Sosyal Bilimler Dergisi Journal of Social Sciences, 29 (Ağustos 2013), 257-72.

PAUL-DAVID, M., 1968.

“China During the Sung and Yuan Dynasties”, *Larousse Encyclopedia of Byzantine and Medieval Art*, ed. R. Huyghe, Middlesex, 198-199.

REDFORD, S. / SALMAN, I. / TIMOTHY, B., 2001.

“Excavations at Medieval Kinet, Turkey”, *Ancient Near Eastern Studies*, 38 (2001), 58-138.

REDFORD, S. / BLACKMAN, M. J., 1997.

“Luster and Fritware Production and Distribution in Medieval Syria”, *Journal of Field Archaeology*, 24/2 (1997), 233-247.

TUNÇEL, G., 2002.

“İstanbul Türk İslam Eserleri’ndeki Testiler”, *Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu*, Prof Dr. Gönül Öney’e Armağan 10-13 Ekim 2001, İzmir, 543–553, Res. CXXXI-CXXXIII/1–12.

TUNÇEL, G., 2014.

“Anadolu’da Kürevi-Konik Kap Örnekleri”, *Turkish Studies*, 9/10 (Fall 2014/Ankara-Turkey) 1039-1062.

UÇAR, H. / UÇAR, A., 2018.

“Tire Kutu Han Kazısı, Beylikler ve Osmanlı Seramikler/ Tire Kutu Khan Excavation, Principalities and Ottoman Periods Ceramics”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Dergisi*, XXVII/1 (Nisan 2018), 1-33.

WATSON, O., 2004.

Ceramics From Islamic Lands, Kuwait National Museum, The Al-Sabah Collection, London.

YENİŞEHİRLİOĞLU, F., 2018.

XIth Congress AIECM3 on Medieval and Modern Period Mediterranean Ceramics Proceedings/ XI. AIECM3 Uluslararası Orta Çağ ve Modern Akdeniz Dünyası Seramik Kongresi Bildirileri 19-24 October/Ekim 2015 Antalya, Ankara.

YILMAZ, G., 2018.

“Ayasuluk Tepesi Kazılarında Bulunan Kazıma ve Baskı Dekorlu Sırsız Seramikler”, XI. AIECM3 Uluslararası Orta Çağ ve Modern Akdeniz Dünyası Seramik Kongresi Bildirileri 19-24 October/Ekim 2015 Antalya, F.Yenişehirlioğlu (ed.), Ankara, 211-217.

YILMAZ, G. / AKYOL, A. A., / OZKUL-FINDIK, N., 2018.

“Archaeometric Analyses of Hasankeyf Medieval Glazed Ceramics”, XI. AIECM3 Uluslararası Orta Çağ ve Modern Akdeniz Dünyası Seramik Kongresi Bildirileri 19-24 October/Ekim 2015 Antalya, F.Yenişehirlioğlu (ed.), Ankara, 409-420.

YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN BİR GELENEKSEL KONUT; TOKAT VASFİ SÜSOY EVİ

A REFUNCTIONED TRADITIONAL HOUSE: VASFI SÜSOY HOUSE, TOKAT

Emine Saka AKIN * - Aygün KALINBAYRAK ERCAN **
Sadakat Safiyye MUMCUOĞLU *** - Elif YAPRAK BAŞARAN ****

Makale Bilgisi

Article Info

Başvuru: 2 Şubat 2018

Hakem Değerlendirmesi: 22 Şubat 2018

Kabul: 10 Nisan 2018

DOI Numarası: 10.22520/tubaked.2018.17.007

Received: February 2, 2018

Peer Review: February 22, 2018

Accepted: April 10, 2018

DOI Number: 10.22520/tubaked.2018.17.007

Özet

Son yıllarda özgün fonksiyonunu yitirmiş tarihi yapıların mekânsal ve sosyal sürekliliğinin sağlanarak korunması anlayışı benimsenmektedir. Bu anlayışın esas olduğu korumada değişen dünyadaki, değişen ihtiyaçların karşılanmasının en iyi yollarından biri de tarihi yapıların yeni işlevlerle yeniden kullanılmasını sağlamaktır. Böylece yeni işlev verilen yapılar kent yaşamı ile bütünleşerek gelecek nesillere daha sağlıklı bir biçimde aktarılacaktır. Günümüzde değişen aile yaşamına ve mekânsal isteklere cevap veremeyen geleneksel konutlar çoğunlukla yeni işlev verilerek kullanılmaktadır. Tokat kent merkezinde ve kentsel sit alanı içerisinde bulunan Vasfi Süsoy Evi de bu bağlamda değerlendirilmiştir. Makalenin konusunu oluşturan bu geleneksel konut günümüzde kullanılmamakta ve bir takım yapısal hasarları bulunmaktadır. Bu çalışmada Vasfi Süsoy Evi'ne yeni işlev verilerek yapılan restorasyon projesi analiz edilerek değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Ev, Koruma, Restorasyon, Yeniden Kullanım, Tokat.

* Dr. Öğretim Üyesi, Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fak., Mimarlık Böl. e-posta: eminesaka.akin@bozok.edu.tr.
Makaleye konu olan yapının rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanma işi Dr. Öğretim Üyesi Emine Saka Akın, Arş. Gör. Dr. Aygün Kalınbayrak Ercan ve Arş. Gör. Elif Yaprak Başaran ile birlikte Tokat Teknopark bünyesinde Archtech Mimarlık Restorasyon Danışmanlık Ltd. Şti kapsamında gerçekleştirilmiş ve Sivas Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu tarafından 17. 06. 2016 gün ve 2922 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

** Arş.Gör. Dr. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fak. Mimarlık Böl. e-posta: aygunkercan@gmail.com.

*** Arş.Gör. Bozok Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fak. Mimarlık Böl. e-posta: ssmumcuoglu@gmail.com.

**** Arş.Gör. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fak. Mimarlık Böl. e-posta: elif.yaprakbasaran@gop.edu.tr.

Abstract

In recent years, an understanding of preservation of outdated historic buildings by providing spatial and social continuity has been adopted. In this understanding, one of the best ways to meet the changing demands in the changing world is to make re-use of these buildings with new functions. In this way, these re-functioned buildings are integrated into the urban life and left to the next generations in a healthier way. Today, traditional houses which cannot respond to the changing family life and spatial needs are generally re-used with new functions. Vasfi Süsoy House, which is located in the city center of Tokat within the urban protected area, is evaluated in this context. This traditional house, which constitutes the subject of this article, is currently abandoned and has some structural damages. In this study, the restoration project which aimed to give new function to Vasfi Süsoy House of has been analyzed and evaluated.

Keywords: Traditional House, Conservation, Restoration, Adaptive Re-Use, Tokat.

Giriş

Hızlı kentleşme ile tarihi kent merkezleri de hızlı bir dönüşüm süreci geçirmektedir. Bu sürecin iyi yönetilemediği durumlarda geri dönüşümü olmayan sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Yeni ve plansız yapılaşma baskısı altında bulunan tarihi yapılar hem fiziksel olarak hem de işlev değişikliği nedeniyle gün geçtikçe yok olmayla karşı karşıyadır. Çağdaş koruma anlayışında korunacak yapılar sadece fiziksel iyileştirme olarak ele alınmamakta, aynı zamanda yaşam döngüsünü devam ettirecek, toplumun kültürel yapısına, çevresine ve ihtiyaçlarına göre tarihi süreklilik arz edecek bir yaklaşımla ele alınmaktadır (Akın, 2014). Kültürel sürekliliğin sağlanması, tarihi çevre bilinci ve sağlıklı bir toplum oluşturmak için insanların yaşadığı çevre onlara tarihsel geçmişin işaretlerini, simgelerini aktarabilmelidir (Tekeli, 1989). Yaşam döngüsünü yeni işlevlerle devam ettirebilen yapıların topluma sağladığı etkiler, kentin sahip olduğu değerlerin yaşatılması ve korunarak sürdürülmesi açısından, tek tipleşmenin ve aynı zamanda geçmişe özlem –nostalgia tutumundan ileri gelen bir toplumsal karmaşanın yaşandığı günümüzde daha da önem kazanmaktadır (Büyükarıslan ve Güney, 2013).

Mevcut yapıların farklı bir kullanıma yönelik düzenlenmesi olarak adlandırılan ‘yeni yaşam şartlarına adapte ederek koruma-kullanma dengesini sağlamak’ kavramı, dünyanın birçok yerinde sürdürülebilir gelişme için benimsenen bir politika olarak görülmektedir (Kuyrukçu ve Yıldız Kuyrukçu, 2017). Koşulların ve değer yargılarının hızla değiştiği günümüzde, zaman içerisinde yapıların işlevleri de toplumun ihtiyacına göre değişebilmektedir. Bu nedenle değişen ihtiyaçlara göre verilecek yeni işlev tarihi yapının sosyal ve mekânsal sürekliliğini sağlayacak nitelikte olmalıdır. Bu noktada tarihi yapılarda işlev değişikliğine gidilirken yapının mekânsal özellikleri, bulunduğu kentin kültür ve ihtiyaçları dikkate alınarak, yapının özgün dokusunu kaybettirmeyecek uygun işlev seçimi yeniden kullanımın amacına ulaşması bakımından önem arz etmektedir. Yeni işlev yapının mimarisine, estetik değerlerine ve orijinal işlevine uygun olmalı, yapıda fazla bir değişiklik yapılmasına yol açmamalıdır. Yeni işlev gereği yapıya eklenecek mekân ve elemanlar yapının görsel, estetik ve tarihi değerine zarar vermemelidir.

Yaşam şeklinin değişiminin konuta yansımaları çok keskin olduğundan özellikle değişen ve gelişen dünyada konutun korunması belki de en zor olanıdır (Yürekli ve Yürekli, 2007). Değişen teknoloji, yaşam tarzı, insanların yükselen fiziksel konfor şartları geleneksel konutların kullanımında zorluklar oluşturmaktadır. Bu zorluklar da kentlerin özgün kimliklerini yansıtan geleneksel konutların terk edilme sürecini hızlandırmıştır. Bu nedenle

yerel yönetimler, bu yapıların bazılarını kamulaştırıp, restorasyonlarını yaparak korumaya çalışmaktadır. Bu çalışmada da Tokat Valiliği’nin kamulaştırdığı ve Turizm Danışma Merkezi olarak kullanılmasını ön gördüğü Vasfi Süsoy Evi’nin rölöve, resitüsyon ve restorasyon projelerinden yararlanılarak eski ve yeni işlevi analiz edilmiştir.

Çalışmanın konusunu oluşturan Vasfi Süsoy Evi Tokat İli, Merkez İlçesi, Topçubağlar Mahallesi, Şeyh Şirvani 6. Sokak’ta, kentsel sit alanında bulunur. Vasfi Süsoy Evi 30.05.2016 tarih ve 2185 sayılı karar ile Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 2. Grup yapı olarak tescillenmiştir (Anonim, 2016) (Şek. 1, Foto. 1). Bu yapı Tokat’ın tarihinde önemli roller üstlenen Süsoy ailesinin yaşadığı ve Atatürk’ün Tokat’a geldiğinde kaldığı evin müstemilatı olması bakımından önem kazanmaktadır. 520 m² lik bir arsa üzerinde, 120 m² lik taban alanına oturan yapının bulunduğu sokak tarihi bir cami ile başlayarak, karşılıklı her iki yönde çoğu tescilli geleneksel konutlarla devam etmektedir (Şek. 2). Geleneksel dokusunu korumuş sokak üzerinde restorasyonu yapılmış iki geleneksel konut bulunmaktadır. Bu geleneksel konutların biri Atatürk Evi (Atatürk’ün Tokat’a geldiğinde kaldığı ev), diğeri de Plevne Müzesi olarak yeni işlevle kullanılmaktadır (Foto. 2-4). 2003 tarihinden bu yana kullanılmayan Vasfi Süsoy Evi’nin iş evindeki tuğla ocağın üzerinde bulunan kitabede 933 rakamları yazmaktadır. Yapının kullanıcılarından Mustafa Vasfi Süsoy’la (65) yapılan görüşmede bu rakamların yapının inşa tarihi olan 1933 olduğunu ifade edilmiştir.

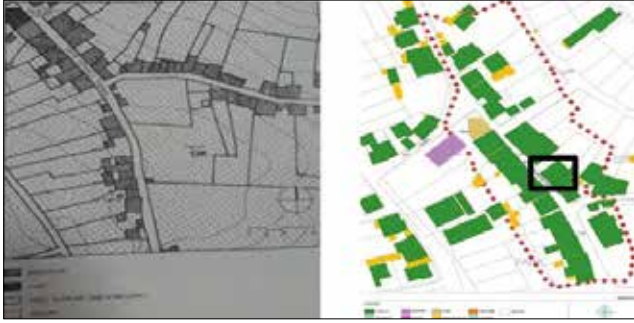

Şekil 1. Tokat kenti içinde konutun konumu / The position of the house in Tokat city plan (Başaran, 2014)

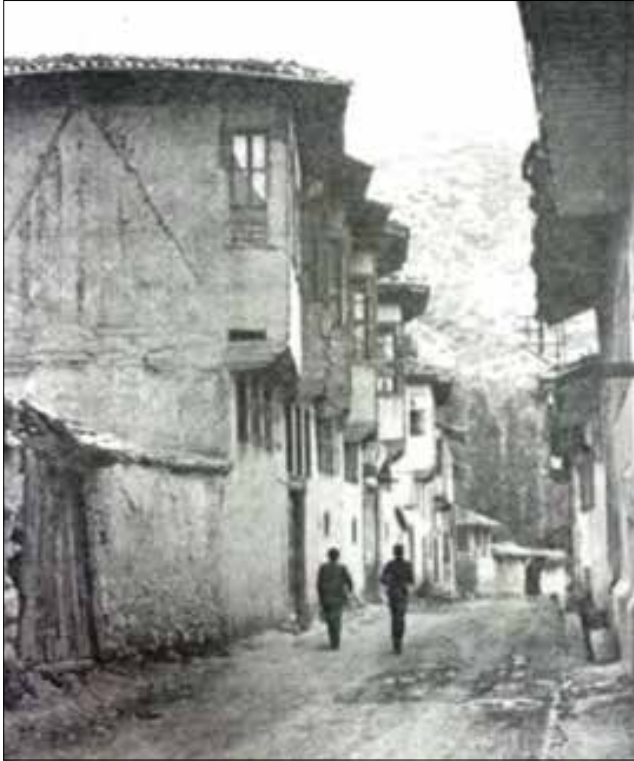
Literatür ve alan çalışması şeklinde yürütülen çalışmada yapının tarihsel süreç içinde geçirdiği değişiklikler ile yapının günümüzdeki durumu irdelenmiş ve yapının eski sahibi ile bulunduğu sokakta yaşayanlarla yapılan görüşmelerden de yararlanılmıştır.

Fotoğraf 1. Vasfi Süsoy Evi konumu / *Location of Vasfi Süsoy House (Anonim, 2016).*

Şekil 2. 1970'li yıllarda ve günümüzde yapının yerleşim planı / *Site plan of the building in 1970's and nowadays (Aktüre, 1978), (Başaran, 2014)*

Fotoğraf 2. 1970'li yıllarda Şeyh Şirvani 6. Sokak'tan görünüm / *View of Şeyh Şirvani 6th Street in 1970's (Aktüre, 1978).*

Fotoğraf 3. 2004 yılında Şeyh Şirvani 6. Sokak'tan görünüm / *View of Şeyh Şirvani 6th Sokak in 2004 (E.S. Akın Arşivi)*

Fotoğraf 4. 2017 yılında Şeyh Şirvani 6. Sokak'tan görünüm / *View of the Şeyh Şirvani 6th Sokak in nowadays (E.S. Akın Arşivi)*

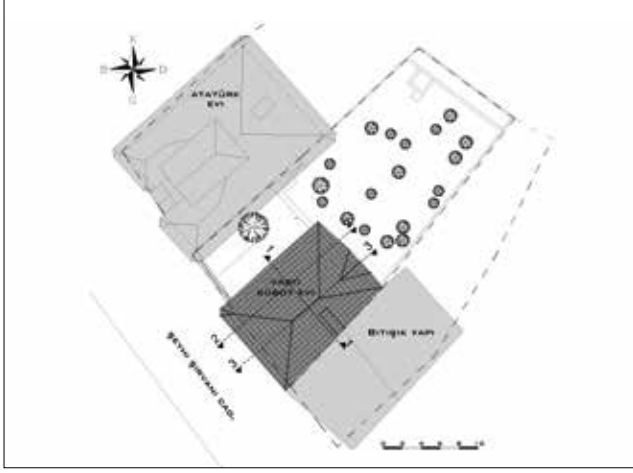
Yapının Mimari Özellikleri

Tokat'ta ve Anadolu'da bulunan geleneksel evlerin yerleşim özellikleri, içe dönük düzeni, plan ve cephe özellikleri Vasfi Süsoy Evi'nde de görülmektedir. Tokat ve yöresinde 100'ün üzerinde incelenen geleneksel konut bağlamında bu özellikler değerlendirilmiştir. (Eldem, 1968; Günay, 1989; Erpi, 1991; Bektaş, 1992; Özcan, 2007; Akın, 2009; Akın ve Hanoğlu, 2013; Akın ve Hanoğlu, 2014).

Üst Ölçekli Mekânsal İlişkiler

Çok fazla eğime sahip olmayan bir arazi üzerinde, bahçe içinde bulunan yapının bir cephesi sokağa yaslanmış

bir şekilde konumlandırılmıştır (Şek. 3). Yapının üst ölçekli mekânsal ilişkileri sokak- yapı, yapı- yakın çevresi ve diğer yapılarla ilişkisi şeklinde aşağıdaki gibi irdelenmiştir.

Şekil 3. Yapının vaziyet planı / Site plan of the building

Sokak-Yapı İlişkisi

Tokat ve yöresinde incelenen geleneksel evlerin çoğunluğu bitişik nizam olup ön cepheleri sokak sınırını oluşturur ve girişleri ön cephedendir. Çalışmanın konusunu oluşturan geleneksel yapının bulunduğu sokakta da yan yana dizilen geleneksel konutlar sokak sınırını tanımlar. Ön cephesini sokağa dayamış Vasfi Süsoy Evi'nde de sokak üzerinden hem bahçeye hem de yapıya girilen iki giriş bulunmaktadır (Foto. 5).

Fotoğraf 5. Eve ve bahçeye girişler / Entrances to the house and the courtyard (A.K. Ercan Arşivi)

Yapı-Yakın Çevre İlişkisi

Tokat Geleneksel Konutları'nın çoğunluğunda bahçeler evlerin önemli bir parçasıdır ve hemen hemen her konutun farklı büyüklükte içinde çeşme, kuyu ve ocakları bulunan

bahçeleri vardır. Bu bahçeler çoğunlukla sokak sınırını oluşturan geleneksel konutların arkalarında bulunur ve bahçeye çıkışlar genellikle dolaylı bir şekilde evden sağlanır (Akın ve Özen, 2010; Akın, 2014). Yan ve arka bahçeye sahip Vasfi Süsoy Evi gibi ya da bahçe içinde serbestçe yerleşmiş az sayıda geleneksel konutta ise bahçeye hem konuttan hem de sokaktan olmak üzere iki giriş bulunur. Bir çeşme ve kuyusu bulunan bu evin bahçesinin kuzeybatı sınırını bitişik parseldeki yapının sağır güneydoğu cephesi, güneybatı sınırını sokak, güneydoğu sınırını bitişik bir yapı ve bahçe duvarı, kuzeydoğu sınırını ise bahçe duvarı belirlemiştir (Foto. 6).

Fotoğraf 6. Yapının bahçesi / The courtyard of the house (E.S. Akın Arşivi)

Evin Diğer Yapılarla İlişkisi

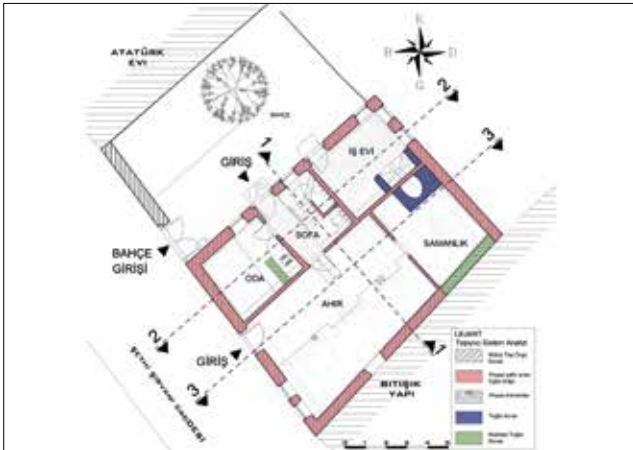
Sokak üzerinde karşılıklı bulunan 17 geleneksel konut ve Vasfi Süsoy Evi bitişik nizam yerleşerek sıralı ve yan yana bir araya gelmiştir. Bu sıralı dizilim sadece sokak geçişleri için bölünmüştür. Şeyh Şirvani 6. Sokak üzerinde bulunan geleneksel evler bu şekilde yan yana gelerek sokak ölçeğinde geleneksel doku oluşturmuşlardır.

Alt Ölçekli Mekânsal İlişkiler

Ev ölçeğinde Küçükerman (1996), Anadolu'da iki temel ögenin "odalar" ve odalar arası ortak alan olan "sofanın Türk Evi'ni oluşturduğunu ifade etmektedir. Tokat'ta bulunan geleneksel konut örneklerinde de plan şeması bu iki ögenin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. 130'un üzerinde tescilli konuta sahip Tokat'ta sofalara çok önem verilmiştir, alt katlarda hizmet ve servis mekânları, üst katlarda sofalar evin önemli unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır (Akok, 1957). Zemin ve üst kattan oluşan yapının zemin katı hizmet ve servis mekânları olarak kullanılmakta olup plan tipi üst katta okunur (Eldem, 1968). Tokat ve yöresinde daha çok iç sofalı plan tipi görülmekte olup, orta ve dış sofalı plan tipine sahip az sayıda geleneksel konut bulunur. Vasfi Süsoy Evi' de

iç sofalı plan tipine sahiptir ve kuzeydoğu/kuzeybatı doğrultusunda bulunan sofanın her iki yanında odalar oluşacak şekilde planlanmıştır.

Yapının zemin katında; yoldan girilen büyük bir ahır, bir samanlık, bir oda, bahçeden girilen iş evi ve bahçe girişinin olduğu küçük bir giriş sofası bulunur (Şek. 4). İş evi Tokat ve yöresinde yaygın olarak zemin katlarda kışlık yiyecek hazırlamak için kullanılan, içinde ocak ve çeşmenin bulunduğu mekânlardır (Çal, 1988). Sokaktan 30 cm. kotla girilen ahırın kuzeydoğu duvarındaki kapısı olmayan bir açıklıktan, eskiden M. Vasfi Süsoy (65) tarafından samanlık olarak kullanıldığı belirtilen bir mekâna; kuzeybatı duvarından ise ahşap bir kapı ile de bahçeden girilen küçük bir giriş sofasına geçilir. Giriş sofasının güneybatı yönünde bir oda bulunur. Giriş sofasında üst kata çıkılan ahşap bir merdiven ve merdivenin önünde niş içinde bir çeşme bulunur. Bu katta bahçeden ayrı bir kapı ile girilen ve yapıdan tamamen bağımsız olan içinde sivri kemerli tuğla bir ocak, ocağın hemen yanında bir çeşme ve üzerinde ahşap dolap olan iş evi bulunur (Foto. 7-10).

Şekil 4. Zemin kat planı / Ground floor plan

Zemin kattan üst kata çıkan merdivenin son basamağından ahşap bir kapıyla üst kat sofaya çıkmaktadır (Şek. 5). Üst katta iç sofalı plan tipi gösteren konutun sofasında karşılıklı odalar bulunmaktadır. Sofanın sokağa bakan kısmı özgün çift kanatlı ahşap kapıyla kapatılarak ikiye bölünmüştür. Özgün kapıyla bölünmüş bu kısımda sofanın karşılıklı her iki tarafında birer oda bulunur. Sokak cephesine bakan bu mekânların zeminleri ve tavanları ahşap olup pencereleri özgün değildir. Üst kat sofasının bahçeye bakan ve önünde balkonu bulunan kısmı ise muhdes bir ahşap kapı ile bölünmüştür. Sofanın sonradan bölünen kısmında güney doğu duvarı yıkılmış ve sofa oda ile birleştirilerek muhdes bir mutfak oluşturulmuştur

Fotoğraf 7a. Ahırdan görünüm / Views from the barn (A.K. Ercan Arşivi)

Fotoğraf 7b. Ahırdan görünüm / Views from the barn (A.K. Ercan Arşivi)

Fotoğraf 8a. Bahçeden girilen sofa / The sofa entered from the courtyard (E.S.Akın Arşivi)

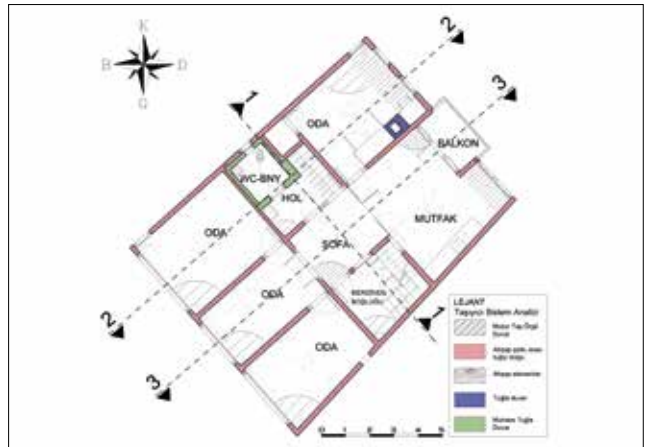
Fotoğraf 8b. Bahçeden girilen sofa / The sofa entered from the courtyard (E.S.Akın Arşivi)

Fotoğraf 9. Niş içindeki çeşme / The fountain in niche (E.S.Akın Arşivi)

Fotoğraf 10. İş evi / The iş evi (E.S.Akın Arşivi)

Şekil 5. Üst kat planı / Upper floor plan

Fotoğraf 11a. Üst kat sofa / *Sofa at the upper floor (A.K. Ercan Arşivi)*

Fotoğraf 11b. Üst kat sofa / *Sofa at the upper floor (A.K. Ercan Arşivi)*

Fotoğraf 12a. Odalardan görünüm / *Views of the rooms (E.S.Akın Arşivi)*

Fotoğraf 12b. Odalardan görünüm / *Views of the rooms (E.S.Akın Arşivi)*

Fotoğraf 13a. Mutfaktan görünüm / *View of the kitchen (A.K. Ercan Arşivi)*

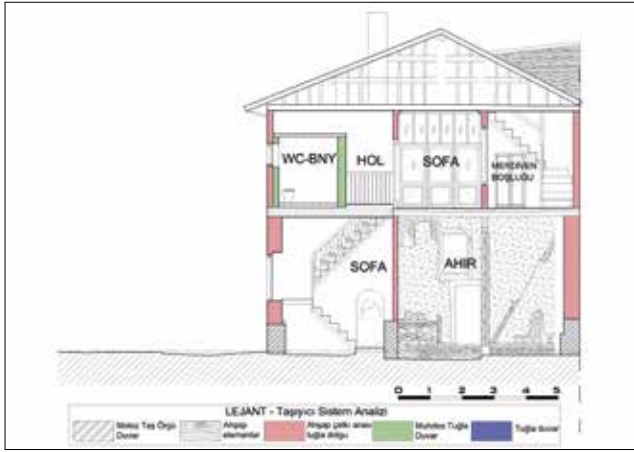

Fotoğraf 13b. Mutfaktan görünüm / *View of the kitchen (A.K. Ercan Arşivi)*

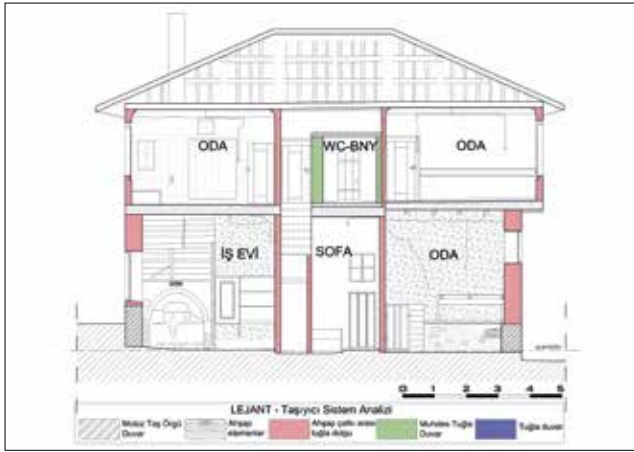
(Foto. 11-13). Döşemesi ahşap olan bu mekânın tavanı da ahşap rabitalıdır. Muhdes mutfakın kuzey doğu duvarında bulunan kapı ile içinde sade bir gömme dolap ve küçük bir abdesthane bulunan bir odaya girilir. Muhdes mutfakın ve odanın pencere önlerinde ahşap sedirler vardır (Şek. 6-8).

Cephe Biçimlenmesi

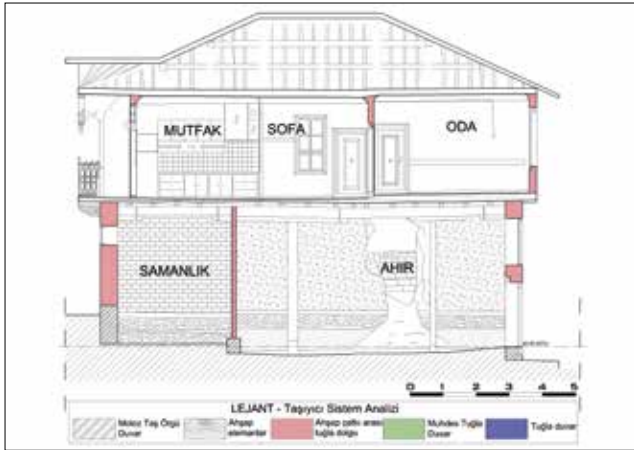
Anadolu ve Tokat Geleneksel Konutlarında içe dönük yaşam genellikle cephelerin sade olmasına neden olmuştur. Geleneksel konutlarda zemin katlarda daha az pencere kullanımı, üst kat yaşama mekânlarında ise daha fazla pencere kullanımı görülmektedir. Çoğunlukla üst katlarda bulunan çıkmalar da

Şekil 6. 1-1 kesiti / 1-1 section

Şekil 7. 2-2 kesiti / 2-2 section

Şekil 8. 3-3 kesiti / 3-3 section

geleneksel konutların cephelerini zenginleştirmektedir. Bu özelliklerin mevcut olduğu Vasfi Süsoy Evi' de bu bağlamda değerlendirildiğinde kat sayısı, çıkmaları, pencere ve kapı oranları ile Anadolu ve Tokat Geleneksel Konutları ile paralellik göstermektedir (Akın ve Özen, 2010).

Zemin + bir katlı yapının güneydoğu cephesi yanındaki yapıya bitişik, güneybatı cephesi sokağa, kuzeydoğu ve kuzeybatı cepheleri bahçeye bakmaktadır. Yol üzerine gönye çıkma yapan evin, konsol açık çıkması da mevcuttur. Açık çıkma (balkon) kullanımı Tokat Geleneksel Konutları'nda çok yaygın olmamakla birlikte kullanılmış örnekleri de mevcuttur. Çıkma ahşap payandalarla desteklenmiştir. Orijinal pencereler 1/2 oranında olup önlerinde demir parmaklıkları vardır. Çıkma altları ve saçak alın tahtası üzerinde Rumi ve Palmetlerden oluşan ahşap süsleme kuşağı bulunur. Yapının köşe noktalarında ahşap bantlar kullanılmıştır. Tamamı orijinal tatlı kireç sıvalı olan cephede sonradan yapılmış sıva izleri görülmüştür.

Yapının Şeyh Şirvani Sokak'abakan güneybatı cephesinde en uç noktası 85 cm. olan gönye çıkma bulunur. Bu cephede üst katta bulunan tüm pencereler değiştirilmiştir. Bahçeye bakan kuzeybatı cephesinde herhangi bir çıkma bulunmamaktadır (Foto. 14, 15). Yapının kuzeydoğu cephesinde merkezine yakın olan balkonun üstü üçgen alınlıkla tamamlanmakta, üçgen alınlığın alt tarafındaki balkon kemerinin kemer başlangıçlarının altında profilli ahşap bezemeler bulunmaktadır. Balkonun ahşap rabitalı tavanı ve özgün demir korkulukları vardır (Şek. 9-11, Foto. 16).

Fotoğraf 14. Yapının güneybatı görünümü / View of the southwestern façade (E.S.Akın Arşivi)

Fotoğraf 15. Yapının kuzeybatı görünümü / *View of the northwestern façade (E.S.Akın Arşivi)*

Şekil 9. Güneybatı görünüşü / *The southwestern façade*

Şekil 10. Kuzeybatı görünüşü / *The northwestern façade*

Mimari Elemanlar

Vasfi Süsoy Evi Tokat'ta incelenen geleneksel konutlar arasında iç mekân özellikleri bakımından en sade olanıdır (Akok, 1957; Çal, 1988; Akın ve Hanoğlu, 2013; Akın, 2014; Yaprak Başaran, 2014). Bu durum, yapının daha

Şekil 11. Kuzeydoğu görünüşü / *The northeastern façade*

Fotoğraf 16. Yapının kuzeydoğu görünümü / *View of the northeastern façade (E.S.Akın Arşivi)*

geç bir dönemde müstemilat yapısı olarak inşa edilmiş olmasında etkili olduğunu göstermektedir.

İş evinde bir tuğla ocak ve fırın, merdiven başlangıcında sade bir niş ve üst katta bir gömme dolap vardır. Ahşap merdiven korkulukları yörede yaygın olan form ve şeklindedir (Foto. 17). Balkonda bulunan ahşap sarkıt ve demir korkulular orijinaldir (Foto. 18, 19). İş evinde bulunan ocak Tokat Geleneksel Konutları'nın pek çoğunda ve yapının da üzerinde olduğu Şeyh Şirvani Sokak üzerindeki konutlarda da bulunmaktadır. Ocak üzerinde bulunan kitabenin benzeri Arapça yazılı olarak aynı sokak üzerinde bulunan Plevne Müzesi'nde de bulunmaktadır (Foto. 20, 21). Bu ocağın tuğla bacası konik biçimde yükselerek üst katta bulunan gömme dolabın içinden çatıya ulaşmaktadır.

Yapım Tekniği ve Malzeme Kullanımı

Vasfi Süsoy Evi, İç Anadolu Geleneksel Konut Mimarisi'nde de sıkça karşılaşılan ahşap çatkı arası tuğla dolgu malzeme ile inşa edilmiştir (Foto. 22). Yapının zemininde herhangi bir kazı yapılmadığından temeli

Fotoğraf 17. Vasfî Süsoy Evi, Plevne Müzesi ve Bey Sokak'ta bulunan korkuluklar / Railings at Vasfî Süsoy House, Plevne Museum and Bey Street (E.S.Akın Arşivi)

Fotoğraf 18. Balkonda bulunan ahşap sarkıt / Wooden pendant at the balcony (E.S.Akın Arşivi)

Fotoğraf 19. Orijinal demir korkuluklar / The original iron railings (E.S.Akın Arşivi)

Fotoğraf 20. Ocak üzerindeki kitabe / The epigraph above the fireplace (A.K. Ercan Arşivi)

Fotoğraf 21. Plevne Müzesi'nde bulunan ocak üzerindeki kitabe / The inscription above the fireplace at Plevne Museum (E.S.Akın Arşivi)

hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, o dönemde ve öncesinde geleneksel yapıım tekniklerinde yapılan uygulamalar temeli hakkında fikir vermektedir. Zemin kat duvarlarının bir kısmının moloz taş olması, taş duvarlar altında mütemadi temel olduğunu göstermektedir. Bu uygulama Tokat Geleneksel Konutları'nda sıkça karşılaşılan bir durumdur. Bulunduğu sokak üzerindeki pek çok ev bu teknikle yapılmıştır.

Fotoğraf 22. Taş duvar üzerine ahşap karkas arası tuğla dolgu / Timber frame filled with brick over stone masonry wall (A.K. Ercan Arşivi)

Yapının zemin kaplaması olarak seçilen malzemeler mekânın işlevine ve kullanım amaçlarına bağlı olarak değişmektedir. Zemin katta, servis mekânlarına yönelik zeminde taş ya da sıkıştırılmış toprak malzeme tercih edilmiştir. Yapının üst katındaki yaşama mekânlarının zemin döşemesinde ise ahşap malzeme kullanılmıştır. Tavanlarda, yaşama mekânlarında rabitali ahşap kaplama, diğer servis mekânlarında ahşap kirişleme kullanılmıştır. Ahşap tavanlarla duvarların birleşim yerlerinde Tokat Geleneksel Konutları'nda sık görülen iç bükey kavisler kullanılarak tavana geçilmiştir. Tekne tavan adı verilen bu uygulama kavisli alçı sıva yapılması ile oluşmuştur (Günay 1989: 257) (Foto. 23). Kapı, pencere, dolap ve merdivenlerde ahşap malzeme kullanılmıştır. Çatı formu kırma olup, ahşap dikmeler ve bu dikmeleri birbirine bağlayan aşiklarla payanda ve kuşaklamalardan oluşmaktadır. Saçakları bulunan çatının saçak altlarında ahşap süslemeler bulunmaktadır. Alaturka kiremit kaplı çatı üzerinde biri özgün olmak üzere 3 adet baca yer almaktadır.

Yapının ahşap payandalar üzerinde sokağa bakan güneybatı cephesi boyunca gönye ve bahçeye bakan kuzeydoğu cephesinin merkezine yakın oda boyu açık (balkon) çıkımlar yapılmıştır (Foto. 24). Yapının üst örtüsü ise dört yöne kırma çatı şeklinde olup alaturka kiremit malzeme ile kaplanmıştır.

Fotoğraf 23. Duvardan tavana geçişte uygulanan içbükey kavisler / Concave curves applied at the intersection between the wall and the ceiling (A.K. Ercan Arşivi)

Bozulmalar

Sokaktan girilen ahırın bitişik nizam olan güneydoğu duvarının bir kısmı yıkılmıştır ve bitişik yapının tuğla duvarları görülmektedir (Foto. 25). Bu duvar bitişik yapıda yapılan onarımlar sırasında zarar görmüştür. Bu tahribat yapının çatısına kadar sürmektedir. Ahırın ahşap kirişleme olan tavanları muhdes ahşap desteklerle desteklenmiştir. Bu mekanın duvarlarında sıva dökülmeleri oldukça fazladır. Bir kısmı geniş taş blok zemin döşemesi olduğu gözlenen ahırın zemininin bir kısmı da sıkıştırılmış topraktır ve oldukça bozulmuştur. Zemin kat giriş sofasının zemini orijinal taş olup aralarındaki derzler sonradan çimento esaslı harçla doldurulmuştur. Tavanı ve merdivenleri ahşap olan bu mekânda merdiven basamakları ve korkuluk parmaklıkları zarar görmüş durumdadır. Giriş sofasından geçilen güneybatı yönündeki odanın bir köşesinde muhdes tuvalet ve yaklaşık 170 cm yüksekliğinde ahşap döşemeli asma kat vardır. Toprak zemini oldukça bozulmuş mekânın ahşap kirişleme tavanlarında da çürümeler vardır. Bahçeden ayrı bir kapı ile girilen ve yapıdan tamamen bağımsız olan iş evinde, sivri kemerli tuğla ocağın ateşliğinde ve üst kısmında muhdes eklentiler vardır. Ahşap rabitali tavana sahip iş evinde duvarlar arasında muhdes ahşap destekler vardır. Orijinal taş zemin döşemelerinin derzleri muhdes çimento esaslı harçla doldurulmuştur.

Üst katta sonradan oluşturulan mutfakta ıslak hacimlerin duvarlarında tuğla, döşemelerinde ise beton şap kullanılmıştır. Bu katta çatıdan gelen yağmur suyundan kaynaklı zemin ve tavanlarda bulunan ahşap malzemelerde çürüme ve bozulmalar mevcuttur.

Fotoğraf 24. Yapıya ait çıkıntılar / The consoles belonging to the building (A.K. Ercan Arşivi)

Fotoğraf 25. Yapının Güneydoğu duvarında bulunan ve çatıya kadar çıkan tahribat / The destruction at the southeastern wall which continues up to the roof (A.K. Ercan Arşivi)

Yapıda Uygulanan Restorasyon Müdahaleleri

Tokat, Vasfi Süsoy Evi için hazırlanan restorasyon projesinde; yapının korunması yönünde hem fiziksel iyileştirme hem de yeni işlev verilerek yapının günümüz ve kent ihtiyaçlarına yönelik yeniden kullanımı sağlanmıştır. Bu amaçla yapının korunması için sağlamlaştırma, bütünleme (reintegrasyon), temizleme

ve yeniden işlevlendirme (renovasyon, rehabilitasyon) koruma yöntemleri seçilmiştir (Ahunbay, 2004).

Yapıya yapılan fiziksel müdahalelerde, nitelikli dönem eklerinin korunması, yapıya zarar veren nitelsiz dönem eklerinin kaldırılması, getirilecek yeni işlevin yapının özgünlüğüne ve mimari özelliklerine zarar vermemesinin sağlanması, çağdaş gereksinimlerin karşılanması amacıyla yapılacak müdahaleler çağdaş malzeme, detay ve tasarımla, ancak yapıya uygun biçimde çözülmesi gibi temel ilkeler esas alınmıştır.

Sağlamlaştırma, Bütünleme, Temizleme

Vasfi Süsoy Evi, yapıdan gelen izler ve yapı içi karşılaştırmalı çalışmalar ile belirlenen detaylar ortaya çıkarılarak, gerekli sağlamlaştırma çalışmaları yapıldıktan sonra özgününe uygun olarak korunmasını sağlayacak öneriler restorasyon projesinde verilmiştir. Yapıya sonradan eklenen, yapıda hiçbir şekilde izleri takip edilemeyen nitelsiz müdahaleler kaldırılmıştır. Eksik kısımlar tamamlanarak bütünlenmiş ve sonradan yapılan muhdes malzemeler temizlenerek yapının orijinal durumuna gelmesi sağlanmıştır.

Vasfi Süsoy Evi'nde zeminle ilgili bir problem bulunmamaktadır. Ancak çatıya kadar çıkan, ciddi hasarlı güney-doğu duvarı ve birinci katta kaldırılmış sofa duvarının özgününe uygun teknik ve malzeme ile yeniden yapılması önerilmiştir. Yapının orijinal strüktürü iyileştirilerek aynen korunmuştur. Yapı içinde kullanılan ahşap zemin, tavan, kapı, pencere, yüklük, merdiven gibi elemanların sağlamlaştırılmasına yönelik böcek ve mantara karşı gerekli tedbirlerin alınması ve olabildiğince özgün parçanın yerinde bırakılması sağlanmış, eksik ve çürük olanlar emprenye edilmiş ahşap ile aynı form ve teknikte değiştirilmesi, boyalı olanların boya temizliğinin yapılması önerilmiştir. Yapıda uygun olmayan muhdes ıslak hacimler, malzeme ve ekler kaldırılmıştır.

Yeni İşlev Verilmesi

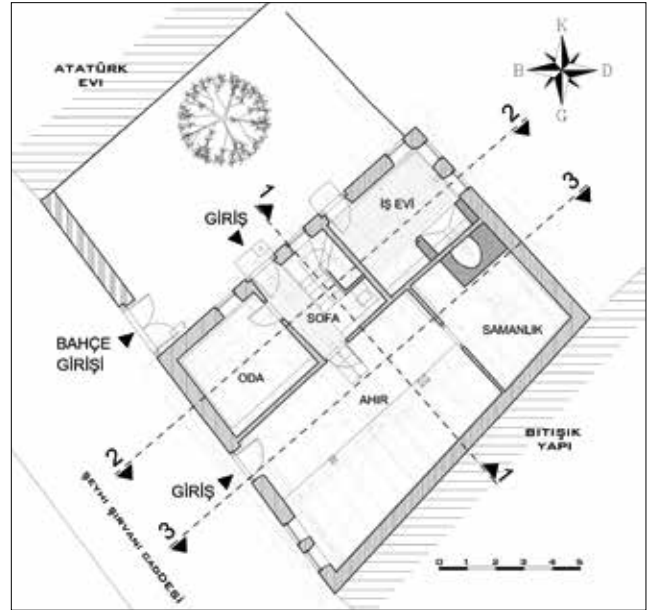
Turizm Geliştirme Merkezi olarak yeniden işlev verilen yapının restitüsyon çalışması esas alınarak restorasyon projesi hazırlanmıştır. Restitüsyon çalışması sırasında aşağıda belirtilen bilgi kaynaklarından yararlanılmıştır.

- Yapıdan gelen izler
- Yapı içinde yapılan karşılaştırmalı çalışmalar
- Benzer yapılarla yapılan karşılaştırmalı çalışmalar
- Bilimsel araştırmalar
- Sözlü kaynaklar
- Mimari gereklilikler

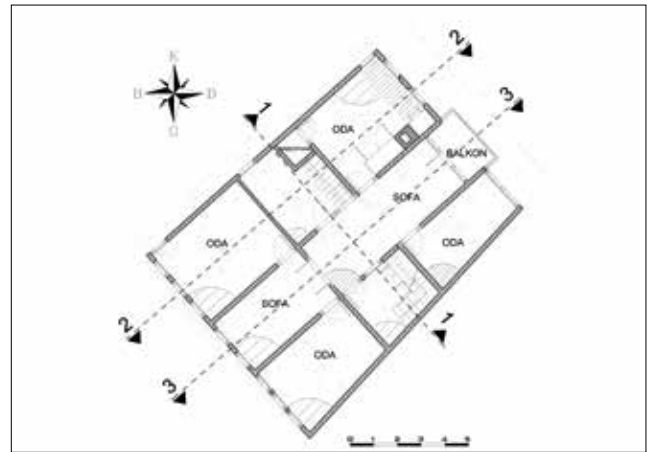
Yapı genel itibari ile plan şemasını ve cephe düzenini bozmamış olup dönem özelliklerini taşımaktadır. Yapıda zemin ve birinci katta banyo ve tuvalet oluşturmak için yapılan muhdes ekler ve yine birinci katta mutfak oluşturmak için sofa duvarının yıkılmış olduğu görülmüştür. Görünüşlerde ise yol cephesindeki birinci kat pencereleri değiştirilmiştir. Bu pencereler yapının özgün pencereleri ve sokak üzerinde bulunan diğer geleneksel evlerin özgün pencereleri esas alınarak yeniden yapılmıştır (Şek. 12-16).

Restorasyon projesinde ihtiyaçlar belirlenirken yeni işlevin yapıya en az müdahale gerektirmesine dikkat edilmiştir. Yapının denetimi, güvenliği ve teknik ihtiyaçlarının giderilmesinin yanı sıra yeni işleve yönelik ihtiyaç programı da belirlenmiştir. Yapının yeni işlevinin ihtiyaç programı hazırlanırken yapının mülkiyet sahibi kamu kurumu ile bağlantıya da geçilmiştir. Yeni işlev programı, eğitim ve seminerlerin verilebileceği derslikler, sergi ya da daha büyük toplantıların yapılabileceği çok amacı bir salon, bahçeye hizmet edebilecek bir mutfak ve idare kısmının olabileceği şekilde belirlenmiş ve bunlara göre restorasyon projesi hazırlanmıştır (Şek. 17-24).

Yapının bahçesi oldukça geniştir ve içinde çeşme, kuyu ve çam ağaçları bulunmaktadır. Bu bahçenin peyzaj düzenlemesi ile çay bahçesine dönüştürülerek kullanılması sağlanmıştır. Ayrıca bu çay bahçesi o sokak üzerinde bulunan iki müzeye gelen ziyaretçiler tarafından da kullanılabilir. Bunu sağlamak için zemin katta bulunan ve direkt bahçeye açılan iş evinde yeniden düzenleme yapılarak bahçeye hizmet etmesi sağlanmıştır. Bahçeye yapılacak servis açısından yapıyla bağlantısı olmayan bu mekân uygun görülmüştür.

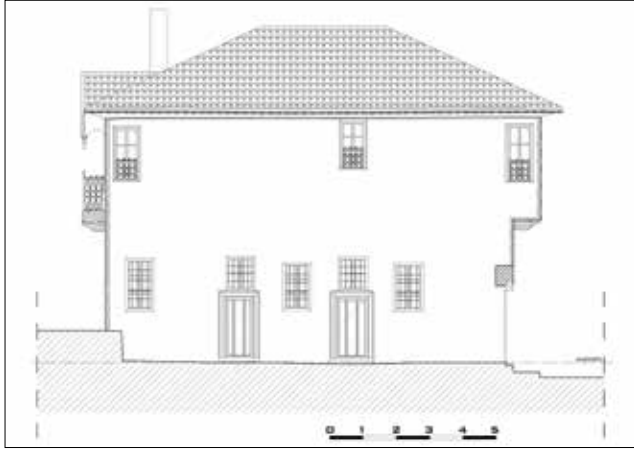
Şekil 12. Zemin kat restitüsyon planı / *Restitution plan of the ground floor*

Şekil 13. Üst kat restitüsyon planı / *Restitution plan of the upper floor*

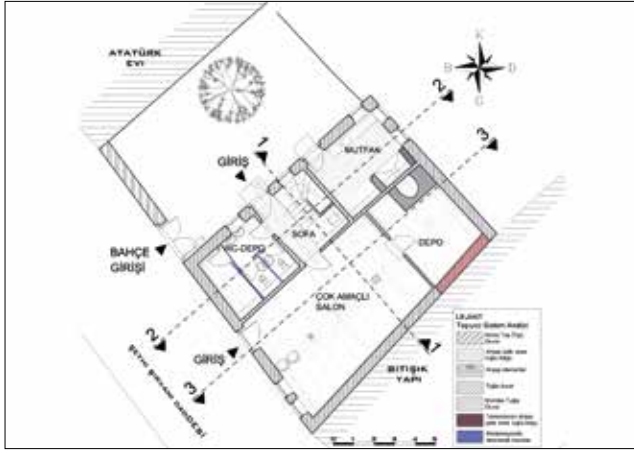
Şekil 14. Güneybatı görünüşüne ait restitüsyon çizimi / *Restitution drawing of the southwestern façade*

Şekil 15. Kuzeybatı görünüşe ait restitüsyon çizimi / Restitution drawing of the northwestern façade

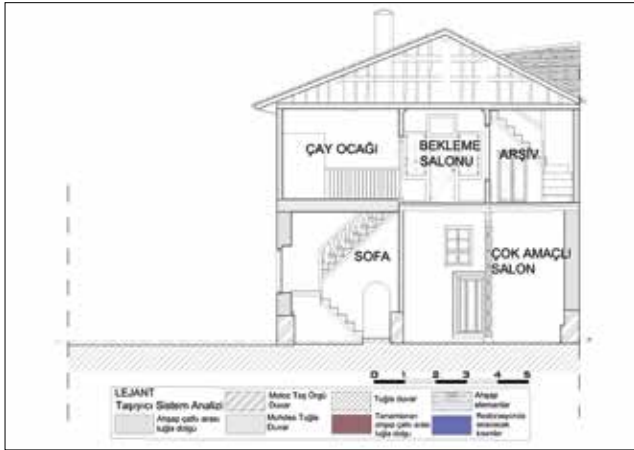
Şekil 16. Kuzeydoğu görünüşe ait restitüsyon çizimi / Restitution drawing of the northeastern façade

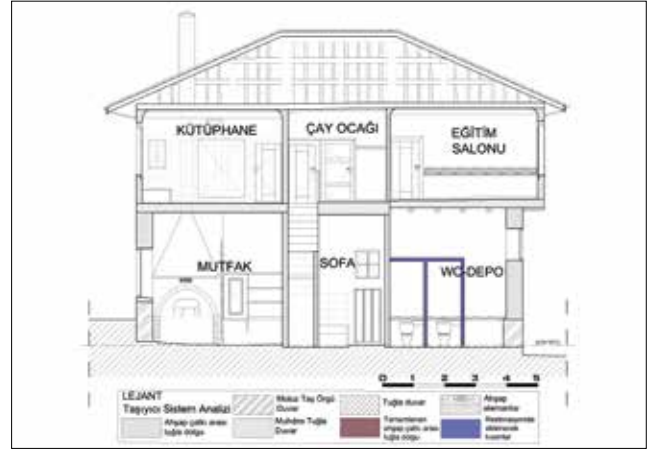
Şekil 17. Zemin kat restorasyon planı / Restoration plan of the ground floor

Şekil 18. Üst kat restorasyon planı / Restoration plan of the upper floor

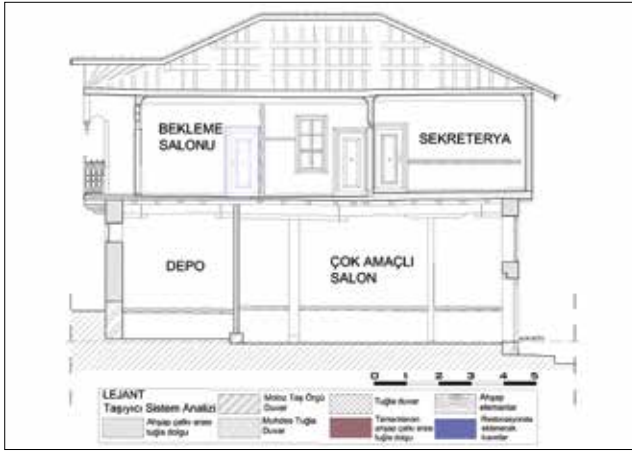
Şekil 19. 1-1 kesitine ait restorasyon projesi / Restoration project of the 1-1 section

Şekil 20. 2-2 kesitine ait restorasyon projesi / Restoration project of the 2-2 section

Zemin kattaki ahır, yoldan doğrudan bağlantılı ve yapının en büyük mekânı olduğu için yapının ana girişi ve çok amaçlı salon olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Bu mekândan girilen samanlık, yapının teknik ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik teknik oda ve depo olarak kullanılmıştır. Yapının

tuvalet ihtiyacı hem bahçe hem de yapı tarafından kullanılmasına yönelik zemin katta, bahçeden girilen sofanın sağındaki odada çözülmüştür. Teknik birimler de bu odaya yerleştirilmiştir. Bu mekânın yol cephesi üzerinde bulunan penceresinin yüksek olması bu işlevlere uygun olmuştur. Üst katta yapının

Şekil 21. 3-3 kesitine ait restorasyon projesi / Restoration project of the 3-3 section

Şekil 22. Güneybatı görünüşüne ait restorasyon projesi / Restoration project of the southwestern façade

Şekil 23. Kuzeybatı görünüşüne ait restorasyon projesi / Restoration project of the northwestern façade

Şekil 24. Kuzeydoğu görünüşüne ait restorasyon projesi / Restoration project of the northeastern façade

restitüsyon çalışmasında değişiklik yapılmadan çözüme gidilmiştir. Odalar, eğitim salonu, toplantı salonu, kütüphane, idari oda ve sekreteryaya; muhdes banyo, küçük bir mutfak; sofa, bekleme alanı olarak işlevlendirilmiştir. Bu katta tefriş ile müdahale yöntemine gidilmiştir. Sadece muhdes banyo küçük bir mutfığa dönüştürülmüştür. Burada daha önce banyo yapmak için kapatılan orijinal pencere açılarak muftağın havalandırma ve aydınlanma sorunu da çözülmüştür (Çizelge 1-2).

Değerlendirme ve Sonuç

Geçmişte büyük ailelerin yaşadığı geleneksel konutlar günümüzde değişen aile yapısı ve teknolojik nedenlerden dolayı hem mekânsal hem de fiziksel konfor şartlarını yerine getirememektedir. Özgün fonksiyonlarını yitirmeye başlayan bu geleneksel konutlarda günümüz işlev ve ihtiyaçlarına uyum sağlayacak değişikliklere gitmek kaçınılmazdır. Çoğunlukla turistlerin konaklayacağı butik otellere dönüştürülen geleneksel konutların turizm

potansiyeli çok olmayan Tokat gibi kentlerde müzeye dönüştürülme eğilimi oldukça fazladır. Tokat kent merkezinde geleneksel konuttan müzeye dönüştürülmüş 6 tane geleneksel konut bulunmaktadır. Bunun yanı sıra anıtsal yapılardan dönüştürülmüş müzeler de bulunmaktadır. Tokat kentinin nüfusu ve kültürel yapısı göz önünde bulundurulduğunda bu sayı oldukça fazladır. Anıtsal ve geleneksel mimarının bu şekilde müzelere dönüştürülmesi bu yapıların toplum tarafından kullanılmasını, kent yaşamına katılmasını oldukça sınırlı tutmaktadır.

Bu nedenle bu yapının yaşatılması ve kullanılması için yapının gerektiğinde bahçesinde oturulabilen, gerektiğinde seminer ya da eğitimlerin verileceği Turizm Danışma Merkezi'ne dönüştürülmesi planlanmıştır. Ayrıca yapının yanında bulunan iki müzeye de gelen ziyaretçilerin oturup dinlenebileceği bir alan bulunmamaktadır. Bu nedenle yapının bahçesinin kullanıma açılması

Çizelge 1. Yapıda Bulunan Mekânların Eski ve Yeni İşlevleri / *The new and old functions of spaces in the building.*

	Orijinal İşlev	Yeni İşlev	Müdahale
Bahçe	Bahçe	Çay Bahçesi	Peyzaj Düzenlemesi
Zemin Kat	Büyük Sofa	Lobi	Tefriş ile Dönüşüm
	Samanlık	Teknik Oda, Depo	Gerekli Teknik Cihazların Eklenmesi, Fiziksel Onarım
	Küçük Sofa	Bahçe Lobisi	Fiziksel Onarım
	Oda 1(Depo)	Teknik Oda ve WC	Bölücü Duvar Eklenmesi, Fiziksel Onarım
	İş Evi	Mutfak	Mutfak Tezgâhı Eklenmesi, Fiziksel Onarım
Birinci Kat	Sofa	Bekleme Salonu	Muhdes Kapının Kaldırılması, Sofanın Muhdes Mutfak Kısımında Yıkılan Güney Doğu Duvarının Yeniden Yapılması, Fiziksel Onarım
	Oda 1 (Oturma Odası)	Büro+Sekreter	Muhdes Pencereilerin Kaldırılması, Fiziksel Onarım, Tefriş ile Dönüşüm
	Oda 2 (Yatak Odası)	Toplantı Salonu	Muhdes Pencereilerin Kaldırılması, Fiziksel Onarım, Tefriş ile Dönüşüm
	Oda 3 (Yatak Odası)	Derslik	Muhdes Pencereilerin Kaldırılması, Fiziksel Onarım, Tefriş ile Dönüşüm
	Oda 4 (Yatak Odası)	Kütüphane	Fiziksel Onarım, Tefriş ile Dönüşüm
	Oda 5 (Yatak Odası)	İdare	Fiziksel Onarım, Tefriş ile Dönüşüm
	Banyo	Çay Ocağı	Eklentiler Kaldırılarak Mutfak Tezgâhı Eklenmesi, Kapatılan Orijinal Pencerenin Açılması, Fiziksel Onarım

bu gereksinimi gidermek için oldukça uygun olmuştur. Böylece Vasfi Süsoy Evi'ne verilen yeni işlev, sosyal ve eğitim aktivitelerin yapılmasına daha çok olanak sağlayacağından kent yaşamı ile bütünleşerek bulunduğu geleneksel dokuya olumlu katkı sağlayacaktır.

Yapının yeni işlevi ile eski işlevi, mekânsal ve hacimsel olarak örtüştüğü için orijinal mimari yapısı değiştirilmeden, mekânlarda tefrişle oluşturulan bir işlev değişikliğine gidilmiştir. İç mekânlarda az müdahalelerle oluşturulan işlevsel değişim esnek bir özelliğe sahip olması nedeniyle gelecekte başka fonksiyonlara da cevap verebilme yeteneğine sahiptir. Yine yapı içinde verilecek, seminer, eğitim ve sergi gibi etkinlikler insanlar arasında sosyal ilişkilerin kurulmasına yardımcı olacaktır.

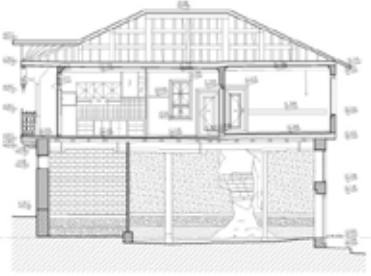
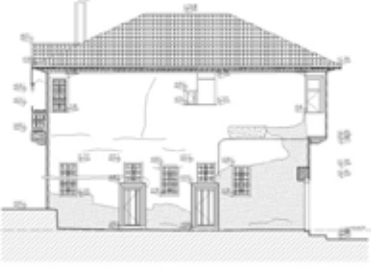
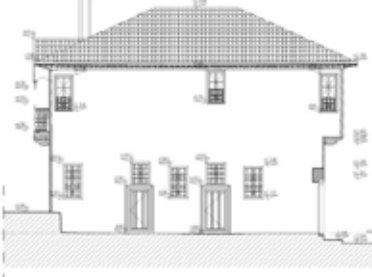
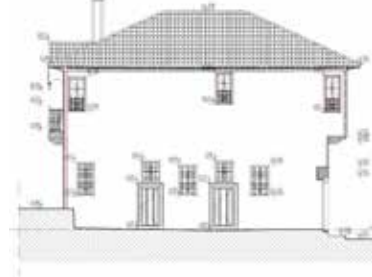
Yapının eski kullanıcısı ve sahibi Vasfi Süsoy, kendisi ile yapılan görüşmelerde, Atatürk'ün Tokat'a geldiğinde kaldığı ve günümüzde müzeye dönüştürülen Atatürk Evi'nde doğduğunu ve zaman zaman bu sokağı ziyaret ettiğini belirtmiştir. Her iki

evi de özellikle kamuya sattığını, bunun nedenini de “şahsa satarsam bir daha eve giremem” şeklinde ifade etmiştir. Bu ifade tarihe tanıklık yapan yapıların kent yaşamına katılmasının hem eski hem de yeni kullanıcıların geçmişle bağ oluşturmada ne kadar önem taşıdığını göstermektedir. Günümüzde sayıları gittikçe azalan tarihi yapılara verilecek yeni işlev çalışmalarının önemi de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda yapının kent yaşamına katılım oranı sürdürülebilir korumanın göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Vasfi Süsoy Evi'nin Turizm Danışma Merkezi olarak yeni işlevle kullanılmasını öngörülen restorasyon projesi mekânsal ve sosyal süreklilik açısından önemlidir ve tarihi yapıların korunmasına katkı sağlayacak niteliktedir.

Çizelge 2. Yapının rölöve, restitüsyon ve restorasyon planları / The survey, restitution and restoration plans of the building

	RÖLÖVE	RESTİTÜSYON	RESTORASYON
ZEMİN KAT PLANI			
ÜST KAT PLANI			
1-1 KESİTİ			
2-2 KESİTİ			

Çizelge 2. Yapının rölöve, restitüsyon ve restorasyon planları / The survey, restitution and restoration plans of the building

3-3 KESİTİ			
GÜNEY-BATİ CEPHE			
KUZEY-BATİ CEPHE			
KUZEY-DOĞU CEPHE			

Kaynakça

AHUNBAY, Z., 2004.

Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, 3. Baskı, Yapı Yayın-28, İstanbul.

AKIN, E. S., 2009.

“Tokat Kenti Anıtsal ve Sivil Mimari Örneklerinin Analizi ve Değerlendirmesi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, K.T.Ü., Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Bölümü, Trabzon).

AKIN, E. S. / ÖZEN, H., 2010.

“Tokat Geleneksel Evlerinin Beyhamam ve Bey Sokak Örneğinde İncelenmesi”, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 2: 167-182.

AKIN, E. S. / HANOĞLU, C., 2013.

“Tokat Geleneksel Konut Mimarisi’nde İç Mekân Alçı Süslemeleri”, Vakıflar Dergisi, Sayı 40: 163-184.

AKIN, E. S. / HANOĞLU, C., 2014.

“Tokat’ta Bir Konut Örneği; Madımağın Celal’in Evi”, Tarihi ve Kültürüyle Tokat Sempozyumu, Cilt 1:363-383 Eylül 2014, GOÜ, Tokat.

AKIN, E. S., 2014.

“Reuse in Traditional Textures: Tokat, Bey Hamam and Bey Street”, 1st. International Urban Planning-Architecture-Design Congress, Cilt 2: 1063-1068, 8-11 May 2014, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

AKIN, E. S., Kişisel Foto. Arşivi.

AKOK, M., 1957.

Tokat Şehrinin Eski Evleri, Yıllık Araştırmalar Dergisi, Cilt II: 129-151, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü, Ankara.

AKTÜRE, S., 1978.

19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekânsal Yapı Çözümlemesi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atelyesi, Ankara.

ANONİM, 2016.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, 05.09.2016-2388 Tarihli ve Sayılı Karar.

BEKTAŞ, C., 1992.

Koruma Onarım, Yem Yayını, İstanbul.

BÜYÜKARSLAN, B. / GÜNEY, E. D., 2013.

“Endüstriyel Miras Yapılarının Yeniden İşlevlendirilme Süreci ve İstanbul Tuz Ambarı Örneği”, Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi, Cilt 6 (2): 31- 58.

ÇAL, H., 1988.

Tokat Evleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 894, Birinci Baskı, Ankara.

ELDEM, S. H., 1968.

Türk Evi Plan Tipleri, İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, 2. Basım, İstanbul.

ERPİ, F., 1991.

“Sosyo-Kültürel Yapının Yerel Konut Mimarisindeki Yansıması Üzerine Kıyaslamalı Üç Örnek: Anadolu’daki Türk, Rum ve Levanten Konut Mimarileri”, Türk Halk Mimarisi Sempozyumu Bildiriler Kitabı: 73-85, 5-7 Mart 1990, Konya, Ofset Repromat Matbaası, Ankara.

GÜNAY, R., 1989.

Geleneksel Safranbolu Evleri ve Oluşumu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Gaye Matbaası A.Ş., İkinci Baskı, Ankara.

KALINBAYRAK-ERCAN, A. Foto. Arşivi.

KUYRUKÇU, Z. / YILDIZ-KUYRUKÇU, E., 2017.

“Tarihi ve Kültürel Süreklilik Bağlamında Sait Bektimur Evi’nin Yeniden Kullanımı”, Artium, Cilt 5, Sayı 2, 38-50,

KÜÇÜKERMEN, Ö., 1996.

Turkish House, in Search of Spatial Identity, Kendi Mekânının Arayışı İçinde Türk Evi, Türkiye Turing ve Otomobilcilik Kurumu, 5. Basım, İstanbul.

ÖZCAN, Z., 2007.

“21. Yüzyılda Geleneksel Konutları ve Kent Dokusu ile Burdur”, I.Burdur Sempozyumu- Bildiriler Kitabı: 1421-1428, Burdur.

TEKELİ, İ., 1988.

“Kentsel Korumada Değişik Yaklaşımlar Üzerine Düşünceler”, Mimarlık, Sayı 88/2: 57-58.

YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN BİR GELENEKSEL KONUT; TOKAT VASFİ SÜSOY EVİ

SÜSOY, M. V.,

Yapının Eski Kullanıcısı, 65 Yaş, 15.01.2016/21.01.2016
Tarihlerindeki Görüşmeler.

YAPRAK-BAŞARAN, E., 2014.

“Tokat İli Mustafa Yılmaz Evi Restorasyon Önerisi”,
(yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi,
Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı,
Ankara).

YÜREKLİ, H. / YÜREKLİ, F., 2007.

Türk Evi Gözlemler-Yorumlar, Yem Yayını-111, 2.
Baskı, İstanbul.

AN IMPORTANT MARITIME HERITAGE: LIGHTHOUSES ON THE AEGEAN COAST OF TURKEY

ÖNEMLİ BİR DENİZCİLİK KÜLTÜR MİRASI: TÜRKİYE’NİN EGE KIYILARINDAKİ DENİZ FENERLERİ

Özge BAŞAĞAÇ * - Güliz BİLGİN ALTINÖZ **

Makale Bilgisi

Başvuru: 25 Mayıs 2018

Hakem Değerlendirmesi: 31 Mayıs 2018

Kabul: 6 Haziran 2018

DOI Numarası: 10.22520/tubaked.2018.17.008

Article Info

Received: May 25, 2018

Peer Review: May 31, 2018

Accepted: June 6, 2018

DOI Number: 10.22520/tubaked.2018.17.008

Abstract

All around the world the coasts have always been home to mankind, creating a culture surpassing boundaries and producing maritime heritage. Being surrounded by seas on three sides, Turkey owns diversified maritime heritage belonging to different historical periods. Maritime heritage has tangible and intangible values. Yet the change of contexts is a threat to these values.

Since 1920s legislation had been formed to conserve and manage maritime heritage. In Turkey decision, and planning legislation had not been integrated. Thus maritime heritage is excluded from planning, decision and management processes. There is no inventory to document the heritage or its damage. Conservation and management of maritime heritage is relatively new and still open to debate in Turkey.

Due to its location on the Mediterranean Turkish coasts had boasted with lighthouses. Today there are 459 lighthouses in Turkey. 22 of them are registered and under protection. There is no assessment for the others. Yet since 2006 lighthouses are being rented and prone to serious interventions.

* PhD Student in Graduate Program in Conservation of Cultural Heritage, Faculty of Architecture, Middle East Technical University, Ankara-TURKEY, e-posta: ozgebasagac@yahoo.com. This paper is based on the ongoing PhD research “Conservation of Lighthouses as a Part of Maritime Heritage: The Case of Aegean Coast, Turkey” carried out in Middle East Technical University. The thesis is supervised by Associative Professor Güliz Bilgin Altınöz. The research had been supported by AKMED foundation in 2014 by Doctorate Research Scholarship

** Assoc. Prof. Dr., Graduate Program in Conservation of Cultural Heritage, Faculty of Architecture, Middle East Technical University, İnönü Bulvarı, 06531, Ankara-TURKEY; e-posta: bilging@metu.edu.tr.

This paper discusses the maritime heritage and lighthouses in Turkey, particularly the Aegean coast. The first part covers the historical account and features of maritime heritage and lighthouses in Turkey. The second part introduces architectural, regional, social and cultural characteristics of lighthouses in Aegean Coast based on the research inventory. The problems due to the current context, condition and implementations are also presented here. In the last part, the future of lighthouses in Turkey, the Aegean Coast are discussed.

Keywords: Architectural Conservation, Lighthouse, Turkey, Aegean, Maritime Heritage, Cultural Heritage.

Özet

Tüm dünyada kıyılar yüzyıllar boyunca insanlara bir barınak sağlamış, sınırlardan bağımsız bir kültür yaratmış ve denizcilik kültür mirasını oluşturmuştur. Üç tarafı denizlerle çevrili Türkiye antik dönemden bugüne zengin bir denizcilik mirasını biriktirmiştir. Mirasa dahil olan öğeler somut ve soyut değerlere sahiptir. Ancak özgün bağlamların değişmesi bu değerler için bir tehdit kaynağıdır.

1920'lerden itibaren denizcilik kültür mirasının korunması ve yönetimi için düzenlemeler başlamıştır. Türkiye'de ise mimari koruma ve planlama yasaları bütünleşik hale gelememiştir. Böylece denizcilik kültür mirası planlama, karar alma ve yönetim sürecinden dışlanmıştır. Mirası ve tahribatını belgeleyen tamamlanmış bir envanter yoktur. Denizcilik mirasının korunması ve yönetimi Türkiye'de göreceli olarak yenidir ve halen tartışmaya açıktır.

Akdeniz'deki konumu ve deniz seyrine uygunluğu nedeniyle Türkiye kıyıları pek çok deniz fenerine sahip olmuştur. Bugün Türkiye sınırlarındaki fenerlerin sayısı 459'dur. Fenerlerden 22 tanesi tescillenerek korumaya alınmıştır. Diğerleri için kapsamlı bir değerlendirme bulunmamaktadır. Buna karşın 2006 yılından bu yana deniz fenerleri kiralanarak farklı işlevler yüklenmekte, ciddi müdahaleler görmektedir.

Bu çalışma, Türkiye denizcilik kültür mirası ve özellikle Ege kıyıları deniz fenerlerini tartışmaktadır. İlk bölüm Türkiye denizcilik kültür mirası ile deniz fenerlerinin tarihçesini ve genel kapsamını irdelemektedir. Deniz fenerlerinin mimari, bölgesel, sosyal ve kültürel özelliklerinin belirlenmesi, güncel bağlam ve uygulamalardan kaynaklanan sorunların saptanması sonraki bölümlerde ele alınmaktadır. Bildirinin son bölümünde Türkiye'nin Ege kıyıları deniz fenerlerinin geleceği tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mimari Koruma, Deniz Feneri, Türkiye, Ege, Denizcilik Kültür Mirası, Kültür Varlığı.

1. Introduction

All around the world the coasts have always been home to mankind throughout the centuries, creating a culture surpassing boundaries and producing maritime heritage. Today, the original natural, physical, social, cultural and economical context of maritime heritage is hugely modified by natural and human induced factors. As the land is modified through geological processes, the water level varies dramatically due to climatic changes and the original natural contexts of maritime heritage have been transformed. Human activities like urbanization, tourism, agriculture, energy production, industry, transportation and infrastructure are reflected as changes in the physical and economical context of the maritime heritage. In addition to all, due to technological progress most of the maritime heritage, including the lighthouses, become redundant, which lead to functional and social changes and even to their destruction. Thus, maritime heritage had been and still is threatened by a combination of natural and human caused problems today. As an integral part of maritime heritage, lighthouses face similar problems. They are going through a transformation process that cause a loss of their various tangible and intangible values.

2. Maritime Heritage and Lighthouses in Turkey, a Common History

Maritime heritage focuses on the tangible and intangible aspects of human activity at/ by the sea. It covers the people and communities that built ships, shipped goods, sailed ships, kept lights, rescued wrecks, fished waters, and kept the sea lanes open; the use of waterways for commerce, transportation, defense, and recreation in addition to the traditions and skills, arts and crafts, artifacts and documents, and buildings, structures, and vessels that reflect past maritime endeavors. (NPS of USA 2013) Thus, maritime heritage includes not only physical resources such as historic shipwrecks and prehistoric archaeological sites, but also archival documents, oral histories, and the stories of indigenous cultures that have lived and used the oceans/ seas for centuries. (NOAA 2013) The tangible part of maritime heritage involves immovable (mainly architectural) features like harbours, ports, warehouses, shipyards, docks, fisheries, lighthouses and salvage buildings spread around the coasts as well as movable features like ships, submarines, other vessels and items located underwater. Traditional fishing, marine cuisine, ship building crafts, maritime building crafts and lighthouse keeping constitute the intangible part of maritime heritage.

Being surrounded with seas on three sides, Turkey owns a diversified maritime heritage belonging to

different historical periods. Both as the outcomes and the indicators of the changing networks and relations in/ between land and sea in time, the maritime heritage sites can be considered as cultural habitats at the interface of landscape and seascape comprising various tangible and intangible values in different scales.

Regarding the geography, as the mountains lie parallel to the Black Sea and the Mediterranean, these coasts are wide and relatively smooth. In the Aegean region the mountains lie perpendicular to the sea resulting in a rugged coastline. Thus, the distribution of lighthouses differ regarding the regions. The Black Sea and Mediterranean lighthouses are mostly located on main land whereas the Aegean lighthouses are mainly on islands, islets or rocky patches.

The rugged nature of the Aegean coast, its opening onto the Mediterranean and the Dardanelle Strait had caused many ships to sink over a time span of more than 3000 years. Starting with Kaş Uluburun shipwreck from 1200 BC all the way to WWII ships and submarines as well as more recent wrecks, the Aegean is full of underwater maritime heritage¹. The Mediterranean is a maritime network which had connected the coastal civilizations to each other for centuries. These maritime affairs had been exposed to accidents or wars from time to time and solid evidence had been buried underwater.

The developed road network of antiquity, mainly during the Roman Period, was initially started by the so called "Persian Royal Road" of 5th century BC. (Bektaş, 1999) This network grew through the Hellenistic Period following the topography of Anatolia.

The Roman network invented new ways to tackle the challenges of the topography and eventually gave access to important harbour cities on the coast. (Pelagios 2014) Maritime navigation gained speed and reached out further into the world. All the ancient lighthouses of Turkey on the map; namely Heraklia Pontika, Nara?, Patara, Soli Pompeiopolis and Aigai, lie within or nearby important harbours of this period. It must be noted that having a

¹ Pelagios: Enable Linked Ancient Geodata In Open Systems Project Web Site, accessed on 05.01.2014, <http://pelagios.dme.ait.ac.at/maps/greco-roman/>. Interactive Web Map of Digital Atlas of Roman and Medieval Civilizations (IW-MODAORAMC), accessed on 01.12.2014, <http://darmc.harvard.edu/icb/icb.do?keyword=k40248&pageid=icb.page188868>. The map is first published on 2007 but continuously updated. Google Maps, accessed on 05.01.2014, <https://www.google.com/maps>. Institute of Nautical Archaeology Web Site, <http://nauticalarch.org/projects>, accessed on 01.06.2014; M. Aydemir. Ben Bir Türk Zabitiyim. (2004).

lighthouse was a rare privilege given to a city during the Roman Period. The locations of these lighthouses are still critical for contemporary maritime navigation. Thus, along with their ancient companions, 19th century or 20th century lighthouses still stand in the vicinity.

During the early medieval period, the roads in Anatolia and maritime routes around would be used by different powers as Crusaders, Byzantine state and Anatolian Seljukids. The maritime routes in the Aegean and Marmara were controlled by the Byzantine and Crusader navies. Seljukids had set up a well established caravan road in Anatolia enhanced by the existence of caravanserais. (Bektaş, 1999) Alanya was the maritime arsenal and an important harbour of the Seljukid state. It is possible that the fortress had some sort of lighthouse or at least a beacon during 12th-14th century. (Alanya Fortress still has a contemporary lighthouse) (Merçil, 2009).

Other states or principalities of the period were controlling north of Aegean around Gelibolu and Behramkale. These states would also reach Ayasuluk in İzmir. (Merçil, 2009).

As early as the 8th century, the Mediterranean, the Aegean, Marmara and the Black Sea were started to be used by the Genoese and Venetian states. Until 14th century these states kept on developing their maritime power. They established bases in several Aegean islands, mainland Greece, western Anatolia, İstanbul, Samsun, Trabzon and had even set up colonies as north as Odessa and Crimea in Black Sea. The Venetian (WikiVenice, 2014) or Genoese (WikiGenoese, 2014) routes usually followed the ancient maritime routes at first. In time these states opened the way to knowing the Mediterranean more, thus longer routes were taken on by the seafarers.

The conquest of İstanbul in 1453 had changed the balance in the seas and the Ottoman State became the ruler of the Mediterranean along with the smaller neighbouring seas. The inherited road network of the Seljukid state was further enhanced by the menzils. 3 separate road networks connected the capital to the further regions of the empire all the way from the west to the east. This road network had a military, commercial and correspondence purpose as well as a religious aim as it had carried the pilgrims to sacred lands, too. (Aktüre 1994) The Ottoman state had established several maritime arsenals as İstanbul Main Imperial Arsenal/ Tersane-i Amire, Gallipoli, Sinop, İzmit, Suez, Birecik, Samsun and Kefken. (Bostan, 2009) There were also smaller ship-building yards as Varna, Ahyolu, İneada, Trabzon, Semendire, Niğbolu, Mohaç, Budin, Sakarya, Kemer, Silivri, Biga, Samanlı, İstanköy, İnebahtı, Preveze, Avlonya, Nova, Antalya and Alanya. Surprisingly, there were no lighthouses constructed in

15th or 16th century. The Ottomans would travel the seas with the local watchmen. Fenerbahçe (Ay, 2000: 123) lighthouse in İstanbul was constructed as late as 1562. The Maiden Tower² was also one of the few exceptions to early lighthouses. Attested by the written and visual documents, Rumeli (before 1567), Anadolu (before 1648) and Ahırkapı (1755) were among the earliest Ottoman lighthouses, too. (Kömürcüyan, 1952). Several harbours supported the maritime power of the Ottoman State, selling the local goods to the rest of the world and bringing in needed supplies to the empire. The coastal fortresses, some established as early as the Hellenistic period, in between these harbour cities would ensure the maritime security. Most probably, their lights at night and troubled times have provided the means for safe navigation when needed. (Cesur, 2009: 105)

Until the Crimean War the Ottoman Empire did not feel the need for the construction of lighthouses. In 1855 by the privilege given to French, led by Michel Marius, “Fenerler İdaresi” (Lighthouse Administration) was established and lighthouses was spread all around the Empire coasts from Black Sea to Red Sea. (Toroslu, 2008: 20) In 45 years, 225 lighthouses were built.

Until 1937 January 1st, The French “Fenerler İdaresi” was controlled by the law of 3302. At that time it was bought and nationalized and was handed over to the newly established General Directorate of Denizbank. In 1940, February 1st, the “Fenerler İdaresi” was passed onto “Devlet Denizyolları ve Liman İşletmeleri Umum Müdürlüğü”. And finally in 1952, March 1st, with the law of 5842 it started operating within Denizbank, under the name “Kıyı Emniyeti İşletmesi Müdürlüğü”. In 17.06.1982, with the law of 1680, Denizbank was named as Türkiye Denizcilik Kurumu (TÜDEK). “Türkiye Denizcilik Kurumu” was changed as Türkiye Denizcilik İşletmeleri (T.D.İ.) on 08.06.1984, with law of 233, under “Kıyı Emniyeti İşletmesi”. In 1997, by the 9466 numbered decision of the government, the association was declared independent as a public directorate “Kıyı Emniyeti ve Gemi Kurtarma İşletmeleri Genel Müdürlüğü” On 07.02.2007, its name was changed as “Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü” (KEGM), the General Directorate of Coastal Safety. (KEGM, 2017)

After 1937, the maintenance and repair of all the lighthouses had been carried by the above mentioned associations. The collapsed lighthouses had also been

² Maiden Tower was originally a Byzantine customs building and it was rebuilt after the conquest of İstanbul in 1453 by the order of Fatih. M. S. Türkhan, “XVIII. Yüzyılda Kız Kulesi”, Üsküdar Sempozyumu V – 1-5 Kasım 2007 Bildiriler c. I İstanbul (2008) 653-664.

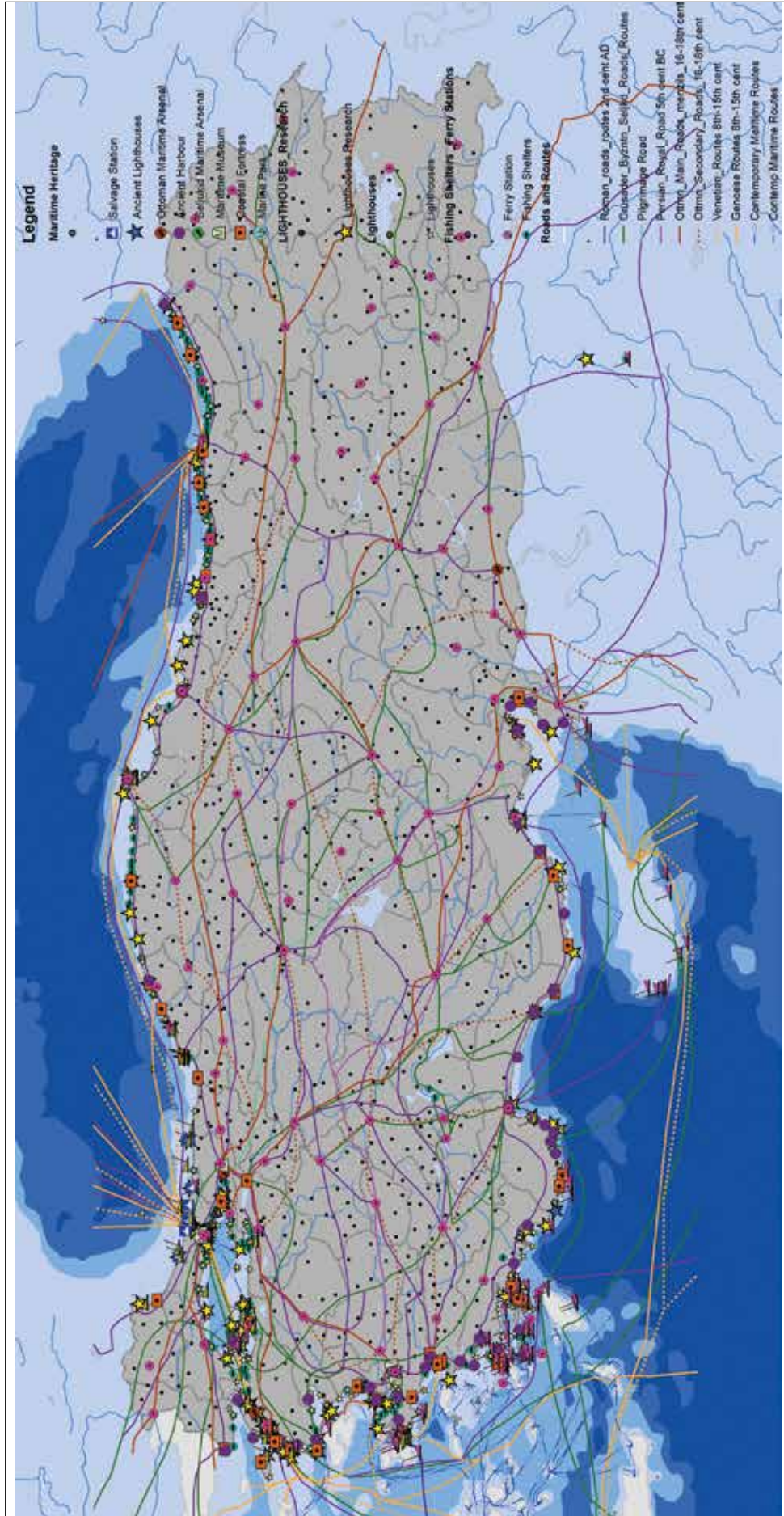

Figure 1. Maritime Heritage of Turkey, the relationship of coasts with maritime routes and inland roads. Yellow stars represent lighthouses within our research, (Başagaç 2012) and (Başagaç 2018: 110). / Türkiye Denizcilik Kültür Mirası, kıyıların denizcilik rotaları ve kara yolları ile ilişkisi. Sarı yıldızlar araştırmamız kapsamındaki deniz fenerlerini temsil etmektedir. (Başagaç 2012) ve (Başagaç 2018: 110).

replaced with the new ones by the control of these governmental bodies. A second wave of lighthouse construction coincided before and after the outbreak of the WWII. Today there are 459 lighthouses on Turkish coasts. (KEGM, 2017)

Constituting a big part of maritime heritage, the traditional fishing villages slowly turned into a more professional fishing industry in centuries. Several fishing shelters were built along the coasts to accommodate fishermen. New lighthouses were introduced to these shelters as well. (SÜHDB, 2004)

In the Black Sea region, fishing has always been an important income source and an integral part of traditional life. It might be argued that the whole coast is utilized by the fishing industry, both in urban and rural areas, looking at the density of fishing shelters located along the Black Sea coast. For the Aegean and Mediterranean coast, fishing takes up a considerable amount of space both on the coast and in open seas but in terms of income, it follows tourism. Thus, most former fishing villages have slowly morphed into mass tourism centers.

Several maritime museums reflecting Turkish maritime culture had been founded in 20th century. These museums are either privately owned or run by the navy.

As discussed above, the tangible part of maritime heritage in Turkey involves architectural features like ancient harbours and ports from Hellenistic and Roman periods, maritime arsenals of Seljukid and Ottoman period, docks, fisheries, fishing villages, coastal fortresses, lighthouses both ancient and from closer centuries, salvage buildings, ferry stations (Sert 2014), public and private maritime museums, marine parks (TDAV, 2014) as well as movable features like ships from all periods even from a millenium ago, submarines, wrecks, other vessels and items associated with them, located underwater. In addition to this tangible heritage we might add the intangible part of maritime heritage as fishing traditions, crafts related to ship building, lighthouse keeping, oral and written maritime literature, folk songs on maritime affairs and visual artworks using maritime themes.

3. Lighthouses of Turkey and their Architectural Characteristics: The Case of Aegean Coast

Due to its important position in the Mediterranean and availability to seafaring, Turkish coasts had hosted a lot of lighthouses since antiquity.

Pharology³ defines a lighthouse as a fully or partially enclosed built structure bearing a light that is used as a navigational aid and that is capable of admitting at least one person to operate or maintain the light entirely from within. Thus lighthouses are different from lightstructures; any built structure bearing a light that is used as a navigational aid but is not capable of admitting one person to operate or maintain it entirely from within; or beacons; any artifact, built or floating, visible or recognisable from a distance, whether by land or sea, that is specifically intended to provide a signal or warning for any purpose not exclusive to navigation.(Pharology, 2012)

Today there are 459 lighthouses along the Turkish coasts owned by the General Directorate of Coastal Safety (Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü). (KEGM, 2017) But this number includes all structures of lighthouses, light structures and beacons. Regarding Pharology definition, there are 21 lighthouses in the Black Sea Region, 21 lighthouses in the Aegean, 9 in the Mediterranean, 12 in the Marmara. Bosphorus / Istanbul region has 16 and Dardanelles has 18 lighthouses. 6 of the 102 lighthouses are ancient⁴.

Out of 102 lighthouses only 22 are registered lighthouses depending on the law of 2863 for the protection of cultural and natural assets. (KEGM, 2017) There is not a comprehensive inventory or assessment for the other lighthouses. Despite the lack of a thorough assessment since 2006 lighthouses had been rented out and repurposed. This condition had given way to serious interventions on the lighthouses. Moreover, the structures are excluded from regional planning processes while being treated as singular buildings.

102 lighthouses are examined in our initial research. Problems are defined regarding their contexts and individual structures. According to the registry of KEGM there are 54 lighthouses with a keeper's residence. However, the actual number is much more as the KEGM list only counts the healthy/ standing residences. Yet, there are many keeper's residence remains in other

³ Pharology is the study of lighthouses, The word 'pharology' is derived from pharos, the Greek word for lighthouse, <http://www.pharology.eu/AncientLighthouses.html>, accessed on 29.10.2012. The essays are prepared by Dr. Ken Trethewey using Trethewey, K R and M Forand: "The Lighthouse Encyclopedia", CD-ROM, 2003, sixth edition, Lighthouse Society of Great Britain, Torpoint, Cornwall, UK. Lighthouses are called "phare" in French, "leuchtturm" in German, "faro" in Italian and Spanish, <http://www.langtolang.com/>, accessed on 29.10.2012.

⁴ Adana Aigai, Mersin Soli Pompeiopolis, Antalya Patara, Datça Knidos, Çanakkale Abydos, Zonguldak Karadeniz Ereğli Heraklia Pontika lighthouses.

lighthouses as well. Regarding this early documentation phase a smaller study area is defined to be evaluated in greater detail through onsite surveys. The Aegean Coast, starting from the east of Dardanelle Strait in Çanakkale, following Gökçeada and Bozcaada respectively to the south, then Balıkesir, İzmir and Aydın in the middle and ending with Muğla, to the east of this city; has been chosen as the boundary of this study area. However, research constraints had obliged to exclude Muğla from this initial list. Thus, Çanakkale- Aydın study area contains 29 lighthouses in total.

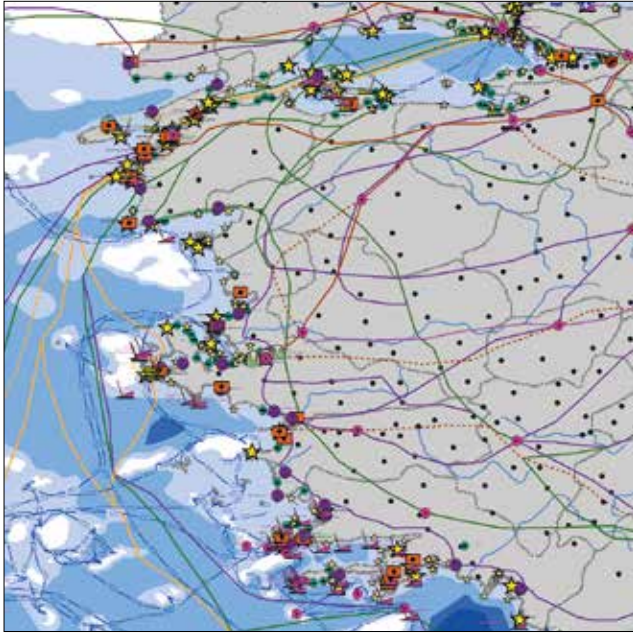

Figure 2. Maritime Heritage of Turkey, the Aegean Coast. Yellow stars represent lighthouses within our research, (Başagaç 2012) and (Başagaç 2018: 110). / *Türkiye Denizcilik Kültür Mirası, Ege Kıyısı. Sarı yıldızlar araştırmamız kapsamındaki deniz fenerlerini temsil etmektedir. (Başagaç 2012) ve (Başagaç 2018: 110).*

The main physical documentation of the lighthouses was focused on 1/100 scale survey drawings. This scale was enough to cover the basic dimensions and characteristics of the lighthouses and accompanying buildings as well as to represent the spatial relationships on a site level. The measurements were done with a reflectorless total station. Where the surveying conditions were inappropriate or time was limited, manual measurements with steel tapes were preferred. Further information about the details was collected through digital photos and video footage. The documentation was supported with physical survey sheets for verifying site characteristics, exterior and interior properties of single buildings, as well. The rate of data to be gathered was adjusted over the course of each site visit.

For the documentation of lighthouse keeping and the life at the lighthouses, a social survey sheet was prepared. This sheet was used to make a structured interview with the lighthouse keepers or technicians.

There are 6 ancient lighthouses within the broader research area. These are, Adana Aigai (3rd cent. AD), Mersin Soli Pompeiopolis (2nd cent. AD), Antalya Patara (64-65 AD), Muğla Datça Knidos, Çanakkale Abydos (222 AD), Zonguldak Karadeniz Ereğli Heraklia Pontika (2nd cent. AD- built before 189) lighthouses. Patara and Heraklia Pontika lighthouses have survived partially with their upper structures until today. The others are only in remains, few traces of foundations are observed or none. These are known through the ancient coins bearing their images. (Özkan, 2009) Patara lighthouse is composed of two parts: a rectangular prismatic pedestal of 20mx20m dimensions with a cylindrical light tower on top of 6m diameter and 5.5m conserved height. (Özkut, 2010:78-80). The light tower contains a cylindrical nucleus. Between the outer skin and this nucleus lies a masonry staircase. (Özkut, 2009: 25) Heraklia Pontika lighthouse is portrayed as 3 storeys on a Geta (198-209) coin and as 6 storeys on a Gallien (253-268) coin. (Özkan, 2009: 57) The existing remain today is a 3.25x3.5x10m rectangular prismatic pedestal with a door opening and masonry stairs leading up. The light tower where the fire had been lit had totally collapsed in time and is not visible today. (Özkan, 2009: 57-58)

The location of the lighthouses differ as on the peninsula- same level with the sea, on the peninsula- above the sea, distanced from the sea as the topography had changed, on a high hill overlooking the sea, on a sloping ground starting from the sea coast, on an island/ islet, within the bay- same level with the sea and on the mole. Aegean lighthouses are mostly on islands, islets and rock patches because of the rugged nature of the Aegean coast. Few examples lie on main land. Thus, the majority of accessibility is through the sea with or without sea quays. For mainland examples almost all have pathways instead of paved roads.

19. century lighthouses are actually building complexes composed of light towers, keeper's residence and service buildings. Situated away from settlements, usually in inaccessible sites they are designed to be self sustainable. In general the keeper's residence is located next or close to the light tower. The service spaces usually have different purposes like well, cistern, rocket house, boat house, depot, toilet, chicken coop, oven. The lighthouse complex is accessed through a courtyard or garden. The lighthouses without a residence is managed and operated by a keeper residing in another lighthouse in the vicinity.

SINGLE LIGHT TOWER	SINGLE LIGHT TOWER + INHERENT RESIDENCE	T SHAPED RESIDENCE + LIGHT TOWER	RECTANGULAR or SQU. SHAPED RESID. + LIGHT TOWER	RECTANGULAR SHAPED RESIDENCE + SEPARATE LIGHT TOWER	L SHAPED RESIDENCE + LIGHT TOWER	VARIABLE SHAPED RESIDENCE + LIGHT TOWER
CARDAK (1846/1857/1991)	AIHRAKAP (1755/1857/1944)	MEHMETÇİK (1856/1926/1946)	HÜSEYİN BURNU (1864/1931/1984)	FENERBAHÇE (1856/1945)	DAMLAÇIK (1861/1965)	YIŞILKÖY (1857/1945)
MERMER Ç. (1861/1945/1961)		GELİBOLU (1856/1946)	TAŞLIK ÇİĞELİDONYA (1866/1936)	ŞİLE (1859/2000)	KAPISÜLE (1945)	ALANYA (1888/1938)
EDR. KARABURUN (1977)	RUMELİ (1856/1944)	KARAKOVA (1857/1946)	BATRA (1880)	SIVRICE FENERİ (1863/1945)	İNEBOLU FENERİ (1946)	
ALLAĞA BİRCİ CAPE (1977)			ÇİPLAK ISLAND (1890)	ANADOLU (1648/1856/1937)	BAYRAK ISLAND (1901)	
ÇEŞME YACHT HARB. (1977)			KEPEZ (1861/1926/1946)	KUSADASI (1864/1938)	BOZBURUN (1902)	
KÜÇÜK KİTYÜ (1977)			AYDINCIK CA. İMROZ (1890/1935)	DOĞULAK İS. (1857/1920)	KAYA CAPE (1863/1945/2008)	
			POLENTE (1861/1907/1945)	SÜNGÜKAYA (1863/1919)		
			YELKENKAYA (1896/1946)	İNCEBURUN (1863)		
			JENDER ISLAND (1910)	DEĞİRMEN CAPE (1887)		
			ORLICE/FERİĞİ (1863/1908/1910)	PASAPORT (1863/1927)		
			GÜNEŞ ISLAND (1863/1933)	HOPA (1935)		
			DİLBURNU (1863/1896/1950)	TAVŞAN ISLAND (1936)		
				SARPINCİK (1938)		
				KURUMPA (1884/1937)		
				BODRUM (1880/1945)		
				MERSİN (1864/1938)		
				İNCESUĞUK (1863/1919)		
				DOĞULAK İS. (1857/1920)		
				KUSADASI (1864/1938)		
				ANADOLU (1648/1856/1937)		
				ŞİLE (1859/2000)		
				FENERBAHÇE (1856/1945)		
				HÜSEYİN BURNU (1864/1931/1984)		
				TAŞLIK ÇİĞELİDONYA (1866/1936)		
				BATRA (1880)		
				ÇİPLAK ISLAND (1890)		
				AYDINCIK CA. İMROZ (1890/1935)		
				POLENTE (1861/1907/1945)		
				YELKENKAYA (1896/1946)		
				JENDER ISLAND (1910)		
				ORLICE/FERİĞİ (1863/1908/1910)		
				GÜNEŞ ISLAND (1863/1933)		
				DİLBURNU (1863/1896/1950)		

Figure 3. Plan typology of lighthouses, (Başağaç 2018). / Deniz fenerleri plan tipolojisi (Başağaç 2018).

Figure 4. Çardak Lighthouse in Gelibolu, Çanakkale is a single tower lighthouse without a keeper's residence, (Başagaç 2012). / Çanakkale Gelibolu'da yer alan Çardak Deniz Feneri, bakıcı konutu olmayan tek kuleli deniz fenerlerinin bir örneğidir. (Başagaç 2012).

Our plan typology has 7 different groups. Olcay Yerlikaya (Yerlikaya, 2011: 42) and Elif Özlem Aydın (Aydın, 2015: 30) discuss the typology of the lighthouses only assessing the ones with a keeper's residence, suggesting 5 groups. The typology is based on a list of already available survey drawings from KEGM of 24 lighthouses with keeper's residence. Yerlikaya enhances this initial analysis with self studied surveys of 5 lighthouses in İzmit Bay. The overall typology has 21 plans of different lighthouses. As stated above, KEGM only lists 54 lighthouses with a keeper's residence as these are the healthy buildings which have been used until recently. In our research, we have identified several other keeper's residences still intact and standing or in partial remains which were not included in the current list of KEGM. The number of newly identified lighthouses with a keeper's residence is 10⁵. However, regarding the pharalogy definition, lighthouses merely composed of light towers that are operated with at least one person from within are also included in our typology. Though not very common in our country, there are also few examples where keeper's residence is nestled inside the light tower,

⁵ These are Karakova, Aydıncık Cape, Damlacık/ Gadaro Island, Güneş Island, Çıplak Island, Oğlak Island, Değirmen Cape, Pasaport, Süngükaya, Bayrak Island Lighthouses.

Figure 5. On the western tip of Dardanelle Strait in Çanakkale, a landmark between Marmara and Aegean, Mehmetçik (Hellespont) Lighthouse with a T shaped keeper's residence and 25m high light tower, (Başagaç 2012) and (Başagaç 2018: 113). / Çanakkale Boğazı'nın batı ucunda, 25m yüksekliğindeki ışık kulesi ile Marmara ve Ege arasında bir sembol niteliğindeki Mehmetçik (Hellespont) Deniz Feneri, T planlı bakıcı konutu olan deniz fenerlerinin bir örneğidir. (Başagaç 2012) ve (Başagaç 2018: 113).

Figure 6. Sivrice Lighthouse in Ayvacık, Çanakkale had a light tower within the keeper's residence until 1945. Today it has an independent concrete light tower, (Başagaç 2012). / Çanakkale Ayvacık'ta bulunan Sivrice Deniz Feneri'nde ışık kulesi 1945 yılına kadar bakıcı konutu içerisinde yer almıştır. Bugün ise bağımsız beton bir ışık kulesi bulunmaktadır. (Başagaç 2012).

such as Rumeli and Ahırkapı Lighthouses in İstanbul (Ay, 2000). Our research is enhanced by the onsite surveys, the studies of Reyhan Ay (Ay, 2000) and information gathered from KEGM resources. Thus, our typology has 7 groups assessing 48 lighthouses in total. These are (1) single light tower without a keeper's residence, (2) single light tower with inherent keeper's residence (3) T shaped keeper's residence and adjacent light tower, (4) rectangular or square shaped keeper's residence and adjacent light tower, (5) rectangular or square shaped keeper's residence and independent light tower, (6) L shaped keeper's residence and adjacent light tower, (7) variable shaped keeper's residence and adjacent light tower.

Figure 7. Oğlak Island Lighthouse in Foça, İzmir is a building complex with two large residences, a separate light tower and it is the only man made structure on an island which has turned into a cultural landscape, (Başagaç 2012) and (Başagaç 2018: 114). / İzmir Foça'da yer alan Oğlak Adası Deniz Feneri geniş, iki adet bakıcı konutu ve bağımsız bir ışık kulesi ile bir yapılar grubudur. Oğlak Adası'nda inşa edilmiş tek yapı grubu olarak bugün bir kültür peyzajına dönüşmüştür. (Başagaç 2012) ve (Başagaç 2018: 114).

Single light tower without a keeper's residence group is mainly composed of reinforced concrete cylindrical structures. 5 lighthouses⁶ are basic cylinders and only one is a buttressed cylinder. All structures are accessed by a single door leading to steps which end in the light balcony. This group had developed during 1940s and it is still being widely used as the structures are compact and easy to construct.

Two examples exist for single light towers with inherent keeper's residences: Ahırkapı (built in 1755 and rebuilt in 1857) and Rumeli (1856) Lighthouses of İstanbul. Both lighthouses have several storeys with a central space flanked by stairs. The walls and stairs are made of masonry whereas the floors are timber.

The most variety is observed in T shaped keeper's residence and light tower group with 16 lighthouses⁷. The earliest of this plan type is from 1856 and latest from 1931. T plan has living quarters and wet spaces in the T of the residence where the light tower is located towards the top of the T. Mehmetçik (Hellepont) and Bozcaada Polente Lighthouses are in this group. There are also some T plan examples where the lighthouse is situated in a courtyard, like Fener adası and Dilburnu (Yerlikaya, 2011: 42).

Square or rectangular shaped keeper's residence group has 8 lighthouses⁸. The earliest example is from 1856 and latest from 1884. The examples of this group have living quarters and wet spaces arranged along a hall. At the end of the hall the light tower is attached.

Figure 8. Bayrak Island Lighthouse in Kuşadası Aydın is an example to L shaped residence with a light tower in the middle. This lighthouse is the only man made structure on this island and Turkey's westernmost land against Greek Samos Island, (Başagaç 2012). / Aydın Kuşadası'nda yer alan Bayrak Adası Deniz Feneri, L planlı bakıcı konutu olan deniz fenerlerinin bir örneğidir. Yunanistan'ın Samos Adası'na karşı Türkiye'nin en batıdaki toprağı olan bu adada inşa edilmiş yegane ögeler, bu deniz fenerini oluşturan yapılarıdır. (Başagaç 2012).

Square or rectangular shaped keeper's residence with an independent light tower group has 10 lighthouses⁹. The earliest example is from 1856 and the latest from 1946. These are usually simpler compared to the other groups. The entrance is through the middle axis of the building. There is a wet space and another room which is used for living and sleeping. The cylindrical or conical light tower is situated a few meters away from the residence. In the examples built between 1856-1935 the towers are either masonry or iron/ steel. The examples built after 1935 all have concrete light towers.

L shaped keeper's residence and light tower group has 4 lighthouses¹⁰. The earliest example dates from 1861 and the latest example was built in 2008. This group has

⁶ Çardak, Edremit Karaburun, Aliğa Ilıca Cape, Çeşme Yacht Harbour, Çanakkale Küçükkuşu.

⁷ These are namely Mehmetçik, Gelibolu, Karakova, Kepez, Polente, Örlüce, Güneş Island, Dilburnu, Hüseyin Burnu, Taşlık Cape, Bafra, Çıplak Island, Aydıncık Cape, Yelkenkaya, Fener Island, Datça Lighthouses.

⁸ Fenerbahçe, Şile, Sivrice, Söğütözü, İnceburun, Mersin, Bodrum, Kerempe Lighthouses.

⁹ Anadolu, Kuşadası, Oğlak Island, Değirmen Cape, Pasaport, Hopa, Tavşan Island, Sarpıncık, Kapsüle, İnebolu Lighthouses.

¹⁰ Damlacık, Bayrak Island, Bozburun, Kava Cape Lighthouses.

the entrance close to the corner. Wet spaces, living and sleeping quarters are situated within the L whereas the tower is situated in the inner corner.

The variable shaped keeper's residence and light tower group has 2 lighthouses; Alanya Fortress and Yeşilköy. This group has wet spaces and living/sleeping quarters dispersed irregularly within the building. The light towers are attached to the residence or designed directly in the residence floor.

A great majority of keeper's residences are single storey. But there are few two storeys examples like Sarpıncık Lighthouse in İzmir where the residence has two storeys due to the topography of the site, Pasaport Lighthouse in İzmir which acted like a center for İzmir lighthouses in general and Yeşilköy Lighthouse in İstanbul. In terms of facade design; T plan, square/rectangular plan and rectangular plan residences show similar characteristics. The facades facing the sea which usually bear the light tower are designed symmetrically. Light towers of varying structural systems that stand in the middle axis divide the facade into two equal parts. The living and sleeping quarters directly behind the light tower have

symmetrically placed windows on two sides of the tower. The same symmetry is usually found on facades facing the main land. Wet spaces are situated in the middle of these facades and the windows of the living/sleeping quarters are placed symmetrically on both sides. The side facades are usually blind, the only opening is the entrance door on the entrance facade. L shaped and variable shaped types usually have the light tower on the sea facade. The other facades are different and mostly asymmetrical.

The design of lighthouses pay little attention to site characteristics. Thus, the same plan type may be observed in furthest two points in Turkey. For example İzmir Sarpıncık Lighthouse has the same plan with Artvin Hopa. Yalova Bozburun Lighthouse is identical to Aydın Bayrak Island. Single light towers of concrete were mainly developed during 1940s and onwards. Whereas the single light towers with inherent keeper's residences were built much earlier in İstanbul during 1755 and 1856. These are found only in the capital of the Empire. The other plan types had developed in mid 1850s and were mostly used until mid 1940s.

Figure 9. Sarpıncık Lighthouse in İzmir is a rare example of the lighthouses with a two-storey keeper's residence, (Başagaç 2012). / İzmir Karaburun'da yer alan Sarpıncık Deniz Feneri, iki katlı bakıcı konutuna sahip nadir deniz fenerlerinden biridir. (Başagaç 2012).

Figure 10. Çanakkale Kepez Lighthouse, with an iron light tower, (Başagaç 2012) and (Başagaç 2018: 111). / Çanakkale Kepez Deniz Feneri, demir bir ışık kulesine sahiptir. (Başagaç 2012) ve (Başagaç 2018: 111).

19. century light towers were rubble stone, occasionally cut stone and brick masonry with lime mortar. The majority of masonry towers were cylindrical though rectangular plan masonry towers also existed like Süngükaya / Paspariko Lighthouse in İzmir. The light room situated at the top was covered with a small, iron dome. There were also iron or steel light towers in the 19. century. The metal towers were constructed as skeleton frames or whole posts. From early 1900s onwards concrete towers emerged. These were either cylindrical or conical. Conical towers were usually buttressed. Adana Karataş Lighthouse tower was built as a rectangular prism in 1950. (Demirel, 2011)

A similar situation is seen in the keeper's residence and service buildings. They were generally stone/brick masonry buildings. The jambs were either cut stone or brick. The walls were finished with lime plaster. Stone mouldings or brick eaves connected the walls with roofs. All the buildings had sloping timber roofs and tiles except the light towers. The interiors were plastered with lime. *Yüklük* (a deep closet to keep mattresses and quilts), niches, cupboards, closets, dish shelves, fireplaces are the frequently used architectural elements. Room floors and ceilings were made of timber. Circulation and wet spaces were covered with *carro di cement* tiles.

4. Problems of Lighthouses on the Aegean Coast of Turkey

From the time of their construction until present the lighthouses had undergone several modifications due to particular reasons. The main reason of change in the relationship of maritime heritage and lighthouses had been the transformation of context. The problems that emerged in the coasts and maritime heritage had reflected upon the single buildings themselves. On the single building scale the major impact came from the advancement of technology. The equipment that provided the optical service of the lighthouse and the energy needed to fuel this service had defined the extent of the modifications. Starting from wood and coal the fuels had evolved into animal oils, gasoline and natural gas. Then natural gas was replaced by petroleum gas and propan finally giving way to acetilene. After 1850s electricity was slowly introduced to the lighthouses and new adjustments were done. But the lighthouses in remote locations or rugged terrains had to survive on acetilene until late 1960s. Recently, as of 2014, all the energy systems of the lighthouses in Turkey had been changed into solar power. As the light sources had been turned into centrally operated systems the need to have light keepers on site had disappeared. The structures left without the keepers quickly weathered and some fell into ruins.

1. Problems Related to Legislation

The related national laws can be discussed in two groups, the initial group pertaining to the conservation of cultural heritage and the second about the management of coastal environments, which houses maritime heritage and lighthouses in particular. Being a member state of the United Nations and ICOMOS and having taken part in several Council of Europe meetings, Turkey had been signatory to a great majority of the international documents about maritime heritage. This means there is a huge background regarding international legislation towards the conservation of cultural heritage, and maritime heritage in particular. Yet, in practice Turkey operates on a number of laws in order to plan, develop and protect coastal areas as well as conserving and protecting maritime heritage.

Since the Ottoman Period the coastal areas were defined as the State Property. And use of the coasts were always for public good. Management of Coastal Areas emerged as a concern around 1980s. Both through 5 Year Development Plans and legislation the coasts have been used in favour of tourism and construction sectors since 1960s. The public use is dismissed in favour of private sector benefits.

The lack of integration between conservation and planning legislation prevented inclusion of maritime heritage in coastal planning, decision and management processes. The only tool for the conservation of lighthouses is Act No 2863. Yet, only registered lighthouses may benefit from this Act. There is no completed inventory or assessment regarding maritime heritage and specifically lighthouses. The impact of increasing coastal tourism, construction, industry and other urbanization activities on maritime heritage is not specified¹¹. In other words, conservation and management of maritime heritage and particularly lighthouses are still relatively new and open to debate in Turkey.

2. Problems Related to Use and Management

The first problem related to the conservation and management of maritime heritage is the lack of a completed registry. The content of maritime heritage in

¹¹ Regarding the academic studies about the conservation of lighthouses we can mention only 2 master thesis in Turkey: Ay, Reyhan, "İstanbul Boğazındaki Deniz Fenerleri ve Tahlisiye Yapılarının Koruma ve Değerlendirilmesi (Discussion About the Usage of İstanbul Bosphorus's Lighthouses and Restoration of Salvage buildings)", 2000, Yıldız Technical University, Department of Architecture and Yerlikaya, Olcay, "İzmit Körfezi'ndeki Tarihi Deniz Fenerlerinin Mimari Analizi ve Koruma Önerileri (Architectural Analyses of the Historical Lighthouses in Izmit Bay and Conservation Suggestions)", 2011, Gebze Higher Institute of Technology, Department of Architecture.

Turkey is indefinite regarding many aspects. Thus, the registration status or the potential of heritage that has to be defined is yet unknown or insufficient.

The inventory of lighthouses and salvage buildings from an architectural, economical and social point of view is not complete. Thus, the number of registered structures is not enough and these few do not represent the true content of maritime heritage in Turkey. Moreover, the fate of registered lighthouses and the ones restored or rented so far is left to the Ministry of Culture. These structures have been restored without the inclusion of locals, local administration or visitors or any interested parties. The projects are treated as individual single structures/ building lots without paying attention to the integrity of the planning processes, user needs, accessibility and most important of all sustainability.

Figure 11. Foça Değirmen Burnu Lighthouse in İzmir had been rented as a disco/bar, except the light tower that operates as a navigational aid. The result is the ghost of a former cultural heritage which is wrapped in new construction three times its original size, (Başagaç 2012) and (Başagaç 2018: 114). / İzmir Foça'da yer alan Değirmen Burnu Deniz Feneri, halen seyir yardımcısı olarak işleyen ışık kulesi haricinde, kiralanarak bir disko/ bara dönüştürülmüştür. Bu süreçte özgün boyutlarının üç katı büyüklüğünde yeni imalat ile çevrelenmiştir. Böylece bir kültür varlığının hayaleti haline gelmiştir. (Başagaç 2012) ve (Başagaç 2018: 114).

3. Problems Related with the Context:

Change on the physical context was triggered by natural (global warming & sea level rise, land erosion or coastal erosion, earthquakes, big tides, flood, deforestation) and human induced (construction of coastal structures, tourism, transportation, energy, industry, urbanization) reasons. Change on the social context was accelerated by the departure of lighthouse keepers, lack of general maintenance, increase/ decrease of the number of users.

Figure 12. The original physical-social context of Bozcaada Polente Lighthouse first as a vineyard house, then as a wind power station had totally changed, (Başagaç 2012) and (Başagaç 2018: 111). / Bozcaada Polente Deniz Feneri bir bağ evi niteliğinde iken bulunduğu alan rüzgar enerji santraline dönüştürülmüştür. Böylece özgün fiziksel ve sosyal bağlamı tamamen değişmiştir. (Başagaç 2012) ve (Başagaç 2018: 111).

4. Problems in Building Lot Scale:

The building changes range from minor addition of technological devices to extensive reconstructions. From the slightest to most serious; change/ alteration of the periphery boundary (enclosure wall, fence, landscaping etc), construction of annexes, addition of new buildings, alteration of open/ closed space relationship, partial reconstruction and total reconstruction.

Figure 13. Aydın Güvercinada Lighthouse which had been knocked down twice due to storms and partially had been reconstructed, (Başagaç 2012) and (Başagaç 2018: 112). / Aydın Güvercinada Deniz Feneri'nin ışık kulesi fırtınalar yüzünden iki kez yıkılmış ve kısmen yeniden inşa edilmiştir. (Başagaç 2012) ve (Başagaç 2018: 112).

5. Problems in the Single Building Scale:

These problems can be discussed in two groups as problems related to the building exterior and interior. Problems related to the building exterior are, from the slightest to most serious, alteration of exterior facade finishing material, alteration of door/window/opening material and detail, alteration of door/window/opening size, addition/ removal of architectural elements on the facades (balcony, chimney, eaves, solar power panels etc...), closing of doors/ windows/ openings, alteration of facade construction system, alteration of roof construction system.

Problems related to the building interior are alteration of interior facade finishing material, alteration of door/window/opening material and detail, alteration of door/window/opening size, addition/ removal of architectural elements (cupboards, closets, etc ...), alteration of the construction system of floor/ ceiling, alteration of the construction system of walls, division of the space with new structural elements, partial or total removal of walls/ structural elements.

When problems related to the overall material and structural system condition of the building(s) and degree of damage are evaluated we see partial material decay, material decay, material decay and partial structural deformation, material decay and structural deformation and ruined.

Figure 14a. Güneş Island Lighthouse in Ayvalık Balıkesir has been abandoned by its light keepers. The only man made element on the island, the lighthouse is a large building complex, composed of several structures and the only access to the island is through the rocks by the sea, (Başağaç 2012) and (Başağaç 2018: 112). / Balıkesir Ayvalık'ta yer alan Güneş Adası Deniz Feneri'nin bakıcıları alandan ayrılmıştır. Deniz feneri, çok sayıda yapıyı kapsayan geniş bir yapılar grubudur. Bu yapılar adada inşa edilmiş yegane öğelerdir. Adaya tek ulaşım deniz içindeki kayalar üzerinden sağlanmaktadır. (Başağaç 2012) ve (Başağaç 2018: 112).

6. Problems Related to Lighthouse Keeping:

Evacuation of buildings, the departure of lighthouse keepers, the delayed on site interventions and the interruption of the transfer of knowhow in traditional keeping from father to son are the major sources. The social bond of lighthouse keepers with their close environment is lost. In many regions the lighthouses had been the pioneers for the introduction of latest technology, in a sense the keepers had acted as teachers in the enlightenment of the locals. The end of permanent occupancy and daily life on the lighthouses had created losses in collective memory.

5. Concluding Remarks: the Future of the Lighthouses in Turkey

Evaluation and conservation of lighthouses can not be confined to only the lighthouse structures themselves. In order to understand the meaning and importance of lighthouses one has to interpret the complex relationships between lighthouses, their close (sites) and distant (regions) environments, service providers and users not only at a specific moment in time but over the centuries. Thus any conservation proposal must regard the relationship of the lighthouse to the maritime routes it is inherently tied with as well as the other cultural heritages nearby.

Conservation problems to be identified and the proposals to be developed can be undertaken in legal, administrative and technical contexts.

Figure 14b. Güneş Island Lighthouse in Ayvalık Balıkesir has been abandoned by its light keepers. The only man made element on the island, the lighthouse is a large building complex, composed of several structures and the only access to the island is through the rocks by the sea, (Başağaç 2012) and (Başağaç 2018: 112). / Balıkesir Ayvalık'ta yer alan Güneş Adası Deniz Feneri'nin bakıcıları alandan ayrılmıştır. Deniz feneri, çok sayıda yapıyı kapsayan geniş bir yapılar grubudur. Bu yapılar adada inşa edilmiş yegane öğelerdir. Adaya tek ulaşım deniz içindeki kayalar üzerinden sağlanmaktadır. (Başağaç 2012) ve (Başağaç 2018: 112).

The ownership of lighthouses and their building lots had always been solely in the hands of the state. Today the ownership lies in General Directorate of Coastal Safety (KEGM) under the Ministry of Transportation, Maritime Affairs and Communication. Centralized ownership gives way to exclusion of lighthouses from local planning processes. While planning development, the building lots of lighthouses are kept almost isolated. Thus, it is important to set up a unit within KEGM to coordinate the planning process with the local administrations. The first step in this respect is the employment of technical staff in architectural, planning and architectural conservation areas. Currently, the technical team in İstanbul is composed of 1 architect and 2 technicians. İzmir Directorate has only 1 technician. Judging the 459 light structures spread all around the coasts of Turkey owned by KEGM (with 102 lighthouses among these structures) it is easy to understand that the current architectural team is insufficient. After the recruitment of the technical team, inventory, documentation and architectural assessment of lighthouses should be completed rapidly. In these circumstances the ownership of lighthouses exclusively by the state may provide an advantage in terms of conservation. A fast acting bureaucracy may ease the process of implementation for conservation.

There are several different laws pertaining to the conservation of maritime heritage and lighthouses in particular. Yet none of them serves for the comprehensive conservation of this heritage. There is not a comprehensive (integrated) coastal policy. As the coasts lie on the interface of marine and terrestrial environments, the legislation should take into account the special physical characteristics of these areas. The most recent conservation law is Act no. 3869. But the lighthouses have to be registered in order to benefit from this law. The current number of registered lighthouses is only 22, which is very few when the whole is considered. That is why the inventory, documentation and assessment of lighthouses should be completed rapidly. Consequently, the qualified lighthouses (mostly with keeper's residence), 102 in number today, should all be registered.

When planning the conservation procedure the integration of lighthouses and maritime heritage with their coastal settings and rear geography should be regarded. This geography might be marine or terrestrial and is prone to constant change. Though many lighthouses are in a context much different from their original starts it is evident that cultural and natural values should live together. Regardless of the current function a proposal should be developed for public use and benefit. The solution does not lie in the conservation of single building lots but the formation of special protection zones. During the planning of hierarchy of priorities, several issues should be considered like authenticity/ level of integrity, urgency of intervention (level of damage), rarity, social priorities.

There are several parties in relation to lighthouses. Including Office of Navigation, Hydrography and Oceanography within the Navy, General Directorate of Coastal Safety, lighthouse keepers, professional seafarers, amateur seafarers, fishermen, local administrations, local people, tourism agencies, visitors, Ministry of Culture and Tourism. It is important to set up the social context and interview related parties during the planning processes. In the process the rented lighthouses should not be used over their capacity.

As the lighthouses had been automated the keepers had been taken out of the lighthouses and put into urban branch offices. Yet the keepers did not only watch out the light but they also maintained and cleaned the facilities. In many instances the keepers had been the first to respond to nearby vessels in trouble. The technology had reached lighthouses first in the furthest locations in Turkey. First radio, first television had become an attraction for the local villagers, thus the lighthouses had operated like a townhall for those who wanted to see the technology and receive the latest news. Due to the departure of keepers from the site, the buildings had fallen into social disuse as evidenced by several visuals. The social relation of the lighthouses with their surroundings is also damaged. Lighthouse keeping continues from father to son or mother to daughter. Leaving the maintenance solely to the technicians is a threat for this profession. At least one central lighthouse can be chosen for specific areas to accommodate keepers on site. This solution may be the most economical and healthy passive conservation method in the long run.

When the structural and material conditions of lighthouses are investigated common problems surface. In order to intervene easily and quickly a handbook must be prepared by the Coastal Safety and passed over to keepers and technicians. Systematic interventions as regular maintenance/ simple mending can increase the life of lighthouses. In the case of serious problems the keepers do not have to wait for the help of the central administration. Yet, if a wholistic system is proposed, these kind of interventions will not seem patchy. On the contrary it will be possible to follow the intervention process and respond to changing conditions.

Lighthouses in Turkey is an important part of Turkish maritime heritage and a crucial group within the broader family of Turkish cultural heritage. This heritage is the outcome of cultural, commercial, traditional, religious, military and political relationships which had been formed over centuries on a local, regional and global scale. In this respect, the conservation of lighthouses and maritime heritage is crucial for a comprehensive and inclusive representation of Turkish culture and future.

References

ACAR, GÖKÇE G. / GÖKÇE ERKMEN, E., 2008.

“Deniz Feneri ve Köprü Tasarımı Üzerinden Su ve Kara Geriliminin Sembolizmi”, 4. Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu, p. 1-6. Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne.

ACAR, GEVHER G., 2010.

The Traces of the Lighthouse Image in Western Painting, Sivrice Deniz Feneri Yayını 002, İstanbul.

AKKAYA, T., 1994.

Heraklia Pontike (Karadeniz Ereğlisi)’nin Tarihsel Gelişimi ve Eski Eserleri, Ankara, p. 67.

AKTÜRE, S., 1994.

Anadolu’da Bronz Çağı Kentleri. İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ISBN : 975333012X.

Amateur Radio Lighthouse Society Website, accessed on 01.05.2012, <http://arlhs.com/>.

AY, R., 2000.

İstanbul Boğazındaki Deniz Fenerleri ve Tahlisiye Yapılarının Koruma ve Değerlendirilmesi (Discussion About the Usage of İstanbul Bosphorus’ Lighthouses and Restoration of Salvage Buildings), Unpublished Master Thesis, Yıldız Technical University, Department of Architecture, İstanbul.

AYDEMİR, M., 2004.

Ben Bir Türk Zabitiyim, Denizler Kitabevi. 3rd Edition, İstanbul.

AYDIN, E. Ö. / YERLİKAYA, O., 2015.

“Türkiyedeki Deniz Fenerlerinin Mimari Özellikleri”, Ege Mimarlık, Vol: 2015/04, 30-33.

BAŞAĞAÇ, Ö., 2012.

Unpublished PhD Qualification Report, Middle East Technical University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, Conservation of Cultural Heritage PhD Programme.

BAŞAĞAÇ, Ö., 2018.

“Denizcilik Kültür Mirasının Korunması: Türkiye Deniz Fenerleri Işığında Akdeniz ve Ege Kıyıları”, AKMED Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması II: Anadolu Akdenizi Sempozyumu 04-07 Kasım 2015 Antalya

Sempozyum Bildirileri, p. 91-114, Koç University AKMED publication, e-ISBN 978-605-2116-52-4.

BEKTAŞ, C., 1999.

Selçuklu Kervansarayları, Yem Yayın, İstanbul.

BOSTAN, İ. / ÖZBARAN, S., 2009

Türk Denizcilik Tarihi. İstanbul: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Deniz Basımevi, ISBN: 978-975-409-546-3.

BOYCE, A.A. (1958).

“The Harbor of Pompeiopolis”, AJA, Vol: 62, 1.

CESUR, S., 2009.

Anadolu’nun Akdeniz Bölgesi Kıyı Kaleleri (Anatolian Coast of Mediterranean Castles), Unpublished PhD Thesis. İstanbul: Yıldız Technical University, Department of Architecture.

Coastal Guide, <http://www.coastalguide.org/code/cc.pdf>, accessed on 20.05.2013.

DEMİREL, E., 2011.

Türkiye Deniz Fenerleri Atlası, Atlas Keşif Kitaplığı, İstanbul.

DERVİŞOĞLU, D., 2007.

Türkiye Deniz Fenerleri Bilgi Sistemi (Information System for Turkish Lighthouses), Unpublished Master Thesis, Dokuz Eylül University, Institute of Applied Sciences, Department of Hydraulic Hydraulogy and Water Resources, İzmir.

DOUGLAS, F.,

“Lighthouse Bill Protecting Our Lighthouses – The Icons of Canada’s Maritime Heritage”, Featured Heritage Buildings, Canadian Heritage Foundation, Retrieved 2008-06-10.

EKE, F., 1995,

Kıyı Mevzuatının Gelişimi ve Planlama, TC Bayındırlık Bakanlığı Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü, Ankara, p. 7.

ERMİN, E. / TANKUTER, A. 2003.

Yalnızlığın Işıkları Deniz Fenerleri, Novartis Yayınları, İstanbul.

General Directorate of Coastal Safety Web Site, <http://coastalsafety.gov.tr/default.aspx?pid=24>, accessed on 02.10.2012.

ICOMOS Charter on Cultural Routes Website, accessed on 01.05.2014, http://www.international.icomos.org/charters/culturalroutes_e.pdf.

IŞIK, F. 2006

“2005 yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları”, KST 28,1, p. 15–28, Çanakkale.

Interactive Web Map of Digital Atlas of Roman and Medieval Civilizations (IWMODAORAMC), accessed on 01.12.2014, <http://darmc.harvard.edu/icb/icb.do?keyword=k40248&pageid=icb.page188868>.

KELEŞ, R., 2006,

Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, Genişletilmiş 10. baskı, Ankara, p.735.

KELLY, R.E, 1987

“Issues from Maritime Law Regarding Heritage Resources of Pacific Rim”, The 8th Assembly of ICOMOS in Washington- Old Cultures in New Worlds, Washington, 1987, 932.

Kloster, Johan. ICOMOS Bulletin 1987, pp. 310- 27.

KÖMÜRCÜYAN, E.Ç., 1952

İstanbul Tarihi “XVII. asırda İstanbul”, İstanbul: Kutulmuş Basımevi, “Lighthouses: An Administrative History”, Maritime Heritage Program – Lighthouse Heritage. U.S. National Park Service, <http://www.nps.gov/history/maritime/light/admin.htm>, accessed on 06.10.2011.

The Lighthouse Directory, University of North Carolina at Chapel Hill, <http://www.unc.edu/~rowlett/lighthouse/>, accessed on 13.11.2012.

MADRAN, E. / ÖZGÖNÜL, N., 1999,

International Documents Regarding the Preservation of Cultural and Natural Heritage, Ankara.

ERDOĞAN, M., 2009.

“Selçuklular Döneminde Türk Denizcilik Faaliyetleri”, Bostan, İdris & Özbaran, Salih, eds. Türk Denizcilik Tarihi, İstanbul: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Deniz Basımevi, ISBN: 978-975-409-546-3.

MOLAUG, S., 1987,

“Maintaining Nautical Traditions”, Icomos Bulletin 7 Norway: A Cultural Heritage Monuments and Sites, pp. 328-336.

National Park Service (NPS) Historic Preservation Training Center and the National Maritime Initiative through a cooperative partnership with the U.S. Coast Guard, Department of Defense Legacy Resource Management Program, and the U.S. Lighthouse Society. (1997). Historic Lighthouse Preservation Handbook.

National Historic Lighthouse Preservation Act Web Page, <http://uscode.house.gov/view.xhtml?req=%28title%20section%20edition%20OR%20granuleid%3AUSC-prelim-title16-section470w-7%29&f=treesort&edition=prelim&num=-0&jumpTo=true>, accessed on 13.11.2012.

National Park Service of USA, Maritime Heritage Program, <http://www.nps.gov/history/maritime/>, accessed on 20.05.2013.

NOAA, United States Department of Commerce, National Oceanic and Atmospheric Administration Web Site, “What is Maritime Heritage?”, <http://oceanservice.noaa.gov/navigation/heritage/>, accessed on 20.05.2013.

Website of NOAA National Marine Sanctuaries, Legislation Page, <http://sanctuaries.noaa.gov/about/legislation/welcome.html>, accessed on 01.05.2015.

Office of Navigation, Hydrography and Oceanography (Seyir, Hidrografi ve Oşinografi Dairesi Başkanlığı). (2012) Fenerler ve Sis İşaretleri. İstanbul: ISBN: 978-975-409-653-8.

ÖZKAN, G., 2009

Sikkeler Işığında Deniz Fenerleri, Unpublished Master Thesis, Selçuk University.

ÖZKUT, D., 2009.

“Patara Deniz Feneri Mimari Belgeleme Çalışmaları”. Çabuk, Alper & Alanyalı, Feriştah, eds. Kültür Varlıklarının Belgelemesi, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1988, Eskişehir.

ÖZKUT, D., 2010.

“İleri Belgeleme Tekniklerinin Mimari Belgeleme Sürecinde Kullanımı”, Özlaslan, Nuray & Özkut, Deniz,

eds. Mimari Korumada Güncel Konular, Anadolu Üniversitesi Yayınları, ISBN: 978-975-06-0732-5, Eskişehir.

Pelagios: Enable Linked Ancient Geodata In Open Systems Project Web Site, accessed on 05.01.2014, <http://pelagios.dme.ait.ac.at/maps/greco-roman/>. Proquest Thesis Database, www.proquest.com accessed in 2010.

Resmi Gazete Official Web Site, Date 21.06.1933, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2433.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2433.pdf>, accessed on 20.05.2013

Resmi Gazete Official Web Site, Date 06.05.1973, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14527.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14527.pdf>, accessed on 20.05.2013.

Resmi Gazete Official Web Site, Date 18.01.1975 no: 15122, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2433.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2433.pdf>, accessed on 20.05.2013.

Resmi Gazete Official Web Site, Date 16.03.1982, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17635.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17635.pdf>, accessed on 20.05.2013.

Resmi Gazete Official Web Site (a), Date 28.04.1983, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18031.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18031.pdf>, accessed on 20.05.2013.

Resmi Gazete Official Web Site (b), Date 23.07.1983, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18113.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18113.pdf>, accessed on 20.05.2013.

Resmi Gazete Official Web Site, Date 01.12.1984, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18592.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18592.pdf>, accessed on 20.05.2013.

Resmi Gazete Official Web Site (a), Date 17.04.1990, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20495.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20495.pdf>, accessed on 20.05.2013.

Resmi Gazete Official Web Site (b), Date 03.08.1990, No: 20594, accessed on 20.05.2013.

Resmi Gazete Official Web Site, Date 01.08.2003, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030801.htm/20030801.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030801.htm>, accessed on 20.05.2013.

Resmi Gazete Official Web Site (a), Date 14.07.2004, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040727.htm/20040727.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040727.htm>, accessed on 20.05.2013.

Resmi Gazete Official Web Site (b), Date 31.07.2004, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040731.htm/20040731.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040731.htm>, accessed on 20.05.2013.

Resmi Gazete Official Web Site, Date 11.02.2009, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/02/20090211-1.htm/20090211-1.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/02/20090211-1.htm>, accessed on 20.05.2013.

Resmi Gazete Official Web Site, Date 07.12.2014 No : 29198, Regulation “Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının Yapı Esasları ve Denetimine Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik”, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/12/20141207.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/12/20141207.htm>, accessed on 15.12.2014.

ROLLO, W., 1934

Ostia, Greece & Rome, Vol. 4 No. 10. published by The Classical Association.

Sea Museum Commandership Web Site (İstanbul Sea Museum), <http://www.denizmuzeleri.tsk.tr/idmk/>, accessed on 01.06.2014.

- SERT, A.,
“İstanbul’un vapur iskeleleri”, WOW web site, <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=6542>, accessed on 01.06.2014.
- SÖNMEZ, O. 2010.
Fenerler, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- STEVENSON D.A. 1959
The World’s Lighthouses-from Ancient Times to 1820.
New York: Dover publications, INC, Mineola.
- SUTTON-JONES, K., 1985
The Lighthouse Yesterday, Today And Tomorrow. ISBN: 0859551180, 273 pp Illus, Michael Russell Publishing Ltd.
- Su Ürünleri Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, 2004 Ülkemiz Balıkçı Barınakları, Ankara.
- ŞAHİN GÜÇHAN, N. / KURUL, E., 2005.
“2003-2005 Döneminde Gerçekleştirilen Yeni Düzenlemeler ve “Koruma Alanına” Etkileri: Bir Ön Değerlendirme”, Korumada 50 Yıl, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, p.159-167
- TOROSLU, V., 2008
Denizciye Göz Kırpan Sevdalar. İzmir: Deniz Ticaret Odası.
- Turkish Marine Research Foundation Web Site, http://www.tudav.org/index.php?option=com_content&view=category&id=51&Itemid=111&lang=en, accessed on 01.06.2014.
- UNESCO website, <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001260/126065e.pdf>, accessed on 20.05.2013.
- United Nations Convention on the Law of the Sea, United Nations Official Web Site, http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf, accessed on 20.05.2013.
- United Nations Environment Programme (UNEP) official website, <http://www.unep.org/Documents.multilingual/Default.asp?DocumentID=78&ArticleID=1163>, accessed on 20.05.2013.
- The United States Lighthouse Society website, accessed on 01.05.2012.
- YERLİKAYA, O., 2011
İzmit Körfezi’ndeki Tarihi Deniz Fenerlerinin Mimari Analizi ve Koruma Önerileri (Architectural Analyses of the Historical Lighthouses in İzmit Bay and Conservation Suggestions), Unpublished Master Thesis, Gebze Higher Institute of Technology, Department of Architecture, Kocaeli.
- Lang to Lang Multilingual Dictionary, <http://www.langtolang.com/>, accessed on 29.10.2012.
- <http://www.pharology.eu>, accessed on 29.10.2012.
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Lighthouse>, Lighthouse-Wikipedia, accessed on 13.11.2012.
- Republic of Genoa on English Wikipedia page, accessed on 01.06.2014, http://en.wikipedia.org/wiki/Republic_of_Genoa.
- Republic of Venice on English Wikipedia page, accessed on 01.06.2014, http://en.wikipedia.org/wiki/Republic_of_Venice#mediaviewer/File:Repubblica_di_Venezia.png.

GELENEKSEL ANTAKYA KONUTUNDA KATMANLAŞMA İZLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATING THE TRACES OF LAYERS IN A TRADITIONAL ANTAKYA HOUSE

Mert Nezih RİFAİOĞLU *

Makale Bilgisi

Başvuru: 21 Mayıs 2018

Hakem Değerlendirmesi: 22 Mayıs 2018

Kabul: 6 Haziran 2018

DOI Numarası: 10.22520/tubaked.2018.17.009

Article Info

Received: May 21, 2018

Peer Review: May 22, 2018

Accepted: June 6, 2018

DOI Number: 10.22520/tubaked.2018.17.009

Özet

Çok sayıda medeniyete yerleşim yeri olmuş tarihi kent dokularının katmanlaşan oluşumlarının anlaşılması ve koruma stratejilerinin geliştirilmesi koruma alanının üzerine çalıştığı bir olgudur. Anadolu’da bulunan çok sayıdaki kent gibi Antakya tarihi kent dokusu da sahip olduğu zengin geçmişi ile çok katmanlı bir kenttir. Kentteki katmanlaşmanın çözümlenmesi antik dönemden günümüz kent dokusuna kadar olan süreçte kentin kültürel birlikteliğine odaklanmaktadır.

Bu çalışma, Antakya tarihi kent dokusu içinde bulunan mütevazı ölçekli tescilli bir sivil mimarlık eserini ele almaktadır. Antik dönemden itibaren iskân görmüş bir yerde konumlanan konutun katmanlaşma ile ilişkileri derinlemesine ele alınmış ve çözümlenmiştir. Bu kapsamda, çalışmanın giriş ve yöntem kısımlarını takiben yapının genel tanımı yapılmış ve konutun tarihsel, kentsel ve yapısal katmanlaşması açıklanmıştır. Çalışmanın sonucunda özellikle çok katmanlı kentlerde kültür varlıklarının tarihsel süreç içerisinde geçirdikleri değişimleri çözümlenmenin önemine dair değerlendirme bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Antakya, Geleneksel Konut, Katmanlaşma, Koruma, Restitüsyon.

* Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Mimari Restorasyon Anabilim Dalı,
e-posta: mertnezih@gmail.com.

Abstract

The understanding and developing conservation measures of multi-layered urban areas is an important phenomenon which conservation issue has been widely focused on it. Like many historical cities in Anatolia, Antakya is a multi-layered city with a rich history. The understanding of stratification of the urban fabric of Antakya focuses on the cultural unity of the city from the antiquity to the present-day urban fabric.

This study focuses on a modest scale registered traditional house which is located in the historical urban fabric of Antakya. The reflection of layers through the house which is in a residential area since the antiquity has been thoroughly discussed and resolved. In this context, a general description of the structure of the work followed by the introduction and method parts is made and the historical, urban and structural stratification of the house is explained. Finally, the evaluation part of the study is presented.

Keywords: Antakya, Traditional House, Layers, Conservation, Restitution.

Giriş

Helenistik Dönem’den günümüze çok sayıda medeniyete yerleşim yeri olmuş Antakya, çok katmanlı ve kültürlü bir kenttir. Antakya tarihi kent dokusu, kentin oluşumuna ve dönüşümüne etki eden medeniyetlere ait izlerin yansımalarına sahiptir. Katmanlaşmanın izleri, kentsel ortama düşey ve yatay ilişkilerle yansımakta ve kentin korunması gereken değerlerinin tanımlanmasına katkı koymaktadır. Tarihsel katmanlaşmayla ilgili koruma alanında kentsel ölçekte ve yapı ölçeğinde çözümlemeler yapılmaktadır. Kentsel ölçekte, çok katmanlı kent¹ ve kentsel arkeoloji kavramları ile (Bilgin Altınöz, 1996; Bilgin Altınöz, 2002) ele alınan; kentlerin sahip olduğu kültürel birlikteliğin çözümlemesi, korunması ve kent yaşamına dahil edilmeleri (Bilgin Altınöz, 2006; Binan, 2013; Belge, 2017) ile ilgili çalışmaların yanısıra yapı ölçeğinde Tiziano Mannoni’nin öncü çalışmalarıyla tanımlanan bina arkeolojisi kavramı ile ele alınan araştırmalar bulunmaktadır.

Antakya tarihi kent dokusu, özellikle son on yılda kentsel katmanları ile ilişkili uluslararası ölçekte farkındalık uyandıran projelere sahip olmuştur. Kentin kuzeyinde ortaya çıkan arkeolojik alan ile birlikte ele alınan müze-otel projesi ve kentin içinde yer alacak teleferik projesinin hafriyatında ortaya çıkan ve ender arkeolojik değerler içeren (Pamir, Sezgin, 2016) alana yönelik hazırlanan müze-teleferik projesi kentin geçmişle bağını koparmadan gelecek katmanının oluşumunu sağlamaya çalışan örnek projelerdir.

Antakya’nın çok katmanlı yapısı, kentin Fransız Mandası Dönemi’nden itibaren yoğun olarak araştırılmaktadır. Fransız Dönemi’nde özellikle Sauvaget (1934) ve Weuillersse (1934)’nin kent monografileri ve Princeton Üniversitesi’nin kentte yürüttüğü yüzey araştırmaları ve kazıları kentin antik dönem fiziksel yapılanmasının açığa çıkarılmasına ve günümüz kenti ile ilişkilerinin anlaşılmasına yönelik bilimsel verileri ortaya koymaktadır. Öte yandan, kentsel biçimbilim araştırmaları kapsamında yapılan çalışmalar; çok katmanlı kentin yol sisteminin çözümlemesi, fiziksel izlerin kent yapısı ile biçimsel ilişkilerinin incelenmesi gibi konulara odaklanmıştır.

Bu çalışma, genellikle kentsel ölçekte; alan bazında veya büyük ölçekli yapı veya yapılar bütünlüğünde irdelenen Antakya tarihi kent dokusunun tarihsel

katmanlaşmasının mütevazı ölçekli bir konuta yansımalarının çözümlemesine odaklanmaktadır. Bu kapsamda, kentin içinde yer alan müze-teleferik projesine yakın konumlanmış bir geleneksel Antakya konutunda tarihsel, kentsel ve yapısal katmanlaşmaların yansımaları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Yöntem

Tarihi Antakya kent dokusunun kuzeyinde, kadastral tanımlamasıyla 4. Mıntıka 1552 parselde konumlanan tescilli geleneksel Antakya konutu, Kentsel Sit Alanı ve 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı koruma statüsü içerisinde yer almaktadır. Katmanlaşmanın yansımalarının araştırmasında; yazılı kaynaklardan, eski fotoğraflardan, eski tarihli çizimlerden, yapının belgelemesinden², yapıdan gelen izlerden, yasal dokümanlardan, yapı kitabelerinden ve çevre parsellerdeki aynı dönem yapılarla yapılan karşılaştırmalı çalışmalardan faydalanılmıştır.

Araştırmada, yapının tarihsel süreç içerisinde değişime uğramış, kısmen ve/veya tamamen yok olmuş, eklenmiş kütsel ve mimari öğelerinin tespit edilmesi, literatür çalışmasına ek olarak yapı kategorisi ile ilgili yakın çevre ve geleneksel kent dokusu ölçeklerinde parsel-kütle biçimlenmesi, işlevsel gereksinimler, mimari gereklilik, yapıdan gelen izler özelinde karşılaştırmalı çalışma ile diakronik ve tarihsel-bağlamsal araştırma yöntemleri uygulanmıştır.

Bu kapsamda, birincil derecede güvenilir kaynaklardan³ (Bakırer, 1982) yazılı ve kartografik dokümanlar (kadastral planlar, tapu sicil kayıtları), eski çizimler, eski fotoğraflar esas kaynaklar olarak kullanılmış ve çalışma alanı ile ilgili yapılmış bilimsel araştırma ve yayınlardan faydalanılmıştır.

Yapı kategorisi ile ilgili tüm görsel, sözel ve yazılı materyaller kütüphanelerden, sanal veri-tabanlarından ve ilgili kurumlardan temin edilmiştir. Elde edilen veriler yapıdan gelen izler ile ilişkilendirilmiş ve Antakya tarihi kent dokusunda bulunan benzer yapı kategorisinde ki yapılar özelinde; mekân organizasyonu, mimari eleman, strüktürel sistem, kütle-cephe özellikleri ile ilgili araştırmalar yapılarak tarihsel, kentsel ve yapısal katmanlaşmanın yansımaları çözümlemeye çalışılmıştır.

¹ Çok katmanlı kent kavramı Doç. Dr. A. Güliz Bilgin Altınöz tarafından; “farklı dönemlerin izlerinin varlığını ve biraradalığını ön plana çıkarmak amacıyla, eski dönemlerden günümüze kadar sürekli olarak yerleşim alanı olmuş tarihi kentleri tanımlamak üzere” (Bilgin Altınöz, G., 2002; Bilgin Altınöz, G., 2006) geliştirilmiştir.

² Bu çalışmada, MNR Mimarlık tasarım-proje-restorasyon firması tarafından yazar danışmanlığında hazırlanan rölöve çizimleri ve restitüsyon projesi kaynak olarak kullanılmıştır.

³ Birinci dereceden güvenilir kaynaklar Prof. Dr. Ömür Bakırer’in (1982) “Mimarlık Tarihi Araştırmalarında Belgelerin Katkıları” isimli makalesinde yapı kitabeleri, vakfiyeler, tahrirler, şeriye mahkeme sicilleri, mühimme ve maliye defterleri, müteferrik defterler, seyahatnameler, haritalar, topoğrafik haritalar ve gravürler olarak belirtilmiştir.

Yapının Genel Tanımı

Antakya tarihi kent dokusunun içinde bulunan mütevazı ölçekteki yapı, avlulu geleneksel Antakya sivil mimari örneklerindendir. Uzun yıllardan beri kullanılmayan yapının kütle-mekân-mimari eleman özelliklerinde kayıplar, değişimler, yıkıntılar bulunmaktadır (Foto. 1). Yapı, Biniciler Mahallesi, Alaybey Sokak üzerinde konumlanmıştır. Yapıya ana yaklaşım sırasıyla Kurtuluş Caddesi, İplik Pazarı Sokak ve Alaybey Sokak üzerinden olmaktadır (Foto. 2). Yakın çevresinde, Habib Neccar Cami ve Şeyh Ali Cami anıt eserleri, Uçtım Mescidi, geleneksel konut dokusu ve teleferik projesinin istasyon binasının hafriyatı esnasında ortaya çıkan arkeolojik alan bulunmaktadır (Şek. 1-Foto. 3).

Fotoğraf 1. Yapının mevcut durumu (Yazar, 2016). / *Current condition of the building.*

Yapı, avlu ile üç kütlelen oluşmaktadır. Yapının günümüzdeki girişi Alaybey Sokak üzerinden ulaşılan 1551 parsel numaralı çıkmaz sokaktadır. Yapının Alaybey Sokağa bakan cephesinde ahşap doğramalı pencere açıklıkları, çıkmazın kemerli girişi ile girişin üstünde bulunan kütlede yer alan demir korkuluklu pencere açıklığı bulunmaktadır. Cephe boyunca zemin kotta kaba yonu taş duvar örgüsü gözlenmektedir (Foto. 4-5).

Yapı, çıkmaza iki cephe vermektedir. Çıkmaz cepheleri kaba yonu taş yığma duvarlardan oluşmaktadır. Yapının çıkmaza bakan uzun cephesinde yapının girişi bulunmaktadır. Taş lento ile oluşmuş dikdörtgen biçimli giriş kapısı doğrudan avluya açılmaktadır. Cephede ayrıca iki adet demir parmaklıklı ahşap doğramalı pencere açıklığı mevcuttur. Çıkmaz cephesine bakan kütlelerin üst örtüsü yıkılmıştır. Çıkmazın girişi ile yapı cephesinin sonu arasında 150 cm'lik kot farkı bulunmaktadır (Foto. 6 - Şek. 2).

Yapıda, tapu kayıtlarından edinilen bilgiye göre, Antakya tarihi kent dokusunda yer alan çıkmazlarla ilgili tanımlanmış mülkiyet haklarından üst hakkı (finâ hakkı) ve geçiş hakkı bulunmaktadır⁴ (Foto. 7). “L” biçimli çıkmazda yer alan hâneler çıkmazdan yana ortak mülkiyet hakkına sahiptir. Çıkmazın sonunda, yapının kısa cephesinde, tapu kaydında müşterek kuyu olarak geçen bir yapı kalıntısı yer almaktadır (Foto. 8).

Yapının avlusunda karşılıklı konumlanmış iki kütle bulunmaktadır. Avlunun kuzey-doğu cephesindeki kütle tek katlı olup kırma çatısı ve duvarlarının bir kısmı yıkılmıştır (Şek. 3). Büyük oranda yıkılmış kütle avlu cephesi ayaktadır. İnce yonu taş kaplamalı avlu cephesinde üç adet kemer profilli yüksek dikdörtgen pencere açıklığı ile kapı açıklığı mevcuttur. Cephenin üst kotunda sivri kemer profilli geleneksel Antakya konutlarında kuş takası olarak tanımlanan tepeler pencereleri bulunmaktadır (Foto. 9). Kütle girişinde eşiklik mevcuttur. Kütle arkasında yıkılmış müştemilat bulunmaktadır. Müştemilata ulaşım avludan kütle yanından bulunan üstü açık geçitten sağlanmaktadır (Foto. 10). Kütle geçit kısmında bulunan kenarında zeminden 165 cm yüksekliğe kadar yapılmış köşe pahı bulunmaktadır (Foto. 11).

Avlunun güney-batı cephesinde bulunan kütle, yapının Alaybey Sokağa cephe veren kütesidir. Kütle çıkmaz sokağın üstüne gelen bölümü iki katlı, geri kalanı tek katlıdır. İki katlı bölümün avlu cephesinde alçak kemer profilli bir kapı açıklığı bulunmaktadır. Üst katında ise biri avlu cephesinde diğeri çıkmazda olmak üzere iki adet lokma demir parmaklıklı kemer profilli pencere açıklığı bulunmaktadır (Foto. 12). Tek katlı kısmın avlu cephesinde iki adet kapı açıklığı, iki adet pencere açıklığı ve üç adet kuş takası mevcuttur. Kapı açıklıklarından biri kemerli olup diğeri dikdörtgen düz lento ile yapılmıştır. Kemerli kapı ve pencere açıklıkları aynı yükseklikte ve benzer boyutlardadır (Foto. 13). Kuş takalarına lâle figürü işlenmiştir (Foto. 14).

Katmanlaşma İzlerinin Çözümlemesi

Geleneksel Antakya konutunun tarihsel süreç içinde geçirdiği evrim; kent, yakın çevre ve yapı kategorisi ile ilişkili olarak irdelenmiştir. Yapının oluşum ve

⁴ Özel çıkmaz sokaklar üzerinde tanımlanan mülkiyet hakları tapu kayıtlarında beyanlar kısmında yer almaktadır. Çıkmazın mülkiyetine ortak olan parsel sahiplerine yönelik mülkiyet hakları tanımlanmıştır. Bunun yanı sıra, çıkmazda mülkiyeti bulunmayan parsel sahiplerine yönelik belirli koşullar dahilinde özel çıkmazları kullanmaları için mülkiyet hakkı da bulunmaktadır. Bu çerçevede, özel çıkmaz sokaklar üzerinde ki mülkiyet hakları geçiş hakkı, kullanım hakkı, ibadet hakkı ve finâ hakkı olarak dört başlık altında sınıflandırılmıştır (Rifaioglu, M.N., 2015).

Fotoğraf 2. Yapının Antakya tarihi kent dokusu içindeki konumu. / The location of the building in the historical urban fabric of Antakya.

Şekil 1. Yapının yakın çevresinde Arkeolojik alan, konut dokusu ve mescit bulunmaktadır (Yazar, 2018). / There are archaeological sites, residential area and mesjid in the near surrounding of the building.

Fotoğraf 3. Yapının yakın çevresinde bulunan müze-teleferik projesinin uygulanacağı arkeolojik alan. Fotoğrafta sağ köşede mescidin minaresi görülmektedir (Yazar, 2016). / The archaeological site to be constructed by the cable car museum project in the near surrounding of the building. Mesjid minaret is seen in the right corner of the photo.

dönüşümüne etki ederek kültürel birikimini oluşturan birbiri ile ilişkili bütüncül sebep-sonuç ilişkileri tarihsel, kentsel ve yapısal katmanlaşma başlıkları altında sınıflandırılarak açıklanmaktadır.

Tarihsel Katmanlaşma

Yapının ilk inşa tarihine ilişkin herhangi bir belge veya dokümana ulaşılamamakla birlikte Antakya'nın kentsel gelişim tarihine yönelik yapılan bilimsel çalışmalarda yapının bulunduğu bölgede Geç Antik Dönem konut dokusunun bulunduğu (Pamir, Sezgin, 2016) ve Osmanlı Dönemi yapılaşmasının ise 18. yy. başına tarihlendiği anlaşılmaktadır (Rifaioğlu, 2014; Kara, 2014). Yapının birinci dönemi olarak

Fotoğraf 4. Yapının Alaybey Sokak cephesi (Yazar, 2017). / Alaybey Street facade of the building.

Fotoğraf 5. 1551 parsel numaralı çıkmazın girişi (Yazar, 2017). / *The gate of the cul-de-sac.*

Fotoğraf 6. Yapının çıkmazda bulunan giriş kapısı ile çıkmazın girişi görülmektedir (Yazar, 2017). / *Entrance gate of the building and the gate of the cul-de-sac is seen.*

değerlendirilecek tarih aralığı, antik dönemden günümüze kent dokusunda yer alan değişiklikler ile bunlarla ilişkili olarak yapı-parcel ilişkilerinin geçirdiği dönüşümler üzerine yapılan çalışmalar sonucunda tanımlanabilmiştir (Rifaioğlu, 2014; Demir, 2004; Pinon, 2004). Bu dönemde, yapının dikdörtgen parselinin ortasında konumlanan kütlenin ve arkasındaki müştemilatın varlığı; yapım tekniği, mimari üslup ve yapı içi karşılaştırma çalışmasına bağlı

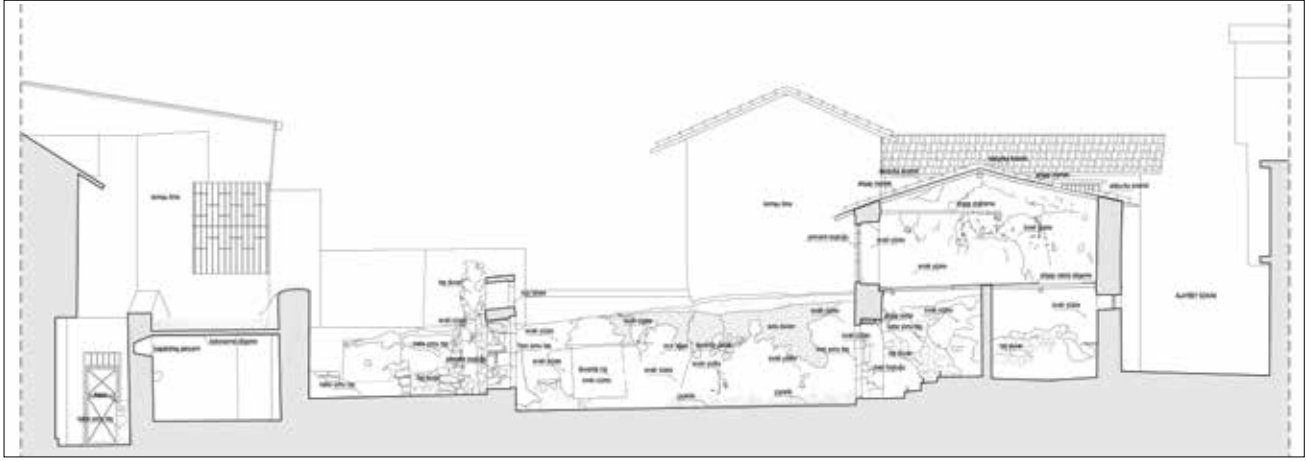
Fotoğraf 7. Çıkmaz girişinin üstüne inşa edilen kütle, çalışılan yapıya aittir. Mülkiyet haklarından üst hakkı ile ilişkili olarak yapılmıştır (bkz. Rifaioğlu, 2012; Rifaioğlu, 2015) (Yazar, 2017). / *The space of the building which is located on top of the cul-de-sac constructed according to the property rights.*

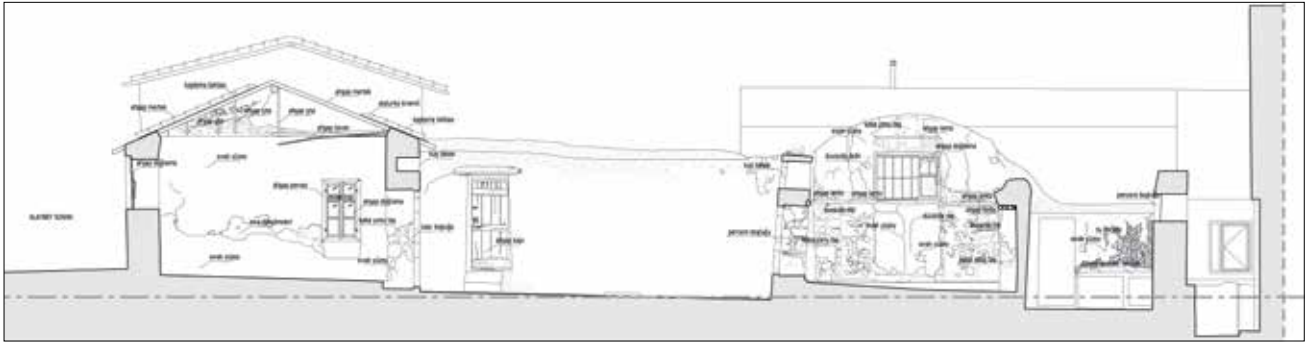
Fotoğraf 8. Çıkmazın sonunda yer alan müşterek su kuyusunun kalıntısı (Yazar, 2017). / *Remains of the shared water well at the end of the cul-de-sac.*

olarak kabul edilmektedir. Dönemin sonunu belirleyen 19. yy. başı ise yapının Alaybey Sokağına cephe veren parsel sınırına eklenen kütle belirlemektedir.

Yapının ikinci tarihsel katmanı olarak değerlendirilecek tarih aralığı 19.yy. başından Fransız Mandası Dönemi'ne kadar olan süreyi kapsamaktadır.

Şekil 2. Yapının boy kesiti. Alaybey Sokak-Çıkma sonu arasındaki kot farkı görülmektedir (Rölöve çiziminden üretilmiştir, 2018). / Longitudinal section of the building. The level difference is seen between Alaybey Street and cul-de-sac.

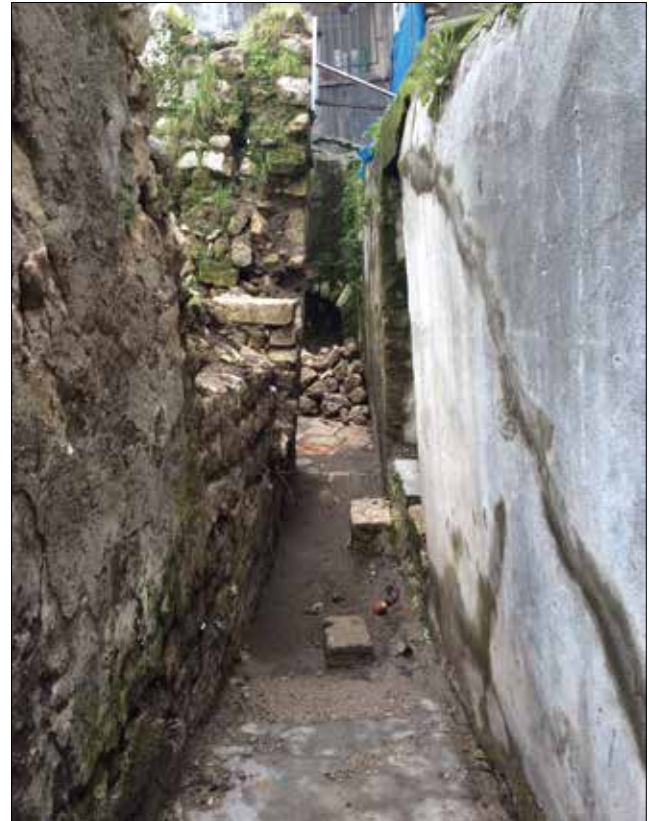
Şekil 3. Yapının boy kesiti. Avlu ve karşılıklı konumlanan kütleler görülmektedir (Rölöve çiziminden üretilmiştir, 2018). / Longitudinal section of the building. Courtyard and the opposite located masses are seen.

Fotoğraf 9. Avlunun kuzey-doğu cephesinde bulunan kütle (Yazar, 2016). / The mass of the building which is located on the north-east facade of the courtyard.

Fransız Mandası Dönemi'nde hazırlanan kadastral planlarda yapının Osmanlı Dönemi'nin sonuna kadar olan zamandaki parsel-kütle ilişkilerini ortaya çıkarmaktadır.

Üçüncü tarihsel katman olarak değerlendirilecek dönem, 20. yy. başından 1950 yılına kadar geçen süreyi içermektedir. Antakya tarihi kent dokusunda

Fotoğraf 10. Müstemilata ulaşım sağlayan geçit (Yazar, 2017). / The gateway to the annex building.

Fotoğraf 11. Avluda bulunan kütlein girişi ve köşe pahı (Yazar, 2017). / *The entrance and the corner chamfer.*

Fotoğraf 12. Avlunun güney-batı cephesinde bulunan kütle (Yazar, 2016). / *The mass of the building wich is located on the south-west facade of the courtyard.*

meydana gelen nüfus artışıyla beraber oluşan değişimlerle birlikte yapıda oluşan değişimler bu dönemi oluşturmaktadır.

Dördüncü dönem, 1950 yılından günümüze kadar olan süreyi kapsamaktadır. Bu dönem aralığında yapının yakın çevresinde oluşan değişimlerle oluşan tarihsel katmanlaşmaya koşut yapıda kütleli, mekânsal mimari elemanlarında değişimlerin gerçekleştiği gözlenmektedir.

Fotoğraf 13. Güney-batı cephenin biçimlenmesi (Yazar, 2016). / *South-west facade of the courtyard.*

Fotoğraf 14. Kuş takasının üstünde bulunan lâle figürü (Yazar, 2017). / *The floral figure on top of the kuş takası.*

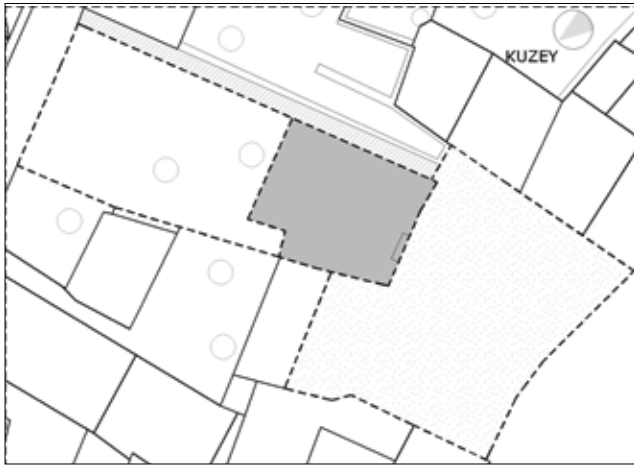
Kentsel Katmanlaşma

Antakya tarihi kent dokusunun antik dönem parselasyonunun ½ oranında dar düzgün dörtgenlerden oluşan ızgara plan şemasına sahip olduğu bilinmektedir (Sauvaget, 1935; Demir, 1996; Pinon, 2004). Yapının bulunduğu bölgenin kuzeyi, Pierre Pinon ve Alain Borie'nin yaptığı kent biçim analizleri doğrultusunda Antakya tarihi kent dokusunda antik dönem ızgara sisteminin en iyi gözlemlendiği alan olarak tespit edilmiştir (Pinon, 2004). Pinon, Helenistik dönem sokak yapısının kısmen de olsa Antakya'da devam etmesinin önemini vurgulamakta ve tespit edilen grid düzenden yola çıkılarak tarihi dokunun genelindeki Helenistik dönem sokak yapısı ve kentsel biçimlenmesi üzerine yorumlamalar yapmaktadır (Pinon, 2004: 191-219). Yapının yakınında bulunan arkeolojik alanda yer alan konut dokusunun sokak aksları ile yapının kuzeyinden gelen referanslar ve Fransız Dönemi'nde hazırlanan kadastral planda yer alan sokak-parsel

aksları ilişkilendirilerek $\frac{1}{2}$ oranına yakın bir orana sahip dikdörtgen ızgara plan şeması önerisi geliştirilmiştir (Şek. 04). Önerilen plan şeması, Alaybey sokağının aksını yakalamakta ve bilimsel çalışmalarda da belirtilen Geç Antik Dönem’de varlığı belirtilen sokak hattıyla tutarlı bir ilişki kurmaktadır. Ana sokak aksına dik ve paralel belirlenen kuzey-güney, doğu-batı yönlerinde ki akslarla mevcut parselasyonun örtüştüğü yerler gözlenmektedir. Bu kapsamda, geliştirilen plan şemasıyla yapının parsel sınırlarının ilişkisi irdelenmiş ve yapının sokak-parcel-çıkma sokak ilişkilerine yönelik çıkarımlar yapılmıştır. Yapının bulunduğu çıkmaz sokakta yer alan fiziksel izlerle şemanın ilişkilendirilmesi sonucunda çıkmazın doğrusal bir hattan ürediği ve özgün sınırlarının farklı olabileceği sorgulanmaktadır (Şek. 05).

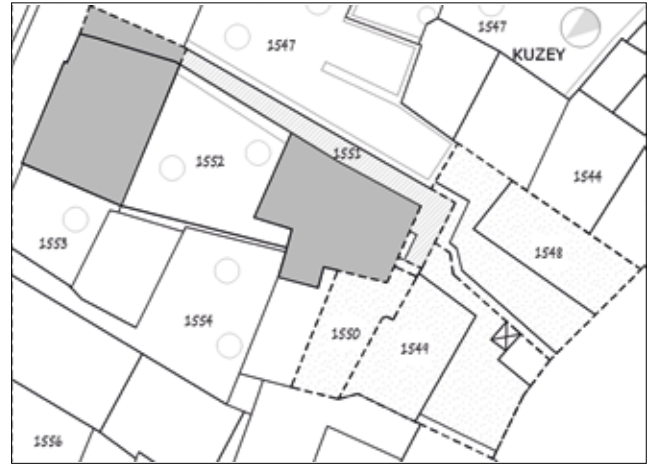
Şekil 4. Kesikli çizgiyle gösterilen sokak şeması önerisinin kadastral plan ile ilişkisi (Yazar, 2017). / *Relation between cadastral plan and street scheme proposal.*

Şekil 5. Özgün çıkmaz sınırı önerisi (Yazar, 2017). / *Proposal of the original cul-de-sac.*

Çıkma sokakların Helenistik ve Roma dönemi büyük ızgara planlarının Ortadoğu’da İslam kenti kavramıyla birçok parsel ve hâneye bölünerek oluşturduğu organik kentsel biçime örnek oluşturacak bir katmanlaşması bulunmaktadır. Tapu kayıtlarına göre yapının komşu parsellerinden 1548-1549-1550

numaralı parsellerin tek bir parsel olduğu ve ifraz edilerek üç parsel ayrıldığı anlaşılmaktadır. Çıkma sonuna bulunan parselin üç parsel ifraz edilmesi ile üç ayrı girişe ihtiyaç duyulması 1551 parsel numaralı çıkma sınırlarını değiştirmiştir (Şek. 06). Yapının güney-batı duvarında yer alan kuyusu çıkma uzaması ile çıkma katılmış ve müşterek kuyu olarak çıkma yer alan hânelerin kullanımına açılmıştır. Yapıya, çıkma terk ettiği kuyuya karşılık çıkma girişine üst kat yapma hakkı getirilmiş ve günümüzde çıkma üstünde yer alan kütle inşa edilmiştir.

Şekil 6. İfraz edilen parselden sonra oluşan yeni çıkmaz sınırı (Yazar, 2017). / *Forming the new cul-de-sac by subdivision of parcels*

Ortadoğu kentlerinin sokak sisteminde ortak mülke sahip çıkma sokakların varlığı bilinmektedir (Rıfaioglu, 2012; Rıfaioglu, 2015; Yerasimos, 1996). Çıkma sokakta yapılan değişiklik ile sokağa ortak mülkiyet hakkı tanınmış ve sokağa açılan hânelerin sokaktan geçiş hakkına sahip olduğu tapu kayıtlarına işlenmiştir.

İfraz edilen parselle oluşan üç parsel inşa edilen yapılar üç ayrı hâne olarak kullanılıyorken, 1950 yılından sonra hânelere eklenen betonarme üst kat ekleri ile yapılar altı hâne olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1950 yılı sonrasında kentte yaşanan nüfus artışı ile ilişkili olabileceği varsayılan bu yoğunluk artışı, Osmanlı Dönemi’nde görülen parsellerin çeşitli sebeplerle alt parsellere bölünüp kentte yarattığı yatay katmanlaşmayla ilişkili oluşan çıkma sokaklar gibi Cumhuriyet Dönemi’nin tarihi kent dokusunda oluşturduğu düşey katmanlaşma örnek olabilmektedir (Foto. 15).

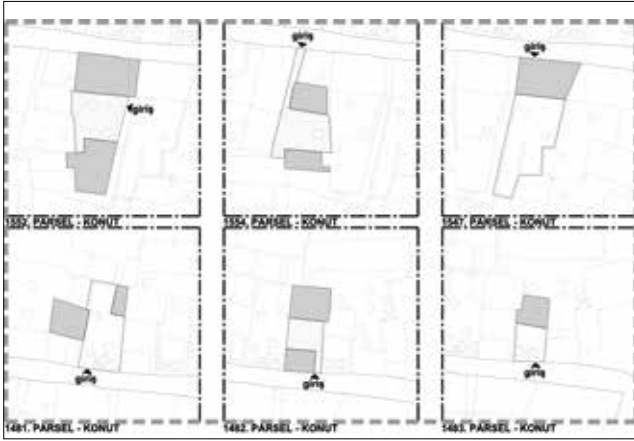
Yapısal Katmanlaşma

Yapının yakın çevresinde sokak-parcel-kütle ilişkileri üzerinden yapılan incelemede ana sokaktan avluya, çıkma sokaktan avluya ve ana sokaktan kütleye giriş şemalarının olduğu tespit edilmiştir (Şek. 7). Öte yandan,

Fotoğraf 15. Cumhuriyet Dönemi'nde oluşan düşey katmanlaşma. Yapı, yakın çevresindeki betonarme kütle ekleriyle sarılmış durumda (Yazar, 2016). / *Vertical stratification in the Republican Period. The building is surrounded by reinforced concrete structures.*

yapıların plan şemaları ile ilişkili incelemede avluda karşılıklı konumlanan kütlelerin yaygın olduğu, girişte aralık mekânın olabildiği, ahır, WC, mutfak gibi işlevlere sahip müstemilata girişten avlu üzerinden ulaşıldığı gözlenmiştir (Şek. 7).

Şekil 7. Yakın çevre parsel-kütle-giriş ilişkileri (Yazar, 2017). / *Parcel-mass-entrance relations of near surroundings*

Yapının ilk döneminde parselin ortasında avlunun güneybatısında bulunan kütlelerin ve arkasındaki müstemilatin varlığı kabul edilmiştir. Kabulü güçlendiren bulgular yapı içi karşılaştırmalı çalışma ile elde edilen verilerden gelmektedir. İlk dönem varlığı kabul edilen kütlelerin cephe düzeni, yapım tekniği ve malzeme işçiliği ve mimari üslubü parselde bulunan diğer kütleden ayrılmaktadır. Günümüzde kütlelerin çıkmaza cephe veren duvarı ile avluya cephe veren duvarının yapısal olarak ayrı çalıştığı, taş örgüsünde organik birleşimin olmadığı tespit edilmiştir. Çıkmaz sokağın açığı yaptığı noktadaki taşların örgü sistemiyle kütlelerin örgü sistemi ayrılmaktadır (Foto

16). Bu gözlemler yapının ilk döneminde ana kütlelerin çıkmazın sınırlarının farklı olduğunu düşündürmektedir. Kentsel katmanlaşma analizinde çıkmazla ilgili tespitleri güçlendiren fiziksel bulgular yapının ilk döneminde bulunduğu varsayılan kütlede karşılığını bulmaktadır.

Fotoğraf 16. Duvar örgü sisteminin ayrıştığı köşe (Yazar, 2016). / *Seperate wall bonding.*

Ana kütlelerin iç mekân mimari elemanlarına yönelik izler tespit edilmiştir. Kütlelerin cephelerinde ahşap elemanların varlığına yönelik kalıntılar, izler bulunmaktadır. Duvarlarda bulunan nişlerin boyut ve konumlarına göre bazılarının geleneksel Antakya evlerinde eşyaların istiflenmesi amaçlı kullanılan dolap nişi olduğu varsayılmıştır.

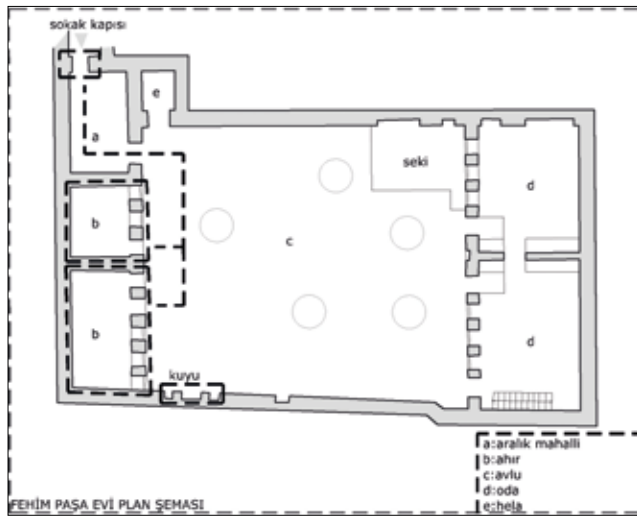
Kütlelerin giriş kapısının kanadının iç mekâna doğru açıldığında, açıldığı duvarın yüzeyinde hemiyüz durması için yapılan eşğin varlığı, duvarda ki izlerin kapı kanadı ve yüksekliği ölçüleri ile ilişkilendirilmesinden ve kapı kanadını sabitlemek için kullanılan ahşap kapı kilidinden tespit edilmiştir. Ayrıca, kapı kanadının açıldığı duvarın yıkılan kısmında büyük oranda yok olmuş bir niş izi bulunmaktadır. Nişin dolap nişi olup olmadığına yönelik yapılan yapı içi ve benzer yapılar özelinde yapılan karşılaştırmalı çalışma sonucunda nişin geleneksel Antakya konutlarının başodalarında sıkça görülen ve kapının hemen yanında konumlanan ahşap veya taştan yapılan kitabe nişi olduğu tespit edilmiştir.

Kütlerde kalan ahşap mimari elemanlarla taş yığma duvar yüzeyi arasında ki ilişkilere bağlı olarak mekânın sıvalı olduğu kabul edilmiştir. Mekânda ayrıca tarihsel süreç içerisinde farklı sıva katmanlarının uygulandığı ve en üst sıva katmanının kalın bir çimento tabakası olduğu gözlenmektedir.

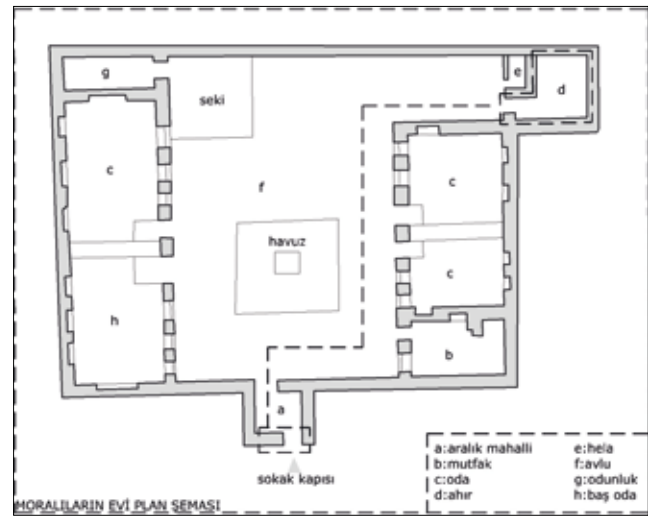
Kütlenin avluya cephe veren duvarında yer alan köşe pahının yüksekliğinin +165 cm'de kapı yüksekliğinden düşük olması ve genellikle sokak köşelerinde yapı kenarlarının hayvan ve/veya insan geçişine yönelik yumuşatılması için yapılan köşe pahları dikkate alındığında günümüzde parselin güney-batı sınır hattında bulunan mutfak ve banyo mahallerinin yapının ilk döneminde avludan ulaşılan ahır veya ilişkili mahalleri olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Yapının yakın çevresinde bulunan yapıların plan şemaları ile ilişkili

incelemede ahır veya ilişkili servis mekâları ile müstemilat mekânlarının sokak girişine uzak konumlanabileceği ve avlu üzerinden ulaşılabilmesi gözlenmiştir (Şek. 8-9).

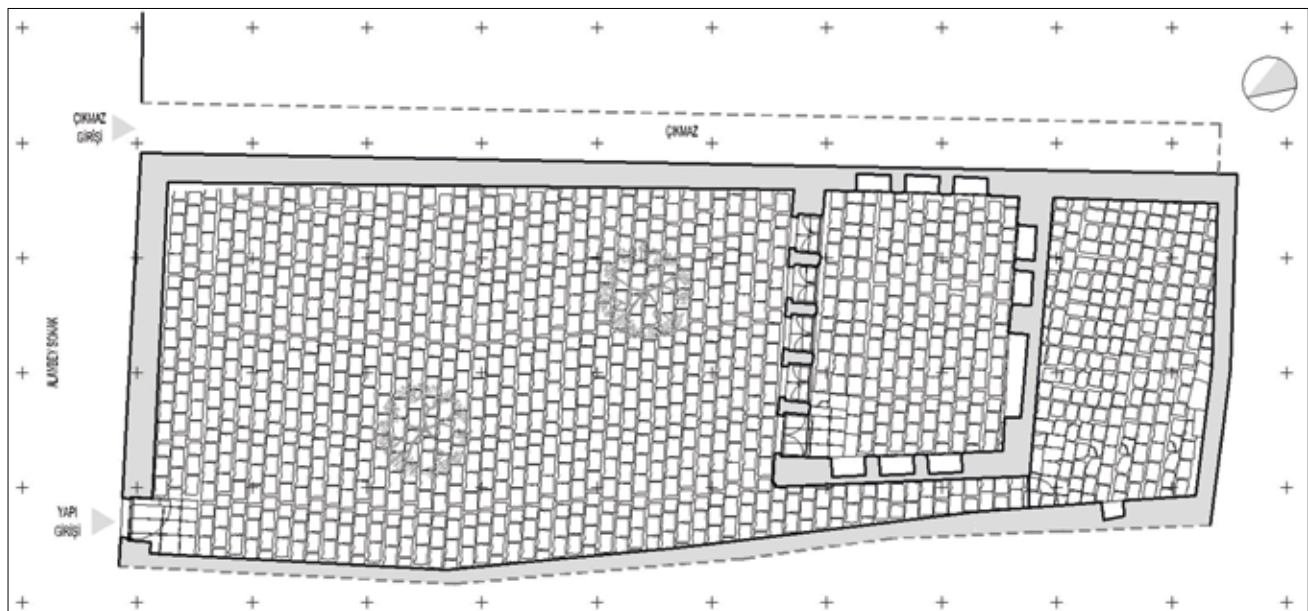
Günümüzde yapının zemininde çökmeler ve müdahaleler bulunmaktadır. Zemine eklenen yüzey kaplamaları sonucunda yükselen zemin kotundan dolayı yapının ilk döneminde zemin kotunun daha alt kotlarda olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda, yapının ilk döneminde, sokak girişinin Alaybey Sokağının yapı sınırındaki en alt kotunda ve ana kütlenin arkasında bulunan müstemilata ulaşım sağlayan geçit aksıyla ilişkili bir konumda olabileceği önerilmiştir. Böylece yapının, sokaktan avluya, avludan ana kütleye ve müstemilata ulaşım sağlayan bir mekân organizasyonuna sahip olabileceği varsayılmaktadır (Şek. 10).

Şekil 8. Fehim Paşa evi plan şeması (Kaynak: Çelebi, Y., 1982'den yeniden üretilmiştir). / The plan scheme of Fehim Paşa house

Şekil 9. Moralıların evi plan şeması (Kaynak: Çelebi, Y., 1982'den yeniden üretilmiştir). / The plan scheme of Moralıların House

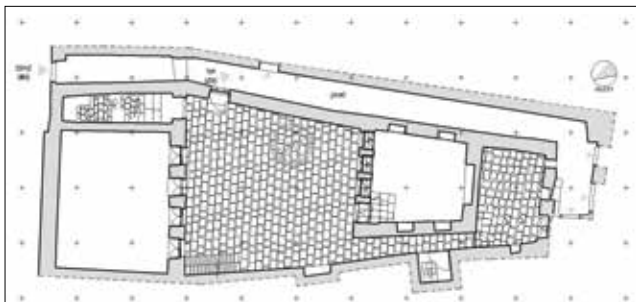
Şekil 10. Yapının ilk dönemi plan şeması önerisi (Restitüsyon projesinden üretilmiştir, 2018). / First phase plan scheme proposal of the building.

Şekil 12. Yapının 1929 yılına tarihlenen kadastral paftada görülen mütemadi üst örtüsü (Yazarın kişisel arşivi). / *Continues roof is seen in cadastral plan dated in 1929*

Fotoğraf 18. 1934 yılına tarihlenen fotoğrafta yapının çatı örtüsü görülmektedir (Demir, A., 1996). / *The roof structure is seen in the photo dated in 1934.*

Şekil 13. Yapının üçüncü dönemi plan şeması önerisi (Restitüsyon projesinden üretilmiştir, 2018). / *Third phase plan scheme proposal of the building.*

yan parsellerden 1548 parselde gösterildiği gibi ayrışmadığı bir bütün olduğu anlaşılmaktadır. Günümüze kadar ulaşmamış olan üst kata ait fiziksel izlerde yapıda gözlenmektedir. Yapıdan gelen izlerin analizinde, yapının

Fotoğraf 19. Yıkılan duvarın izi (Yazar, 2016). / *Trace of the demolished wall.*

çıkamaz üstündeki dönem eki olan kütesinin Alaybey Sokağı cephe veren kütesinin sınır hattındaki duvarının yıkıldığı gözlenmektedir (Foto 19).

Bu dönemde, sokaktan aralık mekânına açılan giriş kapatılıp 1551 parsel numaralı çıkmaz üzerinden doğrudan avluya ulaşımı sağlayacak dikdörtgen biçimli kapı açılmıştır (Foto 20). Böylece yapıya ulaşımı sağlayan aralık mahallinin işlevi değişmiştir. Çıkmaz üstündeki mekâna ulaşım Alaybey Sokak cephesine ikinci dönemde eklenen tek katlı kütlelin üzerine bu dönemde eklenen birinci katı için yapılmış ahşap merdiven ile gerçekleşmektedir (Şek. 13).

Üçüncü dönemde olduğu gibi dördüncü dönemde de kütsel anlamda yoğun değışimler gerçekteşmiştir. Yapının ikinci döneminde eklenen kütselin üçüncü dönemde eklenen birinci katının çökmesi ve çıkmaz üstü kütselin dönüşüm geçirmesiyle başlayan dördüncü dönemde yapıya birçok müdahale yapılmıştır. Yapının ahşap doğramalarının ve günümüzde mevcut olmayan çatılarının yok olmasıyla dördüncü dönem sonlanmıştır.

Bu dönemde işlevsel ve mekânsal değişimler ve kütle kayıpları olmuştur. Yapının ikinci döneminde eklenen kütleyle gelen birinci katın çökmesi mekân sayısında azalmaya sebep olmuştur. Artan mekân ihtiyacından

Fotoğraf 20. Çıkmaazdan avluya açılan kapı (Yazar, 2016). / *The gate opening from cul-de-sac to the courtyard.*

Fotoğraf 21. Dönüştürülen mekân (Yazar, 2016). / *Altered space.*

dolayı ile yapının ikinci döneminde eklenen kütlelerin zemin katında bulunan odanın ortasına yakın bir noktadan harman tuğla duvar örülmesiyle tek olan mekân iki ayrı mekâna bölündüğü düşünülmektedir (Foto. 21). Bu bölünmeyle beraber kütlelerin avlu cephesinde bulunan penceresi kapıya dönüştürülmüştür. Lentolu dikdörtgen biçimli kapı açıklığının üstünde yer alan kuş takası kapatılmıştır (Foto. 13). Benzer şekilde, harman tuğla ile yapılan bölücü duvarların aralık mekânında da uygulandığı tespit edilmiştir. Mekânın yaklaşık ortasına denk gelen yere uygulanan duvar ve kapı ile aralık mekânı ikiye bölünmüş ve oluşturulan mekâna mozaik tezgah yerleştirilerek mekân mutfak kullanımına dönüşmüştür.

Bu dönemde, sağır duvarlarla sokaktan ve çıkmaazdan soyutlanan yapının dış cephelerinde açılan pencereler dikkat çekmektedir. Aralık mekânında oluşam mutfak için açılan dikdörtgen mozaik denizlikli pencere bu değişimlere örnek olarak verilebilir. Bu değişimlerin yanı sıra ana kütlelerinin arkasında yer alan müştemilat kütlelerine betonarme üst döşemeli bir banyo mekânının çözümlendiği, bazı mekânların zeminine şap uygulandığı ve avlu zemininin 20cmx20cm ölçülerindeki karo mozaik ile kaplandığı tespit edilmiştir (Foto 22).

Değerlendirme

Geleneksel Antakya konutunda katmanlaşma, yatay ve düşey bileşenlerle birlikte çözümlenmeye çalışılmıştır. Gözle görülebilen ve görülemeyen birçok parametrenin ilişkilendirilmesi ile anlaşılmaaya çalışılan katmanlaşmanın, kentsel ölçekte olduğu gibi mütevazı bir geleneksel konut ölçeğinde de hissedilebilir düzeyde etkileri bulunmaktadır.

Fotoğraf 22. Avlu zeminine uygulanan karo mozaik (Yazar, 2016). / *Tile mosaic applied to the courtyard.*

Bu çalışmada, tarihsel süreç içerisinde mütevazı ölçekteki bir konutta oluşan katmanlaşmaların arkasında yatan sebeplerin neler olabileceği yapı ve yakın çevre ölçeğinde tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda; kentsel hukuk sistemlerinin, işlevsel ihtiyaçların, yoğunluk artışının, değişen ve gelişen mekânsal ve yapısal ihtiyaç ve çözümlerlerin, bakım ve koruma etkinliklerinde ki eksikliklerin, tarihsel referansların, çevresel ve kültürel faktörlerin katmanlaşmaya etki edebileceği tespit edilmiştir.

Özellikle çok katmanlı kentlerde, tek yapı ölçeğinde yapılacak çözümlerlerde en azından yukarıda belirtilen parametrelerin yapıya yansımalarının çözümlenmesine özen gösterilmelidir. Derinlemesine bilgi üretimi, korunması gereken değerlerin tanımını zenginleştirmekte ve koruma-uygulama müdahalelerine katkı sağlamaktadır.

Kaynakça

BAKIRER, Ö., 1982.

“Mimarlık Tarihi Araştırmalarında Belgelerin Katkıları”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 1. Milli Kültür Şurası, Sayı:36.

BELGE, B., 2017.

“Planlama Sürecine Kentsel Arkeolojik Değerlerin Dâhil Edilmesi Sorunsalı: Tarsus Tarihi Kent Merkezi”, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, Sayı 34, No. 2, sy. 59-91.

BİLGİN ALTINÖZ, G., 1996.

Urban Archaeology as the Basis for the Studies on the Future of the Town; Case Study: Bergama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Lisansüstü Programı, Ankara.

BİLGİN ALTINÖZ, G., 2002.

Assessment of Historical Stratification in Multi-layered Towns as a Support for Conservation Decision-Making Process; A Geographic Information Systems (GIS) Based Approach. Case Study: Bergama, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Lisansüstü Programı, Ankara.

BİLGİN ALTINÖZ, G., 2006.

Çok Katmanlı Kentteki Tarihsel Katmanlaşmayı Çözümlemek: Kent Arkeolojisi, Erişim Yeri: <http://www.metropolistanbul.com>

ÇELEBİ, Y., 1982.

“Bir Grup Eski Antakya Evi”, Türk Etnografya Dergisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Sayı: XVII, Ankara.

DEMİR, A., 1996.

Through the Ages Antakya, Akbank Publications, İstanbul.

DEMİR, A., 2004,

“The Urban Pattern of Antakya: Streets and Houses”, in: B. Cabouret – P.-L. Gatier – C. Saliou (eds.), Antioche de Syrie Histoire, images et traces de la ville antiequet. TOPOI Supplément 5, 221-238.

KARA, A., 2014.

“19. Yüzyılda Antakya”, Osmanlı Belgeleri Işığında Antakya, ed. Ergün, A., Terzi, M.A., Hatay Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, No. 2, 57-75.

PAMİR, H., SEZGİN, N., 2016.

“The Sundial and Convivium Scene on the Mosaic from the Rescue Excavation in a Late Antique House of Antioch”, Adalya, No.XIX, 251-281.

PINNON, P., 2004.

“Survivances et transformations dans la topographie d’Antioche apres l’Antiquité”, in: B. Cabouret – P.-L. Gatier – C. Saliou (eds.), Antioche de Syrie Histoire, images et traces de la ville antiequet. TOPOI Supplément 5, 191-219.

RİFAİOĞLU, M.N., 2012.

An Enquiry into the Definition of Property Right in Urban Conservation: Antakya (Antioch) from 1929 title deeds and cadastral plans, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Lisansüstü Programı, Ankara.

RİFAİOĞLU, M.N., 2014.

“The Historic Urban Core of Antakya under the Influence of the French Mandate, and Turkish Republican Urban Conservation and Development Activities”, Megaron Dergisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İstanbul.

RİFAİOĞLU, M.N., 2015.

“Antakya Tarihi Kent Dokusu Çıkmaz Sokaklarının Mekânsal-Kültürel Değerleri ve Koruma Sorunsalı”, Mimarlık Dergisi, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayınları, Sayı 381, 53-58.

SAUVAGET, J., 1935.

“Le Plan de Laodicée-Sur-Mer, Institut Français de Damas”, Bulletin d’Etudes Orientales, vol 4, Cairo.

ULUSOY BİNAN, D., 2016.

“Türkiye’de Çok Katmanlı Yerleşimlerde Tanımlama-Koruma Yaklaşımı ve Öneriler: Bergama Örneği”, Tasarım + Kuram, 9 (16), 1-26.

WEULERSSE J., 1934.

“Antioche Essai de Geographie Urbaine”, Bulletin d’etudes orientales, T.4, 27-79.

YERASİMOS, S. 1996.

“Tanzimat’ın Kent Reformları Üzerine”, Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, Dupont, P., Georgeon, F. (eds.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

GİRESUN, ŞEBİNKARAHİSAR İLÇESİNİN KÜLTÜREL MİRASI: TAMZARA BEZİ

CULTURAL HERITAGE OF GİRESUN, ŞEBİNKARAHİSAR DISTRICT: TAMZARA CLOTH

Arzu ARSLAN * - Fatma Nur BAŞARAN **

Makale Bilgisi

Başvuru: 14 Şubat 2018

Hakem Değerlendirmesi: 22 Şubat 2018

Kabul: 6 Haziran 2018

DOI Numarası: 10.22520/tubaked.2018.17.010

Article Info

Received: February 14, 2018

Peer Review: February 22, 2018

Accepted: June 6, 2018

DOI Number: 10.22520/tubaked.2018.17.010

Özet

Giresun iline bağlı Şebinkarahisar ilçesi, deniz seviyesinden oldukça yüksekte, küçükbaş hayvancılığın yoğun olarak yapıldığı, iklimi nedeniyle yoğun kış koşullarına sahip bir ilçedir. Anadolu'nun pek çok yöresinde olduğu gibi Şebinkarahisar'da da üretildiği mahallenin adıyla anılan Tamzara bezi dokumacılığı köklü bir geçmişe sahip olmasına rağmen günümüzde neredeyse kaybolma aşamasındadır. Bu araştırmanın amacı, Tamzara bezlerinin teknik, renk, desen ve kompozisyon özelliklerini değerlendirerek sistemli bilgiler sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda eski dokuma ustaları ve aileleri ile yüz yüze görüşmeler yapılarak orijinal Tamzara bezlerinin üretim aşamaları belirlenmeye çalışılmış, var olan ve ulaşılabilen örneklerin teknik özellikleri saptanmıştır. Araştırma kapsamında 9 adet orijinal Tamzara bezi, II. Nesil olarak değerlendirilen 4 adet bez ve günümüz dokumaları olarak değerlendirilen 5 adet örnek bezin teknik analizleri yapılmış, geçmiş ile günümüz arasındaki değişim ve/veya benzerlikler ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tamzara bezi, Şebinkarahisar, tekstil, dokuma, kültürel miras.

* Öğretim Görevlisi, Giresun Üniversitesi Şebinkarahisar Teknik Bilimler MYO, Tekstil, Giyim, Ayakkabı ve Deri Bölümü, Şebinkarahisar Yerleşkesi, Şebinkarahisar /GİRESUN, e-posta: arzu2867@gmail.com.

** Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi, Tekstil Tasarımı Bölümü, Gölbaşı Yerleşkesi, Gölbaşı /ANKARA, e-posta: fnurbasaran@gmail.com.

Abstract

Şebinkarahisar District of the Province of Giresun is quite above from the sea level, where there is mainly sheep and goat breeding under heavy winter conditions because of the climate. Tamzara cloth that is known with the name of the neighborhood where it is produced, almost disappears today despite its deep roots in the past. The aim of this paper is to assess the technique, color, ornament and composition characteristics of Tamzara cloths in order to provide systematic information. For the aim, face to face meetings with old weaving masters and their families were held to be able to define the production steps of the original Tamzara cloths and the technical specifications of existing accessible examples were defined. Within the scope of the work, 9 pieces of original Tamzara cloth, 4 pieces of cloths to be assessed as second generation and 5 pieces of cloths to be assessed as the examples for today were technically analyzed and the differences or similarities between the past and today were tried to be figured out.

Keywords: Tamzara cloth, Şebinkarahisar, textile, weaving, cultural heritage.

Giriş

Kültürel ürünler; insanların yeteneklerine, yaşam biçimlerine ve yaşadıkları coğrafyaya göre gelişmeler göstermiş, her yeni dönemde yeni bir anlayışla yaşatılmıştır. Ülkemizde kültürel özellikleri en iyi şekilde yansıtan geleneksel değerlerin başında el dokumacılığı gelmektedir. Renk, desen ve motif açısından yoğun bir süslemeye sahip olan dokumaların kaynaklarda, belirli bir teknik ve üslup içerisinde üretildiği aynı zamanda bir yaşamışlığı, yerleşim yerinin özelliklerini ve yaşam biçimini de kendi üzerinde hikayeleştirerek anlatmayı sağlayan kültürel ürünler olduğu vurgulanmaktadır (Akpınarlı ve Başaran, 2012:163).

Benzer olarak Güzel ve Kulaz (2016), Anadolu'nun dokuma sanatında zengin bir coğrafya olduğunu belirtmekte; Ölmez ve Etikan da (2013) kendine özgü renk, motif ve desen özelliğine sahip dokumaların varlığını sürdürdüğünü ve kültürün canlı tutulmaya çalışıldığını ifade ederek bu görüşü desteklemektedir (Güzel ve Kulaz, 2016:1321; Ölmez ve Etikan, 2013:88).

Anadolu kadını, temel gereksinimlerini karşılamanın yanında yalıtım amaçlı yer yaygılarında, tarımsal malzemelerin elde edilmesinde ve saklanmasında ve pek çok ihtiyacın giderilmesinde kirkitli veya mekikli el dokumalarını kullanmıştır. Teknik, uygulama ve tezgâh açısından farklılıklar gösteren mekikli dokumalar Anadolu'nun her yerinde teknik, renk, kullanılan araç-gereç, motif-kompozisyon özellikleri, kullanım alanlarına göre yöresel özellikler göstermekte ve üretildiği bölgede yerel kültürü yansıtan bir yapıya sahip olmaktadır (Başaran, 2014:152; Özkan, 2005; Yıldırım, 2013).

Bu çalışmada Şebinkarahisar yöresine ait Tamzara bezi örnekleri incelenmiş, geçmiş ile günümüz arasındaki değişim ve/veya benzerlikler ortaya konmaya çalışılmış; üretim süreçlerine göre geçirdiği evreler yöreden ve kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda değerlendirilmiştir. Tespit edilen örneklerin üretim yıllarına bağlı olarak bazı farklılıklar sergilediği görülmüş ve bu farklılıklar çerçevesinde sınıflandırılmıştır. Kullanım alanları, dokuma örgüleri, iplik ve tezgâh özellikleri, sıklık ve ölçülerine ait teknik özellikler bu sınıflandırma çerçevesinde sunulmuştur.

Yöredeki dokuma geleneği tarihi gelişimi açısından da incelenmiştir. Pek çok kaynakta da vurgulandığı gibi bir toplumun geçmişteki değerlerinin belirlenmesinde tarihi kayıtlar, arşivler, günlükler ve yıllıklardan yararlanılmaktadır. Yaşanan döneme ait tüm soyut ve somut değerlerin incelenmesinde ve belgelenmesinde

önemli yer tutan “salnameler” (yıllık), 19. yüzyıldan itibaren devletlerin ve toplumların yaşam biçimlerine ışık tutmuştur. Devlet tarafından tutulan bu bilgilerin ilki H. 1287 (M.1870) sonuncusu ise H. 1325 (M. 1907) tarihinde kayıt altına alınmıştır. O yıllar itibarı ile Sancak olarak Sivas’a bağlı olan Şebinkarahisar hakkındaki bilgiler, Sivas Salnameleri veya Sivas İl yıllıklarında etraflıca anlatılmıştır (Çalık, 2016:111).

Doğu Karadeniz Bölgesi’nde yer alan ve kaynaklarda eski adı Şark-i Karahisar veya Karahisar-i Şarki (Tosun, 2015:3) olarak geçen Şebinkarahisar, Amasya, Erzurum, Trabzon ve Sivas’a bağlı kalarak ve yüzlerce yıl Sancak Beyliği yaparak önemli görevler üstlenmiş bir yerleşim yeridir (Şek. 1).

Şekil 1 - Giresun ili sınırları ve araştırılan bölge / Giresun province boundaries and region of research (Url1).

Kaynak kişilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler doğrultusunda, Şebinkarahisar’da dokuma sanatının başlangıcına dair kesin bir bilgi ile tarihlendirme yapılamamakla, Şal olarak anılan bir kumaş türü ile başladığı ifade edilmektedir (Çalık ve Ertürk, 2016, Yüz yüze görüşme). Yörede koyun ve keçi yünü karışımından dokunarak elde edilen bu kumaş türünden zıpkı, ceket ve pantolon gibi çeşitli giyim eşyaları ile halı ve kilim üretiminin yapıldığı ayrıca o dönemlerde keten üretiminin de gerçekleştirildiği tarihi belgelerle tespit edilebilmektedir.

Çalık(2016)Anadolu ve Selçuklu hayatlarını kaleme alan önemli tarihi kitapların satır aralarında Şebinkarahisar ile ilgili cümlelerin var olduğunu, o dönemlere ait iki adet Ahilik Belgesi’nde, Ahilik Sanatları listesinde 1934 yılından itibaren Şebinkarahisar’da kendirden Müşabih Bezi dokunduğunu belirtmiştir. Yörede kendir lifi; kaba dokunan çadır, branda, kalın kumaş,

Fotoğraf 1 - Karahisar-i Tamzara'da Üretilen Keten / Linen
Produced in Karahisar-i Tamzara (Url3).

ip, urgan, halat gibi malzemelerin yapımında yaygın olarak kullanılmıştır. 19. yüzyılda Sinop'ta kurulan, Osmanlı Devleti'nin ilk tersanesinde imal edilen gemilerin donatılmasında gerekli olan urgan, halat ve bez ihtiyaçlarının karşılanması için dönemin Canik (Giresun) Valisi; Sinop, Şebinkarahisar, Sivas ve kendi coğrafyasında yer alan yerleşim yerlerinde kendir üretimiyle birlikte müşabih bezinin de geliştirilmesini ve üretiminin yapılmasını istemiştir. Karahisar-i Şarki'nin şeb madeninden sonraki en önemli stratejik ürünü olan keten ve kenevir, pek çok ilçede boya fabrikalarının kurulmasına sebep olması açısından büyük bir değer oluşturmuş ancak zaman içerisinde üretimi ve dokumacılığı terkedilmiştir (Tosun, 2015:50; Çalık, 2016:402-404).

Bahsedilen dokumaların dışında 1800'lü yılların başında yavaş yavaş Tamzara Bezi dokumasına geçiş başlamıştır. Henüz 18 yaşında olan Hacı Kasım Efendi, İran'ın Tebriz kentinden Şarki-Karahisar'a

göç ederken yanında bir dokuma tezgâhı getirmiştir. Bununla ilgili olarak Sabuncu (2013), dedesi Habip Rıza Efendi tarafından yazılmış olan Aile Tarihçesi adlı defterleri Türkçe'ye çevirterek aşağıdaki bilgiye ulaşmıştır:

“Dedem Habip Rıza Efendi, TARİHÇE’de, İran’ın Tebriz kentinden kalkıp Şebinkarahisar’da Tamzara Mahallesi’ne yerleşen dedesinden başlayarak aile soyağacımızı yazdıktan sonra yaşadığı dönemdeki olaylarla ilgili gözlemlerini, örneğin dokuma (çulha) sanatını Tebriz’den Tamzara’ya dedesinin getirdiğini (...)” (Sabuncu 2013:10).

Hacı Kasım Efendi yöreye yerleştikten sonra Tamzaralı bir bayanla evlenerek dokuma tezgâhının kullanımını ailesine öğretmiştir. Hacı Kasım Efendi’nin dokuduğu kumaşın özü çulha bezidir. Genellikle Tebriz ve Adana’dan dokumak amacıyla getirdiği yün iplere uyguladığı işlemleri (yıkama, haşılama, boyama), aynı zamanda Tamzara Bezi dokumacılığında kullanılan pamuklu ipliklere de uygulayarak, hazırlık işlemlerinin temelini oluşmasını sağlamıştır (Çalık, 2016, Yüz yüze görüşme).

O yıllarda Tamzara Mahallesi’nde Ermeniler, Rumlar ve Müslümanlar bir arada yaşamaktadır. Müslüman kesiminden önce Ermeniler ihtiyaç veya ticari amaçla bezin dokumasını öğrenmeye çalışmışlardır. Dönemin usta marangozları Bektaş Usta, Girgon Mehmet ve Şih Recep, örnek tezgâhtan yararlanarak aynısını üretmişlerdir. Zamanla mahallede yayılmaya başlayan bu tezgâhların bir kısmı Müslüman ailelerinde, bir kısmı ise Ermeni ve Rum ailelerindedir. Daha sonrasında Tamzara’dan Cüş köyüne, bu köyden de diğer köylere ulaşarak tezgâh sayısı 1500'lere kadar çıkmıştır. Ancak Cumhuriyet’in ilanından 1933'lere kadar Tamzara’da 50’ye yakın tezgâh kalmıştır (Çalık, 2016:114).

Yücel (tarihsiz) tarafından Türkçe’ye çevrilmiş olan Salname-i Vilayet-i Sivas 1287-1870 Sivas İl Yıllığı’nda, Kaza-i Karahisar-ı Şarki olarak belirtilen Şebinkarahisar ile ilgili aşağıdaki bilgi yer almaktadır;

“Kaza-i mezburda iplikten mamul tire ve hamam takımı ve el havlusu ve bez üzerine yorgan ve döşek yüzü yerli basması imal olunur” (Yücel, Tarihsiz:102).

Tosun’un 2014 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri, Cumhuriyet Arşivleri Bölümü’nde yapmış olduğu araştırmada, 1935 yılında Başvekil İsmet

İnönü'nün Şebinkarahisar'a geldiğini, o yıllarda yaşanan iplik kıtlığını ve dokumacıların çektiği sıkıntıları dile getiren telgrafı gün yüzüne çıkarmıştır:

(T.C. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Arşivleri, Cumhuriyet Arşivi Bölümü, Yer No: 13-75-25, Belge tarihi:04.08.1935):

“Şebinkarahisar merkezinde dokumacıların satın alabilmeleri için daima hazır iplik bulunmak üzere tedbir alınmasını rica ederim. Giresun Ziraat Bankası Müdürü Size tafsilat verecektir. Dokumacıların işsiz kalmamalarına ve ben buradan gitmeden kendilerine müsbet bir cevap vermeye ehemmiyet veriyorum. Bu telgrafımı kaçta aldığınızı bildiriniz. 5 Temmuz öyle kadar buradayım.”

Seyahat 120 sayılıdır.

Başvekil
İ. İnönü

Bir başka kaynakta ise Karahisar ve Temzere kasabalarında 50 kadar dest-gah olup ipek çatarı, havlu ve çarşaf nesce imal olduğu belirtilmiştir. Tamzara bezinin yaşamını devam ettirebilmek için 1936 yılında çok ortaklı bir kooperatif kurulmuş ancak yürütülememiştir (Çalık 2016:114,409).

Kararname (T.C. Başvekâlet Kararlar Müdürlüğü, Karar Sayısı:2/ 6068) (T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi)

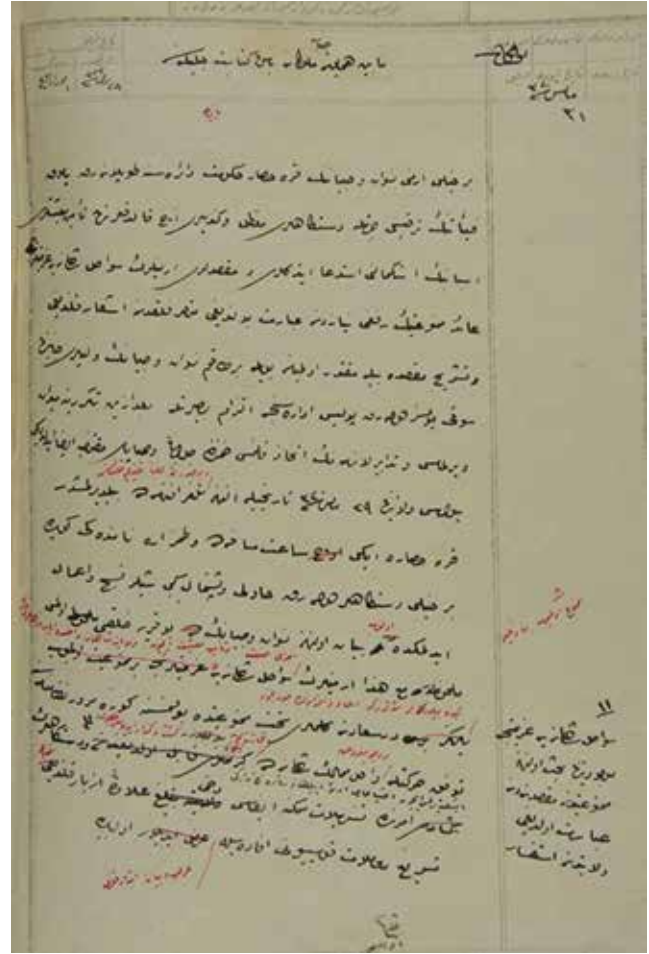
“İmal edilmiş ipliğe ve dokumacılığa ait bilumum malzemeyi alıp satmak, boyalı boyasız her nevi bez ve pamuklu mensucatı yapmak ve yaptırmak ve bunların toptan satışını temin etmek ve pamuk ipliği ve bunun her nevi mamulâtının inkişaf ve tekâmülü için icap eden teşebbüslerde bulunmak maksadile merkezi (Ş.Karahisar) olmak üzere 30 sene müddet ve 5000 Türk Lirası sermaye ile teşkiline başlanan (Şebinkarahisar Tamzara Dokumacılık Kooperatif Şirketi) nin, İktisad vekaletinden gönderilen esas ve zeyil mukavelename layihaları, İcra Vekilleri Heyetinin 26 / 2/ 937 tarihli toplantısında okunarak tasdikî onanmıştır.”

26 / 2/ 937

REİSİCUMHUR

Mustafa Kemal ATATÜRK

Kooperatifin yanlış tezgâh seçimi ve çözilemeyen iplik kıtlığı, bu dokumanın zamanla daha da azalmasına sebep olmuştur. Tosun (2015) tarafından Osmanlıca'dan Türkçe'ye çevrilen belgede, Tamzara bezi dokumasının durumu ile ilgili bilgilere ulaşılmıştır (Url2):

Fotoğraf 2 - Tamzaralı Ermeni dokumacıların iplik fiyatlarının pahalı olduğunu beyan ederek hükümet konağı önünde gösteri yapmaları / Full-view of Armenian weavers demonstrating in front of the government building by declaring that the yarn prices were expensive (Belgenin Arşiv Fon Kodu: DH.TMİK.M, Dosya No: 174, Gömlek No:32, Tarihi: 1 Haziran 1320 (14 Haziran 1904)).

Yukarıda verilen arşiv belgesine göre, 1904 yılında Şebinkarahisar'ın Tamzara Mahallesi'nde yaşayan Ermenilerin Tamzara bezi dokumasında kullandıkları iplik fiyatlarının yükselmesinden dolayı tezgâhlarını çalıştıramadıkları ve üretim yapamadıkları, bundan dolayı da kadın ve çocuklarını hükümet konağı önünde gösteri yapmaya yolladıkları ifade edilmiştir. Belgeye göre Tamzara bezi dokumasında pamuk ipliğinin kullanıldığı, dokunan ürünlerin elbezi, havlu ve peştamal vb. olarak üretildiği belirtilmiştir.

Zamanla teknolojinin gelişmesi ve insanların geçim kaynaklarının farklı alanlara kaymasıyla Tamzara bezi dokuması 1-2 tezgâha kadar düşmüştür. Günümüzde ise İlçe Halk Eğitim Merkezi ve Tamzara Mahallesi'nde ikamet edenler tarafından desteklenen kurslarla canlandırılmaya çalışılmaktadır.

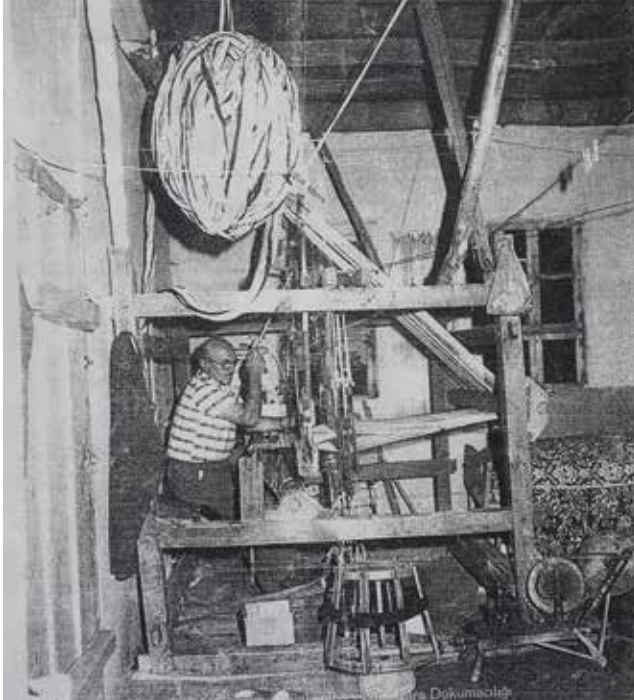
TAMZARA BEZİ ÜRETİM TEKNİKLERİ VE ÖZELLİKLERİ

TAMZARA BEZİ DOKUMACILIĞINDA KULLANILAN ARAÇLAR

Tamzara bezi dokumacılığında kullanılan en önemli araç dokuma tezgâhıdır (Foto. 3-4). Eski örneklerin 4 çerçeveli olduğu bilinmekle birlikte genellikle 2 çerçeveli kamçılı tezgâhlar kullanılmıştır. Ahşap yapıya sahip bu tezgâh ve parçalarına yörede tufa (tefe), yan ağaçları (iskelet), kücü (gücü), tarak, toka, kütük (silindir/levent), çilpi çubuğu (çözgü çubuğu), kolağacı, germe tahtası (cimbar), kuyu (ayakçaklar), top (çözgü), çözgü silindiri, arka silindir ve

Fotoğraf 3 - Orijinal dokuma tezgâhı örneği / The original weaving loom sample (Fotoğraf için kaynak kişi / Source for photo: Temel MELETLİ) (Fotoğrafta yer alan kişi / Person in the photo: Sefa AKGÜN) (Yıl / Year: 1980-1981)

Fotoğraf 4 - Orijinal dokuma tezgâhı örneği / The original weaving loom sample (Fotoğraf için kaynak kişi / Source for photo: Recep ERTÜRK) (Fotoğrafta yer alan dokuma ustası / Weaving master in photo: Recep YAZAN) (Yıl / Year: 1980-1985 arası)

Fotoğraf 5 - Günümüz Tamzara bezi dokumacılığında kullanılan tezgâh örnekleri / Examples of looms used in Tamzara weaving today (Fotoğraflar için kaynak kişi / Source for photos: Arzu ARSLAN) (Yıl/Year: 2016)

Fotoğraf 6 - Günümüz Tamzara bezi dokumacılığında kullanılan tezgâh örnekleri / Examples of looms used in Tamzara weaving today (Fotoğraflar için kaynak kişi / Source for photos: Arzu ARSLAN) (Yıl/Year: 2016)

oturak adı verilmekte ayrıca mekik ve masura da dokuma esnasında kullanılan yardımcı araçları oluşturmaktadır (Meletli ve Kütükcü, 2016, yüz yüze görüşme).

Tamzara bezi dokumasında öncelikle dokuma tezgâhını ayakta tutan yan ağaçları (iskelet), yere ayakçaklar ile sabitlenmektedir. Tezgâha dokuyucu

Fotoğraf 7 - Tamzara bezi dokumacılığında kullanılan orijinal mekik ve masuraların günümüzdeki durumu / *The present situation of the original shuttles and the bobbins used in Tamzara weaveing (Fotoğraflar için kaynak kişi / Source for photos: Mine CERANOĞLU) (Yıl /Year: 2013)*

Fotoğraf 8 - Tamzara bezi dokumacılığında kullanılan orijinal mekik ve masuraların günümüzdeki durumu / *The present situation of the original shuttles and the bobbins used in Tamzara weaveing (Fotoğraflar için kaynak kişi / Source for photos: Mine CERANOĞLU) (Yıl /Year: 2013)*

kısından bakıldığında bir adet oturma yerinin olduğu görülmektedir. Ortalama 15-20m uzunluğunda hazırlanan top (çözü) dokuyucunun tam üstüne gelecek şekilde tavana asılmaktadır. Çözgü ipliklerinin dokuma tezgâhına düzgün şekilde akışını sağlamak amacıyla çözgü silindiri üzerinden geçirilmekte ve çapraz çubukları ile alt-üst iplik ayrımı yapılmaktadır. Bazı yörelerde dağ adı verilen ve tezgâhının arkasındaki arka silindirden aktarılan çözgü iplikleri gücülere (küçü) geçirilmekte; daha sonra tarak dişlerinden de taharlandıktan sonra çilpi çubuğu denen kısma bağlanarak sabitlenmektedir. Dokuyucunun hemen önünde yer alan ve dokuma ilerledikçe kumaşın sarıldığı levant, köşeli yapıya sahiptir; üzerinde birkaç yuvası olan ve kumaşın sarılmasına yardımcı olan kolağacı (gerdirme düzeneği) yer almaktadır. Tezgâhın yan tahtalarına oturtulan levant ana iskelete sabitlenmekte, böylece çözgü iplikleri için gerekli olan gerginlik sağlanmaktadır. Bu kısmın önünde dokumanın enini gergin tutan, ahşaptan yapılmış ve yöresel olarak germe tahtası adı verilen cımbaz bulunmaktadır. Bu parça, kumaş kenarlarına tutunmayı sağlayacak şekilde iki kenarında çivili bir yapıya ve orta kısmında yapılan dokumanın eni ölçüsüne göre ayarlanabilir bir düzeneğe sahiptir. Mekik ise atkı ipliklerinin atılmasında kullanılmaktadır. Tezgâhta ayrıca temel hareketlerden sonra dokuma işleminin yardımcı hareketlerini oluşturan çözgü salma ve kumaş sarma tertibatı bulunmaktadır.

DOKUMA HAZIRLIK İŞLEMLERİ

Hazırlık işlemleri geleneksel bez dokumacılığına sahip her yörede benzer yöntemlerle yapılmakla birlikte, konu bütünlüğü açısından Tamzara bezi dokumasında gerçekleştirilen uygulamalar kısaca açıklanmıştır.

Fotoğraf 9-Orijinal Tamzara bezi dokumacılığında kullanılan pamuk çileleri / *Cotton yarn hanks used in original Tamzara weaving (Fotoğraf için kaynak kişi / Source for photo: Mine CERANOĞLU) (Yıl /Year: 2013)*

İpliklerin Elde Edilmesi

Geçmişte orijinal Tamzara bezlerinde kullanılan ipliklerin Malatya, Kayseri ve Çukurova'dan paketler halinde satın alındığı tespit edilmiştir. Beyaz pamuklu iplikler, bir pakette 16 adet bulunan ve kelep adı verilen büyük çileler şeklindedir (Foto. 9).

Çile; ipek, yün ve pamuk gibi ipliklerin halka biçimde sarılmasıyla yapılan bağa verilen addır (Uzunöz ve Türkyılmaz, 2008: 27). Çile halindeki iplikler hengal adı verilen daha küçük çileler haline getirilmiş ve böylece gereğinden fazla miktarda ipliğin boyanması engellenmiştir. O dönemlerde, beyaz renkte olan ipliklerin çeşmelerde ayaklarla çiğnenerek yıkandığı, daha sonra düz taşlar üzerinde tokaç adı verilen ahşap tokmakla dövülerek yumuşamasının sağlandığı ifade edilmiştir (Şişman Zehra, 2016, Yüz yüze görüşme).

Boyama

Ön hazırlığı biten iplikler dokuması yapılacak ürün çeşidine göre büyük kazanlarda kaynatılarak boyama işlemine tabi tutulmuştur. İpliklerin boyanmasında doğal boyalar ve/veya paket halinde satın alınan hazır boyalar kullanılmıştır. İlçede dokumacılığın başladığı ilk yıllarda iplikler doğal boyalarla renklendirilmiş, mordan olarak yöreden çıkarılan şap kullanılmıştır¹. Ancak dokuma tezgâh sayısının artışı ile istenen talep karşılanamayınca kimyasal boyalar da kullanılmaya başlanmıştır (Şişman, Zehra ve Ertürk, 2016, Yüz yüze görüşme). İncelenen orijinal örneklerin doğal boyalarla renklendirildiği belirlenmiştir.

İpliklerin renklendirilmesinde temel olarak, dokunacak kumaşın renk özellikleri dikkate alınmıştır. Ürünün renk özelliklerine göre farklı kazanlara gerekli miktarda boya ilave edilerek ve karıştırılarak boyanın suda çözünmesi sağlanmıştır. Hengel bağlarının boya kazanlarına suyun kaynaması beklenmeden konduğu eğer iplikler siyah renge boyanacaksa rengini atmaması için zırnık adı verilen bir maddenin ilave edildiği tespit edilmiştir².

Kasar İşlemi

Yöre dilinde kasser olarak adlandırılan kasar işleminde amaç iplikleri beyazlatmaktır. Günümüzde kullanılan çamaşır suyunun işlevine sahip olan kasar maddesi, kaliteli düzeyde kimyasal bir madde olup toz şeklinde ve renksizdir. Bakır leğenlerde ya da ahşap teknelerde suyun içine atılarak çözdürülen bu madde, içinde ham ipliklerin 1 gün bekletilmesiyle beyazlatma sağlanmıştır. Bu işlem yalnızca beyaz renkte kullanılacak iplikler için yapılmış, renkli olarak kullanılacak ipliklere kasar işlemi uygulanmamıştır (Meletli ve Kütükçü, 2016, Yüz yüze görüşme).

Haşılama

Genel bir dokuma hazırlık işlemi olan haşılama, dokuma sırasında sürtünmeye ve gerilmeye maruz kalan çözümlü ipliklerinin direncini arttırmak amacıyla yapılmaktadır.

Yöreden elde edilen bilgilere göre, boyama ve kasar işlemlerinden geçirilen hengel bağları (çileler), un ve yarmanın toz haline getirilmesinden oluşan ve yörede hamur adı verilen malzemeyle haşılama işlemine tabi tutulmuştur. Hengel bağlarının el ile ovularak haşıl maddesini iyice emmesi sağlanmıştır. Bu işlemin amacı, ipliği sağlamlaştırmak ve her bir iplik telinin birbirine yapışmasını önlemektir. Sonrasında hengel bağları sıkılarak ıslak halde terdek, kütük veya nezük adı verilen ahşap çubuklara asılmıştır. Bu haliyle şefil olarak da adlandırılan ıslak ve nemli bağlar daha sonra çözgü hazırlanması için evlere para karşılığında dağıtılmıştır.

Çözgü Hazırlama İşlemi

Boyama ve kasar işleminden geçirilen çileler çıkırık adı verilen aletle bobinlere sarılarak, çözgü hazırlayan kişilere teslim edilmiştir (Foto. 10). Yöreden elde edilen bilgilere göre o dönemde çözgücülerin bobinleri dokunacak desene uygun şekilde ve renk düzenine dikkat ederek düzenledikleri ve çözgüleri çapraz taraklarından sırasıyla geçirdikten sonra kol yardımıyla çevrilen çözgü dolabına sararak hazırladıkları; bobinlerdeki ipliklerin tamamı bittikten sonra dolap üzerine sarılan bu çözgüyü büyük bir top/yumak haline getirdikleri belirlenmiştir.

Fotoğraf 10 - Çözgü ipliklerinin düzenlenmesi / Arrangement of warp threads (Fotoğraf için kaynak kişi / Source for photo: Temel MELETLİ) (Fotoğrafta yer alan çözgü ipliği ustası / Master of the warp yarn in the photo: Havva AKGÜN) (Yıl / Year: 1976-1977)

Çözgü hazırlama işlemi günümüzde Halk Eğitim Merkezi'nde üretilen dokumalar için atölye ortamında yapılmakta, çalıktan gelen ve çapraz tarağından geçirilen çözgü iplikleri yatay konumdaki çözgü dolabının üzerine sarılmaktadır. 42 bobin kapasiteli çalıktaki hazırlanan çözgü iplikleri gruplar halinde hazırlanmakta, grup sayısı kumaş enine göre değişim göstermektedir.

¹ Günümüzde şap madeni olarak bilinen “şep madeni” Şebinkarahisar'da rezerv bakımından oldukça zengindir. Taş halinde elde edilen bu maden, aynı zamanda doğal boyamalarda mordan olarak da kullanılarak, kumaşlara parlaklık ve haslık özelliği katmıştır. İngiliz kumaşlarında kullanılmak üzere İngiltere'ye de ihraç edilmiştir (Meletli, Kütükçü ve Şişman Zehra 2016, Yüz yüze görüşme).

² Zırnık; arseniktrisülfür kristaline Farsça'da verilen “zarnikh” isminden gelmektedir. Sülfürik asit, arsenik ve sodyum sülfürün karışımından oluşan ve “arseniktrisülfür” olarak adlandırılan, AS₂S₃'ün halk arasında bilinen ismidir (Url4).

Fotoğraf 11- Çağlık üzerine yerleştirilmiş masuralar / *Bobbins on the warping creel* (Fotoğraf için kaynak kişi / *Source for photo: Arzu ARSLAN*) (Yıl /Year: 2016)

Fotoğraf 12- Çapraz tarağı / *Cross comb* (Tamzara Bezi Dokuma Atölyesi) (Fotoğraf için kaynak kişi / *Source for photo: Arzu ARSLAN*) (Yıl /Year: 2016)

Fotoğraf 13 - Günümüzde hazırlanmış ve dolaba sarılmış çözgü ipliği / *Warp threads prepared and wrapped on frame today* (Tamzara Bezi Dokuma Atölyesi) (Fotoğraf için kaynak kişi / *Source for photo: Arzu ARSLAN*) (Yıl /Year: 2016)

Tahar İşlemi

Çözgü ipliklerinin belirli kurallara göre çerçevelerdeki gücü gözlerinden ve tarak dişleri arasından geçirilmesi işlemidir. Taharın ilk bölümü gücü telleri ile yapılmakta ve geleneksel dokumacılıkta aynı harekete sahip çözgü ipliklerinin aynı çerçevede toplaması esasına dayanmaktadır. Öncelikle çözgü yumağı tezgâhın üstündeki yerine asılarak her bir iplik öncelikle gücü gözlerinden geçirilmekte sonra sıra tarak taharına gelmektedir. Daha sonra çözgü, levende çilpi çubuğuyla sabitlenerek dokuma işlemine geçilmektedir. Yöreden elde edilen bilgilere göre tezgâh üzerinde yer alan ipliklerin dokuma sırasındaki sağlamlığını daha da arttırmak amacıyla, haşıllama işleminden ayrı olarak, mum tahtası yardımıyla ipliklerin üzerine balmumu da uygulanmıştır. Bu işlem sırasında eğer iplikler birbirine yapışmışsa, sert bir kıl fırça ile taranarak/fırçalanarak birbirinden ayrılması sağlanmıştır (Meletli ve Kütükçü, 2016, Yüz yüze görüşme).

Dokunma İşlemi

Dokumanın yapıldığı tezgâhlar mekikli ve kamçılı olarak ikiye ayrılmaktadır. Mekikli tezgâhlarda, el mekiği ve normal mekik kullanılmıştır. El mekiği; küçüktür ve kemikten yapılmıştır, normal mekik ise yüküflüdür³ ve mekiğin dokuma sırasında kolay hareket etmesini sağlamak amacıyla mum ile kaplanmıştır. Yörede eski dönemlere ait tespit edilen tüm tezgâhlar yıllardır kullanılmamış ve atıl durumda bırakılarak ne yazık ki çürümeye terk edilmiştir (Foto. 7,8,14,15).

Tamzara bezlerinin üretiminde ipliklerin kalınlığı ve inceliği etkili olmuştur. İhtiyaçlar doğrultusunda desen ve kullanım amaçlarına göre çözgü sayıları belirlenmiştir. Panama gibi dokuma örgülerinde gücü gözlerinden 2'şer iplik geçirilmiş veya bu yüzeyler için 4 çerçeveli tezgâhlar kullanılmıştır. Kareli görünüme sahip örneklerde renkli hazırlanan çözgü genişliğine uygun şekilde renkli atkı düzenlemeleri yapılmıştır (Örneğin, kareli bezlerde çözgü düzenlemesi 30 siyah, 30 beyaz olarak yapılmış, atkı sıraları da kare yapılar

³ Mekik ucunda yer alan metal kısım.

Fotoğraf 14 - Eski Tamzara bezi dokuma tezgâhında çözgü ipinin tezgâha çekilmiş hali / Warp thread drawn into loom on old Tamzara linen weaving loom (Fotoğraf için kaynak kişi / Source for photo: Mine CERANOĞLU) (Yıl /Year: 2013)

Fotoğraf 15 - Orijinal dokuma tezgâhının günümüzdeki durumu / The current state of the original loom (Fotoğraf için kaynak kişi / Source for photo: Mine CERANOĞLU) (Yıl /Year: 2013)

Fotoğraf 16 - Yüsküflü mekik örnekleri / Moor shuttle example (Fotoğraf için kaynak kişi / Source for photo: Arzu ARSLAN) (Yıl /Year: 2016)

oluşturulmak istendiğinde iplik kalınlığına uygun olarak 30 sıra siyah, 30 sıra beyaz şeklinde uygulanmıştır).

Bitim İşlemi

Dokuma işlemi tamamlandıktan sonra uygulanan işlemin haşıl uzaklaştırma olduğu tespit edilmiştir. Yörede bürüklük olarak anılan bezlere ayrıca saçak bağlaması da yapılmıştır. Günümüzde üretilen örneklerin bazılarında (sehpa örtüsü) aynı uygulamalara rastlanmaktadır.

Materyal ve Yöntem

Şebinkarahisar ilçesinde ulaşılan örnekler, üretildikleri dönemlere göre teknik, desen ve kompozisyon özellikleri açısından çeşitlilik göstermesinden dolayı 3 grupta ele alınmıştır;

- Orijinal Tamzara Bezi (9 adet),*
- II. Nesil dokumalar; (4 adet),*
- Günümüz dokumaları (5 adet) olarak kategorize edilmiştir.*

Orijinal Tamzara Bezi örneklerine ulaşılabilme amacıyla yapılan çalışmalarda kronolojik bir bilgi de oluşturulması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda o dönemlerde aktif üretimde bulunmuş ve ailelerine destek olmak amacıyla üretim sürecine dâhil olan kişilerle yüz-yüze görüşmeler yapılmış, orijinal dokuma bezlerinin üretim yılları da tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bilgilerden Tamzara bezi dokumasının Şebinkarahisar'da eski bir gelenek olduğu belirlenmiştir.

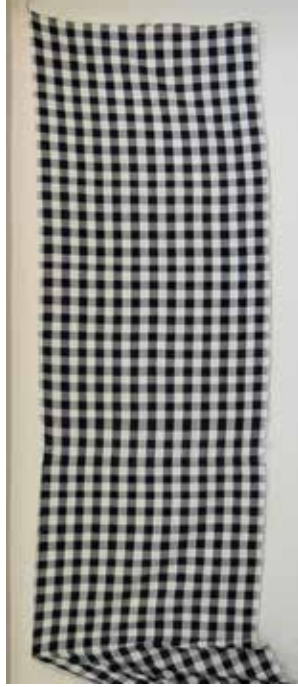
II. Nesil dokumalar; Tamzara'da dokumacılığın azalmaya başladığı yıllarda aynı özellikleri yaşatmak amacıyla İstanbul'da yarı otomatik tezgahlarda dokutulan örneklerdir.

Günümüz dokumaları, 2010 yılından bu yana üretilen örneklerdir. Kadın İstihdamının Desteklenmesi Hibe Programı kapsamında TR.07H1.02-001/169 numaralı, Kadınlar Üretimde Projesi ile Tamzara Dokumacılığı – Mazmanlık- Kilim Dokumacılığı Giresun Üniversitesi, Şebinkarahisar Meslek Yüksekokulu ile Şebinkarahisar

Belediyesi'nin ortak çalışmaları sonucunda tekrar hayata geçirilmiştir. 2010 yılında başlatılan bu süreç Halk Eğitim Merkezi Yöresel Bez Dokuma Kursu ve Tamzara'da yaşayan kişilerin desteği ile ayakta tutulmaya çalışılmaktadır.

Bulgular

Üretim dönemlerine göre tüm bezler 10 yıl aralığı kullanılarak 7 grupta verilmiştir (Çize. 1). Çeşitli kaynaklardan ve yöreden elde edilen bilgilere göre üretimin en yoğun şekilde yapıldığı dönem 1900-1970'li yıllar olmasına rağmen o dönemlere ait örnekler günümüze kadar korunamamıştır. Tamzara bezinin

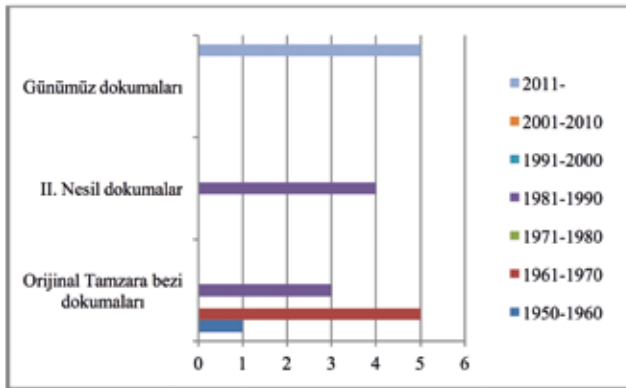
Fotoğraf 17-Orjinal Tamzara bezi örnekleri / Examples of original Tamzara linen (Orijinal bez kaynak kişileri: Abdullah DÖNMEZ, Cemile YAZAN, Aynur YAZICIOĞLU/ Source persons for original sample: Abdullah DÖNMEZ, Cemile YAZAN, Aynur YAZICIOĞLU) (Fotoğraflar için kaynak kişi / Source for photos: Arzu ARSLAN) (Yıl /Year: 2016)

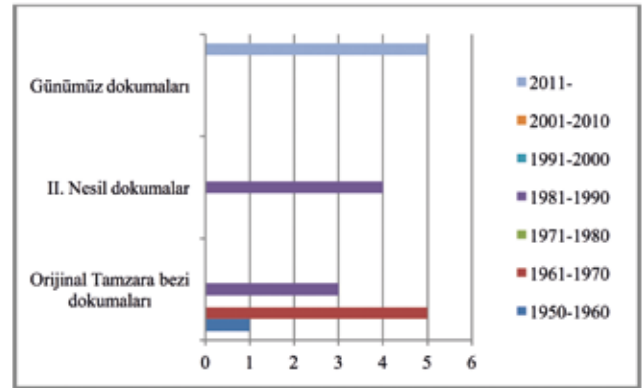
Fotoğraf 18- II. Nesil dokuma örnekleri / II. Generation weaving examples (II. Nesil bez kaynak kişi: Recep ERTÜRK/ Source person for second generation: Recep ERTÜRK) (Fotoğraflar için kaynak kişi / Source for photos: Arzu ARSLAN) (Yıl /Year: 2016)

Fotoğraf 19- Günümüz dokuma örnekleri / *Today's weaving examples (Günümüz bezleri kaynak kişi: Nazire KELEMCI/ Source person for today's sample: Nazire KELEMCI) (Fotoğraflar için kaynak kişi / Source for photos: Arzu ARSLAN) (Yıl /Year: 2016)*

Çizelge 1 - İncelenen dokuma bezlerin kronolojik dağılımı / *Chronological distribution of woven cloths examined*

Çizelge 2 - İncelenen bezlerde kullanılan dokuma örgülerinin dağılımı / *Distribution of the weaving structures used in the examined fabrics*

karakteristik özelliklerini yansıtan orijinal örneklerden 1 adedinin 1950-60 yılında; 5 adedinin 1961-70; 3 adedinin ise 1981-90 yılları arasında üretildiği tespit edilmiştir. II. Nesil olarak değerlendirilen 4 adet dokumanın tamamı 1981-90 yılları arasında İstanbul'da yarı otomatik tezgahlarda dokunmuştur. Günümüz dokumalarının 5 adedi ise 2011 yılında dokunmuş olup toplamda 18 adet bez incelenmiştir.

Çizelge 2'de görüldüğü gibi Orijinal Tamzara bezlerinde en çok rips dokuma örgüsünün kullanıldığı anlaşılmaktadır. İncelenen sofr a bezi ve gömlekl ik dokumalarda rips, panama ve bezayağı; peştamal ve başörtüsü dokumalarında rips ve rips-bezayağı birlikte; çarşaf dokumasında yalnızca rips dokuma,

bürüklük olarak üretilen örneklerde ise krep dokuma örgülerinin uygulandığı tespit edilmiştir. Bir bağlama şemasına göre geliştirilen krep dokuma örgülerinde olduğu gibi rips ve bezayağı teknikleri belli bir şemaya göre birleştirilmiş ve krep doku oluşturulmuştur (Fotoğraf 20, d). II. Nesil olarak adlandırılan dokumaların tamamı peştamal olarak üretilmiş, bu gruptaki ürünlerde bezayağı ve rips dokuma teknikleri kullanılmıştır. Günümüz örneklerinde ise gömlekl ik olarak dokunan bezlerde bezayağı dokuma tekniği kullanılırken, sehpa örtüsü olarak üretilenlerde bezayağı yanında belli bölgelerde ajur tekniklerinin de yer aldığı görülmüştür. Bürüklükte ise rips dokuma örgüsü uygulanmıştır (Çize. 2).

		2	
R	ç		2
4			
3			
2			
1			
	1	2	

a) Rips dokuma / Rib weave

		4		
P			4	
4				
3				
2				
1				
	1	2	3	4

b) Panama dokuma / Panama weave

		1	
B			1
2			
1			
	1	2	

c) Bezayağı dokuma / Plain weave

4				
3				
2				
1				
	1	2	3	4

d) Krep dokuma / Crepe weave

R	ç	3			
			3		
6					
5					
4					
3					
2					
1					
	1	2			

(Lacivert iplik için)

R	ç	2			
			2		
4					
3					
2					
1					
	1	2			

(Kırmızı iplik için)

B		1			
			1		
2					
1					
	1	2			

(Sarı iplik için)

e) Rips+Bezayağı dokuma / Rib + Plain weave

Fotoğraf 20-Tamzara bezlerinde kullanılan dokuma örgüleri / Weaving fabric used at Tamzara cloths (Orijinal bez kaynak kişileri: Zehra ŞİŞMAN, Aynur YAZICIOĞLU, Nazire KELEMCİ, Abdullah DÖNMEZ/ Source persons for original sample: Zehra ŞİŞMAN, Aynur YAZICIOĞLU, Nazire KELEMCİ, Abdullah DÖNMEZ) (Fotoğraflar için kaynak kişi / Source for photos: Arzu ARSLAN) (Yıl /Year: 2016)

- a) Rips dokuma /Rib weave
- b) Panama dokuma /Panama weave
- c) Bezayağı dokuma / Plain weave
- d) Krep dokuma / Crepe weave
- e) Rips+Bezayağı dokuma / Rib + Plain weave

İncelenen bazı örneklerde atkı iplik kalınlıklarının farklı olduğu, bazı renk sıralarında bezayağı kullanılırken bazılarında farklı yüksekliklerde rips örgülerin tercih edildiği tespit edilmiştir (Foto.20,e).

Orijinal Tamzara Bezlerinde sofralık ve gömleklkte kullanılan ipliklerin büküm yönü çözgüde ve atkıda Z (sağ) yönlü ve tek katlıdır. Peştamal amacıyla dokunan

Tablo 1-İncelenen bezlerde kullanılan dokuma örgüleri ve kullanım alanlarının dağılımı / *Distribution of weaving fabrics and areas of usage of examined fabrics*

ÜRÜN TÜRLERİ	DOKUMA ÖRGÜLERİ		
	Orijinal Tamzara bezleri	II. Nesil Dokumalar	Günümüz örnekleri
Sofra bezi	Rips, Panama, Bezayağı		
Gömlüklik	Rips, Panama, Bezayağı		Bezayağı
Peştamal	Rips, Rips+ bezayağı birlikte	Rips ve Bezayağı	
Başörtüsü	Rips, Rips+ bezayağı birlikte		
Çarşaf	Rips		
Bürüklük	Krep		Rips
Sehpa örtüsü	Bezayağı		Ajur

a) Sofra bezi, Yıl:1960 / *Table cloth*, b)Gömlüklik, Yıl:1980/*Shirt cloth*, Year:1980 c) Peştamal, Yıl: 1960 / *Loin cloth*, Year:1960d) Çarşaf, Yıl:1980 / *Sheet*, Year:1980e) Çarşaf, Yıl:1980 / *Sheet*, Year:1980f) Bürüklük, Yıl:1950 / *Burukluk*, Year:1950Fotoğraf 21 - Orijinal Tamzara bezi örnekleri / *Examples of Tamzara fabrics* (Orijinal bez kaynak kişileri: Zehra ŞİŞMAN, Cemile YAZAN, Abdullah DÖNMEZ, Aynur YAZICIOĞLU, Nazire KELEMCİ / *Source persons for original sample: Zehra ŞİŞMAN, Cemile YAZAN, Abdullah DÖNMEZ, Aynur YAZICIOĞLU, Nazire KELEMCİ*)(Fotoğraflar için kaynak kişi / *Source for photos: Arzu ARSLAN*) (Yıl / Year: 2016)

bezlerde çözgüde ve atkıda S (sol) yönlü tek katlı; çarşaflık bez ve bürüklükte çözgü ve atkıda yine Z (sağ) yönlü ve tek katlı iplik kullanılmıştır (Foto. 21).

Peştamal amacıyla dokunan II. Nesil dokumaların birincisinde, çözgüde ve atkıda Z (sağ) yönlü ve tek katlı iplik; ikinci ve üçüncü örnekte çözgüde Z (sağ) yönlü, atkıda S (sol) yönlü tek katlı iplik; son örnekte ise çözgü ve atkıda yine S (sol) yönlü tek katlı iplik kullanılmıştır (Foto.22).

Günümüz dokumalarında; sofrta bezinde, çözgüde ve atkıda Z (sağ) yönlü tek katlı iplik; bürüklük dokuma örneği ile birinci sehpa örtüsünde çözgüde ve atkıda S (sol) yönlü tek katlı iplik; son örnekte ise çözgüde S (sol) yönlü, atkıda ise Z (sağ) yönlü tek katlı iplik kullanıldığı tespit edilmiştir (Foto. 23). Bezlere satış amaçlı olarak farklı tasarım görüntüsü katmak ve kullanım alanlarını genişletebilmek amacıyla keten ve simli polyester iplikler de ilave edilmiştir.

GİRESUN-ŞEBİNKARAHİSAR İLÇESİNİN KÜLTÜREL MİRASI: TAMZARA BEZİ

Fotoğraf 22- II. Nesil Tamzara bezi örnekleri / II. Generation Tamzara cloth samples (İstanbul 1980, fabrika üretimi / Istanbul 1980, factory production) (II. Nesil bez kaynak kişi: Recep ERTÜRK/ Source person for second generation: Recep ERTÜRK) (Fotoğraflar için kaynak kişi / Source for photos: Arzu ARSLAN) (Yıl /Year: 2016)

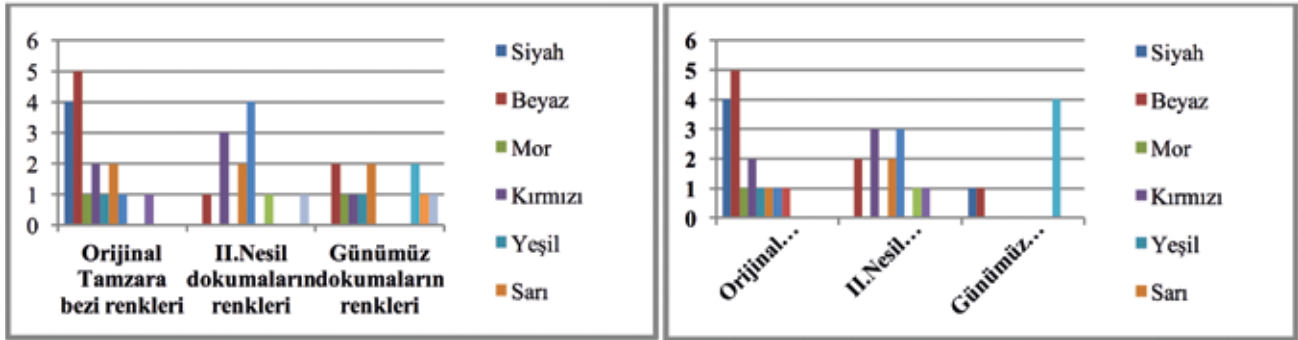
a) Sofra bezi / Table cloth

b) Bürüklük / Bürüklük

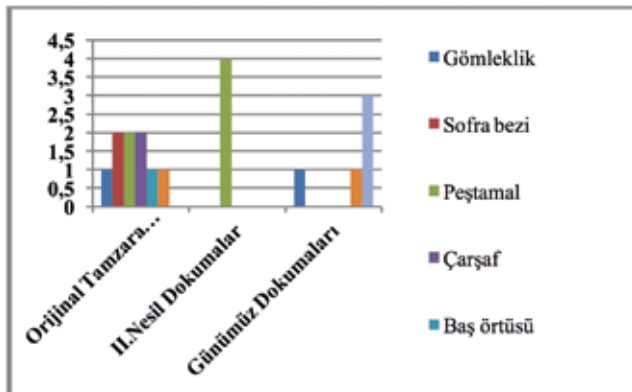
c) Sehpa örtüsü / Coffee table cover

d) Sehpa örtüsü / Coffee table cover

Fotoğraf 23-Günümüz Tamzara bezi dokuma örnekleri / Examples of today's Tamzara cloth weaving (Halk Eğitim Merkezi Yöresel Bez Dokuma Kursu 2010 / Public Training Center Local Cloth Weaving Course 2010) (Günümüz bezleri kaynak kişi: Nazire KELEMCI/ Source person for today's sample: Nazire KELEMCI) (Fotoğraflar için kaynak kişi / Source for photos: Arzu ARSLAN) (Yıl /Year: 2016)

Çizelge 3 - İncelenen dokumalarda çözgü ve atkı yönünde kullanılan ipliklerin renk dağılımı / Color distribution of the yarns used in the warp in the examined fabrics

Çizelge 4-İncelenen dokumaların kullanım alanları / Usage areas of the examined weaving

Orijinal Tamzara Bezi dokumalarında çözgüde beyaz ve siyah renk ağırlıklı olarak kullanılmış, bunu kırmızı renk takip etmiştir. Mor, yeşil, sarı, lacivert ve pembe renkler ise daha azdır. Atkıda siyah ve beyaz renk eşit ağırlıkla uygulanmış, bunu sarı ve kırmızı renkler takip etmiştir.

II. Nesil dokumalarda çözgü yönünde kırmızı ve lacivert renk daha yoğun kullanılmış olup bunu beyaz ve sarı renk takip etmiştir. Bu döneme ait dokumalara turuncu ve gri renkte ilave edilmiştir. Atkı yönünde lacivert ve kırmızı yoğunlukta kullanılan renklerdir. Bu renkleri sarı, beyaz, mavi ve turuncu renkler izlemektedir.

a) Orijinal dokuma bez / Original woven cloth

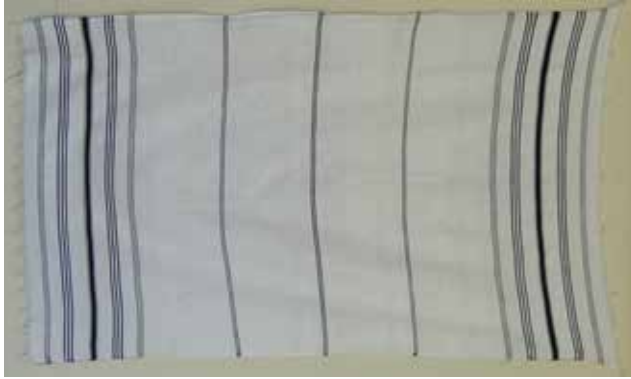

b) Günümüz örneği / Modern example

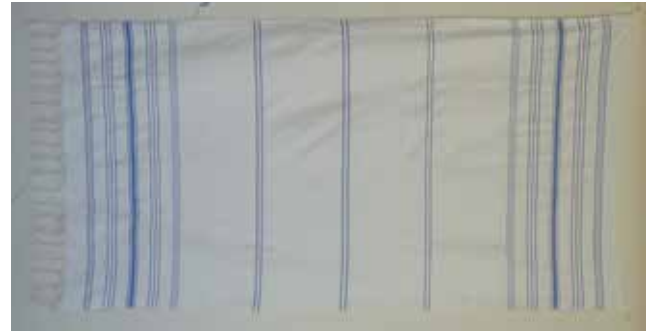
Fotoğraf 24-Gömlleklik bez örneği / Shirt cloth sample (Bez kaynak kişileri: Cemile YAZAN, Nazire KELEMCİ / Source person for cloths: Cemile YAZAN, Nazire KELEMCİ) (Fotoğraflar için kaynak kişi / Source for photos: Arzu ARSLAN) (Yıl /Year: 2016)

Tablo 2- Gömlleklik beze ait özelliklerin karşılaştırması / Comparison of shirt cloth properties

	Üretim yeri	Ürün türü	Üretim yılı	Dokuma örgüsü	İplik türü ve rengi	Ebat
Orijinal bez örneği	Tamzara Mahallesi	Gömlleklik	1980	Rips	Pamuklu/ çözgüde ve atkıda siyah ve beyaz	89×465 cm
Günümüz bez örneği	İlçe Halk Eğitim Merkezi Yöresel Bez Dokuma Kursu	Gömlleklik	2012	Bezayağı	Pamuklu / çözgüde siyah ve beyaz; atkıda beyaz ve mor	88,5×250 cm

a) Orijinal örnek / Original sample

b) Günümüz örneği / Modern sample

Fotoğraf 25-Bürüklük bez örnekleri / Bürüklük cloth samples (Bez kaynak kişileri: Nazire KELEMCİ / Source person for cloths: Nazire KELEMCİ) (Fotoğraflar için kaynak kişi / Source for photos: Arzu ARSLAN) (Yıl /Year: 2016)

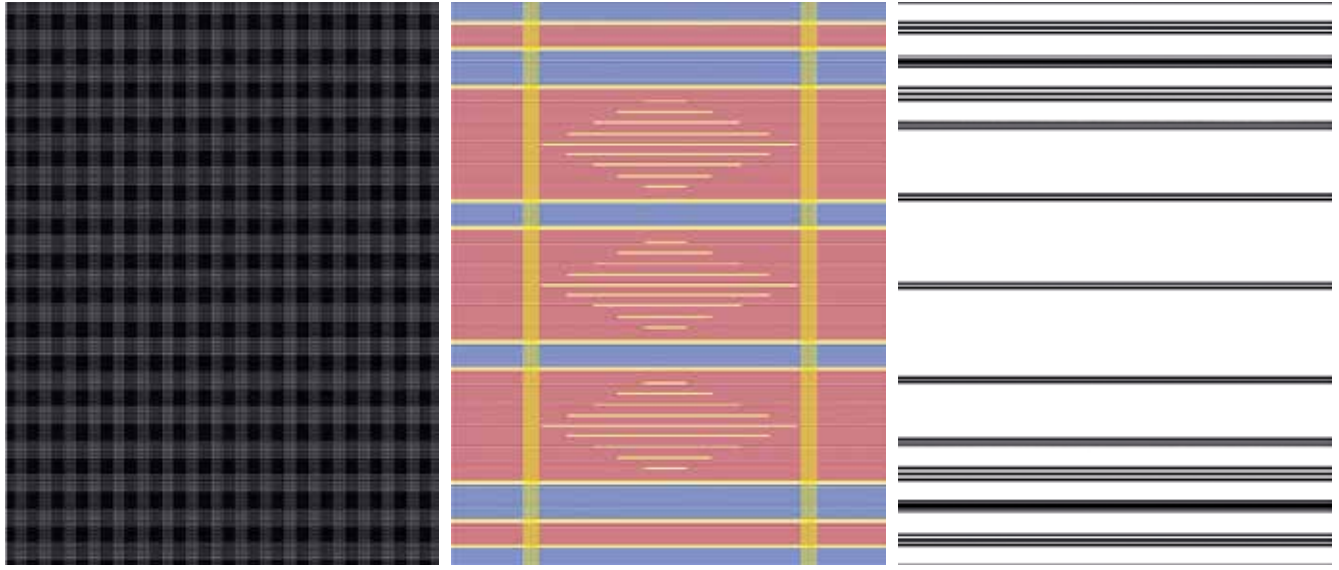
Tablo 3 - Bürüklük beze ait özelliklerin karşılaştırılması / Comparison of bürüklük cloth properties

	Üretim yeri	Ürün türü	Üretim yılı	Dokuma örgüsü	İplik türü ve rengi	Ebat
Orijinal bez örneği	Tamzara Mahallesi	Bürüklük	1950	Krep	Pamuklu/ çözgüde beyaz; atkıda siyah ve beyaz	82,5×139 cm
Günümüz bez örneği	İlçe Halk Eğitim Merkezi Yöresel Bez Dokuma Kursu	Bürüklük	2012	Rips	Pamuklu / çözgüde krem rengi; atkıda krem rengi ve mavi	88,5×167 cm

Günümüz dokumaları ise renk çeşitliliği açısından oldukça sınırlıdır. Çözgüde en çok krem rengi kullanılmış; siyah ve beyaz renk iplik tasarımlarda kullanılan ilave renk

olmuştur. Atkıda ise beyaz, krem rengi, sarı renkler ağırlıklı kullanılmıştır. Mor, yeşil, kırmızı ve kahverengi ana renkleri desteklemiştir (Çize. 3).

GİRESUN-ŞEBİNKARAHİSAR İLÇESİNİN KÜLTÜREL MİRASI: TAMZARA BEZİ

Şekil 2 - Genel kompozisyon şemaları / General compositions

Tablo 4 - İncelenen bezlerin ait oldukları dönemlere göre teknik özellikleri / Technical specifications of the examined fabrics according to their periods

	KULLANIM AMACI	İPLİK NUMARASI		DOKUMA SIKLIĞI (adet/cm)		KULLANILAN TARAK ENİ	TOPLAM ÇÖZGÜ TEL SAYISI	TARAK NUMARASI
		Zemin Çözgü	Zemin Atkı	Çözgü sıklığı	Atkı sıklığı			
ORJİNAL TAMZARA BEZLERİ	SOFRA BEZİ / GÖMLEKLİK	Nm44	Nm44	23 tel	28 tel	103,55 cm	1,987 tel	113
	PEŞTAMAL / BAŞÖRTÜSÜ	Nm60	Nm60	13 tel	58 tel	80,11 cm	961,5 tel	65
	ÇARŞAF	Nm36	Nm36	17 tel	21 tel	85,76 cm	1400 tel	87
	BÜRÜKLÜK	Nm60	Nm60	16 tel	28 tel	99 cm	1320 tel	80
II. NESİL DOKUMALAR	PEŞTAMAL / BÜRÜKLÜK	Nm78	Nm78	14 tel	54 tel	93,85 cm	1166 tel	70
GÜNÜMÜZ ÖRNEKLERİ	SOFRA BEZİ / GÖMLEKLİK	Nm40	Nm40	24 tel	24 tel	101,77 cm	2124 tel	120
	BÜRÜKLÜK	Nm60	Nm60	22 tel	24 tel	92,93 cm	1947 tel	110
	SEHPA ÖRTÜSÜ	Nm60	Nm60	20 tel	21 tel	47,79 cm	863 tel	100

Orijinal Tamzara Bezleri ürün grubu olarak sofra bezi, gömleklilik, peştamal, başörtüsü, çarşaf ve bürüklük olmak üzere 6 gruptan oluşmaktadır. Bu ürünlerin kullanım

amaçlarına göre renkleri de farklılık göstermektedir. II. Nesil dokumaların tamamı peştamal olarak üretilmiş olup, renkler açısından oldukça zengindir. Günümüz

dokumaları arasında yer alan gömleklik ve bürüklük bez örnekleri orijinal dokuma örneklerinin tekrarıdır ancak farklılıklar söz konusudur (Tablo 2). Aşağıda gömleklik (Foto. 24) ve bürüklük (Foto. 25) örnekleri karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

İki ürün türü üzerinde yapılan karşılaştırmalar sonucunda orijinal ve günümüz gömleklik kumaşların kompozisyon açısından aynı özellikler taşıdığı, tek farklılığın kullanılan dokuma örgüleri ve atkı iplik renkleri olduğu görülmüştür. Bürüklük kumaşların günümüz örneklerinde ise sadece rips dokuma örgüsünün kullanıldığı ve enlerinin orijinal örneğe göre biraz daha geniş olduğu tespit edilmiştir. Her iki örnekte de orijinal kompozisyon şemaları korunmaya çalışılmıştır.

Genel olarak dokuma örneklerinde kompozisyon en ve boyda ince ve kalın çizgiler şeklinde, bazı örneklerde ise tüm yüzeyde ekose şeklinde oluşturulmuştur. Bu durum Tamzara bezlerinin karakteristik özelliğidir.

Teknik analizleri yapılan Orijinal Tamzara Bezleri, II. Nesil dokumalar ile Günümüz örneklerinin çözgü ve atkı yönünde kullanılan ipliklerin numarası, 1cm2'deki çözgü ve atkı dokuma sıklığı, kullanılan tarak eni, dokumadaki toplam çözgü tel sayısı ve tarak numaraları ilgili olarak ortalama değer hesaplamaları yapılarak Tablo 4'de sunulmuştur.

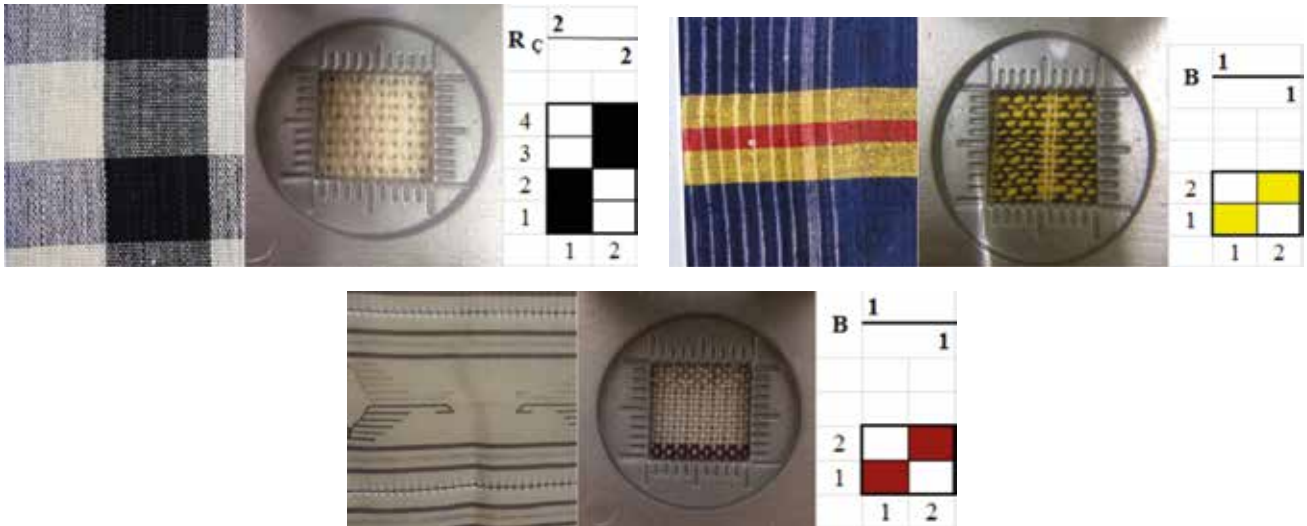
Sonuç

Şebinkarahisar'da geçmiş yıllarda üretilmiş olan Tamzara Bezi dokuması Tebriz'den getirilen dokuma tezgâhıyla bir el sanatı olarak hayat bulmuştur. O yıllarda yoğun şekilde üretilen, kooperatif kurularak

daha da güçlenmesi için çaba gösterilen Tamzara bezleri ne yazık ki günümüze kadar ulaşamamıştır. 1900'li yıllarda başlayıp 1970 yılına kadar en yoğun dönemini yaşayan ve bu yıldan sonra üretimi azalmaya başlayan Tamzara bezinin II. Nesil olarak sınıflandırdığımız örnekleri yarı otomatik tezgahlarda üretilmiştir. Tamzara bezi 1990'lı yılların başında evlerde kalan 1-2 tezgâh ile son bulmuştur. Genç nüfusun yüksek eğitime yönelmesi, makineleşmenin artması, daha ucuz ürünlere kolay ulaşımdan doğan pazarlanma sıkıntılarının yaşanması gibi nedenlerin dokuma sürecinin son bulmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Günümüzde ise İlçe Halk Eğitim Merkezi ve Tamzara Mahallesi sakinleri aracılığıyla yeniden hayata döndürülmeye çalışılmaktadır. Ancak yapılan sınıflandırmada 3. grupta yer alan günümüz dokuma örneklerinde teknik, renk ve kompozisyon açısından belirgin farklılıklar söz konusudur.

Bezlerde kullanılan dokuma teknikleri incelendiğinde, Orijinal Bezlerde en çok rips; II. Nesil bezlerde ve günümüz örneklerinde ise en çok bezayağı dokuma örgüsü kullanılmıştır.

Orijinal Tamzara Bezlerinde desen kareli, ince ve kalın çizgili olarak uygulanmıştır. İnce ya da kalın çizgili desenler genellikle enine çizgiler şeklinde uygulanmış, renkli çözgü kurulumu ve aynı ölçülerde kullanılan renkli atkı ipliklerinin kesişmesiyle kareli desenler elde edilmiştir. II. Nesil bezlerde de yine ince ve kalın çizgili desen kullanılarak orijinal dokuma bezlerin yaşatılmaya çalışıldığı düşünülebilir. Birlikte, karelerin ebatları değişiklik göstermiştir. Günümüz örneklerinde ise bu desen uygulamalarına ilaveten, daha çok Rize bezi veya Feretiko olarak bilinen ajur tekniği uygulaması teknik,

Fotoğraf 26- Orijinal Tamzara bezleri, II. Nesil ve Günümüz örneklerinde kullanılan dokuma örgüleri / Structures of used in Original Tamzara cloths, II. Generation cloths and today's examples (Bez kaynak kişileri: Cemile YAZAN, Recep ERTÜRK, Nazire KELEMCI / Source person for cloths: Cemile YAZAN, Recep ERTÜRK, Nazire KELEMCI) (Fotoğraflar için kaynak kişi / Source for photos: Arzu ARSLAN) (Yıl/Year: 2016)

desen ve kompozisyon açısından orijinal Tamzara bezi özelliklerini yansıtmamaktadır.

Orijinal Tamzara bezleri özünde sofra bezi, gömleklik, başörtüsü, peştamal, çarşaf, bürüklük olarak dokunmuştur. II. Nesil bezlerin tamamı peştamal olarak günümüz örnekleri ise gömleklik, bürüklük ve sehpa örtüsü amacıyla üretilmiştir. Sehpa örtüsü Tamzara bezinin kullanım alanlarından biri değildir. Sehpa örtüsünde kullanılan ajur tekniğinin ise Tamzara bezi ile bir ilişkisi bulunmamaktadır.

Dokuma bezlerin tamamında pamuklu iplik kullanılmıştır. Dokuma örnekleri değerlendirildiğinde Orijinal dokumalarda kullanılan renk çeşitliliği, II. Nesil ve günümüz dokumalarında yoktur. Orijinal Tamzara bezlerinde çarşaf ve bürüklük siyah ve beyaz renklerde; sofra bezi, gömleklik, peştamal ve başörtüsünde mor, kırmızı, yeşil, sarı, lacivert, pembe ve gri renkler çözgü ve atkı yönünde uygulanmıştır. Dış giyim olarak tabir edebileceğimiz bu türlerde renkli iplik kullanımının bezlerin albenisini attırdığı söylenebilir. II. Nesil dokumalar peştamal olarak dokunduğu için tamamında renkli iplikler kullanılmış, ana renklerin yanında turuncu ve mavi rengin çözgüde ve atkıda kullanıldığı belirlenmiştir. Günümüz dokumalarında gerek çözgüde gerekse atkıda yoğun bir renk çeşitliliği mümkün değildir. Çözgü levendlerinin hazır olarak satın alınması bu yönde kullanılan renkleri siyah, beyaz ve krem rengi olarak sınırlandırmıştır. Atkı yönünde ise bu renklere ilaveten renkli simli iplikler, keten ipliği ile kahverengi yer almıştır.

2010 yılında Kadın İstihdamının Desteklenmesi Hibe Programı kapsamında Kadınlar Üretimde projesi ile Tamzara Dokumacılığı –Mazmanlık- Kilim Dokumacılığı Giresun Üniversitesi Şebinkarahisar Meslek Yüksekokulu ile Şebinkarahisar Belediyesi’nin ortak çalışmaları sonucunda yeniden gündeme getirilmesi sevindiricidir. Bu çabanın Halk Eğitim Merkezi Yöresel Bez Dokuma Kursu ile devamlılığının sağlanmasına çalışılmaktadır. Ayrıca, Tamzara Mahallesi’nde yaşamlarına devam edenlerin bireysel çabaları ile Tamzara bezi dokumacılığının hayat bulduğu ilk yerde yeniden canlandırılmaya çalışılması da umut verici gelişmelerdendir. Tüm bu desteklerin ışığında, orijinal Tamzara bezlerinin teknik, desen ve kompozisyon özelliklerinin değişime uğratılmadan korunması, yerel yönetim ve üniversitelerle işbirliği yapılarak konuyla ilgili sürdürülebilir nitelikte projelerin geliştirilmesi, gelecek nesillere bu bezlerin aktarımının sağlanması açısından son derece önemlidir.

Kaynakça

- AKPINARLI, F. / BAŞARAN, F.N., 2012.
Kırım Kültüründe Maramalar, Millî Folklor, Yıl:24, Sayı:94,s.162-172.
- BAŞARAN, F.N., 2014.
Bayburt Yöresinde Geleneksel “Ehram Dokumacılığı” Üretim Teknikleri, Motif Ve Kompozisyon Özellikleri, Millî Folklor, Yıl:26, Sayı:104,s.151-166.
- ÇALIK, Ü., 2016.
Tarih İçinde Şebinkarahisar, T.C. Şebinkarahisar Kaymakamlığı Kültür Yayınları:1, Emin Yayınları, Bursa.
- GÜZEL, E. / KULAZ, M., 2016.
Tunceli-Çemişgezek- Doğan Köyü Halı Dokuma Örnekleri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20(4): 1321-1335.
- ÖLMEZ, F. N. / ETİKAN, S., 2013.
Fethiye’de Düz Dokumacılık ve Günümüzdeki Durumu, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, Cilt: 2, No:1,s.87-10.
- UZUNÖZ, K. / TÜRKİYILMAZ, T. A., 2008.
Tekstil Terimleri Sözlüğü, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- SABUNCU, P., 2013.
Zıyanı Değil-Yeni Şebinkarahisar Yazılarım, Yaz Yayınları, İstanbul.
- ÖZKAN TAĞI, S. 2005.
Community, Identity and Dress in The Azdavay Region of Black Sea. Turkey. The Fabric of Life Cultural Transformations in Turkish Society. Amerika Birleşik Devletleri, Global Academic Publishing. s.225-247.
- TOSUN, M. D., 2014.
Başvekil İsmet İnönü’ye ait Telgraf, T.C. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Arşivleri, Cumhuriyet Arşivi Bölümü, Yer No: 13-75-25, Belge tarihi:04.08.1935.
- TOSUN, M. D., 2015.
Arşiv Belgelerinde Karahisar-i Şarki (Şebinkarahisar Tarihi), Rıhtım Dijital Matbaa, 1.Baskı, İstanbul.

YILDIRIM, Ş., 2013.

“Şırnak Yöresi Şal Şapık Kumaş Dokumacılığı”, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimler Enstitüsü, El Sanatları Anabilim Dalı. Ankara.)

YÜCEL, E. S, Tarihsiz.

Salname-i Vilayet-i Sivas 1287-1870 Sivas İl Yıllığı, Buruciye Yayınları, No:10, Sultanşehir Kültür ve Sanat Derneği, Sivas.

Url1-http://cografyaharita.com/turkiye_mulki_idare_haritalari3.html

(Coğrafya Haritanın websitesi)

Url2- <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2015/05/09/1904-yilinda-tamzarali-ermeni-kadin-ve-cocuklarinin-calismak-icin-istanbul-ve-izmir-gitmek-istemeleri/> (Murat Dursun Tosun'nun kişisel web sitesi)

Url3-<https://muratdursuntosun.wordpress.com/2015/05/01/karahisar-i-tamzarada-uretilen-keten-bezi/> (Murat Dursun Tosun'nun kişisel web sitesi)

Url4- <https://eksisozluk.com/zirnik--174790>

(Ekşi sözlük websitesi)

Kaynak Kişiler

Abdullah DÖNMEZ. (2016). Esnaf. 29 yaş. Şebinkarahisar.

Aynur YAZICIOĞLU.(2016). Ev Hanımı. 49 yaş. Şebinkarahisar.

Cavit İŞCAN. (2016).Emekli Öğretmen. 68 yaş. Şebinkarahisar.

Cemile YAZAN. (2016).Ev Hanımı. 56 yaş. Şebinkarahisar.

Esra HASARI. (2016).Tamzara Bezi Dokuma Ustası. 40 Yaş. Tamzara Bezi Dokuma Atölyesi, Şebinkarahisar.

Mine CERANOĞLU.(2016). Öğretim Görevlisi Dr., Giresun Üniversitesi Feyzi Kırış Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Moda Tasarımı Bölümü. 33 yaş. Tamzara Bezi Orijinal Dokuma Tezgâhı Fotoğraf Koleksiyonu'ndan. Şebinkarahisar.

Murat Dursun TOSUN. (2017). Araştırmacı-Yazar. 57 yaş. İstanbul.

Nazire KELEMCİ. (2016). Halk Eğitim Merkezi Yöresel Bez Dokuma Kursu, Tamzara Bezi ve Mazmanlık Dokuma Ustası. 47 yaş. Şebinkarahisar.

Orhan KÜTÜKÇÜ. (2016). Emekli Öğretmen. 72 yaş. Şebinkarahisar.

Recep ERTÜRK (2016). Emekli Öğretmen. 60 yaş. Şebinkarahisar.

Ünsal ÇALIK.(2016). Emekli Öğretmen / Araştırmacı-Yazar. 75 yaş. Şebinkarahisar.

Temel MELETLİ. (2016). Emekli Öğretmen. 73 yaş. Şebinkarahisar.

Yektağ ŞİŞMAN. (2016). Emekli Öğretmen. 65 yaş. Şebinkarahisar.

Zehra ŞİŞMAN. (2016). Ev Hanımı. 89 yaş. Şebinkarahisar.

EKLER

EK-1

EK-2

